

**ŞÄFİKÄ YÂRKİN’İN “ÂLİSDÂN BİR SES”
ADLI ESERİ ÜZERİNE DİL İNCELEMESİ
(METİN-AKTARMA- DİL İNCELEMESİ)**

Nisar ahmad FAIQ

Yüksek Lisan Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN

2021

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Nisar ahmad FAIQ

ŞAFİKÂ YÂRKİN'İN “ÂLİSDÂN BİR SES” ADLI ESERİ ÜZERİNE DİL
İNCELEMESİ
(METİN-AKTARMA- DİL İNCELEMESİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN

ERZURUM-2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XIII
ABSTRACT	XIV
KISALTMALAR	XV
Çeviri Yazı Alfabeti.....	XVI
ÖN SÖZ	XVII

GİRİŞ

I. AFGANİSTAN	1
II. AFGANİSTAN TÜRKLERİ	4
III. AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKÇESİ.....	8
IV. ŞAFİKÂ YÂRKİN	13
A. Hayatı.....	13
B. Edebi Kişiliği	17
C. Eserleri	20
V. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER.....	27
A. İnceleme Yöntemi	27
B. Örnek Alınan Çalışmalar.....	27
C. Esas Alınan Metin.....	27

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ (ŞEKİL BİLGİSİ)	28
1. İsimler (Ätlär).....	28
A. Özel İsimler (Ätâqlî Ätlär)	28
B. Cins İsimler (Türdâş Ätlär).....	29
C. Somut İsimler (Änîķ Ätlär).....	29
D. Soyut İsimler (Mävhum Ätlär)	29
E. Topluluk İsimleri (Cämlävçî Ätlär).....	30
1.2. İsimlerde Yapım.....	30
1.2.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri (Ätdän Ät Yäsävçî Kõşımçälär).....	30

/+ä/	31
/+åk/	31
/+bân/	31
/+be/	32
/+cân/	32
/+çä/	32
/+çï/, /+çï/	33
/+çilik/	33
/+dâr/	33
/+dâş/	34
/+düz/	34
/+gär/, /+gâr/, /+kär/, /+kâr/	35
/+gä/, /+kä/	35
/+gäçä/	35
/+gï/, /+kï/	36
/+gü/	36
/+gïnä/	36
/+häm/	37
/+hânä/	37
/+hâr/	37
/+istân/	38
/+käş/	38
/+lï/, /+lï/	38
/+lïk/, /+lïg/	39
/+nâ/	39
/+pärvär/	40
/+süz/	40
/+zâr/	41
1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler (Fe'dän Ât Yäsävçi Qışımçälär)	41
/-ä/	41
/-ç/, /-(ï)nç/	42
/-gï/, /-gü/, /-kü/, /-gü/	42

/-kın/, /-kün/	43
/-(ü)vçî/, /-güvçî/, /-ğüvçî/	44
/-mâk/	45
1.3. İsim Çekimleri	45
1.3.1. Çokluk Eki (Köplük): /+lär/	45
/+lär/	45
1.3.2. İyelik Eki (Egâlik)	46
I. teklik şahıs iyelik ekleri: /+m/, /+im/	46
II. teklik şahıs iyelik eki: /+n{g/, /+ing/	47
III. teklik şahıs iyelik eki: /+i/, /+si/	47
I. çokluk şahıs iyelik eki: /+miz/, /+imiz/	48
II. çokluk şahıs iyelik eki: /+ngiz/, /+ingiz/	49
III. çokluk şahıs iyelik eki: /+lär+i/	49
1.3.3. Aitlik Eki (Kârâşlîlik Kõşimçâsî): /+ki/, /+gi/	50
1.3.4. Soru Eki (Sõrâk Yüklâmâsî): /+mî?/, /+mü?/	50
1.4. Hâl Ekleri (Kelîşik)	51
1.4.1. Açıklama Hâli: /degän/, /+namlı/	51
1.4.2. Ayrılma Hâli (Çıkış Kelîşigî): /+dän/	52
1.4.3. Eşitlik-Benzerlik Hâli (Öhşätîş Kelîşigî): /+dek/, /+kâbi/	52
1.4.4. Beraberlik Hâli: /+bîrgä/, /+bîrlän/	53
1.4.5. Bulunma Hâli (Örîn-Payt Kelîşigî): /+dä/	54
1.4.5.1. Yerde Bulunma Hali: /+dä/	54
1.4.5.2. Zamanda Bulunma Hali: /+dä/	55
1.4.6. Çıkma Hâli (Çıkış Kelîşigî): /+dän/	55
1.4.7. Görelilik Hâli: /+çä/, /+gä/	56
1.4.8. Hedef Hâli: /üçün/, /+gä/	56
1.4.9. Hitap Hâli: /+äyâ/, /+ äy/	57
1.4.10. İlgi Hâli (Kârâtķîç Kelîşigî): /+ing/, /+ning/, /+dän/, /+gä/, /+üm/	58
1.4.11. Karşılıklılık Hâli: /+bîlän/, /+bîlä/	59

1.4.12. Katma Hâli: /+häm/, /+hättâ/	60
1.4.13. Kıyaslama Hâli: /+dän/	60
1.4.14. Miktar Hâli: /bir zärrä/, /şünçä/, /münçä/, /қанçä/, ârtik/, /bir/, /ikkî/	61
1.4.15. Nesne Hâli (Tüşüm Kelışigî): /+ni/	62
1.4.16. Niteleme Hâli: /+dän/	63
1.4.17. Nitelenen (Tamlanan) Hâli: /+ø/, /+i/, /+si/	63
1.4.18. Özne Hâli	63
1.4.19. Sebep Hâli: /+üçün/	64
1.4.20. Sınırlama Hâli (Çegräläş Kelışigî): /+gäçä/, /+dän özgä/	65
1.4.21. Sıralama Hâli: /birinci/, /ilk/, /ikkinci/, / söngi/	65
1.4.22. Vasıta Hâli: (Väsitâ Kelışigî): /+birlä/, /+bilän/, /+ilä/	66
1.4.23. Tekrar Hâli: /bâr/, /birdäm/, /bir dähä/	67
1.4.24. Üstleme Hâli: /+ø/	68
1.4.25. Varlık Hâli: /+lî/	68
1.4.26. Varma Hâli: /+gä/, /+mä/	68
1.4.27. Yerine Geçme Hâli	69
1.4.28. Yokluk Hâli: /+siz/	69
1.4.29. Yönelme Hâli (Cönälîş Kelışigî): /+gä/, /+kä/, /+kä/	70
1.4.30. Yüklem İsmi Hâli: /+ø/	71
1.4.31. Yön Gösterme Hâli (Yönelîş Kösätîş Kelışigî): /+gäri/, /+käri/, /+käri/, /+rä/	71
2. Sıfatlar (Sîfätlä)	72
2.1. İşlevlerine Göre Sıfatlar	72
2.1.1. Niteleme Sıfatları (Hälät Sîfätî)	72
2.1.1.1. İsimlerin önünde renk ifade eden sıfatlar:	72
2.1.1.2. Varlıkların soyut niteliklerini bildiren sıfatlar:	73
2.1.1.3. Hacim, ölçü, fiziki görünüş gibi nitelikleri bildiren sıfatlar:	73
2.1.1.4. Varlıkları duyu organlarıyla algılanan niteliklerini bildiren sıfatlar:	73
2.1.1.5. Bir nesnenin yapıldığı maddeyi gösteren veya o duyguyu veren sıfatlar:	74

2.1.1.6. Yer ve zaman ifade eden sıfatlar:	74
2.1.1.7. Tat, lezzet, koku niteliklerini bildiren sıfatlar:	74
2.1.2. Sıfatlarda Derecelendirme (Sıfāt Dārācālārī)	75
2.1.2.1. Eşitlik Derecesi (Âddī Dārācā): /+dāy/, /+dek/	75
2.1.2.2. Üstünlük Derecesi (Kıyāsī Dārācā): /+rāk/	76
2.1.2.3. En üstünlük derecesi (Ârttırma Dārācā): /+en{g/	76
2.1.3. Belirtme Sıfatları (Âniqlâvçī Sıfāt)	76
2.1.3.1. İşaret sıfatları (Körsātiş Sıfāti): /+bü/, /+şü/, /+ü/, /+üşa/	77
2.1.3.2. Sayı sıfatları (Sân sıfāt)	77
2.1.3.3. Soru sıfatları (Sörâk sıfāti): /+neçün?/, /+kâyergä?/, /+kâysidür?/, /känçä?/	79
2.1.3.4. Belirsizlik sıfatları (Belgisiz sıfāti): /bärçä/, /hämä/, / münçä/, / köp/, ..	79
/känçä/, /här/	79
2.2. Yapılarına Göre Sıfatlar	80
2.2.1. Basit Sıfatlar (Sādā Sıfāt)	80
2.2.2. Birleşik Sıfatlar (Köşmä Sıfätlär)	81
2.2.3. Çift Sıfatlar (Cüft Sıfätlär)	81
3. Zarf (Rävış)	81
3.1. Zaman Zarfları (Päyt Rävışi)	82
3.2. Yer-Yön Zarfları (Örın Rävışi)	83
3.3. Soru Zarfları (Sörâk Rävışi)	84
3.4. Tarz Zarfları (Hâlât Rävışi)	85
3.5. Miktar Zarfları (Miqdâr Dārācā Rävışi)	86
4. Edatlar (Kömäkçilär)	87
4.1. Cümle Başı Edatları (Gäp Başidäki Köməkçilär)	87
4.1.1 Açıklama Edatları	87
4.1.2. Benzerlik Edatları	88

4.1.3. Çıkarım Edatları	88
4.1.4. Denkleştirme Edatları	89
4.1.5. Dilek Edatları.....	89
4.1.6. Gösterme Edatları.....	89
4.1.7. İhtimal Şuphe Edatları	89
4.1.8. Karşıtlık Edatları	89
4.1.9. Kuvvetlendirme Edatları.....	90
4.1.10. Sınırlandırma Edatları.....	90
4.1.11. Sıralama Edatları	90
4.1.12. Sorma Edatları.....	91
4.1.13. Şart Edatları (Şart Köməkçilər).....	91
4.1.14. Şükür Edatları.....	92
4.1.15. Üsteleme Edatları	92
4.1.16. Zaman Edatları	92
4.1.17. Ünlem Edatları	92
4.2. Cümle Sonu Edatları.....	92
4.2.1. Açıqlama Edatları.....	93
4.2.2. Benzerlik Edatları.....	93
4.2.3. Karşıtlık Edatları	94
4.2.4. Soru Edatları.....	94
4.2.5. Ünlem Edatları	94
4.2.6. Üsteleme Edatları	94
4.2.7. Zaman Edatları	94
4.2.8. Bağlama Edatları.....	95
4.2.9. Hitap Edatları.....	95
4.2.10. Hedef Edatları.....	96
5. Zamirler (Älmâşlär)	96
5.1. Şahıs Zamirleri (Kişilik Älmâşi).....	96
5.2. Dönüşlülük Zamirleri (Özlük Älmâşi)	98
5.3. İşaret Zamirleri (Körsätiş Älmâşi)	100
5.4. Soru Zamirleri (Sörâk Älmâşi).....	101

5.5. Belirsizlik Zamirleri (Belgisiz Ålmåş)	102
6. Ek Fiil (Tölíkşiz Fe'l)	103
6.1. Geniş Zaman (Håzîrgî - Keläsî Zāmān)	103
6.2. Görülen Geçmiş Zaman (Änîķ Ötgān Zāmān)	104
6.3. Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgān Zāmān Eşitilgānlîķ Şākli).....	105
7. Fiiler	106
7.1. Fiilerde Yapım	106
7.1.1. İsimden Fiil Yapan Yapım Ekleri (Åtdān Fe'l Yāsāvçî Kōşîmçālār).....	106
/+ā-/	106
/+āl-/ , /+āl-/	107
/+ār-/	107
/+āt-/	107
/+dā-/	107
/+lā-/	108
/+lā-n-/	108
/+lā-ş-/	109
/+lā-t-/	109
/+r-/	109
/+rā-/	110
/+sîrā-/	110
7.1.2. Fiilden Fiil Yapan Yapım Ekleri (Fe'ldān Fe'l Yāsāvçî Kōşîmçālār).....	110
/-ā-/	110
/-ār-/	111
/-(î)r-/	111
/-îz-/	112
/-dîr-/ , /-tîr-/	112
/-gîz-/ , /- kîz-/ , /-gîz-/ , /-kîz-/	112
/-îl-/	113
/-îş-/	113
/-t-/	114

7.2. Birleşik Fiiler (Küşmä Fe'llär).....	114
7.2.1. İsim ve Yardımcı Fiilden Oluşmuş Birleşik Fiiller.....	115
7.2.2. Asıl Fiil ve Tasviri Fiilden Oluşmuş Birleşik Fiiller	117
7.2.2.1. Sürelik Fiilleri.....	117
7.2.2.2. Yetersizlik Fiilleri	118
7.2.2.3. Tezlik Fiilleri	118
7.2.2.4. Başlama Fiilleri	118
7.2.2.5. Deneme Fiilleri	119
7.2.2.6. Sonuç Fiilleri	119
7.3. Fiillerde Çekim.....	120
7.3.1. Fiillerde Olumsuzluk (Bölüşsüz Fe'l): /-mä/	120
7.3.2. Fiillerde Soru (Fe'llerdä Söraq): /mî?/, /mü?/	121
7.4. Fiillerde Şahıs Ekleri (Şahs Kõşimçäläri)	121
7.4.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	121
I. teklik şahıs: /+män/	122
II. teklik şahıs: /+sän/	122
III. teklik şahıs: /+ø/.....	122
I. çokluk şahıs: /+müz/	122
II. çokluk şahıs ekleri: /+süz/	123
7.4.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri.....	123
I. teklik şahıs: /+m/	123
II. teklik şahıs: /+inġ/.....	123
III. teklik şahıs: /+ø/.....	124
II. çokluk şahıs: /+ngüz/	124
III. çokluk şahıs: /+lär/	124

7.4.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri.....	124
I. teklik şahıs: /+äyîn/	125
II. teklik şahıs: /+ø/	125
III. teklik şahıs: /+sîn/	125
I. çokluk şahıs: /+äylik/	126
7.5. Fiil Kipleri (Fe'l Mäylläri)	126
7.5.1. Bildirme Kipleri (Häbär Mäyli)	126
7.5.1.1. Geniş Zaman (Hâzîrgî Keläsî Zämân)	126
I. teklik şahıs: /-är+mân/	127
II. teklik şahıs: /-är+sân/	127
III. teklik şahıs: /-är+ø/	127
Olumsuz şekli: /-mä-s/	127
III. teklik şahıs: /-mä-s+ø/	127
7.5.1.2. Şimdiki Zaman (Hâzîrgî Zämân)	128
III. teklik şahıs: /-mâqdä+ø/	128
7.5.1.3. Görülen Geçmiş zaman (Änîk Ötgän Zämân).....	128
I. teklik şahıs: /-d+î+m/, /-d+û+m/	128
II. teklik şahıs: /-d+î+nġ/	129
III. teklik şahıs: /-d+î+ø/	129
III. çokluk şahıs: /-d+î+lär/	129
Olumsuz Şekli: /-mä/	129
I. teklik şahıs: /-mä-d+î+m/	129
II. teklik şahıs: /-mä-d+î+nġ/	130
III. teklik şahıs: /-mä-d+î+ø/	130
7.5.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgän Zämân Eşitilgänlik Şäklî).....	130
7.5.1.4.1. Birinci Tip: /-îb/	130
I. teklik şahıs: /-îb+mân/	131

II. teklik şahıs: /-ib+sän/	131
7.5.1.4.2. İkinci Tip: /-gän/	131
I. teklik şahıs: /-gän+im/	131
III. teklik şahıs: /-gän+ø/	131
7.5.1.4.3. Üçüncü Tip: /-gän-dür+ø/	132
III. teklik şahıs: /-gän-dür+ø/	132
7.5.1.5. Gelecek Zaman (Keläsi Zämân)	132
7.5.1.5.1. Birinci Tip: /-ä+män/	132
I. teklik şahıs: /-ä+män/	132
II. teklik şahıs: /-ä+sän/	133
III. teklik şahıs: /-ä+d+i+ø/	133
II. çokluk şahıs: /-ä+siz/	133
7.5.1.5.2. İkinci Tip: /-gü+m/	133
I. teklik şahıs: /-gu+m/	133
7.5.1.5.3. Üçüncü tip /-äyâtgän/	134
III. teklik şahıs: /-yâtgän, äyâtgän+ø/	134
7.5.2. Tasarlama Kipleri (Häbär Mäylidän Başkä Mäyllär)	134
7.5.2.1. Şart Kipi (Şart Mäylî)	134
I. teklik şahıs: /-sä+m/	134
II. teklik şahıs: /-sä+nġ/	135
III. teklik şahıs: /-sä+ø/	135
II. çokluk şahıs: /-sä+nġiz/	135
Olumsuz şekli: /-mä/	136
I. teklik şahıs: /-mä-sä+m/	136
II. teklik şahıs: /-mä-sä+nġ /	136
7.5.2.2. İstek kipi (İstāk Mäylî)	136

I. teklik şahıs: /-gäy+män/	136
7.5.2.3. Emir Kipi (Büyrük Mäyli).....	137
I. teklik şahıs emir: /-ø+äyîn/	137
II. teklik şahıs: /-ø/	137
III. teklik şahıs: /-ø+sin/	137
I. çokluk şahıs: /-ø+äylik/	138
Olumsuz şekli: /-mä/	138
I. teklik şahıs: /-mä+yîn/	138
II. teklik şahıs: /-ø/	138
III. teklik şahıs: /-mä-sin/	138
7.5.3. Birleşik Kipler (Mürakkâb Mäyllär).....	139
7.5.3.1. Hikâye (Hikâyä)	139
7.5.3.1.1. Geniş Zaman Hikâyesi (Hâzîrgî-Kelâsî Zâmân Hikâyä Fe'li).....	139
I. teklik şahıs: /-är+ø-d+i-m/	139
III. teklik şahıs: /-är+ø-d+i+ø /	139
III. çokluk şahıs: /-r+ø-d+i+lär /	140
7.5.3.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman Hikâyesi (Ötgän Zâmân Hikâyä Fe'li).....	140
I. teklik şahıs: /-gän+e-d+i+m/	140
II. teklik şahıs: /-gän-e-d+i+ng /	140
7.5.3.2. Rivayet Birleşik Kipi (Eşitgänlik Mürakkâb Mäyli)	140
7.5.3.2.1. Geniş Zaman Rivayeti (Hâzîrgî-Kelâsî Zâmân Eşitgänlik Fe'li)	140
8. Filimsiler	141
8.1. İsim- Fiiller (Häräkät Nâmî)	141
8.1.1. İsim Yan Cümlesi Yapan İsim-Fiil Ekleri	141
8.1.2. Yüklem İsmi Yapan İsim-Fiil Ekleri	142
8.2. Sıfat fiil (Sifâtdâş).....	143
8.2.1. Sıfat Yan Cümlesi Yapan Sıfat Fiil Ekleri	143

8.2.2. Yükleme İsmi Yapan Sıfat-Fiil Ekleri	144
8.3. Zarf-Fiil (Rävişdâşlär)	145
8.3.1. Bağlama Zarf-Fiil Ekleri.....	145
8.3.2. Hal Zarf-Fiil Ekleri	145
8.3.3. Sınırlandırma Zarfları	147
8.3.4. Zaman Zarf-Fiil Ekleri.....	147

İKİNCİ BÖLÜM

9. TRANSKRİPSYON.....	148
10. AKTARMA.....	220
11. ARAP HARFLİ METİN.....	294
SONUÇ	365
KAYNAKÇA	371
ÖZ GEÇMİŞ	375

ÖZET

YÜKSEK LİSAN TEZİ

**ŞÄFİKÄ YÂRKİN'IN “ÂLİSDÄN BİR SES”
ADLI ESERİ ÜZERİNE DİL İNCELEMESİ
(METİN-AKTARMA- DİL İNCELEMESİ)**

NISAR AHMAD FAIQ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hüsna Kotan

2021, SAYFA: 375 + XVIII

Jüri:

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN

Dr. Öğr. Üyesi Uğur UZUNKAYA

Bu tezin amacı, Afganistan'ın ünlü Özbek kadın şair ve yazarı Şäfikä Yârkîn'in “Âlisdän BİR Ses” “Uzaktan Bir Ses” adlı şiir kitabı üzerine dil incelemesi yaparak Özbek Türkçesinin şekil bilgisi özelliklerini tespit etmek, Türkiye Türkçesi ile bu lehçe arasındaki benzer ve farklı dil unsurlarını ortaya koymaktır. Çalışma “Giriş”, “Metin”, “Aktarma” ve “Dil İncelemesi” bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışmamızın “Giriş” kısmında Afganistan tarihi, Afganistan Türkleri, Afganistan Özbek Türkçesi, Şefika Yârkîn'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. “Dil İncelemesi” kısmında ise metnin dil özellikleri incelenmiş, Özbek Türkçesindeki kelime yapımı, kelime çekimi, edatlar, filimsiler işlevsel olarak örneklerle ele alınmış, Özbek Türkçesinin Türkiye Türkçesi ile benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Metin kısmında, Şäfikä Yârkîn'in Arap harfleriyle yazılmış “Âlisdän BİR Ses” “Uzaktan Bir Ses” adlı şiir kitabının Latin harfleriyle transkripsiyonu verilmiş ve Türkiye Türkçesinde aktarılacak dikkatlere sunulmuştur.

Çalışmanın sonunda, yararlanılan eserlerin verildiği kaynakça kısmı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Özbek Türkçesi, Âlisdän BİR Ses, Dil İncelemesi, Şefika Yârkîn.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
ŞÄFİKÄ YÂRKÏN’S “ÄLİSDÄN BİR SES”
LANGUAGE STUDY ON FUNNY WORKS
(TEXT-TRANSLATION-GRAMMAR)

NISAR AHMAD FAIQ

Advisor: Assist. Prof. Dr. Hüsna KOTAN

2021 PAGE: 375 + XVIII

Jury:

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

Assist. Prof. Dr. Hüsna KOTAN

Assist. Prof. Dr. Uğur UZUNKAYA

The aim of this thesis is to determine the morphological properties of Uzbek Turkish by making a language analysis on the poetry book “Älisdän BİR Ses(Uzaktan Bir Ses)” by Şäfikä Yârkin, the famous Uzbek woman poet cum writer from Afghanistan. The study consists of “Introduction”, “Text”, “Transfer” and “Language Analysis” sections.

In the introduction part of our thesis, information was given about the history of Afghanistan, Afghanistan Turks, Afghanistan Uzbek Turkish as well as the life, literary personality and works of Şäfikä Yârkin. In the language analysis part, the morphological properties of the text were analysed. Words made in Uzbek Turkish, the word conjugation, prepositions, gerundial are discussed with examples of functional, similarities and differences of Uzbek Turkish and Turkey’s Turkish are tried to put forward. In the Text section, poetry book of Şäfikä Yârkin written in Arabic “Älisdän BİR Ses (Uzaktan Bir Ses)” was transcribed in Latin alphabet and presented into Turkey’s Turkish.

At the end of my thesis, there is a bibliography section where reference are given for works used.

Keywords: Afghanistan Uzbek Turkish, Älisdän BİR Ses, Language Analysis, Şäfikä Yârkin.

KISALTMALAR

Çev.	: Çevirmen
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TT.	: Türkiye Türkçesi
ÖzT.	: Özbek Türkçesi
Yay.	: Yayınları, Yayınevi
ø, Ø	: işaretli biçim birim (sıfır morfe)im)
+	: isim soylu (statique) öge
-	: fiil soylu (dynamique) öge
>	: x > y: “y”, “x” ten doğmuştur.

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

آ	â	ف	f
ا	ä	ق	ķ
ء	ˆ	ك	k
ب	b	گ	g
پ	p	نگ	nġ
ت	t	ل	l
ث	s	م	m
ج	c	ن	n
چ	ç	اؤ،و	ö
ح	ħ	او،و	ũ, v
خ	h	ه	h
د	d	اي	e
ذ	z	ی،ای، ي	ï
ر	r		
ز	z		
ژ	j		
س	s		
ش	ş		
ص	ş		
ض	z		
ط	ţ		
ظ	ẓ		
ع	ˆ		
غ	ġ		

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN'ın yönetiminde hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir.

Afganistan Özbek Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar son zamanlarda bir hayli artmıştır. Biz de tez konumuzu, mevcut çalışmalara katkı sağlamak amacıyla belirlemeye çalıştık ve Afganistan Özbek edebiyatının en önemli şair ve yazarı olan Şâfikâ Yârkîn'in "Alısdan Bir Ses" adlı şiir kitabını hareket noktası olarak aldık.

Türk topluluğu için oldukça değerli olan bu eserin tamamı, Türkiye Türkçesine aktarılmamış, üzerine daha önce herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ayrıca Afganistan Özbek Türkçesinin şekil bilgisi üzerine de bugüne kadar çalışılan eserlerde genellikle biçim esas alınmış, işlevsel bir gramer incelemesi yapılmamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmamızda söz konusu Arap harfli metin, Latin harflerine ve Türkiye Türkçesinde aktarılacak eserde yer alan şiirler, şekil bilgisi bakımından işlevsel olarak değerlendirilmiştir.

Özbek Türkçesinin dil özelliklerini incelerken metot olarak Muharrem Daşdemir'in hazırladığı "Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal- İşlevsel Söz Dizimi" isimli eseri, Hüseyin Yıldırım'ın "Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi-Alıştırmalar-Konuşmalar-Metinler)", Mevlüt Gültekin'in "Asiyabad'dan Özbek Türkçesi Metinleri (Gramer-Metinler ve Aktarmalar- Sözlük, Zeynep Korkmaz'ın "Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi" gibi bu alanda yapılan birçok çalışma esas alınmıştır.

Tez içerik olarak "Giriş", "Dil İncelemesi", "Metin" olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

"Giriş" kısmında Afganistan tarihi, Afganistan Türkleri, Afganistan Özbek Türkçesi, Şâfikâ Yârkîn'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. "Dil incelemesi" kısmında ise Özbek Türkçesindeki kelime yapımı, kelime çekimi, sıfatlar, zarflar, zamirler, edatlar, filimsiler, fiiller işlevsel olarak örneklerle ele alınmış, bu incelemelerden varılan sonuçlara dayanarak Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi şekil bilgisi yönünden karşılaştırılmıştır.

“Metin” kısmında, Şäfikä Yärkin’in Arap harfleri ile yazılan “Älisdän Bir Ses” adlı şiir kitabı Latin harflerine aktararak transkripsiyonlu metni hazırlanmış ve bu metin Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarmada, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında bulunan farklılıklar nedeniyle bazı durumlarda anlam aktarması yapılmıştır. Türkçede karşılığı bulunmayan sözcüklerin açıklaması dipnotla gösterilmiştir.

Çalışmanın “Dil İncelemesi” bölümünde elde edilen önemli gramer özellikleri “Sonuç” kısmında; çalışma boyunca faydalanılan eserler ise “Kaynakça”da gösterilmiştir.

Çalışmam esnasında sabrını ve yardımlarını benden esirgemeyen saygı değer danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN’a, istediğim her zaman kütüphanesini bana açan, kıymetli zamanlarını ayıran Sayın Hocam Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR’e, maddi ve manevi olarak daima yanımda olan çok değerli olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Nisar ahmad Faiq

Erzurum-2021

GİRİŞ

I. AFGANİSTAN

Afganistan, resmi adıyla Afganistan İslam Cumhuriyeti, Asya Kıtası'nın tam kalbinde yer alan, muhtelif adlarla farklı devletlerin egemenliği altında bulunan ve bu nedenle etnik ve kavim açısından oldukça karışık bir ülke durumundadır.¹

Orta Asya, Orta Doğu ve Yakın Doğu ülkeler arasında çok önemli bir jeo-stratejik konumunda sahip olan bu ülke, Türk kabilelerinin doğudan batıya göç için oluşturdukları bir geçit noktası olmuştur. Bu sebeple XVIII. yüzyıla kadar geçen tarihsel süreçte, bu bölgelerde Türkler tarafından devlet kurulduğu belirlenmiştir. Bunun yansıması olarak günümüzde Afganistan'da Türk aşiretlerine ait önemli bir Türk kabilesi varlığını sürdürmektedir.²

Stratejik bir konuma sahip olan Afganistan, Asya'nın kalbi lakabını almıştır. Zira merkezi Asya'da tek ülke olarak, diğer ülkeler ile sınır oluşturup uzun zamanlardan beri doğu, batı, kuzey ve güneyde ticari ve iktisadi değişmelerinin merkezi olmuştur. Afganistan'ın kuzeyinde Türkmenistan 744 km., Özbekistan 137 km., Tacikistan 1206 km., batısında İran 936 km., kuzeydoğusunda Çin 76 km., güney ve doğusunda Pakistan 2430 km. müşterek sınırı bulunmaktadır.³

Afganistan'ın bugünkü yüz ölçümü hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler olsa da maalesef şimdiye kadar yüz ölçümü net olarak belirlenmemiştir. Albayrak, *Afganistan Türkleri* adlı eserinde, Afganistan'ın yüz ölçümünü, 652,225 km. kare olduğunu belirtmiştir. Diğer kaynakta Afganistan yüz ölçümünü 647,000 km. kare olarak belirtilmiştir.⁴ Afganistan'ın en yüksek noktası 7,495 m. olan Novşah ve en düşük noktası ise, 245 m. ile Cevzcan vilayetindeki Mengicik'tir.⁵ Yüksek dağları barındıran Afganistan, dağlık bir ülke olarak bilinmektedir. Kuzeydoğudan güneybatı yönünde devam eden Hindukuş Dağları bu coğrafyada yer almaktadır. Ülke bu dağlar vasıtasıyla

¹Mehmet Seyfettin Erol ve Fazıl Ahmet Burget, "Afganistan Özbekleri", Avrasya Dosyası, Sayı. 3 Sonbahar 2001, s. 105.

²Einayetullah, Şahrani, *Tarihce-i Nijad ve Akvam dar Afganistan*, Kevan Yay. (1. baskı), Kabil 2009, s. 19.

³<https://www.scribd.com/doc/28334812>

⁴pajhwok.com/fa/2020/05/14/۱۳۹۰-سالنامه-احصائیی-افغانستان-در-سال-۱۳۹۰

⁵Recep, Albayrak, *Afganistan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2004, s. 17.

kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülkenin nehirlerinin çoğunun kaynağı bu dağlardan akan sulardan oluşmaktadır.

Härrud Nehri, Helmänd Nehri, Âmu Nehri Pâgmân Dağları'ndan kaynaklanarak 1400 km. mesafe yürerek güneybatı bölgesinde Afganistan ve İran toprağının biraz kısmını müşterek sınırı teşekkül etmektedir. Bu nehir İran'ın Sistân ve Baluçistân toprağının önemli su kaynağını oluşturmaktadır.

Ülkede, iklim çeşitliliğini müşahade etmek mümkündür. Çoğu bölge oldukça soğuk ve uzun bir kışa sahipken, bazı bölgelerde hava çok sıcaktır.⁶ Aynı zamanda verimli toprakları olan vadiler, bölgenin uygun ve müsait havası, hayvancılık ve ziraat için oldukça elverişlidir. Doğu ve güneydoğu bölgelerinde orman sahaları bulunmaktadır. Afganistan doğal kaynaklar bakımından da oldukça zengindir. Değerli taşlar, soylu madenler, bakır ve demir, zengin doğal kaynakları arasındadır. Sadece bunlar değil, ülkenin kuzeyinde Cevzicân ve Sâr-i Pol illerinde önemli doğal gaz ve petrol yatakları mevcuttur.⁷

Afganistan'da idari taksimat ilk kez 1773 yılında Ahmed Şah oğlu Timur Şah'ın hükümdarlığında Kabil'i başkent ilân etmesi ile kurulmuştur. Kabil şehri şahların hükümdarlığında her zaman saltanat merkezi olarak bilinmiştir. Diğer büyük vilâyetler de sırasıyla dönemin şehzâdeleri tarafından idare edilmiştir. Emir ve şehzâdelerin hüküm sürdükleri önemli şehirler, Kâbil, Herât, Kändähâr, Afgâni Türkistan, Kâtâgân ve Bädâhşân'dır. Nâdir Hân'ın döneminde, diğer idari taksimat ise 24 Ağustos 1932 tarihinde gerçekleşmiştir.⁸ Bu düzenleme ile ülke, dördü ikinci derece ve beşi birinci derece olmak üzere eyaletlere ayrılmıştır. Daha sonra اساسی kanun (anayasa) 1964 yılında mecliste kurulmuş ve vilâyet sayısı yirmi altıya çıkarılmıştır. Her vilâyet sahip olduğu önemi ve gelişmişliği ile birinci, ikinci ve üçüncü gruplara ayrılmıştır. Kabil, Mezar-ı Şerif, Herat, Kandahar, Calalâbâd, Ğazni ve Gerdiz birinci derece vilayetlere dâhil olmuştur. Bu illerin her biri birer vali ile idare edilmiştir. Yerel Organlar İdaresi'ne bağlı olan valiler, yapılan her işin bilgilerini Kabil'e iletmekle sorumludur.

⁶ Albayrak, s. 17.

⁷ Albayrak, s: 18.

⁸ Albayrak, s.19.

Dr. Muhammed Necibullah'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi kaygılar amacıyla, Peştun parlamenter sayısını artırmak için tek bir vilâyet olan Pâktiyâ; Pâktikâ, Host, ve Pâktiyâ adı altında üç vilâyet hâline getirilerek, vilâyet sayısı otuz bire çıkarılmıştır. Mezkûr üç vilâyetin nüfus sayısı, Bâlî vilâyetine göre daha az olması politik endişeyi ortaya koymaktadır. Rus işgalinden sonra, Prof. Burhâniddin Râbânî döneminde, ülke otuz iki vilâyete ayrılmış ve her vilâyet birer vâli ile idare edilmiştir. Son dönemlerde, Hamid Karzay'ın Cumhurbaşkanlığı zamanında ise ülke otuz dört vilâyette ayrılmıştır. Ülkenin başkenti Kabil ve büyük şehirleri, Mezâr-ı Şârif, Herât, Kândâhâr, Kunduz ve Jâlâlâbâd'dân ibarettir.

Afganistan İstatistik Kurumu'nun verilerine göre; ülkenin nüfusu 2019 yılında 32.2 milyon tahmin edilmiştir. Bunun içinde 15.9 milyon kadın, 16.4 milyon erkektir.⁹ Şimdiye kadar hiçbir idare Afganistan'ın nüfus sayısının ne kadar olduğunu tam olarak belirtmemiştir. Nüfusun %42'sini Peştunlar, %27'sini Tacikler, %9'unu Özbekler, %9'unu Hazaralar, %4'ünü Aymaklar, %3'ünü Türkmenler, %2'sini Bâluçlar ve %4 başka küçük etnik gruplar oluşturmaktadır.¹⁰ Hiçbir etnik unsuru tek başına toplam nüfusun %50'sinden fazlasını oluşturmamaktadır. Ayrıca Afganistan'da toplumun çoğunluğu merkezi yönetimden ziyade kendi kabile ve topluluklarına bağlılık göstermektedir. Etnik çeşitlilik aynı zamanda kültürel çeşitliliğe de yol açmaktadır.

Ülkede çeşitli kavimler, farklı dilleriyle yaşamakta olduğu için Afgan adıyla herhangi bir topluluk olmadığı aşikârdır. Son zamanlarda bazı siyasi tartışmalarda Afgan kelimesi "Peştun" adıyla paralel olarak da kullanılmıştır. Türkler (Özbekler, Türkmenler Kırgızlar, Kazaklar...), Peştunlar, Tacikler ve Hazaralar ülkenin dört büyük sosyal grubunu oluşturmaktadır. Bunun yanısıra Pâşâyî, Noristânî, Hintli gibi küçük kavimler de varlığını ilân etmektedir. Ülke halkı küçük Hintli bir grup hariç tamamı Müslüman, Hâzârâlar dışında kalan Müslümanların tümü Sünnî mezheptir.

Afganistan farklı dillerin, lehçelerin ve ağızların en fazla konuşulduğu bir ülkedir. Ülkenin iki resmi dili Pâştucâ ve Dâricâ olmak üzere anayasada Özbekçe üçüncü resmi dil olarak tanınmıştır ve diğer bölge dilleri de Özbekçe dâhil, Türkmençe, Noristanice vs.

⁹Afganistan İstatistik Kurumu internet sayfası (nsia.gov.af/home).

¹⁰Atiqullah, Behroz, Afganistan Siyasi Coğrafyası Ekseninde Tarih ve Toplum (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük 2020. s. 45.

diller iletişim için önem taşımaktadır. Genelde, Peştu dili ülkenin güney bölgelerinde, Derice Farsça'nın az değişikle bir şivesi olarak ülkenin kuzey ve batı bölgelerinde konuşulmaktadır.

II. AFGANİSTAN TÜRKLERİ

Afganistan'da en kalabalık etnik gruplardan biri Türklerdir. Türklerin yaşadığı kuzey Afganistan'a "Güney Türkistan" ismi de denilmektedir. Zaten bu bölgenin kesin olarak Afganistan'a katılımı XIX. asrın sonlarında yerel hanlıkların tasfiyesi ile çok geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu bölge her ne kadar Afganistan sınırları içerisinde kalmışsa da Hazar Denizi'nden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş Dağları'na kadar uzanan büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır. Ülkenin en doğusundaki Vahan Koridoru'ndan en batısındaki tarihi Herât kentine kadar uzanan Afgan Türkistan'ı, Türkistan ve Katağan olarak ikiye ayrılmaktadır.

Adını bir Özbek aşiretinden alan Katağan bölgesinin merkezi Talukan (Tahhar) ve Türkistan'ın merkezi Mezar-i Şerif'tir. Türkler yoğun olarak kuzey ilerinde yaşarlar. Afganistan'ın tamamına yakını Türk'tür. Bununla birlikte güney bölgelerinde de bazı Türk boyları bulunmaktadır.¹¹

Afganistan ile Türklerin ilgisini Andronova Çağına yani M.Ö. I. binin başlarına kadar götürmek mümkün ise de tarihi kaynaklar bu ilginin ancak M.Ö. II. yüzyıldan itibaren söz konusu edilebileceğini kesin olarak ortaya koymaktadır. Önce ünlü Hun hükümdarı Mao-tun'un önünden batıya; İli, Çu, Narin Nehirleri havzasına çekilen, bu arada kısmen Afganistan'a da giren Yüeciler, M.Ö. II. yüzyılda Maotun'un oğlu Giyük (Güyük) Kağan'ın taarruzları sonucunda büyük ölçüde Afganistan'a çekilmiştir. Bugün genellikle Türk kültür dairesi içerisinde bir topluluk olarak görülen Yüecilerin büyük bir kısmının Issık Göl civarını terk ederek Soğdiana üzerinden bugünkü Afganistan'daki Tahia'ya gelip yerleşmeleri bölge ve Türk tarihi açısından önemli bir husustur.¹²

Afganistan'daki Türk varlığı M.S. L'den itibaren Sakalardan başlayarak Hindistan Babür İmparatorluğu'na kadar uzanan zaman diliminde Hunlar, Kuşhanlar, Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Harezmşahlarla devam etmiştir. Bu şekilde birçok Türk devletleri

¹¹Aysultan, Hayri, *Afganistan'da Dil Politikaları*, TSA Yayınları, 2010, s: 1, s. 45.

¹²Muhammet Halim, Yarkin, *Afganistan Özbeklerinin Tarihinden Yapraklar*, Horasan Yayınevi, Kabil 2013, s. 68.

bu topraklarda hüküm sürmüşlerdir. Bugünkü Afganistan’da Pâştunlar, Tâcıklar ve Türkler yaşamaktadırlar. Afganistan’da günümüzde Özbek, Halaç (Gılzay), Hazara, Türkmen; Güney Türkistan’da ise Özbek, Kazak, Kızılbaş, Karakalpak, Kırgız, Türkmen ve Afşar Türkleri olmak üzere çeşitli Türk gruplar yaşamaktadır.¹³

Türkistan bölgesi; Hicri 1302 yılında, Emânullah Han zamanında da Türkistan adı ile anılmıştır. Bu yıla ait “Nizâm-nâmâ-yi Mülki” ‘ isimli yasada bu topraklar, Türkistan ismiyle anılmıştır. Tarihte ise Türklerin Timurlular ve Babürlülerden önce de günümüz Afganistan sınırları içerisinde kalan Kabil, Gâznâ, Herât, Pârvân ve Kâpîsâ bölgelerinde yaşadığı biliniyor. Bunlar, zaman geçtikçe bu bölge halkının etkisi altında kalarak kendi ana dillerini unutmuşlardır. Bugün bahsi geçen bölgelerdeki Türkler Tâcık veya Pâştun dilini konuşmaktadır. Sadece yaşadıkları bölgelerin ismi Türkçe olarak kalmıştır.

Gazneliler, Halaçlar, Babür Şah ve Babür Şah’ın torunları zamanında ve bunlardan önce Hindistan’a göç eden Türklerin dilleri hatta renkleri değişmiştir. Bazı bilim adamları, Afganistan Hâzârâlarının dış görünüşleri, gelenekleri ve başka âdetleri Türklere çok benzediği için onların Türklerin ve Moğolların birleşmesi neticesinde meydana gelen bir kavim olduğunu idda etmektedirler. Örneğin: Hüseyin Ali Yâzdâni, *Hâzârâların Tarihi Hakkında Araştırma* adlı eserinde Hazaraların, Özbekler ve Türkmenler ile ortak dededen geldiklerini söylemektedir.¹⁴

Ekim Devrimi’nde, çoğu Müslüman olan Özbek, Tâcık, Kırgız, Kazak ve Türkmen gibi Türk kavimleri Orta Asya’dan Afganistan’a göç etmişlerdir. Afganistan’ın kuzeyinde (Güney Türkistan) ve Kabil’de yaşamışlardır. Bir müddet sonra bir kısmı Helmând, Çähânsor gibi vilayetlerde yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu göçmenler edebiyat, kültür, sanat, el sanatları, ekonomi ve arımsal bakımdan Afganistan halkının gelişmesinde çok tesirli olmuştur.¹⁵ Ayrıca Uygur halkının çoğu değişik olaylar nedeniyle Doğu Türkistan bölgesinden Bâdâhşân velayetinin Vâhân ilçesinden Afganistan’a gelmişlerdir. Bunlar Kabil, Bâdâhşân, Kunduz, Tâhâr illerinde yaşamaya devam etmişlerdir.¹⁶ Afganistan Türklerinin çoğu hâlihazırda Afganistan’ın kuzeyinde yaşamaktadırlar.

¹³ Fuat, Uçar, *Geçmiş-Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, 527-528.

¹⁴ Ali Yezdâni Hüseyin, *Hazaralar Tarihi Hakkında Araştırma*, Meşhad Tahran 1385, s. 13.

¹⁵ Muhammet Halim Yarkin, *Afganistan Özbeklerinin Tarihinden Yapraklar*, Horasan Yayın Evi, Kabil 2013, s. 62.

¹⁶ Yarkin, s. 62.

Afginastan Türklerinin kavimlere göre yaşadıkları coğrafyaya bakacak olursak: Türkmen kavimleri, genellikle Amu Derya'nın sahillerinde Kunduz, Belh, Cüzcan, Faryab hatta Bâdgis ve Herat gibi illerde çok uzun zamandan beri yaşamakta ve halı dokumacılığı, hayvancılık, çiftçilik ve ticaret ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Bunların bazıları hâlâ daha çadırlarda yaşamaktadırlar.

Kırgızlar çoğunlukla Bâdâhşân ilinin Pamir Dağları'nda yaşamaktadırlar. Bunlar genellikle avcılıkla uğraşmaktadırlar.

Afşar Türklerinin bir kısmı ise Kâbil ve Herat şehirlerinde yaşamaktadırlar. Bunların bazıları hâlâ Türkçe konuşmaya devam etmektedir. Herât velayetinin Zindecan gibi bazı ilçelerinde Türkler çok eski zamanlardan beri yaşamaktadırlar ve Türk dillerinden biri ile konuşmaktadırlar.

Kızılbaş Türklerinin çoğu Kâbil, Herat, Mezar-ı şerif, Kandahar, Gazne ve Afganistan'ın başka illerinde yaşamaktadırlar. Tarihçiler Kızılbaşların büyük kısmının Timurlular ve Safeviler zamanında ve bazılarının da bu devletlerden önce geldiklerine işaret edip Farsça (Derice) dilini konuştuklarını kaydetmektedirler.

Aymak Türklerinin çoğu Farsça (Dâricâ) konuşmakta ve Afganistan'ın Kuzeybatısında ve kuzeydeki dağlık bölgelerde yaşamaktadırlar. Bunlar çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Afganistan'ın Derzab ve Saripul gibi bazı il ve ilçelerinde Hulkanî denilen bir kavim yaşamaktadır. Bu topluluğun büyük bir kısmı Özbekçe, bir kısmı ise Derice konuşmaktadır. Dr. Vahidî 'Hulqanî' kelimesinin İlhanî kelimesinden geldiğini ve bunların aslen Türk olduklarını söylemektedir.¹⁷

Afganistan Türklerinin çoğu Sünnî'dir. Sadece Afşar ve Kızılbaş Türkleri Şîî'dirler. Türkler çoğunlukla Taciklerle kız alıp vererek akrabalık kurmuşlardır. Peştularla çok az; fakat Hazara, Afşar ve Kızılbaşlar gibi Şîi Türkler ile mezheplerinin farklılıklarından dolayı hiç akrabalık bağı kuramamışlardır.

Afganistan Türkleri yaşanan savaşlar nedeniyle kendi ülkelerinden başka ülkelere göç etmişlerdir. Afganistanlı Kazaklarının hemen hemen hepsi Kazakistan'a veya Türkiye'ye; Afgan Kırgızlarının büyük çoğunluğu Afganistan'da yaşarken bir kısmı da yine Türkiye'ye göç etmiştir.

¹⁷Yarkın, s. 64.

Afganistan'daki Özbeklerin ve Türkmenlerin büyük bir bölümü Türkiye, Pakistan, Suudi Arabistan ve Orta Asya'nın başka ülkelerine hatta Avrupa ve Amerika ülkelerine göç etmişlerdir.

Özbekler başta olmak üzere diğer Türk halkları Afganistan'da önemli bir nüfusa sahiptir. Afganistan'da yaşayan Türklerin sayısı resmi olarak tespit edilmemiş, yalnızca birtakım tahminler de bulunulmuştur. Türkler, genellikle Afganistan'ın kuzeydoğu ve kuzeybatısında yani Bädäḥşân, Tähâr, Bäğlân, Sämängän, Belh, Saripul, Cüzcan, Fâryâb, Badğis, Herat ve bir kısmı ise Kabil, Kandahar, Pncşir, Pervan, Kapisa gibi şehirlerde ve Bamiyan ilinin bazı bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Çin Tibet'ten gelip bu bölgeye yerleşen Hâzârlârin büyük kısmı, yani Hazara Karluk, Hazara Nayman, Hazara Tatar, Hazara Türkmen, Hazara Çağatay adıyla anılan aşiretler, Türk asıllıdır. Hâzârlârin konuştuğu Farsçanın içinde Türkçe kelimelerin oranı çok yüksektir. Hazaralar çoğunlukla, hamallık, çobanlık, lağımcılık gibi işlerle meşguldür ve çoğunluğu hâlihazırda hayvancılıkla uğraşır, geçimlerini bu yolla temin eder.¹⁸

Farsça konuşan yukarıdaki Türk kabileleri dışında Peştü dilini konuşan Türk kavimleri de vardır. Kändähâr, Pâktiya ve Gazne'deki Moğul Türkleri, Karabağ Türkleri, Zavul Türkleri ile Herat'ta yaşayan Kıpçak Türkleri Pâştuca konuşurlar. Pamir eteklerindeki Bädäḥşân'dan başlayıp Bağrısı'ye kadar uzanan çok geniş bir bölgede yaşayan Kırgız, Kazak, Özbek, Tatar, Uygur ve Türkmen gibi Türk boyları ise yalnızca Türk dili konuşurlar.¹⁹

Özbekler; Afganistan'daki en kalabalık Türk grubu olarak, diğer Türk toplulukları gibi Afganistan'ın Güney Türkistan yani kuzeyinde, yaşamaktalar. XVI. yüzyıldan itibaren bölgeye hâkim olmaya başlayan Özbekler, kurdukları Şeybani Devleti ile Hukant, Astrahan, Mangit, Buhara ve Hive Hanlıkları aracılığıyla XIX. yüzyıla kadar buradaki hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir.

Özbekler; başlıca Herât, Bâlâ Murgâp, Mäymänä, Şıbırğân, Sâripul, Âkçâ, Mezar-i şerif gibi şehir merkezlerinde yaşamaktadırlar. Özbek aşiretleri üzerinde bilim adamlarının kesin bir fikri yoktur. Özbeklerin; Haniyukov 94, HorSekîn 92 ve Logo Faith

¹⁸Yarkin, s. 64.

¹⁹Uçar, s. 530.

ise 102 aşiretten oluştuğunu savunmaktadır. Bununla birlikte Zeki Velidi Togan ve Muhammed Yakub Vahidi Cüzcani ise 92 aşiretten meydana geldiğini ifade ederler.²⁰

Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkistan* adlı eserinde Özbeklerin 92 bav 29 dan mürekkep olduğunu belirtmektedir. Muhammed Yakub Vahidi bu 92 aşiretin isimlerini şöyle sıralamaktadır. Kıyât, Kıngırât, Kıngilî, Öz, Cûlâcî, Cusulâci, Keçi, Ötârçî, Fûlâdç, Ceyût, Cît, Helcût, Büyâzît, İmâvût, Mîng, Yüz, Kırk, ÖñG, ÖñGecet, Çelâyîr, Serây, Hitây, Kıpçak, Nâyman, Çakmak, Örmak, Tuvâdek, Bâstân, Sâmar Çik, Kılmak, Kârlük, Ârlât, Kâttâgân, Ârgün, Bârlâs, Bütîyâ, Kâsgînâ, Kelüçî, Böyrak, Ūyrak, Mâvût, Kerâyît, Bâgân, Engît, Tengît, Mengît, Mürkât, Mesed, Berkût, Kıyât Öklân, Âlcîn, Kârî, Gârîb, Şîbîrgân, Kışlık, Türkmen, Dürmân, Kâyîn, Tâm, Remdân, Mitân, Ūşsun, Bûsâ, Hafiz, Kırgız, Tâtâr, Bâckâr, Sıldüz, Kılvaý, Vecâr, Cûrât, Bûdây, Öglân, Ağır, Kôrlâvût, Kôr, Çînbây, Mâhdî, Çelkâş, Uygur, Nîköz, Kârâsâs, Tûşlûb, Yâbü, Tâgîl, Kâhşât, Şûrân, Şîrîn, Tûmâ, Behrîn, Kîrây Ve Sâhtîyân.²¹

III. AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKÇESİ

Özbek Türkçesi, Çağdaş Türk Lehçeleri arasında Türkiye Türkçesinden sonra en çok konuşulan lehçedir. Özbek Türkçesi, Özbekistan başta olmak üzere Afganistan, Tacikistan, Türkiye, Sudi Arabistan, İran, Pakistan, Çin, Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde konuşulmaktadır.

(Peştun) Afgan yöneticilerinin diğer kavimler özellikle Türklere (Özbek ve Türkmenlere) karşı uyguladıkları baskı ve asimilasyon politikası gün gittikçe ağırlaşmıştır. 1963'te Afganistan'da yeni demokrasi adı altında ülkede bir takım düzenlemeler yapılırsa da, Özbek Türkleri istenen politika, sosyal ve kültürel gelişmelere ulaşamamışlar.

Ancak Afganistan'da boğucu bir siyasi ve sosyal atmosfer altında yaşayan milyonlarca Türk halkı kendi edebî, tarihi ve kültürel geçmişinden Köpmayıp bu zenginliklerini korumaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Başka bir deyişle, halkla bütünleşen aydın çevre, kendi millî ve edebî varlığına sahip çıkarak Babür, Nevayî, Baykara, Atayî,

²⁰ Yarkin, s. 64.

²¹ Yarkin, s. 45.

Lutfî ve Mahdumkulu Firakî gibi Türk büyüklerinin düşünce ve edebî mirasını yazdıkları şiir ve eserlerle yaşatmaya çalışmışlardır.²²

Afganistan'daki Türk edebiyatı meşalesini XX. yüzyılda canlı tutarak halkın millî uyanışı yolunda, eserleriyle büyük emekler verenler arasında şu şair, âlim ve siyasetçileri örnek olarak gösterebiliriz: Nazar Muhammed Neva, Ebülhayr Hayri, Hadim Sarepuli, Nadim Memeneli, Azimi Sarepuli, Mevlevi Abdulgani İlmi, Nefir Faryabi, Mevlevi Alauddin Meymeneli, Siddik Gevheri, Üstat Furkat, Muhammed Âmin Uçkun ve Ergeş Uçkun...

Ülkenin 1978 yılında Komünist Partisi ve ardından 1979 yılında eski Sovyet ordusu tarafından işgal edilmesi ile Afganistan'ın siyasi ve sosyal hayatında birtakım değişiklikler meydana getirilmiştir. Yeni yönetim kendi varlığını koruyabilmek için bundan önceki adaletsizliklere karşı mücadele edip, sosyal adalete dayalı yönetim sözünü vermiş ve yeni uygulamala esasında²³ tüm etno-dilsel grupların eşit haklara sahip olmaları doğrultusunda politikalar gütmeye çalışmış ve Sovyet politikasını benimsemiştir. Özbek, Türkmen, Peşeyi ve Beluç gibi toplulukların dillerine resmî statü tanınarak bu dillerde eğitim yapılmasına, radyo programları hazırlanmasına ve yayıncılığa olanak sağlanarak özellikle Özbek Türklerine devlet ve Komünist yönetiminde üst konumlarda görevler verilmesi hususunda vaat edilmiştir.²⁴ Bu vesile ile Türkler (Özbekler ve Türkmenler) kendi ana dillerinde eğitim ve yayın yapma imkânı elde etmişlerdir. Böylelikle çeşitli etnik gruplar, özellikle Özbek Türkçesi ile radyo ve gazete yayınına başlarken başkent Kabil'de ilk olarak Emin Uçkun tarafından Özbekçe "Yulduz" ve Abdürrahim Oraz tarafından çıkartılan "Güreş" adlı gazeteler yayın hayatına girmiştir. Bu dönemde birlik ve beraberlik şuurunu yaşatmak için "Vatan" adında da Farsça ve Özbekçe yazıları içeren bir dergi yayımlanmaya başlanmıştır²⁵ Aynı zamanda Özbek ve Türkmen Türkçelerinde şarkılar bestelenerek televizyon ve radyolarda yayımlanmıştır.

Nur Muhemmed Taraki zamanından Doktor Necibullah yönetimine kadar yani 1978–1992 yılları arasında Afganistan Türk (Özbek ve Türkmen) aydınları, bu imkânlardan az da olsa faydalanıp edebî ve sosyal-kültürel kimliklerini

²² Kiyameddin Barlas, "Afganistan Türk Şiiri", *Türk Dili*, S. 351, 1996, s. 980-997.

²³ Barlas, s. 982.

²⁴ Sayed Farid, Sayed Mahmud, *Afganistan Özbek Türkçesinde Birleşik İsimler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012, s. 11.

²⁵ Erol ve Burgit, s. 117.

pekiştirebilmişlerdir. Bu dönem içerisinde Baykara, Nevayî, Mahdumkulu ve Babür gibi klasik şairlerin yanında, genç yazar ve şairlerin hikâye ve divanları da basılmıştır. *Ülkem Baharı* (1980), *Sulak* (1985), *Bâbürgâ Ārmâğân* (1983) ve *Afganistan Türkmen Şairlerinin Şiir Toplamı* (1985) gibi eserler buna örnek olarak gösterebilir.²⁶

Güney Türkistan yani Türk bölgelerinde, Özbek ve Türkmen Türkçelerinde eğitim seferberliği de başlamış, Babrak Karmal döneminde 1983 yılında Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesinde, Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır. Ancak söz konusu bölüm, 1992 yılında birçok sebepten dolayı kapatılmış, 1993 yılından sonra ise işlevini Belh Üniversitesinde sürdürmüştür.²⁷ Taliban zamanında ise Taliban tarafından kapatılmıştır. 2003 yılından itibaren Özbek Türklerinin çabalarıyla yeniden hizmet vermeye başlayan bölümün yanı sıra Cevzicân Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesinde Özbekçe ve İngilizce bölümleri, daha sonra Tahar, Faryab, Bağlan, Sar-i pul üniversitelerinde de Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümleri açılmıştır.

Maalesef bu bölümlerin bugüne kadar gelişmemesinin ve yeteri kadar verimli olmamasının nedeni, buralarda bir yandan uzman hocaların ve yeterli ders kitaplarının olmaması, öte yandan ise bu bölümlerin üst düzey yetkililer tarafından kapatılmasıdır. Dolayısıyla Özbek Türkleri sosyo-ekonomik, eğitim ve siyasi bakımından Peştun ve Taciklere göre daha zayıf bir konumdadır ve yükselme fırsatları da çok sınırlıdır.

4 Ocak 2006 tarihli Yeni Afganistan Anayasasının 19. maddesinde Özbekçe ve Türkmençe üçüncü resmî dil olarak kabul edilmiştir.”²⁸ Bu vesile ile son yıllarda, Özbek Türkçesinin gelişimi açısından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 2002 yılından itibaren Özbek Türkçesinde yeniden kültürel faaliyetler başlamış, az sayıda olsa da “Özbekçe-Farsça” ve “Özbekçe-Özbekçe” sözlüklerle birlikte birçok hikâye ve şiir kitapları yayımlanmıştır. Ayrıca Özbek Türkçesinin canlanması ve kullanılması açısından büyük bir önem taşıyan onlarca web sitesi açılmıştır. Bu gelişmeler, Özbek Türkçesi açısından oldukça umut verici olmakla birlikte bu lehçenin gelişimi için yeterli değildir.

Zira Afganistan’da Özbek Türkleri genelde Karluk- Uygur ve Kıpçak şiveleriyle konuşmaktadır. Bu iki farklı topluluk, Özbek ve Kıpçak anlamına gelmemektedir. Çünkü

²⁶ Barlas, s. 983.

²⁷ Aysultan, Hayri, *Afganistan’da Türkçe Eğitiminin Tarihi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara. 2007, s. 98.

²⁸ https://president.gov.af/da/?page_id=7462

Özbek boylarının bazıları özellikle, Kıpçak boyunda olduğu gibi kelime başında /y/ yerine /c/ harfini kullanmaktadır. Bu nedenle son zamanlarda yabancı misyonerler, Özbek Türkçesini “ye’lavçılar (kelime başını /y/li ve ye’lavçılar (kelime başını /c/li konuşanlar)” olarak ikiye ayırmaya çalışmıştır. Fakat bu bölgede yaşamakta olan Özek Türkleri, kendilerini Özbek ve Türk olarak bilmektedir. Afganistan’da konuşulan Özbek Türkçesi üzerine dilbilimsel araştırmalar ve çalışmalar yapılmadan Özbek Türkçesinin şiveleri ve ağızları hakkında bu şekilde kesin bir bilgi vermek doğru olmayacaktır.

Dil ve gramer bakımından bugüne kadar Afganistan Özbek Türkçesi üzerine yapılmış araştırma ve incelemelerin sayısı fazla değildir. Az sayıdaki çalışmalardan ilki 1938’de İsveçli Türkolog *Gunnar Jaring*’in “*Uzbek Texts from Afghan Turkestan*” adlı çalışmasıdır. *K.K. Yudahin*’nin de “*Uzbek text from Afghan Turkestan with glossary*” adlı çalışması da bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur.

1946–1949 yıllarında Karl Heinrich Menges’in bir makale çapında olan “*Zum Uzbekischen vom Nord Afghanistan*” adlı araştırmasını önem arz etmektedir. Bu makaleden sonra 1980’lere kadar hiçbir çalışma yapılmamıştır. Ancak 1976 yılında Semenganlı bir Özbek Türkü olan *Kıyamuddin RAY*’in “*Afganistan Özbek Şivesiyle İbrahim-i Edhem Kıssası Üzerinde Dil İncelemesi*” adlı doktora çalışması, bugünkü Özbek diyalektlerinin durumlarını aksettirmekten ziyade Çağatay edebî şivesi ile ilgili bir araştırma olarak kabul edilmektedir.

1977’de *Dor Remy*’in, “*Orature du Nord-Est Afghan: II. Les Özbek du Badakhchan*”, 1978’de ve 1984’te *Ingeborg Thalhammer*’in “*Zum Özbekischen Dialekt von Maimana, New-Afghanistan*”, “*Die Liedkategorien der Özbeken Nordwest Afghanistan*” çalışmaları önemlidir. 1979’da *N. Abdullayev*’in, “*Ob Uzbekshih govorah Afganistana*” adlı makalesi ve 1983’de *Hendrik E. Boeschten*’in “*Ösbekisches aus Aibak (Samangan)*” adlı diyalektoloji çalışması, 1989’de ise *Ingeborg Baldauf*’un “*Materialien zum Volkslied der Özbeken Afghanistans*” adlı çalışması bu alanda yapılan önemli çalışmalardır.

Yukarıda adı zikredilen çalışmalar ya diyalektoloji ya da folklorik araştırmalardan ibarettir. Bu çalışmaların dışında *Mevlüt Gültekin*’in “*Asiyabad’dan Özbek Türkçesi Metinleri Gramer-Metinler ve Aktarmalar-Sözlük*”, “*Afgan Özbekçesinin Serepul*

Ağzında-GAn Eki”, *“Özbek Türkçesinin Asiyabad Ağzında Şimdiki Zaman*”, isimli *çalışmaları* bulunmaktadır.

Afganistanlı Özbek Türkü olan *Peygamber Kul’un* 1984’te *“Afganistan’dügi Särepul Özbek Şevesining Leksik Hususiyetleri”* adlı yüksek lisans tezinin dışında gramer üzerine ciddi bir araştırmaya rastlanmamaktadır.

Ayrıca Afganistan Özbeklerinin söz varlığını içeren Nurullah Altay’ın 2007’de yayımladığı *“Özbek Tili Sözlüğü”* ve Halim Yârkîn, Şefika Yârkîn’in birlikte yayımladıkları *Özbekçe-Farsça* sözlük dışında dikkate değer bir sözlük çalışması bulunmamaktadır.

2011 yılında Najibullah Akbari’nin *“Afganistan Tahar İli Hocağar İlçesi Ağzı”*, 2012 yılında Hamidullah Tadash’ın *“Kudunz İli İmamsahib İlçesi Ağzı”* 2013 yılında Faizurrahman Farzam’ın *“Gününümüz Afganistan Özbek Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin İsim ve Fiillerinin Karşılaştırılması”*, 2016 yıllarında Muhammadullah Haji Moh Naseem *“Çağatay, Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde Fiil İşletimi (Kişi - Olumsuzluk - Zaman - Soru)”* ve Sayed Barmak Darawgar’ın *“Afganistan Özbek Türkçesi Grameri”* 2018 yılında Muhtaba Quayash’ın *Atalarsözü - Ağılnıng Közü (Transkripsiyon- İnceleme- Stt’ye Aktarım)* adlı yüksek lisans tezleri dikkate değerdir.

Özbek Türkçesi üçüncü resmî dil olarak tanınmış olmasına rağmen okullarda bu dil ile ders verilmemektedir. Basımdan çıkan Özbekçe kitaplar bazı siyasi ve etnik meseleler için okulların bodrum katlarında kaybolmaktadır. Özbekçe, bu kadar sıkıntılı dönemlere rağmen Güney Türkistan yani Afganistan’ın kuzey bölgelerinde etkili bir yazı dilidir. Ayrıca kuzey illerindeki üniversitelerde “Türk-Özbek Dili ve Edebiyatı” bölümlerden her yıl yüzlerce öğrenci mezun olmaktadır. Afganistan Türkleri bazı siyasi problemlere rağmen hâlâ yoğun olarak varlığını sürdürmektedir.

Afganistan’da Özbek Türkçesi ile ilgili çeşitli faaliyetlerde yapılmaktadır. Örneğin: Emir Alî Şîr Nevayî adına ilk kez 2015 yılında Cumhurbaşkanlığı Sarayında, Cumhurbaşkanı Muhammad Aşraf Gani, Birinci Yardımcısı Mareşal Abdul Raşid Dostum ve ikinci yardımcısı başta olmak üzere, kabine üyeleri, Afganistan’daki dış ülkelerinin elçileri ve diplomatlarının katılımıyla gerçekleşen bir sempozyum düzenlenmiştir. Bunun dışında Afganistan takviminde ilk kez 2019 yılı 21 Ekim, Özbek dilinin millî günü olarak belirtilmiştir.

1747'den günümüze kadar tehlikede olan ve yeniden canlanmaya başlayan Afganistan Özbek Türkçesi üzerine Türkoloji araştırmacıları ve dilbilimciler tarafından ivedilikle çalışmalar yapılması oldukça önemlidir. Bu sebeple tarafımızdan “*Âlisdân Bîr Ses Adlı Şiir Kitabı Üzerine Bir Dil İncelemesi (Metin-Aktarma- Dil İncelemesi)*” başlıklı yüksek lisans tezinin hem Afganistan Özbek Türkleri için hem de Türkoloji alanı için önemli bir çalışma olacağı kanaatindeyiz.

IV. ŞAFİKÂ YÂRKİN

A. Hayatı

Afganistan Özbek Türkçesinin yetenekli şair ve yazarlarından olan Şafikâ Yârkîn, 24 Kasım 1954 tarihinde Seripul iline bağlı Kadıhane nahiyesinde dünyaya gelmiştir. Babası Mirza Muhammad Kasım Kazizada, Afganistan Milletmeclisi'nin yedinci döneminde kendi bölgesinden milletvekili olarak halkın haklarını arayan hem bir siyasetçi hem de yazar ve şairdir.²⁹

Şafikâ Yârkîn'in çocukluk hayatı sevgi, saygı ve şefkat dolu bir aile ortamında geçmiştir. Huzur içinde yaşayan Yârkîn'a ailesi tarafından büyük bir özgüven aşılanmış ve o özgürlük içinde büyümüştür. Çocukluk yıllarını çok mutlu geçiren Şafikâ Yârkîn'in o döneme dair kalbinde hiçbir ukde kalmamıştır.

Şafikâ Yârkîn üç yaşındayken ailesi bazı nedenlerden dolayı Afganistan'ın Kuzeyindeki Mezar-ı Şerif'e taşınmıştır. Yârkîn, altı yaşında Belh şehrindeki Sultan Raziye İlkokuluna gitmiş, bu okulda altıncı sınıfı bitirir bitirmez ailesi Kabil'e taşınmıştır. Böylece ortaokul ve liseyi Kabil şehrindeki Rabia-yi Belhi okuluna devam ederek bitirmiştir.

Şafikâ Yârkîn okula başlamadan önce okuma yazmayı öğrenmiştir. O, Kur'ân-ı Kerîm'i hatmettiğinde ailesi, onun hocasını evlerine davet ederek ziyafetler düzenlemiş, ona çeşitli hediyeler vermişlerdir. Onu çok seven ve ona daima “Şâhcân” adıyla hitap eden halası, kendisiyle birlikte Yârkîn'ı da okula götürmüş ve bu isimle okul kaydını yaptırmıştır. Şafikâ Yârkîn'in ailesi Kabil'e taşındıktan sonra onun ismini asıl adı olan “Şefika'yla” değiştirmişlerdir.

Şafikâ Yârkîn ilkokuldayken tatilde Mezar-ı Şerif'ten Seri Pul'a dönmüş babasından uzakta kalan günlerde hissettiği duygularını birkaç satırlık mektupla babasına

²⁹ <http://www.yarqin.info/shafiqayarqin/biography.php>

göndermiştir. Babası, kızının gönderdiği mektubu saklayarak liseyi bitirdikten sonra ona armağan etmiştir.

İlkokul üçüncü sınıftayken Yârkîn, Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın Mezar-ı Şerif'e gelmesi ile Kral'ın huzurunda babası tarafından yazılan şiiri okuyarak dikkat çekmiştir.³⁰

Şâfikâ Yârkîn, dördüncü sınıftayken okul tarafından düzenlenmiş bir etkinliğe Mezar-ı Şerif Millî Eğitim Müdürü, Okul Müdürü ve birçok yüksek rütbeli misafir ile öğretmenler ve öğrenciler katılmıştır. O, bu etkinlikte babasının “bilim” hakkında yazdığı makaleyi okuyarak herkesin dikkatini çekmiştir. Babası da o günden sonra daima onunla gurur duymaya başlamıştır.

Şâfikâ Yârkîn ilkokul üçüncü sınıftayken sınıf birincisi olmuş bunu duyan babası çok sevinerek kızına Rusçadan Farsça'ya çevrilen “Gül Ärgävânî” isimli hikâye kitabını hediye etmiştir. Şefika Yakın ile yapılan röportajda okuduğu kitaplar hakkında şöyle der: “Bu kitap oldukça ilgimi çekti; hatta okuduğum hikâyeleri hâlâ unutmadım ve şimdi bile zihnimde canlanıyor. Bu hikâyeler, benim durmaksızın kitap okumamı sağlamıştı. İlkokuldayken Petrol Arama Merkez Kütüphanesindeki kitapların hepsini okuyup bitirdim. Daha sonra babam kitapçı dostlarına sipariş vererek İran da basılan dergileri getirtmeye devam etti. Babamın getirttiği kitap ve dergileri okuyup bitirdikten sonra Sultan Raziya ve Rabia-yi Belhi Okulların kütüphanelerindeki kitapları tek tek okumaya devam ettim. Okulun kitaplarını bitirdikten sonra, bu kez başta okul arkadaşlarım olmak üzere öğretmenlerimden kitaplar istiyor, durmaksızın okuyordum. Her bir kitabı neredeyse bir gecede bitiriyordum. Kabil şehrinin değişik mahallelerindeki küçük kitapçıları gezip her kitabı bir geceliğine iki Afgan parası karşılığında kir alıyor, okuyup bitirdikten sonra da kitabı geri götürüp bir başkasını alıyordum. Okuduğum kitapların adını, yazarlarını bir deftere not tutuyordum. Böylece yıl sonunda şiir ve hikâyeler dışında okuduğum kitapların sayısının 400 yüze ulaştığını fark ettim. Tabii ki bu kitaplar, benim okuma yazma düzeyimin yükselmesini sağladı.”

Şair, ortaokul sekizinci sınıftayken Fars Edebiyatı Öğretmeni bir kompozisyon yazma ödev vermiş Yârkîn'ın hazırladığı ödev öğretmenin dikkatini çekmiştir. Bu yazılardan dolayı onu öven ve yazmaya devam etmesini teşvik eden öğretmenin

³⁰ Sultanmahmood Toyghun, *Günümüz Afganistan Özbek Nesri Üzerinde Muhteva İncelemesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 213. s. 35.

Yârkîn'in gazetecilik bölümünü seçmesinde büyük bir payı olmuştur. Şâfikâ Yârkîn, sınavdan aldığı puanla tıp ve mühendislik bölümlerine yerleşebilecekken edebiyatı seçmiştir. Okulunu üç dönem de birincilikle bitirmiştir.

Yârkîn, 1972'de Afganistan cumhuriyetini ilk ilan eden Muhammed Davut Han'ın diktatörlük döneminde üniversiteye girmiştir. Şâfikâ Yârkîn üniversite hayatı ve anıları hakkında şu şekilde bilgi verir:³¹ "O dönemlerde siyasi faaliyetlere izin verilmiyordu, bireyin herhangi bir hareketini cumhuriyete karşı isyan olarak görüyorlardı. Ben üçüncü sınıftayken Kültür Bakanlığından gelen "Şefi'yi Rahil" karşılaştırmalı gazetecilik derslerine giriyordu. O, devletin taraftarlığını yapan ve burnu havada birisiydi. Bizim sınıftaki öğrencilerin sayısı otuzdu. Sınıftaki öğrencilerin hepsi oldukça çalışkan ve bilgiliydi. Şafi'yi Rahil dersleriyle ilgili ödevler veriyordu. Biz, sınıftaki arkadaşlarla birlikte onun verdiği ödevleri yapıyorduk. Rahil ise bize devamlı, aşağılayıcı sözler sarf ediyor, ödevimize düşük puanlar veriyordu. Hatta bize, ilkokuldaki öğrencilerden daha da kötü yazdığımızı söylüyordu. Onun aşağılayıcı sözleri tüm öğrencileri rencide etmişti. Bir süre sonra biz sınıfça onun dersine girmeme kararı aldık. O, bizim tavırlarımızı cumhuriyete karşı olan saygısızlık olarak kaul etti ve sınava katılan otuz kişiden sadece dört kişiyi geçirdi. Sınavdan geçenlerden ikisi Muhammed Davut Han'ın yeğeniydi. üçüncüsü Rahil'in yardımcısının kardeşiydi. Dördüncüsü ise bizim görüşlerimize katılmayan öğrencilerden biriydi. Dolayısıyla bunların dördü de sınıf arkadaşlarımla hocaya karşı gösterdikleri tavırları istihbarata bildirenlerdi. Şefi Rahil sonra devlet kanalıyla İngiltere'ye gitti ve oradan bir daha dönmedi. Daha sonra sınavımıza Gazetecilik Bölüm Başkanı girdi. Biz de onun yaptığı sınavlardan başarıyla geçtik."

1977 yılında Edebiyat Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden yüksek seviye ile mezun olduktan sonra doğduğu şehri Seripul iline bağlı Kız Ortaokulunda öğretmen olarak göreve başlayan Yârkîn, bir yıl sonra Kabil Radyo ve Televizyon'unda Edebî Yayınlar Müdürü olarak tayin edilmiştir. 1979-1980 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı "Radyo- Televizyon Eğitim Öğretim" programlarında yapımcı olarak görev icra etmiş, 1978-1991'de Afganistan yazarlar Birliği ve Gazeteciler Birliğinin üyesi olarak yurt içi

³¹ www.jayhon.net/farsi/کشمور-قلم-بدست-کشور بیوگرافی-بانوی-فرهیخته-قلم-بدست-کشور

ve dışında çeşitli oturumlar, sempozyum, ve konfranslara katılır ve konuşmalar yapmıştır.³²

Şair, 1976 yılında ünlü yazar Muhammed Halim Yârkîn ile evlenmiş, bu evlilikten Sencer ve Arsalan isimlerinde iki oğlu ve Vida isminde ise bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir.

1981 yılında Afganistan Bilimler Akademisinde Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırmacı olarak çalışan Şâfikâ Yârkîn bu dönemi hayatında en önemli dönem noktası olarak kabul etmiştir. Bu süreçte Özbek dili ve edebiyatı üzerinde yoğun araştırmalar yapmış, Afganistan Kültür Bakanlığının Kültür Üyeliği görevini kabul ederek aynı zamanda *Juvandun* adlı derginin Özbek Türkçesi bölüm sorumluluğunu üstlenmiştir.³³

1990-1991 yıllarında Afganistan Parlementosunun medya sorumluluğunu üstlenen Yârkîn, bu süreçte millî radyo ve televizyonda “Meclisin Sesi” isimli programda spikerlik yapmıştır. 1991 yılında Afganistan İslami Cumhuriyeti kurulmasından sonra savaşlar nedeniyle Kabil’den Cevzican iline taşınmış ve burada Vilayet Valiliğinin Kültürel Danışmanı olarak işe başlamıştır. Bir müddet burada sonra kadınlar birliğini kurarak kendisi de bu topluluğun Genel Başkanı olmuştur. Daha sonra Cevzican ilindeki Afganistan Millî İslami Cümbüş Partisinin Kadınlardan Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı olarak görevde bulunmuştur.

1997 yılında Afganistan’ın kuzeyi Taliban Örgütü tarafından işgal edilmesiyle Şâfikâ Yârkîn ve ailesi Özbekistan’a gitmiş, şair Özbekistan Bilimler Akademisinde araştırmacı olarak çalışmaya başlamıştır. 1999 yılında *Kamran Mirza’nı Hayatı ve Eserleri* üzerinde hazırladığı teziyle Özbekistan Fenler Akademisi’nden Doktor unvanını almıştır.³⁴

Şâfikâ Yârkîn 2001 yılında geçici hükümet kurulunca Kadınlar Bakanlığı’nda Bakan Yardımcısı olarak göreve getirilmiştir. O bu yıl içinde Afganistan Kalem Encümeninin Üyeliğini kabul etmiş, 2001’de Seripol ilinden Milletvekili seçilmiştir. Ancak memlekette geçici İslam Hükümeti teşkil edildikten sonra, İslami gruplarla

³² Şefika Yarkin, *İpāk Tālālari* (Äfgānistān Özbek äyāl Şäirläri), (İpek tarleleri (Afganistan Özbek Kadın Şairleri), Elezher yay, Pişavur 2010, s. 15.

³³ <http://www.yarqin.info/shafiqayarqin/biography.php>

³⁴ Şefika Yarkin, *Kamran Mirzanın Hayatı ve Eserleri* (Özbekçe ve Farsça Divanlerinin Eleştiri yazısıyla), (1. Bs.), İtisam Yay, Kabil 2010.

anlaşamayarak tekrar Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e dönmüş ve Özbekistan Bilimler Akademisinde çalışmaya devam etmiştir.³⁵

2005 yılında Afganistan Millî Eğitim Bakanlığının isteği üzerine Özbekistan'dan Kabil'e dönerek, Telif ve Tercüme Genel Müdürlüğünün danışmanı ve Maarif Birliğinin Üyesi olarak çalışmaya başlayan Yârkîn, bir yıl sonra okul öncesi eğitim biriminin başkanlığı ve *Tarbiyet* isimli derginin kurucusu ve müdürlüğünü üstlenmiştir.

2008-2012 yılına kadar Maarif Birliği Bilimsel Başkanı olarak görev yapan Yârkîn, hâlihazırda eşiyle İsveç'te yaşamaktadır.³⁶

B. Edebi Kişiliği

Afganistan Özbek Türkçesinin yetenekli şair ve yazarlarından olan Şâfikâ Yârkîn, ilkokul dördüncü sınıfindayken “Gül Argâvân” isimli hikâye kitabını okuduktan sonra edebiyata ilgi ve merakı artmıştır. Ortakuldayken yazdığı ilk şiirlerini öğretmenleri başta olmak üzere okul idaresi desteklemiştir. Kızı'nın böyle bir yeteneğe sahip olduğunu anlayan babası Muhammed Kasım Kadızada çeşitli hediyeler ile konu talif ederek onu teşvik etmiş böylelikle şair, küçük yaşta birkaç edebî kitap okumuştur. Mevlâna Celaluddin Rumî ve İranlı Furuğ Feruhzad'ın kitaplarına çocukluktan itibaren ilgi duymuştur.

Lisenin son sınıfindayken hikâyeler yazmaya başlayan Yârkîn, üniversite derslerini dönemin bilgi ve nitelikli hocalarından çağdaş edebiyat, edebiyat teorisi, karşılaştırmalı edebiyat, sanat tecrübesi, edebi eleştiri ve edebiyat bilimleri gibi dersler almıştır. Üniversite'de aldığı dersler edebiyata ilgisini pekiştirmiş bu vesile ile belirli bir üsluba sahip olmuştur.

Yârkîn ilk başlarda yazdığı şiirlerini yayımlamaya gayret etmemiş, bu nedenle ilk şiirleri defter sayfalarında kalmıştır. Daha sonra Afganistan yazar ve sanatçılardan olan Vasıf Bahteri'nin yeteneğini fark etmesi ile şiirlerini yayımlamaya başlamıştır. İlk olarak Yârkîn kendi adıyla eserlerinin yayımlamasını istememiş Vasıf Bahteri, kendisine “Dibac” soyadını vermiştir. Böylece ilk şiirleri Dibac soyadıyla Afganistan Yazarlar Toplam'ında yayımlanmıştır. Şiirleri halk tarafında büyük ilgiyle okunup yayılmıştır. Daha sonra ana

³⁵ <http://www.ariaye.com/dari/shaeran/shafiqayarqin.html>

³⁶ <http://www.yarqin.info/shafiqayarqin/biography.php>

dili Özbek Türkçesi olsa da şiirlerini ana dili yanında Afganistan resmî dilleri Peştuca ve Darice ile de kaleme almıştır.

Şair Özbek Türkçesi ve Darice ile yazdığı şiirlerini Afganistan’da (Çâvuş, Änis) *Yıldız* gibi gazetelerde, *Hüraşan* ve *Kabil* gibi birçok dergilerde Yârkîn ve Dibac soyadlarıyla yayımlamıştır. Şâfikâ Yârkîn yetenekli şair ve yazar olduğu kadar edip ve mütercimdir. Mevlâna Celaluddin Rumî’nin dörtlüklerini Öbek Türkçesine tercüme etmiştir. Şair metni çevirmeden önce Mevlâna’nın duygularını yakalamak için kendi duygu ve düşüncelerini ona yakınlaştırmıştır. Bu da Yârkîn’in tercümelerinin bir başarı numunesi olmasını sağlamıştır. Şairin birçok tercüme yazısı Tacikistan, İran, Özbekistan, Amerika ve Almanya’da yayımlanmıştır.

“Eğer Tanrı birine zekâ ve yetenek nasip verseyse bunlar kişinin kendi gücüyle yolunu bularak kendini gösterecektir.” diyen Yârkîn, yeteneklerinin Allah’ın bir lütfü, inayeti olduğu kanaatindedir. Ayrıca onun okuduğu kitapların etkisi, ev hayatı, okul hayatı ve iş deneyimleri başta olmak üzere aile fertlerinin iltifatları, hocaları, sınıf arkadaşlarının teşvikleri onun bu yola adım atmasında yönlendirici unsurlar olmuştur. Bunların dışında yazarımızın millî duygu ve düşünceye sahip olması, kendi ana diline ve milletine ayrı özen göstermesinden kaynaklanmıştır.³⁷

Şâfikâ Yârkîn’in dedine göre Afganistan’da şimdiye kadar edebî eleştiri geleneği gelişmediği için onun eserleri de başkaları tarafından eleştirilmemiştir. Çünkü Afganistan camiasında edebî eleştiri görülmediği için, burada yazılan eleştirel yazılar; fakat övülü yahut yeterince sözlerden ibarettir. Eleştirmen, eserin iyi ya da kötü olması önem vermeden, doğrudan yazara olan şahsî bağlantısını eleştirmeye çalışmıştır. Şâfikâ Yârkîn, bu nedenleri göz önünde bulundurarak eserlerini yeniden gözden geçirmiş ve bazı düzeltmeler yapmıştır.

Şair, sadece kendi ülkesinin yazar ve şairlerinin eserleriyle sınırlı kalmayarak, İran, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Rusya, Avrupa ve Amerika’nın önde gelen yazarlarının eserleriyle de ilgilenmiştir.

Bunlardan bazıları Aybek, Pirimkul Kadirov, Abdullah Aripov, Abdullah Kadiri, Çolpan, Erkin Vahidov, Gafur Gulam, Cengiz Aytmatov, Maksim Gorki, Tolstoy, Çehov,

³⁷ Sultanmahmood Toyghun, *Günümüz Afganistan Özbek Nesri Üzerinde Muhteva İncelemesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 213. s. 34.

Dostoyevski, Balzac, Viktor Hugo, Maupassant, Sheakespeare, Alber E. Camus, F. Kafka, Halil Cibran. Bu sanatkârların eserlerini okuması Yârkîn'in dünyaya bakış açısını ve deneyimlerini arttırmıştır.

Şâfikâ Yârkîn *Yenâ Körüşkünçâ Hikâyâlär Toplämi* “Yine Görüşene Kadar isimli eserinde yer alan hikâyeler toplamını değişik zaman ve mekânlarda yazmıştır. Onun sürekli olarak yerli ve yabancı yazarlardan okuduğu roman ve hikâye deneyimlerinin etkisi bu eserde büyüktür. O, eserini herhangi bir yazarın üslubu, konusu ve dilinin etkisiyle yazmamıştır. Hikâyelerine bizzat kendisi tanık olmasa da çevresinde yaşanan birçok olay onun için ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla hikâyelerinin konusu doğrudan doğruya yaşanmış gerçek olaylardan alınmıştır. Yârkîn'in hikâyelerinde geçen olaylar Afganistan toplumunun günlük hayatında olup biten elemli olayların süzgeci değildir. Ona göre sanatçının esas vazifesi, çevresindeki insanların zamansal, mekânsal işkencesini ve bunlarla bağlantıları yansıtmaktır. Şâfikâ Yârkîn'a göre sanatçı hiçbir zaman olayları izleyip, gördükleri karşısında gözünü kapatıp susamaz. Bu münasebetle yaşadığı bölgede olanları sadece izlememiş, bunları dile getirmeye de çalışmıştır.

Yârkîn ilk defa Afganistan'da serbest vezni kullanarak bu anlamada da genç kadın şairlerine öncülük etmiştir. Yazdığı eserlerinde sade ve anlaşılır bir dil tercih etmiştir. Ortaya koyduğu eserlerinde Türkiye Türkçesinin de izleri ve tesiri hissedilen Yârkîn'in tüm Türk dilleriyle alakalı olduğu söylenebilir. Örneğin:

Bu şi'irîmnî senġä yâzâmân, senġä

İlîk bîr bâhârñîng ilîk tângîdä

Kîzil gül hâyâlî, sûkût sîrläri

Âkâr bîr bulâkdek kûyâş ângîgä³⁸

Yukarıdaki şiir dizelerinde “ılık” ve “akar” sözcükleri Türkiye Türkçesi'ne ait kelimelerdir. Şâfikâ Yârkîn'in Özbekçe ve Farsçayla yazılmış kırka yakın kitap ve risalesi; üç yüzden fazla makale, şiir ve dastanları ülke ve yurt dışında yayınlanmıştır. Yârkîn yazdığı eserleri ve faaliyetleri ile edebiyat sahasında derin izler bırakan

³⁸Şefika Yarkın, Âlisdän Bir Ses Adlı Şiir Kitabı, Afgan Meslek Basım Evi, Kabil, 2009, s. 13.

sanatçılardan biridir. O, tercüme ettiği eserleri, yazdığı şiir ve hikâyeleriyle Afganistan halkını tanıtmaya, memleketin maneviyatını yükseltmeye çalışmıştır.

C. Eserleri

1. Yenä Körüşkünçä Hikâyälär Töplämi “Yine Görüşene Kadar”

*Yenä Körüşkünçä Hikâyälär Töplämi “Yine Görüşene Kadar”*³⁹ Şäfikä Yârkîn’in ilk mensur eseridir. 2007 yılında yayımlanan bu eserde beş hikâye yer almaktadır. Eserdeki hikâyelerde Afganistan halkının özellikle kadınların istek, arzu ve sıkıntıları üzerinde durulmuştur. Girişte, Özbekistan Yazarlar Birliği Üyesi Gulam Karim’in “Kıldırğaç Nesir Toplamı” başlıklı sunuş yazısı ve Afganistan Kalem Encümeni takdim yazısı yer almaktadır.

2. Bâbürgä Ärmägân “Babür’e Armağan”

Yıldız dergisinin teşebbüsü ve Babür Şah’ın 500. yıl dönümü münasebeti ile Babür’ün “kâlmaadı” redifli şiirine nazire olarak Afganistan Özbek ve Türkmen şairleri tarafından aynı vezin ve redifle şiirler söylenir. Şäfikä Yârkîn tarafından bu amaçla yazılan şiirler bir araya getirilerek *Bâbürgä Ärmägân*⁴⁰ adı altında kitap hâlinde yayımlanmıştır. Ayrıca kitabın baş sayfalarında Babür’ün “kâlmaadı” (kalmadı) redifli şiiri, Peştuca ve Darice dillerine de tercüme edilmiştir. Özbekçe ile yazılan bu kitap yetmiş sayfadan oluşmaktadır. Söz konusu eser 1983 yılında yayımlanmıştır.

3. Bâbüür Nâmä

Zahiruddin Muhammed Babür Şah’ın *Babür Name* adlı eseri otuza yakın dünya diline çevrilmiştir. Bu çevirilerden biri de Şäfikä Yârkîn’a aittir. Yârkîn tarafından bu eserin Afganistan’a dair konuları Darice’ye çevrilmiş ve *Babür Nama*⁴¹ adıyla yayımlanmıştır. İki ciltten oluşan eserin ilk cildi üç yüz otuz sekiz sayfadır ve 2005 yılında yayımlanmıştır. İkinci cilt ise üç yüz doksan sayfadır ve 2007 yılında yayımlanmıştır.

³⁹Şefika Yarkın, *Yenä Körüşkünçä Hikâyeler Toplamı* (1. Baskı), Afgan Mesleki Matbaası, Kabil, 2007.

⁴⁰Şefika Yarkın, *Bâbürgä Ärmägân*, Afganistan Kültür Bakanlığı Yayınevi, Kabil 1983.

⁴¹Şefika Yarkın, *Bâbüurname*, Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil 2007.

4. Dīvan-ī Zāhīrūddīn Mūhāmmād Bābūr “Babūr Divānī”

*Dīvan-ī Zāhīrūddīn Mūhāmmād Bābūr “Babūr Divānī”*⁴² Babūr Şah’ın 500. yıl dönümü münasebeti ile 1983 yılında yayımlanan bu eserin metni, giriş ve sözlük kısımları Şefika Yârkîn tarafından hazırlanmıştır. Yârkîn’in hazırladığı *Babūr Divānī* 1998 yılında Özbekistan’daki Babūr Uluslararası Encümeni tarafından altın madalyaya layık görülmüştür.

5. Däryâ Dār Gävhär “Denizde Mücevher”

Şāfikā Yârkîn tarafından *Zahirüddin Muhammed Babūr Divānī*’nda yer alan Özbekçe şiirlerinin bir kısmı Darice’ye; Darice şiirlerinin bir kısmı ise Özbekçeye çevrilmiştir. Bu eser⁴³ Afganistan’daki Özbek, Türkmen ve Taciklere Babūr Şah’ın şiirlerini en iyi şekilde tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır. 500 sayfadan oluşan eserde Babūr’ün hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi verildikten sonra Babūr Şah’ın eserleri muhteva bakımından incelenmiştir. Bunun dışında *Babūr Divānī*’nın el yazma nüshaları hakkında da geniş ve detaylı bilgi verilmiştir.

6. Bābūr Māngūlīgī “Babūr’ün Edebiliği”

*Bābūr Māngūlīgī “Babūr’ün Edebiliği”*⁴⁴ Şāfikā Yârkîn ve Halim Yârkîn tarafından Darice ve Özbekçe’ye tercüme edilmiştir. Eserde Zahirüddin Muhammed Babūr’ün hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve siyasi faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu eser 1993 ve 2016 yılında iki kez yayımlanmıştır.

7. Fārhangī Ōzbekī Bā Fârsī (Özbek- Farsça Sözlük)

Şāfikā Yârkîn ve eşi Halim Yârkîn’in ortak çalışması olan iki ciltlik Özbekçe-Farsça Sözlük 2007 yılında Tahran’da yayınlanmıştır. Bu sözlükte oyuz sekiz bin sözcük yer almakta ve eser Afganistan Özbek Türkçesinde çok önemli yer tutmaktadır.

8. Kāmrān Mīrzāning Hāyâtī vā İcâdī “Kamran Mirza’nın Hayatı ve Eserleri”

*Kāmrān Mīrzāning Hāyâtī vā İcâdī “Kamran Mirza’nın Hayatı ve Eserleri”*⁴⁵ adlı doktora tez konusu 2010 yılında yayımlanmıştır. Eserin birinci bölümünde Zahirüddin Muhammed Babūr Şah’ın oğlu Kamran Mirza’nın hayatı ve eserleri üzerine hazırlanmış;

⁴²Şefika Yarkın, *Bābūr Divānī* (1. Baskı) Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil, 1983.

⁴³Şefika Yarkın, *Däryâ Dār Gävhär* (2. baskı), Ahmadi Yayınevi, Kabil 2010.

⁴⁴Şefika Yarkın, *Bābūr Māngūlīgī*, Cevzican Genel Kültür Yayınevi, Cevzican 1993.

⁴⁵Şefika Yarkın, *Kamran Mirzanın Hayatı ve Eseri* (2. Baskı) İtisam Yayınevi, Kabil 2010.

Mirza'nın çocukluk dönemi, siyasi faaliyeti, Humayun ile münasebetleri ve ailesi hakkında bilgi verilerek Kamran Mirza'nın şiirleri vezin ve kafiye bakımından değerlendirilmiştir. Eserin ikinci bölümünde ise *Divan*'ın tenkitli metnine yer verilmiştir.

9. Şāh Ghārib Mirzā Ghāribī Divān'ı “Şah Garip Mirza Garibi Divan'ı”

Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu *Şah Garip Mirza Divan*'ı⁴⁶ Afganistan'da ilk kez Şāfikā Yārkin tarafından yayımlanmıştır. Yazar, eserin giriş kısmında Divan'ın bulunması, tavsifi, Garibî ve dönemi hakkında bilgi vermiştir. Özbekçe ve Farsça şiirleri içeren eser 2001 yılında Taşkent'te yayımlanmıştır.

10. Ūygāq Tūşlār “Uyanık Rüyalarda”

Şāfikā Yārkin'ın ikinci şiir kitabı *Ūygāq Tūşlār “Uyanık Rüyalarda”* dir.⁴⁷ Özbekçe rubai ve gazelleri içeren bu eser yüz beş sayfadan oluşmaktadır. 2010 yılında yayımlanan bu eserde değişik vezinlerde yirmi bir şiir, yüz elli iki rubai, dört adet dörtlük yer almaktadır. Şiirlerde sosyal, siyasi ve kültürel konular ele alınmakla birlikte vatan sevgisi, hasret duygusu, şefkat ve anne, baba hasreti, kadınların duygu ve düşünceleri ve mahrumiyetleri gibi konular işlenmiştir.

11. İpāk Kānāt Kāldirgāq “İpek Kanatlı Kuş”

Yārkin'ın *İpāk Kānāt Kāldirgāq “İpek Kanatlı Kuş”*⁴⁸ çocuklar için yazılan Özbekçe şiirler toplandığı bir eserdir. Yirmi üç şiirin yer aldığı kitap otuz sayfadan oluşmaktadır. Bu eser, 2010 yılında Afganistan başkenti Kabil'de yayımlanmıştır.

12. İpāk Tālālārī “İpek Kozaları”

Yazarın *İpāk Tālālārī “İpek Kozaları”*⁴⁹ adlı bu eseri Afganistan Özbek kadın şairlerinin şiirlerinden oluşmuş ilk şiir antolojisidir. Eserde on dokuz kadın şairin hayatı ve şiirleri yer almaktadır. Giriş kısmında Afganistan Özbek kadın şairlerinin sayıca çok az olduğu ve onların duygularını dile getiremediğini söyleyen Şāfikā Yārkin'ın bu eseri 2009 yılında yayımlanmıştır.

⁴⁶Şefika Yarkın, *Shāh Ghārib Mirzā Ghāribī Divān'ı* (2. Baskı) İtisam Yayınevi, Kabil, 2010.

⁴⁷Şefika Yarkın, *Ūygāq Tūşlār*, Alhazar Yayınevi, Kabil 2010.

⁴⁸Şefika Yarkın, *İpāk Kānāt Kāldirgāq*, Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil, 2011.

⁴⁹Şefika Yarkın, *İpāk Tālālārī*, Alhazar Yayınevi, Kabil 2010.

13. N y T lm ci “Ney Tercümanı”

*N y T lm ci “Ney Tercümanı”*⁵⁰ Mevl na Celaluddin-i Rumi’nin Mesnevi’sinin baş kısmındaki *Nay Name* isimli şiirinin aynı kalıp ve vezinde Özbekçe tercümesi şeklinde yazılmıştır. Eser 2007 yılında yayınlanmıştır.

14. K yt  T gilg n P ri K yl ydi “Yeniden Doğmuş Peri şarkı Söylüyor”

şairin *K yt  T gilg n P ri K yl ydi*⁵¹ “Yeniden Doğmuş Peri şarkı Söylüyor” adlı eserinde İranlı şair Foruğ Farruzhzad’ın şiirlerinden seçilmiş otuz şiirin  zbek Türkçesinde manzum tercümesi yer almaktadır. 2007 yılında yayına sunulan kitap yetmiş dokuz sayfadan oluşmaktadır.

15. K  -i F riřt h ⁵² “Meleklerin G  ”

K  -i F rişt h  “Meleklerin G  ”⁵³ isimli bu şiir kitabı 2010 yılında yayımlanmıştır. Mill  duyguların ağırlıkta olduğu yer yer aşk ve sosyal konuların da yer aldığı bu eser seksen beş sayfadan oluşmaktadır. Rubailerden oluşan eser Dari dilinde yazılmıştır. Kitabın son sayfasında şairin kaleme aldığı Peştuca rubaileri de yer almaktadır.

16. Reh  D r B d “R zg rda Bırakma”

*Reh  D r B d “R zg rda Bırakma”*⁵⁴ adlı eser Dari dilinde yazılmıştır. Eserde kırk sekiz şiir yer alır ve doksan beş sayfadan oluşmaktadır. Aşk, kadın, mill  duygular ve sosyal konular ele alınmıştır. 2010 yılında yayımlanmıştır.

17. ş rm  ş bn m “ iy ’in Utanışı”

*ş rm  ş bn m “ iy ’in Utanışı”*⁵⁵ isimli şiir kitabı 2010 yılında yayına sunulmuştur. Bu kitapta yer alan şiirler Darice yazılmıştır. Doksan sayfadan oluşan eserde toplam kırk dört adet şiir yer alır. Eserdeki şiirlerin teması; aşk, mill  duygular, kadın ve sosyal konulardır.

⁵⁰řefika Yarkın, *N y T lm ci* (1. baskı), Afgan Mesleki Matbaası, Kabil 2007.

⁵¹řefika Yarkın, *K yt  Tugilg n P ri Koyl ydi* (1. baskı) Afgan Mesleki Yayınları, Kabil, 2007.

⁵²řefika Yarkın, *K  -i F rişt h *, (1. baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

⁵³řefika Yarkın, *K  -i F rişt h *, (1. baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

⁵⁴řefika Yarkın, *Reh  D r B d* (1. baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

⁵⁵řefika Yarkın, *ş rmi ş bn m* (1. baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

18. *Āz Tābārī Bāhārī Digār* “Başka Bir Bahar”

2010 yılında yayımlanan *Āz Tābārī Bāhārī Digār*⁵⁶ “Başka Bir Bahar” adlı eser, doksan üç sayfadan oluşmaktadır ve eserde kırık yedi şiir yer almaktadır. Kitapta aşk, millî duygular ve sosyal konular kaleme alınmıştır.

19. *Lāhzā Hāyī be Şitāb* “Telaşsız Anlar”

*Lāhzā Hāyī be Şitāb*⁵⁷ “Telaşsız Anlar” adlı şiir kitabı Darice yazılmış ve 2010 yılında Kabil’de yayına sunulmuştur. Kırk dokuz şiiri içeren bu eser doksan yedi sayfadan oluşmaktadır. Şairin, bu eserindeki şiirlerinde de sosyal ve millî duygular, aşk konuları hâkimdir.

20. *Türki Ātlār Sözlīgi* “Özbek Türkçesi İsimler Sözlüğü”

*Türki Ātlār Sözlīgi*⁵⁸ “Özbek Türkçesi İsimler Sözlüğü” 1997 yılında yayımlanmıştır. Eserde bin Özbek erkek çocuk ismi ve Darice anlamı yer almaktadır. Bu kitap seksen sayfadan oluşmaktadır.

21. *Divân-ı Nâdirä Begüm* “Nadire Begüm Divan”ı

*Divân-ı Nâdirä Begüm*⁵⁹ *Nadire Begüm Divan*’ında Özbek şair ve yazarı olan Nadire Begüm’ün hayatı ve eserleri mevcuttur. İki yüz dokuz sayfadan oluşan eser 1989 yılında yayına sunulmuştur.

22. *Rûbâiyât-ı Māvlânâ Jālāluddīn Mūhāmmād Bālhi* “Mevlâna Celaleddin Belhi Rubaileri”

2004 yılında yayımlanmış *Rûbâiyât-ı Māvlânâ Jālāluddīn Mūhāmmād Bālhi*⁶⁰ *Mevlâna Celaleddin Belhi Rubaileri* adlı eser Mevlâna Celaluddin Belhi’nin yüz altmış iki Darice rubaisinin Özbek Türkçesine tercümesidir. Eser toplam yüz otuz üç sayfadan oluşmaktadır.

⁵⁶Şefika Yarkın, *Āz Tābārī Bāhārī Digār* (1. baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

⁵⁷Şefika Yarkın, *Lāhzā Hāyī be Şitāb* (1. baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

⁵⁸Şefika Yarkın ve Halim Yarkın, *Türki Ātlār Sözlīgi*, Cevzican Devlet Yayınları, Cevzican 1997.

⁵⁹Şefika Yarkın, *Divân-ı Nâdirä Begüm*, Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil 1989.

⁶⁰Şefika Yarkın, *Rûbâiyât-ı Māvlânâ Jālāluddīn Mūhāmmād Bālhi* (1. baskı) Bahir Yayınları, Kabil 2007.

23. Färhäng-i Özbeki Bâ Fârsi “Özbekçe-Farsça Sözlük”

2007 yılında Tehran’da yayımlanmış *Färhäng-i Özbeki Bâ Fârsi*⁶¹ Özbekçe-Farsça Sözlük adlı bu eser iki ciltten oluşmaktadır. 1432 sayfadan ibaret olan sözlükte yaklaşık 38000 sözcük bulunmaktadır.

24. Özbekçe Ders Kitapları

*Özbekçe Ders Kitapları*⁶²’nın Yârkîn tarafından düzeltilmesi yapılmıştır. İlkokuldan 12. sınıfa kadar bu kitaplar Afganistan’ın kuzey bölgelerindeki bazı okullarda okutulmaktadır.

25. Alisdän Bir Ses “Uzaktan Bir Ses”

Şâfikâ Yârkîn’in *Alisdän Bir Ses* adlı ilk Özbekçe şiir kitabı Afganistan Özbek şiirinde şekil ve konu bakımından bütünüyle yeni bir üslubu gösterir. Bu eser 2009 yılında yayına sunulmuştur. Yüz yirmi dokuz sayfadan oluşan kitapta kırk yedi şiir yer almaktadır. Bu kitapta gazel, şarkı ve serbest şiirleri görmek mümkündür. Yârkîn şiirlerinde aruz ölçülerini türlü bahirlerde kullanmıştır. Millî duygular, kadın, aşk ve sosyal konuları ele almıştır. Şairin Özbek Türkçesi özellikle *Alisdän Bir Ses* adlı şiir kitabında yazdığı gazeller basit ve açık olup, lirik duygular ve şairlik hissini göstermektedir.

Alisdän Bir Ses “Uzaktan Bir Ses” adlı şiir kitabının giriş kısmını yazan Dr. Abdulhakim Cevzicani, bu eser ve Şâfikâ Yârkîn hakkında şöyle bilgi vermiştir: “Şâfikâ Yârkîn, Afganistan Özbek Türkçesi şiirinde “beyaz” kalıbı yaymanın öncüsü oldu. Bu eserdeki *Ṭâ l’isiz Güzâl* “Şânsiz Güzel”, *Färzânâ Nāvâyigâ* “Büyük Nevayiye”, *Şulh Üçün Kûrâş* “Bâriş İçin Mücâdele”, *Tirik Gâzâl* “Yaşayan Gazel”, *Güllâr Birliğı* “Güller Birliğı”, *Sâlâm* “Selam” *Begim*, *Sizni Negâ Sevämân?* “Hanım, Sizi Neden Seveceğim?”, *Bâht Kõşigî* “Baht Koşuğu” ve *Alisdän Bir Ses* “Uzaktan Bir Ses” adlı şiirler beyaz vezniyle kaleme alınmıştır. Yârkîn, şiirde bu vezin ile duygularını şekillendirmek için şiir hayatına başladıktan sonra bu türde eserler yazmaya başlamıştır.”⁶³

⁶¹Şefika Yarkın ve Muhammed Halim Yarkın, *Färhäng-i Özbeki Bâ Fârsi*, Tahran, Suhan Yayınevi, 2007.

⁶²Şefika Yarkın, *Özbekçe Ders Kitapları*

⁶³Şefika Yarkın, *Alisdän Bir Ses* adlı şiir kitabı, Afgan Meslek Yayınları, Kabil 2009, s. 5.

Şairin bu eseri Afganistan Özbek şiirinde şekil bakımından yeni bir örnektir. Şiirler derin duygular taşımaktadır ve oldukça yüksek bir hayal gücüne sahiptir. Şiirlerde şair, uzaktan hissedilen bir sembol yaratır. Geleneksel şiirlerde yalnız ve mazlum kişi ağlayıp feryat ederken, bu şiirde yalnızlık ağlayıp feryat etmektedir. “Ay ve Güneş secdeye baş koyarken, yapraklar korkudan titremektedir. Bu ses yer ve göğü titreten mucizeli güce sahip olsa bile, biz insanları derin uykudan kaldıramıyor.” Bu sembolleri, herkesin kendi bakışına göre yorumlaması mümkündür. Yârkîn hayal gücünden yararlanarak kendi isteklerini ifade etmekle birlikte yaşadığı toplumu tenkit altına almıştır.⁶⁴

Yârkîn’ın şiirleri içerik bakımından daha çok vatan sevgisi ve sosyal amaçlı nitelik taşımaktadır. O, uzaklarda yaşasa bile vatanını unutmuyarak vatan sevgisi ile yaşamıştır. *Âlisdân Bîr Ses* “Uzaktan Bir Ses” adlı şiir kitabında vatan sevgisi *Nişânâ “Anî”, Tâpîlmâs “Bulunmaz”, Nerdâ Sen u Nerdâ Men, “Nerede Sen ve Nerede Ben”, Hicrât Bâhârî “Göç Baharı”, Sârgüzâşt “Macera”, Şulh Üçün Kürâş “Barış İçin Mücadele Et”* şiirlerinde görülmektedir.⁶⁵

Şair, *Şulh Üçün Kürâş “Barış İçin Mücadele Et”* adlı şiirinde üç soruyu göz önünde bulundurarak, evlat ve bütün varlıklarını kayb eden dertli ve kaygılı bir anne ve baba’ya cevap verir. Onlar, geçmiş olayları anlatıp savaşı kötüler. Ülkede barışı sağlamak için gençlerin düşmanlara karşı savaşmalarını ister. Bu şiir, başkasının dilinden anlatıldığı için şekil ve üslub bakımından daha uzun ve rivâyetlidir. Bu sebeple Afganistan Özbek şiirinde çok önemli bir yere sahiptir.

Âlisdân Bîr Ses adlı şiir kitabı, kendine özgün şiir üslubunun aynası olarak edebiyatımızın bugünkü aşamasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu eserin içeriği yeri ve zamana uyması bakımından okur ve araştırmacılar açısından çok iyi bir örnek ve kaynak sayılmaktadır.

⁶⁴ Yarkın, s. 7.

⁶⁵ Yarkın, s. 7.

V. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER

A. İnceleme Yöntemi

Bu tez çalışmasında, Şāfikā Yārkin'ın *Ālisdān Bir Ses* “*Uzaktan Bir Ses*” adlı şiir kitabı Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış bu aktarmada her bir cümle için numaralandırma yapılmıştır. Aktarma ve transkripsiyondaki cümle numaraları aynıdır. Kaynak olarak ise Özbek Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü kullanmıştır.

Dil İncelemesi kısmında örnek cümleler Özbek Türkçesi ile verilmiş bu cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli hemen yanında tırnak içinde gösterilmiştir. Metinden alıntılanan cümlenin numarası da parantez içerisinde verilmiştir.

Örnek: Mendek, yenā bir dīlbār-ī fārzanā tāpīlmās “Benim gibi, yine bir dilber ferzane bulunmaz” (15/1)

B. Örnek Alınan Çalışmalar

Bu çalışmada, Prof. Muharrem Daşdemir Trafından hazırlanmış olan *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal- İşlevsel Söz Dizimi* isimli eseri, Hüseyin Yıldırım'ın *Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi-Alıştırmalar-Konuşmalar-Metinler)*, Mustafa Volkan Coşkun'un *Özbek Türkçesi Grameri*, Mevlüt Gültekin'in *Asiyabad'dan Özbek Türkçesi Metinleri (Gramer-Metinler ve Aktarmalar- Sözlük)*, Rıdvan Öztürk'ün *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Zeynep Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Tahsin Banguoğlu'nun *Türkçe'nin Grameri*, gibi eserler başta olmak üzere bu konu üzerine hazırlanmış çeşitli lisan üstü tezlerden yararlanılmıştır.

C. Esas Alınan Metin

İncelediğimiz *Ālisdān Bir Ses* adlı şiir kitabı yüz yirmi dokuz sayfadan oluşup kırk yedi şiir içermektedir. Bu eser 2009 yılında Kabil'de yayımlanmıştır. Tez çalışmasında esas alınan eser, Şāfikā Yārkin'ın *Ālisdān Bir Ses* “*Uzaktan Bir Ses*” adlı şiir kitabıdır. Eserin dili Özbek Türkçesidir. Metin Arap esaslı Özbek Müdürn Latin yazısına geçirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ (ŞEKİL BİLGİSİ)

1. İsimler (Ätlär)

İsimler, evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözlerdir.⁶⁶ Özbek Türkçesinde isimler beş guruba ayrılırken Türkiye Türkçesinde ise isimler ana nitelikleri bakımından özel isimler, cins isimler, somut isimler ve soyut isimler, oluş ve kılış isimleri olmak üzere üç gruba ayrılır.⁶⁷

A. Özel İsimler (Ätâqlı Ätlär)

Şahıs isimleri, soyadlar; hayvanlara verilen isimler, yer isimleri, kitap, gazete, dergi isimleri, millet veya boy isimleri; coğrafi terimler, kurum, kuruluş isimleri vb.⁶⁸ Bu isimler Türkiye Türkçesinde de Özbek Türkçesinde de aynıdır. İncelediğimiz metinde ise **özel isim** örnekleri şöyledir:

Färhâd, Mäcnün “Ferhat, Mecnun”

Täpilmäydı başkä **Färhâd** ü **Mäcnün** “Bulunmayacaktı bir daha **Ferhat** ve **Mecnun**” (5/6)

Afgânistân “Afganistan”

Äylädi kısmät menı **Afgânistân**ımdän cıdâ “Eyledi kismet beni **Afganistan**ımdan cüda” (8/1)

Äybek “Aybek”

Äybek nâmlı kıyâşgä “**Aybek**” isimli güneşe” (41/81)

Vıdâ cän “Vıdacığım”

Yälgüz kızım, **Vıdâ** cän “Yalnız kızım, **Vıdacığım**” (41/82)

Ämır Tımır, Bâbü “Emir Timur, Babür”

Ämır Tımır yâ Bâbü emässız “Siz Emir Timur ya da **Babür** değilsiniz”

Nävâyı, Lütfi “Nevayi, Lütfi”

Sız, **Nävâyı** yâ kî **Lütfi** emässız “Siz, **Nevayi** ya da **Lütfi** değilsiniz” (43/1)

⁶⁶ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, (5. baskı), Ankara 2017, s. 229.

⁶⁷ Korkmaz, s. 195.

⁶⁸ Yıldırım, s.70.

Behzād, Mīrāk “Behzāt, Mirek”

Siz, **Behzād** veyā **Mīrāk** hām emässiz “Siz, **Behzāt** veya **Mirek** de değılsiniz”
(43/7)

B. Cins İsimler (Türdâş Ätlär)

Aynı türden olan canlı cansız bütün varlık ve kavramlara verilen ortak isimlerdir.⁶⁹ Bu isimler; Türkiye Türkçesinde ve Özbek Türkçesinde aynıdır. İncelediğimiz metinde **cins isim** örnekleri şöyledir.

ânä “anne”

Keçir menī keçir, **ânä** cân “Affet beni affet, **anneciğim**” (30/1)

âtä-ânä “ata-ana”

İkki dârdli **âtä-ânä** söziğä “İki acılı **ata-ana** sözüne ” (34/126)

göl “gül”

Göl açıldi här yânä, köz açib tämäşä kıl “**Göl** açıldı her tarafta, göz açıp seyret”
(2/1)

C. Somut İsimler (Äniķ Ätlär)

Duyu organları ile varlıklarını fark edebildiğimiz nesnelerin isimleridir.⁷⁰ Bu isimler Türkiye Türkçesinde de Özbek Türkçesinde de aynıdır. İncelediğimiz metinde **somut isim** örnekleri şöyledir:

yāgmīr “yağmur”

Ämmä, **yāgmīr** önñg yölñi tödä “Ama, **yağmur** onun yolunu kesti” (42/17)

däräht yäfrāğ “ağaçlar, yaprak”

Bähär keldi, **däräht yäfrāğgä** töldi “Bahar geldi, ağaçlar **yaprakla** doldu” (42/26)

D. Soyut İsimler (Mävhum Ätlär)

Soyut isimler, görünürde madde olarak var olmayan, duyu organlarımızla kavranamayan ancak zihnimizde ve tasavvurumuzda var olan kavramlara ve niteliklere

⁶⁹ Korkmaz, s. 242.

⁷⁰ Yıldırım, s.70.

karşılık olan isimlerdir.⁷¹ Bu isimler Türkiye Türkçesinde de Özbek Türkçesinde de aynıdır. İncelediğimiz metinde görülen **soyut isim** örnekleri şunlardır:

mührībān“mührīban”

Yărūğ **mührībān**lık sâçâr sözimgä “Aydın **mührīban**lık saçar sözüme” (1/10)

Yähşilik, yähşilig “İyiliğe, iyilik”

Yähşilik tāmān bârgül **yähşilig** tāmānnā kıl “İyiliğe koş, **iyilik** iste” (2/14)

‘ādālāt “adalet”

Bū hātā, bīzgä ‘**ādālātsiz** tüzümlärdän edī “Bu hata, bize **adaletsiz** nizamlandı” (13/14)

E. Topluluk İsimleri (Cämlävçi Ätlär)

Biçim bakımından tekil görüldüğü halde topluluk kavramı veren isimler topluluk ismi denir.⁷² Topluluk isimleri Türkiye Türkçesinde ve Özbek Türkçesinde aynıdır. İncelediğimiz metinde görülen örnekler şu şekildedir:

hālķ “halk”

Hālķ üçün bünyād kılğändür “**Halk** için yapmıştır” (13/29)

ķōşūn “asker”

Ķārāngūlik **ķōşūn**ini tärķätđi “Karanlık **asker**ini yaydı” (33/19)

1.2. İsimlerde Yapım

1.2.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri (Ätdän Ät Yäsävçi Ķōşimçälär)

*Adlara ve ad soylu kök ve gövdelere gelerek, anlamca eskisinden farklı yeni bir anlam oluşturacak biçimde söz türeten eklerdir.*⁷³ Özbek Türkçesinde ätdän ät Yäsävçi Ķōşimçälär olarak isimlendirilen isimden isim yapan yapım eklerinin *Älisdän Bīr Ses* adlı şiir kitabında tespit edilen örnekleri şunlardır:

⁷¹ Korkmaz, s. 229.

⁷² Neşe Atabay, Sevgi Özel, İbrahim Kutluk, *Sözcük Türleri* (2. Baskı), Papatya Yayınları, İstanbul, 2003, s. 45.

⁷³ Güney Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 256.

/+ä/

Türkiye Türkçesinde /+a/, /+e/ ile karşılanan bu ek, Özbek Türkçesinde çok işlek değildir.⁷⁴ Eklendiği kelimeye “ilgili olma, dayanma” işlevi katan terim niteliğinde bazı sözler bu ekle yapılmıştır: *erk+e* “güç, kudret”, *göz+e* “hücre”⁷⁵ gibi. İncelediğimiz metinde kullanımına çok sık tesadüf edilmeyen /+ä/ ekinin bazı örnekleri şöyledir:

erk+ä+sän “gözde”

Çirây közgüsüdä güzäl **erkäsän** “Güzellik aynasında güzel **gözdesin**” (7/19)

keç+ä “gece+e”

Öynäşär här **keçä** ü cän ü köngülni şäd etär “Oynaşır her **gece** can ve gönüllü şad eder” (6/4)

/+âk/

Eski Türkçedeki /+GAk/ küçültme ve kuvvetlendirme ekiyle ilişkisi olan bu ek genellikle tek heceli kelimelere gelerek benzerlik ve küçültme işlevi ile kullanılır.⁷⁶ Türkiye Türkçesinde /+ak/, /+ek/ şeklinde kullanılan bu ek, Türkiye Türkçesinde de Özbek Türkçesinde de çok işlek değildir.⁷⁷ İncelediğimiz metinde /+âk/ şeklinde bu ekin örneği şöyledir:

üz+âk “uzak”

Yâ ki bölgäy yâr ü döstüdän **üzâk** “Veya yar ve dostumdan olsa **uzak**” (34/94)

/+bân/

Meslek ismi yapan Farsça bir son ektir.⁷⁸ Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

pâs+bân+män “koruyanın”

Men, vätängä **pâsbânmän**, nerdä sen ü nerdä men? “Ben, vatani **koruyanın**, nerede sen ve nerede ben?” (18/16)

pâs+bân+iñg “bekçin”

Düşmän ölgäy **pâsbânîng**, gäm yemä “Düşmen olacak **bekçin**, üzülme” (22/12)

⁷⁴ Rıdvan Öztürk, *Özbek Türkçesi El Kitabı* (2. Baskı), Çizgi Yayınları, Konya 2011, s.9.

⁷⁵ Korkmaz, s. 119.

⁷⁶ Korkmaz, s. 120.

⁷⁷ Hüseyin Yıldırım, *Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi-Alıştırmalar-Konuşma-Metinler)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2009, s. 40.

⁷⁸ Coşkun, s. 62.

/+be/

Farsça bir ektir. **/+siz/** anlamında sıfatlar yapar.⁷⁹ İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

be+ḥābār “habersiz”

Ḳānḡā yīllār **beḥābār** ḡālgān edīm “Nice yıllar **habersiz** kalmışım” (13/64)

bā+nāḡār “çaresizlikten”

Tārḡ-i vātān āylādīm **bānāḡār** “Terk ettim yurdumu **çaresizlikten**” (21/15)

be+ḡām “biḡam”

Dūnyādān **beḡām** edīm “Dünyadan **bi-gam** idim” (34/13)

/+cân/

“Can” anlamındaki bu Farsça kelime Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılmak; sevgi, yakınlık ve dostluk bildiren isimler yapmaktadır.⁸⁰ Eserde görülen örnekleri şu şekildedir:

ānā+cân “anne+cıḡım”

Keḡir menī keḡir, **ānācân** “Affet beni affet, **anneciḡım**” (30/1)

Ḳārāḡḡü dāmlārdā, **ānācân** “Karanlık anlarda, **anneciḡım**” (30/7)

cānā+cân dōstlār “çok iyi arkadaşlar”

Cānācân dōstlār bilān ḡūrrām yūrār “Çok iyi arkadaşlar ile mutlu yürer” (34/87)

Vīdā +cân “Vida+cıḡım”

Yālgūz ḡizīm, **vidācân** “Yalnız kızım, **Vidaciḡım**” (41/82)

Kōzḡü+cân “aynaciḡım”

“Āyā **kōzḡücân** “Ey **aynaciḡım**” (7/2)

/+ḡā/

Eşitlik, benzerlik, karşılaştırma fonksiyonlarında kullanılan isim çekim eki, zaman içinde kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirerek yapım ekine dönüşmüştür. Yapım eki olarak çoğunlukla isimlerden zarf, halk, millet isimlerinden ise dil ve lehçe isimleri türeten işlek

⁷⁹ Coşkun, s. 61.

⁸⁰ Coşkun, s. 62.

bir ektir.⁸¹ Türkiye Türkçesinde /+ca/, /+ce/, /+ça/, /+çe/ şekillerinde kullanılan bu ekin incelediğimiz metinde tesadüf edilen örnekleri şöyledir:

âķ+**çä** “ak**çe**”

Şüdäriñg esä, **âķçä** käbi sâçilär “Çiy ise, **akçe** gibi saçılır” (35/6)

bâşķä+**çä** “baş**ka**”

Çirây bâşķä ü bâhtdür **bâşķäçä** “Güzellik baş**ka** ve bahttır **başka**” (7/26)

/+çï/, /+çï/

Meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapan bu ekin kullanım sahası çok geniştir.⁸² Türkiye Türkçesinde /+cı/, /+ci/, /+cu/, /+cü/, /+çı/, /+çi/, /+çü/ şekillerinde kullanılan bu ek, incelediğimiz metinde /+çï/, /+çï/ şeklinde kullanılmıştır. Örnekleri şöyledir:

tâm+**çï**+sï “damlası”

Nigâhiñg häväs bädäsïn **tâmçïsi** “Bakışın heves şarabın **damlası**” (7/11)

äfsânä+**çï** “efsaneci”

Äfsânäçi yök emdï ü äfsânä tâpilmäs “Şimdi **efsaneci** yok ve efsane bulunmaz” (15/6)

küräş+**çï** “güreş**çi**”

Men, cäsärätli **küräşçi**, nerdä sen ü nerdä men? “Ben, yiğit **güreşçi**, nerede sen ve nerede ben?” (18/7)

/+çilik/

Birleşik bir ektir. İsim ve isim türü kelimelerden, meslek, sanat, uğraşı ve durum, hal bildiren isimler türetir.⁸³ Türkiye Türkçesinde bu şekliyle kullanımına tesadüf edilmeyen ekin incelediğimiz metinde bir örneği görülmüştür.

türük+**çilik** “yaşam”

Türükçilik yumşlärädän “**Yaşam** zorluklarından” (30/13)

/+dâr/

Farsça kökenli eklerden biridir. Özbek Türkçesinde, eklendiği ismin belirttiği mana ve niteliğe sahip kişiyi belirten veya o niteliğin kişiye has olduğunu gösteren isimler

⁸¹ Yıldırım, s. 41.

⁸² Coşkun, s. 55.

⁸³ Yıldırım, s. 42.

türetir.⁸⁴ Türkiye Türkçesinde bu şekliyle kullanımına tesadüf edilmeyen ekin incelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

dil+**dâr**+nî “yarı”

Âk köngül, bir mihrbân **dıldâr**nî “Temiz kalpli, bir mihriban **yarı**” (25/2)

Kim hâzândek sârgâyib hicrimdâ **dıldâr**im kâlür “Ki sonbahar gibi sararıp uzaklığımda **sevgilim** kalır” (38/8)

vâṭân+**dâr**+im “vatandaşım”

Hâm vâtân ârtimdâ kâlgây, hâm **vâṭândâr**im kâlür “Hem vatanım arkamda kalacak, hem **vatandaşım** kalır” (38/2)

vâfâ+**dâr** “vefâlı”

Hämişâ “İşk eligädür **vâfâdâr** “Her zaman aşk sahiblerinedir **vefâlı**” (47/7)

/+**dâş**/

Bu ek, Özbek Türkçesinde işlek olarak kullanılan eklerden biridir. Ana fonksiyon olarak meslek, fikir, zaman, akrabalık gibi “ortaklık, birliktelik, beraberlik, aynılık” bildiren isimler ve sıfatlar türetir.⁸⁵ Türkiye Türkçesinde /+**dâş**/, /+**deş**/, /+**taş**/, /+**teş**/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+**dâş**/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

yol+**dâş** “yoldaş”

Bölâylîk bü **yöldâş** ikimiz yöldâş “Bu yolda ikimiz **yoldaş** olalım” (23/18)

zâmân+**dâş**+lârgä “çağdâşlara”

Mişâl erdim **zâmândâşlârgä** daim “Örnektim **çağdâşlara** daim” (47/33)

/+**düz**/

İşlevi kesin olarak bilinmeyen ölü bir ektir. Eski Türkçede de işlek değildir.⁸⁶ İncelediğimiz metinde, sadece tek bir örneği görülmüştür.⁸⁷ Türkiye Türkçesinde /+**diz**/, /+**dız**/, /+**duz**/, /+**düz**/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+**düz**/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

⁸⁴ Yıldırım, s. 43.

⁸⁵ Yıldırım, s. 5.

⁸⁶ Korkmaz, s. 129.

⁸⁷ Coşkun, s. 56.

kün+düz “gündüz”

Keçəsi **kündüz** kâbi “Gecesi **gündüz** gibi” (13/12)

Keça-**kündüz** el üçün açık “Gece- **gündüz** halk için açık ” (13/17)

/+gâr/, /+gâr/, /+kâr/, /+kâr/

Farsça bir son ektir, Özbek Türkçesinde meslek ve yaparı bildiren isimler yapar.⁸⁸ Türkiye Türkçesinde bu şekliyle kullanımına tesadüf edilmeyen ekin incelediğimiz metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

mädäd+gâr “yardım eden kimse”

Menğä bü hıcrätdä **mädädgâr** bo'l “Bana bu hicrette **yardımcı ol**” (31/53)

/+gä/, /+kä/

İşlek olarak kullanılmayan bu ek Özbek Türkçesinde /+gä/, /+kä/, /+gä/, /+kä/ şekillerinde⁸⁹; Türkiye Türkçesinde /+ka/, /+ge/ şekillerinde kullanılmaktadır. Eskiden beri kalıplaşmış olan baş > başka, öz > özge⁹⁰ sözcüklerinde kullanılan ekin incelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şöyledir:

bâş+kä “başka”

Tâpilmäydi **bâşkä** färhâd ü mäcnün “Bulunmayacaktı **bir daha** Ferhat ve Mecnun” (5/6)

Çırây **bâşkä** ü bähtdür bâşkäçä “Güzellik **başka** ve bahttır **başka**” (7/26)

öz+gä “başka”

Özgä yurt etdi menı nâm ü nişanımdän cüdä “**Başka** yurt etti beni nam ve nişanımdan cüda” (8/6)

öz+gä+lär “başkalar”

Özgälär men hästägä yüz mihribânlik kılsälär “**Başkaları** benim gibi hastaya yüz mihribanlık kılsalar” (8/11)

/+gäçä/

Zaman bildiren isimlere eklenerek zarf türeten bu ek, Özbek Türkçesinde /+gäçä/ ve Eski Türkçe’de ise /+käçä/ şeklindedir.

⁸⁸ Coşkun, s. 63

⁸⁹ Yıldırım, s. 44.

⁹⁰ Karaağaç, s. 276.

äyâğing+gäçä “ayağına **kadar**”

“Başingdän äyâğinggäçä dūr güzäl “Başından **ayağına kadar** güzeldir” (7/6)

şū çäğ+gäçä “şu zamana kadar”

Şū çäggäçä senğä bekarâr kōnglim “Şu **zamana kadar** sana kararsız gönlüm”
(45/19)

/+gĩ/, /+kĩ/

Özbek Türkçesinde bulunma bağıllık ve aitlik ifade eden bu yapım eki, zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar.⁹¹ Türkiye Türkçesinde /+kĩ/, /+kü/ şekillerinde kullanılan ek incelediğimiz metinde şu şekilde kullanılmıştır.

sōng+gĩ “son**ki**, son”

Sōngĩ dāmlār, yānizdā tūrālmādīm “**Son** zamanlar, yanınızda kalamadım” (37/29)

Sōngĩ niğāhīngizni kōrālmādīm “**Son** bakışlarınızı göremedim” (37/30)

/+gũ/

Özbek Türkçesinde işlek olmayan eklerden birdir.⁹² Türkiye Türkçesinde /+kĩ/, /+kü/ şekillerinde olan ek incelediğimiz metinde şöyle geçmektedir:

kōz+gũ “ayna”

Kōzlārim **kōzgũ** ũ sen didārīsān “Gözlerim **ayna** ve sen bakıcısın” (25/7)

Kōzgūdān ācrātmāgīl didārni “**Aynadan** bakışı ayırma” (25/8)

/+gīnā/

İşlek eklerden biri olan bu ek küçültme ve sevgi bildirir. Bazen de eklendiği isim ya da isim türünden kelimenin anlamını kuvvetlendirir.⁹³ Küçültme ve sevgi bildirmesi itibariyle Türkiye Türkçesindeki /+cağız/, /+ceğiz/ ekine karşılık gelir. Eski Türkçede /+kinā/, /+kiyā/, /+kiyā/ ve /+kinyā/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde görülen örnekleri şöyledir:

ķiz+gīnām “kızcağım”

Ķāygūrmā, **ķizgīnām** yirāk deb “Kaygılanma, **kızcağım** uzak deyip” (30/15)

⁹¹ Coşkun, s. 56.

⁹² Coşkun, s. 57.

⁹³ Yıldırım, s. 44.

cim+**günä** “sessizce”

Tälpinädï, baş egädï, **cümgünä** “Çabalayacak, baş egecek, **sessizce**” (35/3)

yävâş+**günä** “yavaşça”

Yävâşgünä râm äylädï, zäbt etdï “**Yavaşça** hazırladı, Fath etti” (43/37)

/+häm/

Farsça bir ek olan /+häm/, isimlerin önüne gelip ana fonksiyon olarak meslek, fikir vb. yönlerden “ortaklık, birliktelik, beraberlik, aynılık” bildiren isimler türetir.⁹⁴ İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

häm+dâstân “ortak”

Därdimä **häm**dâstân yökdür, demä “Derdime **ortak** yoktur, deme” (22/3)

häm+zäbânîng “dildaşın”

Men bölärmän **häm**zäbânîng, gäm yemä “Ben **dildaşın** olurum, üzülme” (22/6)

häm+däm “arkadaş”

Gäm tâpîp, gämlärgä **häm**däm tâpmädïm “Gam bulup, gamlara **arkadaş** bulmadım” (39/2)

/+hânä/

Farsça ev, mesken anlamlarında bir kelime olan /+hânä/ Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır.⁹⁵ İncelediğimiz metinde birkaç örneği tespit edilmiştir:

sä’ädät+**hânä**+dä “saadet evinde”

Bu sä’ädät**hânä**dä “Bu **saadet evinde**” (34/12),

Gäm yîkîtdï ö! sä’ädät**hânä**nî “Gam yıktı o **mutluluk evini**” (34/21)

/+hâr/

Yiyen anlamında kullanılan Farsça bir sıfattır. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır; sıfat ve isim yapar. İncelediğimiz metinde sadece bir örneğine rastlanmıştır:

gäm+**hâr** “yardım sever”

Üşbü **gäm****hâr** ü müräbbî ârkäli “O **yardım sever** ve yetiştirici vasıtasıyla” (13/41)

⁹⁴ Yıldırım, s. 50.

⁹⁵ Coşkun, s. 64.

/+istân/

Farsça kökenli bir ektir. Yer ve ülke adları türetir.⁹⁶ Türkiye Türkçesinde de kullanılan bir ektir. İncelediğimiz eserde şu şekilde kullanılmıştır:

gül+**istân**+mân “gülistânım”

Sen âdir, men **gülistân**mân, nerdâ sen ü nerdâ men? “Sen tepe, ben **gülistânım**, nerede sen ve nerede ben?” (18/1)

Âfgân+**istân** “Afganistân”

Âylâdî kısmât menî **Âfgânistân**imdân cüdâ “Eyledi kısmet beni **Afganistanımdan** cüda” (8/1)

/+kâş/

Farsça kökenli orta işleklikte bir ektir. Ana fonksiyon olarak bir işle meşgul olan kişileri veya kişilerin karakter, mizaç, durum vb. özelliklerini ifade eden isimler türetir.⁹⁷ İncelediğimiz metinde şu şekilde kullanılmıştır:

kâlâm+**kâş** “kalem sahibi”

Yetûk şâ‘ir edim, **küçli kâlâmkâş** “Büyük şairdim, **güçlü kalem sahibi**” (47/31)

dîl+**kâş** “çekici”

Kâlâmim erdî bâs şîrîn ü **dilkâş** “Sözlerim idi çok tatlı ve **çekici**” (47/32)

/+lî/, /+lî/

Özbek Türkçesinde, sadece /+lî/ şekli ile kullanılan, genellikle, isimlerden sıfat türeten işlek bir ektir.⁹⁸ Türkiye Türkçesinde ise /+lî/, /+lî/, /+lî/, /+lî/ şekilleri ile kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde bu ekin kullanımı şöyledir:

sevîm+**lî** “sevimli”

Mîhr ile **sevîmli** yâr, el yûrâkîdâ câ kîl “**sevimli** yar sevgi ile halkın gönlünde taht kur” (2/8)

küyâş köz+**lî** “güneş gözlü”

Sensiz ây küyâş **közlî**, mûz içîdâ kâtgâyman “Sensiz ey güneş **gözlü**, buz arasında katılaşıyım” (11/3)

⁹⁶ Coşkun, s. 64.

⁹⁷ Yıldırım, s. 45.

⁹⁸ Yıldırım, s. 46.

ķäyğü+li “kaygılı”

Ķäyğüli köñgöl dârdin, men ķaşîngda açğäymän “**Kaygılı** gönöl acısını, ben yanında açayım” (11/10)

ķändäy ķuvânç+li “ne kadar **güzel**”

Sen bilän bŭ häyât ķändäy **ķuvânçli** “Senin ile bu hayat ne kadar **güzel**” (23/7)

/+lik/, /+lig/

Kullanım alanı oldukça işlek bir ektir. Sıfatlardan nitelik, görünüş, karakter ifade eden soyut isimler türetir.⁹⁹ Türkiye Türkçesinde /+lik/, /+lık/, /+luk/, /+lük/ şeklinde kullanılan ek incelediğimiz Özbek Türkçesinde /+lik/, /+lig/ şekillerinde kullanılmıştır. Şiirlerde geçen örnekleri şöyledir:

mihribân+lik “mihriban+lık”

Yârŭğ **mihribânlik** sâçâr söziŋgä “Aydın **mihribanlık** saçâr sözüme” (1/10)

cîdâ+lik “ayrılık”

Härķiŋgä **cîdâlik** ģämîdän şekvâ ķilŭrsen “Her kime **ayrılık** acısından şikâyet edersin” (3/9)

yähşî+lig “iyilik”

Yähşîlik tāmân bârgil **yähşîlig** tāmännâ ķil “İyiliğe koş, **iyilik** iste” (2/19)

mihribân+lig ũnutib “Sevgiyi unutup”

Mihribânlig ũnŭtib, târk-i vâfâ ķilmäydur “Sevgiyi unutup, **vefasızlık** etmeyecektir” (9/2)

yâr+lig “dostluk”

Yârlig şiväsî dir ģâh niyaz ũ ģâh nâz “Dostluk şivesidir bazen naz ve niyaz” (9/3)

/+nâ/

Farsça bir ek olup, isimlerin önüne eklenerek /+sîz/ ekinde olduğu gibi, yokluk, mevcut olmama, eksiklik gibi olumsuz anlama gelen sıfatlar türetir.¹⁰⁰ Eserde tespit edilen örnekleri şu şekildedir.

⁹⁹ Yıldırım, s. 46.

¹⁰⁰ Yıldırım, s. 50.

nâ+bâliġ “küçücük güzel”

Qayerdä bolsä **nâbâliġ gûzâl kıız** “Nerede olsa **küçücük güzel kız**” (47/63)

nâ+täniş “yabancı bakış”

Ämmâ, **nâtäniş** niġâhîngni körïb “Ama, **yabancı bakışlarımı** görüp” (42/3)

dil **nâ**+şâdiġä “Yüreġe huzursuzluk”

Dil nâşâdiġä siġmäs kıvânçı “**Yüreġe huzursuzluk** siġmaz mutluluk” (47/9)

/+pârvâr/

Besleyen, büyüten, yetiştiren anlamlarında kullanılan Farsça bir sıfattır. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır; sıfat ve isim yapar.¹⁰¹ İncelediğimiz metinde bir örneğine rastlanmıştır:

begânä **pârvâr**+lär “bi-gane **perverler**”

Bir grûh **begânä pârvärlär** kelïb “Bir grup **bi-gane perverler** gelip” (34/15)

/+süz/

Her türlü isim tabanına gelen işlek bir ektir. Tabandaki anlamı olumsuzlaştırır.¹⁰² Türkiye Türkçesinde **/+siz/**, **/+sız/**, **/+suz/**, **/+süz/** şekillerinde kullanılan ek Özbek Türkçesinde **/+süz/** şeklindedir. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şöyledir:

sen+**süz** “sensiz”

Häyätimni **sensüz** täşävvür kıliş “**Sensiz** hayatımı tassavur etmek” (1/10)

çiçek+**süz** “çiçeksiz”

Bähârni **çiçäksüz** demäk dūr menġä “**Çiçeksiz** bahar demektir bana” (1/11)

çek+**süz** “sınırsız”

Mâl ü dävlat öndä çeksüz bolsä häm “Mal ve zenginlik onda sınırsız olsa da,” (13/22)

uyķü+**süz**+lik+dän “uykusuzluktan”

Uyķüsizlikdän tânġ âtgändä közim färyâd etär “**Uykusuzluktan** sabah olunca gözüm feryât eder” (6/2)

¹⁰¹ Coşkun, s. 65

¹⁰² Öztük, s.13.

bälä+süz, ʿäilä+süz “çocuksuz, ailesiz”

Bäläsüz, ʿäiläsüz “Çocuksuz, ailesiz” (13/49)

ʿädälät+süz “adaletsiz”

Bü hātā, bīzgā ʿädälätsüz tüzümlärdän edī “Bu hata, bize **adaletsiz** nizamlardandı” (13/70)

/+zâr/

Farsça son bir ektir. Yer isimleri de yapan¹⁰³ bu ekin incelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

ānā’i zâr+īm “ağlayan annem”

Köz yaşī, dīl kân bīrlä ānā’i zârīm kâlūr “Gözyaşı, gönül kanı ile **ağlayan annem** kalır” (38/6)

gül+zâr+nī “çiçek bahçesini”

Yāšnätärmīz ikkīmīz **gūlzârni** “Yeşertiriz ikimiz **çiçek bahçesini**” (25/6)

ʿāşīk-i +zâr “dertli âşık”

Şābā, men hām erürmān ʿāşīk-i zâr “Saba, bende **dertli âşığım**” (47/15)

1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler (Fe’dän Ât Yäsävçī Qōşımçälär)

Fiilden isim türeten ekler ya fiil kök ve gövdelerine yahut da isim kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen eklerdir.¹⁰⁴ Özbek Türkçesinde fe’ldän ât Yäsävçī Qōşımçälär olarak adlandırılan bu eklerin incelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

/-ä/

*Aslında bir zarf fiil eki olan bu ek, kalıplaşarak fiilden isim yapma eki durumuna girmiş görünmektedir.*¹⁰⁵ Özbek Türkçesinde bu ekle teşkil edilen isimlerin sayısı azdır. Türkiye Türkçesinde /-a/, /-e/ şeklinde kullanılan bu ek Özbek Türkçesinde /-ä/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şöyledir:

töl-ä+män “doluyum”

¹⁰³ Coşkun, s. 66.

¹⁰⁴ Korkmaz, s. 142.

¹⁰⁵ Coşkun, s. 66.

Härkim desä, “çin sevgidän **tölämän**” “Herkim dese, gerçek sevgiden **doluyum**”(5/3)

töl+ä “dolu”

Közï yâşdän **tölä** bir ânä menğä berdi cävâb: “Gözü yaşla **dolu** bir ana, bana verdi cevap:”(34/5)

/-ç/, /-(i)nç/

Genellikle duygu ve aşırılık ifade eden isimler yapar. Türkiye Türkçesinde /-ç+/ şeklinde kullanılan ek Özbek Türkçesinde /-ç+/, /-(i)nç+/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şöyledir:

/-(i)nç/

sâğ-**inç**+im “hasretim”

Közinğdä “aks etsä, **sâğinçim**, ârzüm “Gözünde görünse, **hasretim**, dileğim!” (27/23)

/-ç/

ķändäy ķuvân+**ç**+lï “ne kadar güzel”

Sen bilân bñ hâyât **ķändäy ķuvânçlï** “Senin ile bu hayat **ne kadar güzel**” (23/7)

ķuvân-ç “sevinç”

Yügürärdï **ķuvânç** bilân här yânğä “Koşuyordu **sevinç** ile her tarafta” (33/2)

işân-ç+i “itimatını”

Şabâ gâr bersä pâyğâmîn **işânçi** “Saba yeli eğer verirse haber **itimatını**” (47/10)

işân-ç “inanç”

Közlärizdä şünçä tinim, **işânç** bär “Gözlerinizde şu kadar rahatlık, **inanç** var” (43/23)

/-gi/, /-ğü/, /-ķü/, /-gü/

Bu ek, uyum dışı olarak daha çok /-gi/ şeklinde kullanılır. Genellikle duygu ifade eden soyut isimler ile eşya isimleri türetir.¹⁰⁶ Türkiye Türkçesinde /-gu/, /-gü/, /-gı/, /-gi/, /-ku/, /-kü/, /-ki/, /-kı/, şekillerinde kullanılan ek Özbek Türkçesinde /-gi/, /-ğü/, /-ķü/, /-gü/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

¹⁰⁶ Öztürk, s. 20.

kül-gi +si “gülümsemesi”

Läbîng günçänîng kibkizil **külgisi** “Dudağın kıp kırmızı goncanın **gülümsemesi**”

(7/12)

kül-gü “sevinç”

Külgü, bährgä töldirdiñg “**Sevinç**, bahtla doldurdun,” (41/8)

kel-**gü**+si “geleceği”

Ne bölsä, **kelgüsi** täkdir bilgäy “Ne olsa, **geleceği** kadar bilecek” (47/113)

tüy-**gü**+sini “duygusunu”

Änälik **tüygüsini** “Anelik **duygusunu**” (41/26)

tüy-gü+lärgä “duygularla”

Güzäl **tygülärgä** tölädi köñgöl “Güzel **duygularla** dolacak gönül” (19/21)

tüy-**gü**+lär+ing “duyguların”

Közläring közgüsida “äks etsä gär **tüygüläring** “Eğer **duyguların** gözlerin aynasında görünse” (26/11)

sev-**gi** “sevgi”

Bü dünyada täpilmäyd çin **sevgi** “Bu dünyada bulunmayacaktı gerçek **sevgi**” (5/1)

İşänmä hiç kaçan, **sevgi** sözigä “Güvenme hiçbir zaman, **sevgi** sözüne” (5/2)

üy-**kü** “uyku”

Keçälär kelmäyd közimgä **üykü** “Geceler gözüme girmeyecek **uyku**” (27/3)

üy-**kü**+m+nı “uykuyu”

Közlärimdän **üykümnı** äy üçirdi “Gözlerimde **uykuyu** ay söndürdü” (42/7)

/-kin/, /-kün/

Bu ek, genellikle fiillerden anlamı pekiştirilmiş ve fiilin belirttiği manada aşırıya gidildiğini belirten sıfatlar ya da değişik manada isimler türetir.¹⁰⁷ Türkiye Türkçesinde **/gun/, /-gün/, /-gın/, /-gin/, /-kun/, /-kün/, /-kin/, /-kın/,** şekillerinde kullanılan ek incelediğimiz metinde ise **/-kin/, /-kün/** şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

¹⁰⁷ Yıldırım, s. 52.

tâş-**kîn** “taşkın”

Kî **tâşkîn** gâzâb hâm öngä el bölär “Ki **taşkın** gazap da ona hazır olacak” (43/26)

töl+**kûn**+län+ib “dalgalınıp”

Sevgidän **tölkûnlänib** ikki qarâ köziñg, meniñg “Sevgiden **dalgalanıp** iki kara gözün, benim” (16/3)

uç-**kûn**+i “ateşi”

Seni hâm küydürsün sevgi **uçkûni** “Seni hem yandırsın aşk **ateşi**” (23/22)

yâr-**kîn** “aydınlık”

Yârkin öldi zûlmâtlâr, nûr içidä mâ’vâ kıl “**Aydınlık** oldu karanlıklar, nur içinde mutlu yaşa” (2/16)

/-(ü)vçi/, /-güvçi/, /-ğüvçi/

Oldukça işlek bir ektir. Herhangi bir işi veya sanatı meslek olarak icra eden ya da kendisine uğraşı olarak seçmiş olan kişileri ifade eden isimler türetir. Ek Özbek Türkçesinde ünlüyle biten fiillerden sonra /-vçi/ biçiminde eklenir; ünsüzle biten fiillerden sonra ise /-üvçi/ şeklindedir.¹⁰⁸ Türkiye Türkçesinde /-ıcı/, /-ici/, /ucu/, /ücü/ şekillerinde kullanılan ek metinde ise /-(ü)vçi/, /-güvçi/, /-ğüvçi/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

âldâ-**vçî** “aldatıcı”

Köräsän **âldāvçî** häväs köziğä “Göreceksin aldatıcı heves gözüne” (5/4)

Âldāvçî sevgilim, meni âldämä “**Aldatıcı** sevgilim, beni kandırma” (28/9)

öğü-**vçî** “öğrenci”

Mâdräsä, dârülfününidä **öğüvçilär** ü âlimlär “Medrese, darülfünününde **öğrenciler** ve âlimler” (13/7)

yân-**güçî** “yanacak”

Şü’lâmgä küyib **yâñgüçî** pâravnä tâpilmäs “Ateşime yanıp **yanacak** kelebek bulunmaz ” (15/8)

¹⁰⁸ Yıldırım, s. 55.

öldir-**güç**i “öldürücü”

Gähî cävr ilä **öldirgüç**i kirdârînggä sällämnä “Bazen cevri ile **öldürücü** davranışına sellemna” (10/4)

/-**mâk**/

Bütün fiillere eklenebilir ve Özbek Türkçesinde tek şekillidir. Fiillerin hareket isimlerini yapan mastar ekidir.¹⁰⁹ Türkiye Türkçesinde /-**mak**/, /-**mek**/ şeklinde kullanılan ek Özbek Türkçesinde /-**mâk**/ biçiminde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

öt-**mâk**+dä “geçmekte”

Äy ü yillär, kiş ü yäzlär **ötmâkdä** “Ay ve yıllar, kış ve yazlar **geçmekte**” (42/59)

qâl-**mâk**+dä “ulaşamamakta”

Vä sälämim senğa yetmäy **qâlmâkdä** “Ve selamım sana **ulaşamamakta**” (42/62)

1.3. İsim Çekimleri

Özbek Türkçesinde isimler, Türkiye Türkçesindeki gibi çokluk, iyelik, aitlik ve hâl ekleriyle çekimlenmiştir.

1.3.1. Çokluk Eki (Köplük): /+lär/

Özbek Türkçesinde, isimlerde veya zamirlerde aynı türden birden çok varlığı ifade etmek için /+**lär**/ eki kullanılır.¹¹⁰ Özbek Türkçesinde tek şekilli olarak kullanılan çokluk eki, Türkiye Türkçesinde /+**lar**/, /+**ler**/ şekillerindedir. İncelediğimiz metinde görülen örnekler şunlardır:

/+**lär**/

sir+**lär**+i “sırları”

Kızıl gül häyâlî, süküt **sirläri** “Kırmızı gül hayâli, süküt **sırları**” (1/3)

köz+**lär**+i “gözleri”

Közläri hümmâr keräkdür menğa “**Gözleri** neşeli gerektir bana” (1/3)

¹⁰⁹ Yıldırım, s. 54.

¹¹⁰ Coşkun, s.82.

Läyli+lär+ninġ “Leylaların”

Ötdi Şirîn-Läylilärninġ дәvrəsi “Geçti Şirîn-Leylaların devri” (5/5)

sâç+lär+inġ “saçların”

Bü sâçlärinġ ifârî “Bu, saçların ifari” (24/11)

1.3.2. İyelik Eki (Egâlik)

İyelik ekleri (egâlik) Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de ismin karşıladığı nesnenin bir kişiye veya nesneye ait olduğunu gösteren çekim ekidir.¹¹¹ Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde iyelik ekleri tablosu şöyledir:

	Türkiye Türkçesi		Özbek Türkçesi	
	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	/+im/, /+ım/, /+um/, /+üm/	/+(i)miz/, /+(ı)mız/, /+(u)muz/, /+(ü)müz/	/+m/, /+im/	/+miz/, /+imiz/
II. Şahıs	/+ın/, /+in/, /+un/, /+ün/	/+(ı)nız/, /+(i)niz/, /+(u)nuz/, /+(ü)nüz/	/+nġ/, /+inġ/	/nġiz/, /+inġiz/
III. Şahıs	/+i/, /+ı/, /+u/, /+ü/, /+si/, /+sı/, /+su/, /+sü/	/+ları/, /leri/	/+i/, /+si/	/+lär/

Özbek Türkçesi ile yazılan *Alisdän Bir Ses Adlı* şiir kitabında geçen iyelik ekleri şu şekildedir:

I. teklik şahıs iyelik ekleri: /+m/, /+im/

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de I. teklik şahıs iyelik eki, ünlü ile biten isimlere doğrudan doğruya, ünsüzle bitenlere ise araya bir /+i/ bağlayıcı ünlüsü olarak eklenir.¹¹² Özbek Türkçesinde yalnızca /+m/ ve /+im/ şeklinde kullanılan I. teklik şahıs iyelik ekinin incelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

/+m/

bâbâ+m “babam”

¹¹¹ Coşkun, s.82.

¹¹² Yıldırım, s.76.

Äy  l   **b b m** “N v yi” “Ey büyük **babam** “Nevayi”,” (13/80)

/+ m/

v t nd   +( )m “vatandaşım”

kırdığı+( )m “karde  m”

Äy y  t **v t nd    m**,  y  n   - **k rd    m** “Ey delikanlı **vatandaşım**, ey sevgili karde  m!” (2/9)

II. teklik şahıs iyelik eki: /+n  /, /+ n  /

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi  zbek Türkçesinde de II.  ah s iyeli eki, ünlü ile biten isimlere doğrudan doğruya,  ns z ile bitenlere ise araya bir /+i/ bağlayıcı ünlüsü olarak eklenir.  zbek Türkçesinde /+n  / ve /+ n  / şeklinde kullanılan II. teklik şahıs iyelik ekinin incelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

/+n  /

n l +n  +   “inlemene”

K z y      d l k n    **n l n    **    n  m “Gözyaşı ve yürek kanı ve **inlemene** güvenmem” (3/3)

 st +s +n   “istiyorsan”

 st s n   cih n b ls ,  lk  c v d n b ls  “Dünyada ülkenin var olmasını **istiyorsan**” (2/11)

/+ n  /

sen+ n   k zl r+ n   “senin gözlerin”

G z l y zg n md , **sen n  k zl r n ** “Gazel yazdığımda, **senin gözlerin**” (1/9)

  y l+ n   “hay lin”

B  y lg zli im d , **  y l n  ** k l  “Bu yalnızlı ımda, **hay lin** eli” (1/11)

III. teklik şahıs iyelik eki: /+ /, /+s /

Türkiye Türkçesinde  nl  ile biten III. teklik şahıs iyelik ekleriyle isim çekimi ekleri arasında zamir n’si denilen bir yardımcı /-n-/ ses gelir.¹¹³  zbek Türkçesinde ise

¹¹³ Korkmaz, s. 279.

bu ek, ünsüz ile biten isimlerden sonra /+i/; ünlü ile bitenlerden sonra ise /+si/ şeklindedir.¹¹⁴ İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

/+i/

tün+i “geçesi”

Ötär bñ häyâtñiñg münävvar **tüni** “Bu hayatın aydın **geçesi** geçer” (1/8)

kül+i “eli”

Bñ yâlgizligimdä, häyâlñg **küli** “Bu yalnızlığında, hayâlin **eli**” (1/11)

şäbnäm+i “şebnemi”

Tişñg lälä yäfräğiniñg **şäbnämi** “Dışın lale yaprağının **şebnemi**” (7/13)

küyläş+i “ötüşü”

Väyâ şi’iri ü näyniñg küşim **küyläşi** “Veya şiir ve neyin birlikte **ötüşü**” (7/15)

säyräş+i “ötüşü”

Sözñg ilk bähâr küşlärin **säyräşi** “Sözün ilkbahar kuşlarının **ötüşü**” (7/16)

yel+i “rüzgarı”

Hişâlñg yâkimli mäyin täñg **yeli** “Huyun sevimli yumuşak sabah **rüzgârı**” (7/18)

/+si/

väyränä+si “viranesi”

Küysä- küysin “ışk ötidä cân ü täñ **väyränäsi** “Yanarsa-yansın aşk ateşinde can ve ten **veyranesi**” (6/9)

keçä+si “gecesi”

Saçñg ây bülâği, tünim **keçäsi** “Saçın ay bulağı, sakın **gecesi**” (7/17)

I. çokluk şahıs iyelik eki: /+miz/, /+imiz/

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de I. çokluk şahıs iyelik eki, ünlü ile biten isimlere doğrudan doğruya, ünsüzle bitenlere ise araya bir /+i/ bağlayıcı ünlüsü olarak eklenir.

¹¹⁴ Yıldırım, s.76.

/+miz/

ikkî+miz “ikimiz”

Bölâylîk bû yöldâş **ikkîmiz** yöldâş “Bu yolda **ikimiz** yoldaş olalım” (23/18)

yâşnâtâr+miz ikkî+miz “yeşertiriz ikimiz”

Yâşnâtârmiz ikkîmiz gülzârni “**Yeşertiriz** ikimiz çiçek bahçesini” (25/6)

/+imiz/

köz+imiz+dâ “gözümüze”

Tügdirmâsin hicrân **közimizdâ** yâş “Getirmesin ayrılık **gözümüze** yâş” (23/20)

yûrt+imiz+dâ “yurdumuzda”

Cânğ ötni **yûrtimizdâ** yâğdilâr “Savaş ateşini **yurdumuzda** yaktılar” (34/16)

II. çokluk şahıs iyelik eki: /+îngiz/, /+îngiz/

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de II. çokluk şahıs iyelik eki, ünlü ile biten isimlere doğrudan doğruya, ünsüz ile bitenlere ise araya bir /+i/ bağlayıcı ünlüsü alarak eklenir. İncelediğimiz metinde /+îngiz/ şeklinde örnekleri görülmüştür.

/+îngiz/

nîgâh+îngiz+ni “bakışlarınızı”

Söngî **nîgâhîngizni** körâlmâdim “Son **bakışlarınızı** göremedim” (37/30)

yân+îngiz+gâ “yanınıza”

Bir kûn men hâm **yânîngizgâ** kelârmân “Bir gün ben de **yanınıza** gelirim” (37/45)

mâzâr+îngiz **mezarınız**”

Mâzârîngiz âlisdâ, bârâlmâyman “**Mezarınız** uzakta, gidemem” (37/37)

III. çokluk şahıs iyelik eki: /+lâr+i/

İncelediğimiz metinde bu ekin örnekleri şu şekildedir:

/+lâr+i/

sîr+lârî “sırları”

Ķizil gül hâyâli, sükût **sîrlârî** “Kırmızı gül hayâli, sükût **sırları**” (1/3)

Kİprİğİ öĸ+**läri** “Kİrpİğİnİn okları”

Kİprİğİ **öĸläri** köĸsİmnİ yârâ ĸİlmäydür “Kİrpİğİnİn **okları** göğüsümü yara etmeyecektir” (9/6)

1.3.3. Aİtlik Eki (ĸârâşİlİk ĸöşİmçäsi): /+kİ/, /+gİ/

İsimlerden zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapan, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik görevleri taşıyan ektir.¹¹⁵ Özbek Türkçesinde /+kİ/, /+gİ/, /+ĸİ/ biçiminde olan aitlik eki, Türkiye Türkçesinde /**ki**/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde bu ekin örnekleri şu şekildedir:

/+gİ/

sonġ+**gİ** “son aşk”

Yel bölİb, ĸİldİ hüväydâ, **sonġgİ** “işk” Rüzgâr olup, besbelli etti **sonki aşk**” (12/4)

rühİm+dä+**gİ** “ruhumdaki”

Rühİmdägİ “âlämnİ tāmâşâ ĸİlä körmä “**Ruhumdaki** âlemi seyretme” (3/12)

/+kİ/

hâr ne+**kİ** “her ne ki”

Hâr ne **kİ** yûĸâlsä, täpİlâr sä’y İlä, ämmâ “Her ne **ki** kayıp olsa, çaba ile bulunur, ama” (14/5)

deyâyİlİk+ **kİ** “diyelim ki”

Deyâyİlİk **kİ**: vâtân “işkİdä dİvânâ kām ermäs “Diyelim **ki**: vatan aşkında divane az değil” (3/12)

sen + **kİ** “sen ki”

Sen **ki** berdİng öl ĸârâ közdän käsällärgä dävâ “Sen **ki** verdin o kara gözden hastalara deva” (16/5)

kİm + **kİ** “kim ki”

Kİm Kİm **kİ** yânsä ülkäsİ cāng ötİdä “Kİmin ülkesi yansa savaş ateşinde” (34/77)

1.3.4. Soru Eki (Sorâĸ Yüklämäsi): /mİ?/, +mŭ?/

Çekimli fiillere ve diğer kelime türlerine eklenebilen soru eki isimlere de gelir. Bu ek, Özbek Türkçesinde tek şekilli olup /+mİ/ eki ile karşılanır ve eklendiği isme her

¹¹⁵ Coşkun, s.83

zaman bitişik yazılır. Yalın durumdaki isimlere gelebildiği gibi, iyelik ve diğer çekim eklerinden birisini almış isimlerden sonra da gelebilir.¹¹⁶ Türkiye Türkçesinde ise soru eki **/+mi/**, **/+mı/**, **/+mu/**, **/+mü/** şeklindedir. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

/+mı?/

körinärmän+**mı?** ” “görünürmüyüm **mı?**”

Köziŋgä güzäl körinärmän**mı**, yök?” “Gözüne güzel görünürmüyüm **mı?**, yok?”

(7/4)

/+mü?/

etäy+**mü?** “edeyim **mı?**”

“Ärzimni seŋgä bāyān **etäymü?** “Şikâyetimi sana beyan **edeyim mı?**” (21/1)

/+mı?/

ķizil **mı** “kırmızı **mı**”

Ö, ķizil **mı** yā sārīg “O, kırmızı **mı** ya da sarı ” (36/13)

1.4. Hâl Ekleri (Kelişik)

*Bir isim cümle içinde çok çeşitli görevler yapar. Bu görevlerin her birine hâl denir.*¹¹⁷ Özbek Türkçesinde kelişik (hâl ekleri); kârâtķiç kelişigi (ilgi hali), tüşüm kelişigi (yüklem hali), cönalış kelişigi (yönelme hali), orin-päyt kelişigi (bulunma hali), ķiķiş kelişigi (çıkma hali), vāsita kelişigi (vasita hali), oĥsätiš kelişigi (eşitlik-benzerlik hali), yönalış kelişigi (yön gösterme hali) ve çeğräläş kelişigi (sınırlama hali) olmak üzere ayrılır. İncelediğimiz metinde işlevsel olarak ele aldığımız için bu sayı artmaktadır. Tespit edilen hâl ekleri ve örnekleri şöyledir:

1.4.1. Açıklama Hâli: **/degän/**, **/+namlı/**

*İsmin açıklandığını gösteren halidir.*¹¹⁸ Özbek Türkçesi gramer kitaplarında açıklama halinden bahsedilmemiştir. İncelediğimiz metinde açıklama hâlini karşılayan yapılar şu şekildedir:

¹¹⁶ Yıldırım, s. 96.

¹¹⁷ Daşdemir, s. 71.

¹¹⁸ Daşdemir, s. 71.

/+degän/

bäht **degän** täkdir “baht **denilen** kadar”

Seni, bäht **degän** täkdir, mendän yırâqlâştırâr “Seni, baht **denilen** kadar, benden uzaklaştıracak” (41/66-67)

/+namlı/

Äybek **namlı** “Äybek isimli “kişi”

Äybek” **namlı** kuyâşgä “Äybek” isimli güneşe” (44/2)

1.4.2. Ayrılma Hâli (Çıkış Kelışigi): /+dän/

*Ayrılma, uzaklaşma, terk etme bildiren halidir.*¹¹⁹ Ayrılma hâli Özbek Türkçesinde **çıkış kelışigi** diye isimlendirilir ve /+dän/ ekiyle yapılır. Türkiye Türkçesinde ayrılma hâli için /+dan/, /+den/, /+tan/, /+ten/ ekleri kullanılır. Eserde örnekleri şu şekilde görülmüştür.

/+dän/

Afgânistânım+**dän** “Afganistanım+**dan**”

Äylädi kısmät menı **Afgânistânımdän** cüdä “Eyledi kısmet beni **Afganistanımdan** cüda” (8/1)

vätän+**dän** “vatandan”

Tärk etib çikkäç **vätändän**, üşbu râz oldı äyân “**Vatandan** terk edip çıkınca, bu sır oldu ayan” (8/3)

cânım+**dän** “canım+**dan**”

Kim vätän dır cân ü cismim boldı **cânımdän** cüdä “Kim vatandır can ve cismim **canımdan** oldu cüda” (8/4)

1.4.3. Eşitlik-Benzerlik Hâli (Öhşätış Kelışigi): /+dek/, /+käbi/

Özbek Türkçesinde eşitlik-benzerlik hâl eki, isimlerde ve isim soylu kelimelerde nitelik ve nicelik bakımından karşılaştırma görevi üstlenen bir ektir.¹²⁰ Bu hâl, Özbek Türkçesinde **öhşätış kelışigi** diye isimlendirilir. Türkiye Türkçesinde bu hâl ekleri /+ca/, /+ce/, /+gibi/, /+im+gibi/ ekleri ile yapılırken Özbek Türkçesinde ise /+çä/, /+däy/, /+dek/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir.

¹¹⁹ Daşdemir, s.72.

¹²⁰ Coşkun, s.86.

/+kâbî/

kâbî “gibi”

Keçasî kündüz **kâbî** “Gecesi gündüz **gibi**” (13/12)

gühârlâr **kâbî** “mücevherler **gibi**”

Derlâr: bû gühârlâr **kâbî** dürdânâ tâpilmäs “Derler: bu mücevherler **gibi** inci tanesi bulunmaz” (14/10)

/+dek/

kî **mendek** “ki benim gibi”

Kî **mendek** bir telbâ şâ‘îr qâlbîni “Ki **benim gibi** deli bir şair kalbini” (43/36)

bûlâqdek “çeşme gibi”

Âqâr bir **bûlâqdek** qüyâş ângigâ “Bir **çeşme gibi** akar güneş üzerine” (1/4)

sîtâmdék “sitem **gibi**”

Körînâr menğâ **sîtâmdék**, mihribânîmdân cüdâ “Bana **sitem gibi** görünür, yurdumdan cüda” (8/12)

sen **kâbî** “senin **gibi**”

Sen **kâbî** dildâr kerâkdür menğâ “**Senin gibi** sevgili gerektir bana” (44/1)

Kelmäsânğ, **qârâ tündek** qâyğülârgâ bâtgâyman “Gelmezsen, **kara gece gibi** acılara batayım” (11/2)

1.4.4. Beraberlik Hâli: /+bîrgä/, /+bîrlän/

*Fii lin eyleyenle beraber, ortaklaşa yapıldığını gösterir.*¹²¹ Beraberlik hâline, Özbek Türkçesi dilbilgisi kitaplarında yer verilmemiştir. İncelediğimiz metinde beraberlik hâlinin /+bîrgä/ ve /+ bîrlän/ edatıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

/+bîrgä/

bîrgä “birlikte”

Âydin ây bilän **bîrgä**, közlärîngni söyläyman “Aydın ay ile **birlikte**, gözlerini okşayayım” (11/6)

¹²¹ Daşdemir, s.74.

birgä “birlikte”

Sen bilän sevñib **birgä** yürämän “Senin ile kendimi **birlikte** göreceğim” (19/24)

aydın ay bilän **birgä** “aydın ay ile **birlikte**”

Aydın ay bilän **birgä**, közlärinñni söyläymän “Aydın ay ile **birlikte**, gözlerini okşayayım” (11/6)

/+birlän/

sen **birlän** “senin ile”

Tüşlärimdä sen **birlän** bir kiyimdä yätgäymän “Düşlerimde senin **ile** bir elbisede uyuyayım” (11/1)

1.4.5. Bulunma Hâli (Örñ-Payt Kelişigi): **/+dä/**

*Fiilin/yargının gerçekleşme yeri veya zamanını gösteren haldir.*¹²² Bulunma hâli Özbek Türkçesinde **örñ-payt kelişigi** diye isimlendirilir. Bulunma hâli, Özbek Türkçesinde **/+dä/** eki ile karşılanırken Türkiye Türkçesinde ise **/+da/**, **/+de/**, **/+ta/**, **/+te/** şeklindedir.

1.4.5.1. Yerde Bulunma Hali: **/+dä/**

/+dä/

el **yüräküdä** “halkın gönlünde”

Mihr ile sevimli yâr, el **yüräküdä** câ kııl “Sevimli yar sevgi ile halkın **gönlünde** taht kur” (2/8)

vätän+**dä** “vatanımda”

Öz **vätändä** şöhrä erdim, hem sevimli, mühtäräm “Öz **vatanımda** ünlüydüm, hem sevimli, muhtaram” (8/5)

bâğ+**dä** “bahçede”

Bâgdä gül açılmagän “Çiçek açılmamış **bahçede**” (24/1)

bâği+**dä** “bağında”

Tüyğü ü hâyälimdä gâzäl **bâğüdä** yürsäm “Duygu ve hayalimde gazel **bağında** yürüsem” (3/11)

¹²² Daşdemir, s.74

1.4.5.2. Zamanda Bulunma Hali: /+dä/

/+dä/

tāngi+dä “şafağında”

İlik bir bäharniñg ilik **tāngidä** “Ilık bir baharın sıcak şafağında” (1/2)

ālgänim+dä “aldığımda”

Näfäs **ālgänimdä** seni öyläsäm “Nefes aldığımda seni düşünsem” (1/5)

däväm+dä “devamında”

Şu yıllar döväm+dä “Şu yıllar devamında” (41/36)

şu zämän+dä “şu anda”

Şu **zämändä**, yerni öpdü ü yikildi kähraman “Şu **anda**, yeri öpdü ve düştü kahraman” (34/53)

1.4.6. Çıkma Hâli (Çıkış Kelişigi): /+dän/

*Eylemin başlangıç noktasını veya ismin kaynağını ifade eder.*¹²³ Çıkma hâli, Özbek Türkçesinde **çıkış kelişigi** diye isimlendirilir. Çıkma hâli, Özbek Türkçesinde /+dän/ eki ile karşılanırken Türkiye Türkçesinde ise /+dan/, /+den/, /+tan/, /+ten/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

/+dän/

mü’ättär bülüt+dän “kokulu bulut+tan”

Mü’ättär **bülütdän** yağar “işk üni “Kokulu **buluttan** yağar aşk sesi” (1/6)

Sesinğ dūr **dūtardän** tarālgān şadā “Sesindir **çalgıdan** çıkmış ses” (7/14)

öl kārā köz+dän “o kara göz+den”

Öl kārā közdän menğä yetgäy ägärçi dārd ü dāğ “O kara gözden bana eğer ki dert ve yara gelecekse” (16/1)

öl tāmān+dän “o taraf+tan”

Öl tāmāndän ālbättä, dārd ügām kelār ütrü “**O taraftan** elbette, acı ve üzüntü gelir karşı” (4/6)

¹²³ Daşdemir, s. 76.

yüräk+**dän** “yürek+**ten**”

Közüm yaşın töküp **hårdäm yüräkdän** käygürübtürmän “Gözyaşımı döküp **her an yürekten** acı çekmişimdir” (20/2)

âlīs+**dän** “uzak+**tan**”

Âlisdän cārānġlār, yâķimlī sesinġ “**Uzaktan** gelir, tatlı sesin” (19/17)

“hār tāmān+**dän**” “her taraf+**tan**”

Hār tāmāndän çārlāb, öz şāhrigā yığġāndūr “**Her taraftan** davet edip, kendi şehrine toplamıştır” (13/39)

1.4.7. Görelilik Hâli: /+çä/, /+gä/

*Yargının “neye göre”, “neye yuġun”, “ne uyarınca” olduğunu; “ne bakımından”, “hangi açıdan” değerlendirmeye tabii olduğunu; dayanaġını gösteren halidir.*¹²⁴ Özbek Türkçesi gramer kitaplarında terim olarak bu hal yoktur. İncelediğimiz metinde görelilik hâlini karşılayan örnekler görülmüştür.

/+çä/

öyläşim+**çä** “düşündüğüm kadarıyla”

Öyläşimçä fāķāt men emās, hättā “**Düşündüğüm kadarıyla** sadece ben değil, hatta” (45/33)

/+gä/

körinār menġä sītāmdek “bana sitem gibi görünür”

Körinār **menġä** sītāmdek, mīhrībānīmdän cīdā “**Bana** sitem gibi görünür, yurdumdan cüda” (17/8)

men+**ġä** “ban+a”

Bäharnī çiçäksiz demäk dūr menġä “Çiçeksiz bahar demektir bana” (1/14)

1.4.8. Hedef Hâli: /üçün/, /+gä/

*Eylemin yapılmış amacı, hedefini gösteren halidir.*¹²⁵ Özbek Türkçesinde hedef hâli terim olarak ele alınmamıştır ancak incelediğimiz metinde hedef halini karşılayan yapılar şu şekildedir.

¹²⁴ Daşdemir, s. 76.

¹²⁵ Amangeldiyeva, s. 96.

/üçün/

sen **üçün** “senin için”

Sen üçün қошиқ бағлаб, көзläрингнi күйläймән “**Senin için** şarkı besteleyip, gözlerini söyleyeyim” (11/7)

vişâl ümidî **üçün** “vuslat umudu için”

Vişâl ümidî üçün, mihriñgä köñgöl qoydım “**Vuslat umudu için**, sevgine gönül verdim” (32/7)

halk **üçün** “halk için”

Halk üçün bünyâd kılğändür “**Halk için** yapmıştır” (13/29)

/+gä/

sen+gä yazämän “san+a yazacağım”

Bu şi’irimni **senğä** yazämän, senğä “Bu şiirimi **sana** yazacağım, sana” (1/1)

hästä+gä “hasta+ya”

Özgälär **men hästägä** yüz mihribänlik kılsälär “Başkaları **benim gibi** hastaya yüz mihribanlık kılsalar” (8/11)

zämändäş+lär+gä “çağdaş+lar+a”

Mişâl erdim **zämändäşlärğä** daim “Örnektim **çağdaşlara** dayım” (47/33)

ön+gä “on+a”

Mäzärinğiz älisdä, bärälmäymän, **önğä** yaşıım gülini tökälmäymän “Mezarınız uzakta, gidemem, **ona** gözyaşlarımı dökemem” (2/8-9)

özgälär+gä “başkalar+a”

Özgälärgä kildı yüz mihir ü väfä “**Başkalara** gösterdi yüz muhabet ve vefa” (29/7)

sen+gä “san+a”

Bu şi’irimni sävgä kılayin **senğä** “Bu şiirimi hediye edeyim **sana**” (1/16)

1.4.9. Hitap Hâli: /+äyâ/, /+ äy/

*İsimlerin hitap işleviyle kullanıldığını gösteren halidir.*¹²⁶ Özbek Türkçesinde hitap hâli terim olarak ele alınmamıştır ancak incelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

¹²⁶ Daşdemir, s. 78.

/+äyâ/

äyâ “ey”

Äyâ közgücân “Ey aynacığım” (7/2)

/+äy/

äy ülüg bâbâm “Nävâyî” “ey büyük babam “Nevayî”

Äy ülüg bâbâm “Nävâyî” “Ey büyük babam “nevayî” (13/80)

äy ‘äziz şährim! “äy ‘äziz şährim!”

Äy äziz şährim! “Äy ‘äziz şährim!”,” (13/72)

1.4.10. İlgî Hâli (Kârâtķç Kelîşîgî): /+inġ/, /+ninġ/, /+dân/, /+gä/, /+üm/

İlgî hâli, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de eklendiği isim ile başka bir isim arasında sahiplik, ilgî bağı kurma durumudur.¹²⁷ Bu hâl Özbek Türkçesinde **kârâtķç kelîşîgî** diye adlandırılır /+inġ/, /+ninġ/, /+dân/, /+gä/, /+üm/ biçim birimi ile karşılaşılır. Sadece teklik birinci ve ikinci şahıs zamirlerinde /+inġ/ biçimindedir.¹²⁸ Türkiye Türkçesinde ise ünsüzle biten isim kök ve gövdelerinden sonra /+in/, /+ın/, /+un/, /+ün/, ünlü ile bitenlerden sonra /+nin/, /+nın/, /+nun/, /+nün/ biçimindedir. İncelediğimiz metinde geçen örnekleri şunlardan ibarettir.

/+inġ/

hâyâl+ inġ “hayal+in”

Bü şi‘irîmnî yazdı **hâyâlinġ** kuli “Bu şiirimi hayalin eli yazdı” (1/15)

sen+ inġ “sen+in”

Gâzâl yâzgânîmdä, **seninġ** közlärinġ “Gazel yazdığımda, **senin** gözlerin” (1/9)

/+ninġ/

bähâr+ninġ “bahar+ın”

İlîķ bir **bähârninġ** ilîķ tânġidä “Ilık bir **baharın** sıcak şafağında” (1/1)

hâyât+ninġ “hayat+ın”

Ötär bü **hâyâtninġ** münävvâr tûnî “Bu **hayatın** aydın geçesi geçer” (1/8)

¹²⁷ Korkmaz, s. 283.

¹²⁸ Rıdvan Öztük, *Özbek Türkçesi El Kitabı* (2. Baskı), Çizgi Yayınları, Konya, 2011, s.28.

/+dän/

kîşî+dän “kîşî+den”

Gär säʼädätsiz **kîşidän** sözläsäm “Eğer mutsuz **kîşiden** bahs etsem” (34/91)

sevgî+dän “sevgî+den”

Tâ sevişgä fursät bär, bölmä **sevgidän** bîzâr “Sevinceye kadar fırsat var, **sevgiden** vazgeçme” (2/7)

/+gä/

sevgî+gä “sevgî+ye”

Köngül qöymä, hiç âldänmä **sevgigä** “Gönül verme, hiçbir zaman aldanma **sevgiye**” (5/7)

därdmändlär+gä “hastalar+a”

Därdmändlärgä dävädür, üşbü üy **sevgigä** “**Hastalara** ilaçtır, bu ev” (13/19)

/+üm/

köz+üm “göz+üm”

Tânġ âtib sähâr böldi, körmädi **közüm** üykü “Tan atıp sabah oldu, görmedi **gözüm** uyku” (4/1)

1.4.11. Karşılıklık Hâli: /+bîlän/, /+bîlä/

*Yargıya özneyle veya nesneyle karşılıklı olarak konu olan öğeyi gösterir.*¹²⁹ Özbek Türkçesinde karşılıklık hâli terim olarak ele alınmamıştır ancak incelediğimiz metinde bu hali karşılayan edatlar mevcuttur.

/+bîlän/

bîlän “ile”

Sen **bîlän** üçräşdim, küldi täbiʼät “Senin **ile** karşılaştım, güldü tabiat” (23/1)

Senîġ yädîġ **bîlä** äy cân, qärâ tünni tâġ âttirdim “Senin hatırın **ile** ey cân, kara geceyi aydınlattım” (10/7)

¹²⁹ Amangeldiyeva, s. 98.

1.4.12. Katma Hâli: /+häm/, /+hättâ/

*İsmi daha önce bahsi geçen ya da zımnen söz konusu olan bir unsura katıldığını, aynı şekilde bir yargıya konu olduğunu belirtir.*¹³⁰ Özbek Türkçesinde, katma hâli terim olarak mevcut değildir. İncelediğimiz metinde bu hâli karşılayan yapılar görülmüştür.

/+häm/

men **häm** “ben de”

Bir kün men **häm** yânîngizgä kelärmän “**Bir gün** ben de yanınıza gelirim” (37/45)

çin sevgi **häm** “gerçek sevgi **hem**”

Çin sevgi **häm** fäķät häväs dūr būkūn “Gerçek sevgi **hem** fakat hevestir bugün” (5/8)

bölsä **häm** “olsa da”

Mâl ũ dāvlät öndä çeksiz **bölsä häm** “Mal ve zenginlik onda sınırsız **olsa da**” (13/22)

Mäysälär, dārāhtlär **häm**, çiçäklär **häm** “Bitkiler, ağaçlar ve, çiçekler **de**” (45/35)

/+hättâ/

hättâ “hatta”

Menġä **hättâ** bir cāfâ häm ķılmädī “Bana **hatta** bir cefa etmedi” (29/8)

Sizdän **hättâ** keçirīm sōrālmädīm “Sizden **hatta** özür dileyemedim” (37/31)

Öyläşimçä fäķät men emäs, **hättâ** “Düşündüğüm kadarıyla **sadece** ben değil, hatta” (45/33)

1.4.13. Kıyaslama Hâli: /+dän/

*İki ismin veya isim öbeğinin birbiriyle karşılaştırıldığını gösteren hâlidir.*¹³¹ Özbek Türkçesinde, kıyaslama hâli terim olarak mevcut değildir. İncelediğimiz metinde bu hâli karşılayan yapılar görülmüştür.

/+dän/

hämä+**dän** “herkes+**ten**”

Men bū ötkinçi cihändä **hämädän** bāhtli edīm “Bu geçici dünyada, **herkesten** mutluydum” (34/6)

¹³⁰ Amangeldiyeva, s. 101

¹³¹ Daşdemir, s. 82.

güzällär+**dän** güzäl insân “güzeller+**den** güzel insan”

Äy **güzällärdän** güzäl insân “Ey **güzellerden** güzel insan” (36/41)

yüz nälä+**dän** ârtük “yüz inilti+**den** fazla”

Âhîng äsâri gâhîdä **yüz nälädän ârtük** “Feryadının eseri bazen **yüz iniltiden fazla**”
(36/41)

ön+**dän** özgäni “on+**dan** başkasını”

Öndän özgäni könğlüm istämäs bü dünyädän “**Ondan başkasını** gönüm istemez
bu dünyadan” (4/9)

1.4.14. Miktar Hâli: /bîr zärrä/, /şünçä/, /münçä/, /känçä/, ârtük/, /bîr/, /ikkî/

/münçä/

Üzerine geldiği isme yaklaşık ya da kesin bir miktar anlamı katan hâldir.¹³² Özbek Türkçesinde, miktar hâli terim olarak mevcut değildir. Ancak incelediğimiz metinde miktar hâlini karşılayan yapılar şu şekildedir:

/bîr zärrä/

bîr zärrä “bir zerre”

Kî **bîr zärrä** nâfrät hām öndä şigmäs “Ki **bir zerre** nefret de oraya sığmaz” (43/25)

/bîr/

bîr kün “bir gün”

Bîr kün men hām yänîngüzgä kelärmän “**Bir gün** ben de yanınıza gelirim” (37/45)

bîr kün “bir gün”

Bîr kün menğä tākđir seni ũçrätđi “**Bir gün** beni kader seninle karşılaştırdı” (42/1)

/ikkî/

ikkî öğlimdän “iki oğlumdam”

Menî kıldi **ikkî öğlimdän cıdâ** “Beni **iki oğlumdam** ayırdı” (34/59)

/känçä/

känçä yïllär “nice yıllar”

¹³² Hüsna, Kavaklıçeşme Kotan, *Yunus Emre Divanı'nın Söz Dizimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, s. 223.

Ƙānçā yillār beḥābār ƙālgān edīm “**Nice** yıllar habersiz kalmışım” (13/64)

/ārtīƙ/

ārtīƙ “fazla”

Āhīnġ āsārī gāhīdā yüz **nālādān** ārtīƙ “Feryadının eseri bazen yüz **iniltiden** fazla” (3/5)

/mūnçā/

mūnçā sārsārī “o kadar anlamsız”

Yāltīrāb tūrgān yāşīmgā bāƙmā, **mūnçā** sārsārī “Parlayıp duran gençliğime bakma, o kadar anlamsız” (26/1)

14.15. Nesne Hâli (Tüşüm Kelişigi): /+nī/

Eylemin etki alanında kalan unsurun, konuyu gösteren ismin aldığı halidir.¹³³ Özbek Türkçesinde yükleme hâli **tüşüm kelişigi** olarak isimlendirilir ve /+nī/ ekiyle yapılır. Bu hâl, Türkiye Türkçesinde eksiz olarak karşılanır yahut yalın, çokluk veya iyelik ekleriyle genişletilmiş isimlere /+(y)i/, /+(y)ı/, /+(y)+u/, /+(y)+ü/ ekleri getirilerek kurulur.¹³⁴ Özbek Türkçesinde ise bazen III. teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra /+n/ şeklinde gelir. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

/+nī/

köksī+**nī** “göğsü+**nü**”

Öynāb āy şābā ƙāçġīl, ġonçā **köksīnī** āçġīl “Ey sabah rüzgârı kaç, gonca **göğsünü** aç” (2/5)

kök+**nī** “göğ+**ü**”

Kökkā ātrīnī sāçġīl, yer ü **köknī** zībā ƙīl “Gökyüzüne güzel kokunu saç, yer ve **göğü** güzelleştir” (2/6)

dīlīm+**nī** “kalbim+**i**”

Dīlīmni siyilāydī ‘ācīb bīr tūyġū “**Kalbimi** okşayacak tuhaf bir duygu” (27/1)

öz+**nī** “kendi+**nī**”

‘İlm ü fānnī örgānġīl, **öznī** yāḥşī dānā ƙīl “Bilim ve sanat öğren, **kendini** güzel bilgi ile donat!” (2/10)

¹³³ Daşdemir, s. 83.

¹³⁴ Korkmaz, s. 290.

1.4.16. Niteleme Hâli: /+dän/

*Eylemin nasıl, ne şekilde yapıldığını veya ismin niteliğini gösteren hâlidir.*¹³⁵ Özbek Türkçesinde niteleme hâli mevcut değildir. İncelediğimiz metinde bir örneğine rastlanmıştır.

/+dän/

bīrdän “bir anda”

Yer ǔ āsmān **bīrdän** kenġäyib ketär “Yer ve gök bir anda genişleyip gider” (27/14)

1.4.17. Nitelenen (Tamlanan) Hâli: /+ø/, /+i/, /+si/

*İsim, bir isim tamlamasında nitelenen/tamlanan durumunda olduğunu gösteren hâlidir.*¹³⁶ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de nitelenen hâli /+ø/, /+i/, /+si/ ekleriyle yapılmaktadır.

/+i/

sen+i “sen+i”

Nāfās ālgānīmdä **seni** öyläsäm “Nefes aldığımda **seni** düşünsem” (1/5)

tün+i “gece+si”

Ötär bñ häyātñiġ münävvär **tüni** “Bu hayatın aydın **geçesi** geçer” (1/8)

/+si/

väyränä+si “veyrane+si”

Küysä- küysin “ışk ötädä cān ǔ tñn **väyränäsi** “Yanarsa-yansın aşk ateşinde can ve ten **veyranesi**” (6/9)

keçä+si “gece+si”

Sāçñġ āy bñlāġi, tññim **keçäsi** “Saçın ay bulağı, sakın **gecesi**” (7/17)

1.4.18. Özne Hâli

*Bir ismin özne olarak kullandığını gösterir.*¹³⁷ Özbek Türkçesinde özne hâli terim olarak mevcut değildir. Ancak incelediğimiz metinde bu hâli karşılayan yapılar şu şekildedir:

¹³⁵ Daşdemir, s. 84.

¹³⁶ Daşdemir, s. 85.

¹³⁷ Amangeldiyeva, s. 86.

ğazāl yāzgānimdā “gazel yazdığımda”

Ğazāl yāzgānimdā, seniñg közlärinğ, yârûğ mihribânlik saçar sözimgä “**Gazel yazdığımda**, senin gözlerin, aydın mihribanlık saçar sözüme” (1/9-10)

bārg-ī gül bilān šābnām “gül yaprağı ile şebnem”

“İşk eli mişâlidur, **bārg-ī gül bilān šābnām**, közläridä nām bōlsä, läbläridä dūr külgü “Aşk ili misaldir, **gül yaprağı ile şebnem**, gözlerinde yaş olsa, dudaklarındadır tebessüm” (4/7-8)

öndän özgānī köñglüm istāmäs bû dūnyādān “ondan başkasını gönlüm istemez bu dünyadan”

Ondan özgānī köñglüm istāmäs bu Dūnyādān, Äy Hūdā, vişālīdān kılmāgil meni ayrı “**Ondan başkasını gönlüm istemez bu dünyadan**, Ey Huda, vuslatından etme beni ayrı” (4/9)

közlärinğnī yād etār “gözlerini yād eder”

Keçä tāñg âtgünçä köñglüm **közlärinğnī yād etār**, üyküşizlikdān tāñg âtgändä közim fāryād etār “Gece sabah oluncaya kadar kalbim **gözlerini yād eder**, uykusuzluktan sabah olunca gözüm feryāt eder” (6/1-2)

1.4.19. Sebep Hâli: /+üçün/

*Oluş ve kılışın gerçekleşmesine sebep olan durum ya da varlığı gösteren hâlidir.*¹³⁸ Bu hâl, Özbek Türkçesi dilbilgisi kitaplarında terim olarak mevcut değildir. Ancak incelediğimiz metinde sebep hâlini karşılayan biçim birimler ve örnekleri şu şekildedir:

/+üçün/

meniñg **üçün** “benim için”

Meniñg **üçün** çekmä İztirâb “**Benim için** kaygı çekme” (30/6)

vişâl ümīdī **üçün** “vuslat umudu için”

vişâl ümīdī **üçün**, mihriñgä köñgül kıydım “**Vuslat umudu için**, sevgine gönül verdim” (32/7)

¹³⁸ Daşdemir, s. 86.

1.4.20. Sınırlama Hâli (Çegrälâş Kelişigi): /+gäçä/, /+dän özgä/

*Yeri, zamanı, şahsı veya eylemin yapılış sayısını sınırlandıran hâlidir.*¹³⁹ Özbek Türkçesinde bu hâlin eki /+gäçä/, /+käçä/, /+qäçä/ şeklindedir. Sınırlama hâli Özbek Türkçesinde **çegrälâş kelişigi** diye isimlendirilir. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

/+gäçä/

äyägïng+gäçä “ayağın+a **kadar**”

Başıngdän äyägïnggäçä dūr güzäl “Başından **ayağına kadar** güzeldir” (7/6)

Şu çağ+gäçä “Şu zamana **kadar**”

Şu çağgäçä seŋgä bekarâr köŋglim “Şu **zamana kadar** sana kararsız gönlüm”
(45/19)

/+dän özgä/

ön+dän özgäni “on+**dan** başkasını”

Öndän özgäni köŋglüm istämäs bŭ dünyädän “**Ondan** başkasını gönlüm istemez
bu dünyadan” (4/9)

1.4.21. Sıralama Hâli: /birinci/, /ilk/, /ikkinci/, /söŋgi/

*Cümledeki yargının, eylemin kaçınıcı yinelenişi esnasında gerçekleştiğini gösteren halidir.*¹⁴⁰ Özbek Türkçesinde, sıralama hâli terim olarak mevcut değildir. Ancak incelediğimiz metinde bu hâli karşılayan biçim birimler ve örnekleri şu şekildedir:

/birinci/

birinci bār “ilk kez”

Qaçan ki **birinci** bār “Ne zaman ki **ilk** kez” (41/1)

/ikkinci/

ikkinci bālām “**ikinci** çocuğum”

Şundä, älgä çapti **ikkinci** bālām “Şu anda, ileriye koştı **ikinci** çocuğum” (34/44)

/ilk/

ilk “birinci”

İlk kımirleşing bilän “Birinci hareketin ile” (41/3)

¹³⁹ Daşdemir, s. 87.

¹⁴⁰ Daşdemir, s. 89.

ilk mūhābbāt “**ilk** muhabet”

İlk mūhābbāt erdi mü, yâ sōṅgi “ışk? “**İlk** muhabet miydi? Ya son aşk?” (12/14)

/sōṅgi/

sōṅgi dāmlār “son zamanlar”

Sōṅgi dāmlār, yānizdā tūrālmādım “Son zamanlar, yanınızda kalamadım” (37/29)

sōṅgi nīgāhīṅgīznī “son bakışlarınızı”

Sōṅgi nīgāhīṅgīznī kōrālmādım “Son bakışlarınızı göremedim” (37/30)

1.4.22. Vasıta Hâli: (Vāsītā Kelışigi): /+birlä/, /+bılän/, /+ilä/

Türkiye Türkçesinde oluğu gibi Özbek Türkçesinde de fiilin ne ile hangi vasıtayla yapıldığını göstermek için ismin aldığı halidir. Özbek Türkçesinde vasıta hâli genellikle /+bılän/ edatıyla yapılır. Edebi metinlerde az da olsa /+ilä/ **ve** /+birlä/ edatı şekillerinde rastlanır.¹⁴¹ Vasıta hâli Özbek Türkçesinde **vāsītā kelışigi** diye isimlendirilir. İncelediğimiz metinde örnekleri aşağıdaki gibidir:

/+bılä/

bılä “ile”

Seniṅ yādiniṅ **bılä** äy cān, qārā tūnni tāṅg attırdım “Senin hatırın **ile** ey can, kara geceyi aydınlattım” (10/7)

Keldi güzällik **bılä** kōrkām “Geldi güzellik **bile** görkem” (31/1)

/+bılän/

bılän “ile”

Bağ ü rāgi māysä ü güllär **bılän** güyā kī cānnātdür “Bağçe ve bağlık çim ve çiçekler **ile** sanki cennettir” (13/9)

Dünyādä fākāt ātā **bılän** ānā tāpılmās cānnātdür “Dünyada yalnız ata **ile** ana bulunmaz” (14/6)

Sen **bılän** kōrāmān dünyāni güzäl “Senin **ile** göreceğim dünyayı güzel” (23/3)

/+birlä/

birlä “ile”

Seniṅ **birlä** dāyım yāşıl tüş kabī “Senin **ile** daim yeşil rüya gibi” (1/7)

¹⁴¹ Coşkun, s.86.

Seniňg **birlä** dāyīm yāşıl tüş kâbi “Senin **ile** daim yeşil rüya gibi” (1/8)

/+birlän/

birlän “ile”

Büzülgän yürtimī tā dīl közi **birlän** körübtürmān “Bozulmuş yurdumu ki gönül gözü **ile** görmüşümdür” (20/1)

/+ilä/

ilä “ile”

Menġä mīhr **ilä** köztükib āytādī: “Bana sevgi **ile** göz dikip söyleyecekti” (7/5)

Mīhr **ilä** sevimli yâr, el yürâkidä câ kīl “Sevimli yar sevgi **ile** halkın gönlünde taht kur” (2/8)

1.4.23. Tekrar Hâli: /bâr/, /bîrdäm/, /bir dāhâ/

*Eylemin yapılış miktarını, kaç kez yinelandığını belirtir. Asıl sayı sıfatları ile belirtilmiş kez, kere, sefer ve defa kelimeleri tekrar halini oluşturur.*¹⁴² Özbek Türkçesinde terim olarak ele alınmamıştır. Fakat incelediğimiz metinde bu hâli karşılayan yapılar ve örnekleri şu şekildedir:

/bîrdäm/

bîrdäm sürâġ “**bir dem** haber”

Ālmädīňg ũşbü köziňg bemârîdän **bîrdäm** sürâġ “Almadın bu gözünün hastasından **bir dem** haber” (16/6)

/bir dāhâ/

bîr dāhâ “bir daha”

Ūydä, āmā **bîr dāhâ** “Evde, ama **bir daha**” (13/20)

/bâr/

bîrīnġi **bâr** “ilk kez”

Qaçān kī bîrīnġi **bâr** “Ne zaman ki ilk **kez**” (41/1)

¹⁴² Daşdemir, s. 90.

1.4.24. Üstleme Hâli: /+ø/

*Yüklem fiilinin ifade ettiği yargının; neyin üzerine “ilave”, “ayrıca”, “üstüne üstünlük yapıldığını gösteren halidir.*¹⁴³ Özbek Türkçesinde terim olarak ele alınmamıştır. Fakat incelediğimiz metinde anlam olarak üsteleme vardır.

Yetük şâ’ir edim+ø küçli kälämkaş “Büyük şairdim, güçlü kalem sahibi”

Kälâmım erdi bäs şirîn u dilkäş “Sözlerim idi çok tatlı ve çekici” (47/32)

1.4.25. Varlık Hâli: /+li/

*İsmin tekabül ettiği kavramın, nitelenen durumundaki isimde bulunduğunu gösteren halidir.*¹⁴⁴ Özbek Türkçesinde, varlık hâli terim olarak mevcut değildir. Ancak incelediğimiz metinde bu hali karşılayan yapımlar ekleri şu şekildedir:

/+li/

kâyğü+li “kaygılı”

Kâyğülü köngül dârdin, men kâşingdä açgäymän “**Kaygılı** gönül acısını, ben yanında açayım” (11/10)

sevim+li yâr “sevimli yar”

Mihr ilä **sevimli** yâr, el yüräküdä câ kıl “**Sevimli** yar sevgi ile halkın gönlünde taht kur” (2/8)

1.4.26. Varma Hâli: /+gä/, /+mä/

Varma, ulaşma bildiren hâlidir. Çıkma hâlinin zıttı olarak öznenin, nesnenin vardığı noktayı gösterir.¹⁴⁵ Özbek Türkçesinde, varma hâli terim olarak mevcut değildir. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

/+gä/

cäfâlär+gä “zulumler+e”

Hämä cävr ü cäfälgä vâfä ü mihr kâyta’dim “Bütün cefa ve zümlere vefa ve sevgi verdim” (10/9)

¹⁴³ Daşdemir, s. 90.

¹⁴⁴ Daşdemir, s. 91.

¹⁴⁵ Daşdemir, s. 92

men+gä “ban+a”

Öl qārā közdän menğa yetgäy ägärçi dārd ü dāğ “**O kara gözden bana** eger ki dert ve yara gelecekse” (16/1)

/+mä/

könğlü+**mä**“gönlü+**me**”

Sen bilän üçräşdim ü sevgi tüğildi **könğlümä**“Senin ile karşılaştım ve sevgi doğuldu **gönlüme**” (6/7)

1.4.27. Yerine Geçme Hâli

*Cümle öğelerinde birinin yerine, onları temsilen yargıya konu olan ögeyi gösterir.*¹⁴⁶ Özbek Türkçesinde, yerine geçme hâli terim olarak mevcut değildir. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

‘ädälätsiz tüzümlärdän edi “adaletsiz nizamlardandı”

Bu hātā, mīhr ü mürüvvätsiz zāmān, bñ hātā, bñzgä **‘ädälätsiz tüzümlärdän edi** “Bu hata, sevgizsiz ve acımasız zaman, bu hata, bize **adaletsiz nizamlardandı**” (13/70-71)

incü dñrñr “incidir”

Şābnām emäs, bālkñ bir **incü dñrñr** “Şebnem değil, belki **bir incidir**” (31/12)

ťurfä țārāvāt erñr “görülmemiş tazelikdir”

Yāğmñr emäs, **ťurfä țārāvāt erñr** “Yağmur değil, **görülmemiş tazelikdir**” (31/21)

1.4.28. Yokluk Hâli: **/+sñz/**

*İsmin mevcut olmayışını, yokluğunu bildirir.*¹⁴⁷ Özbek Türkçesinde, yokluk hâli terim olarak mevcut değildir. İncelediğimiz metinde tespit örnekleri şöyledir

/+sñz/

Emäs+**sñz** “değil+siniz”

Ämñr Tñmñr yā Bābñr **emäsñz** “Emir Timur ya da Babñr **değilsiniz**”

Sñz , Ämñr Tñmñr yā Bābñr **emäsñz** “Siz Emir Timur ya da Babñr **değilsiniz**” 43/1)

ñn+**sñz** tāvñş “ses+**sñz** bir his”

ññsñz tāvñş bilän çākñrāmān “**Sessiz bir his** ile çağıracağım” (17/18)

¹⁴⁶ Daşdemir, s. 93.

¹⁴⁷ Daşdemir, s. 93.

Åşiyân+siz “yuva+siz”

Åşiyânsiz ânâ kuşlâr dârdini bildim âniķ “Yuvasiz kuşlar derdini anladım kesin”
(8/7)

âtâ+siz, ânâ+siz “ata+siz, anne+siz”

Âtâsiz, ânâsiz qaldım cihândâ “Atasiz, annesiz kaldım dünyada” (47/105)

/+siz/

bâlâ+siz, °âilâ+siz “çocuk+suz, aile+siz”

Bâlâsiz, °âilâsiz “Çocuksuz, ailesiz” (13/49)

1.4.29. Yönelme Hâli (Cönâliş Kelışiği): /+gâ/, /+kâ/, /+qâ/

Eylemin yöneldiği yeri, yönü veya muhatabı gösteren hâlidir.¹⁴⁸ Özbek Türkçesinde Yönelme hâli **cönâliş kelışiği** olarak isimlendirilir ve bu hâlin ekleri /+gâ/, /+kâ/, /+qâ/ ekleridir. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

/+gâ/

sen+gâ “san+a”

Bu şiirimi **senġâ** yâzâmân, **senġâ** “Bu şiirimi **sana** yazacağım, **sana**” (1/1)

bârçâ+gâ “herkes+e”

Sâz ü şöhbât âsbâbîn **bârçâgâ** mûhâyyâ qıl “Saz ve sohbet çalgısını **herkese** hazır et ” (2/4)

ķuyâş ângî+gâ “güneş üzerin+e”

Âķâr bir bûlâķdek ķuyâş ângîgâ “Bir çeşme gibi akar güneş üzerine” (1/4)

sen+gâ “san+a”

°Ârzimni **senġâ** bâyân etâyımü? “Şikâyetimi **sana** beyan edeyim mi?” (21/1)

/+â/

hâr yân+â “her taraf+ta”

Gül açıldı **hâr yânâ**, kôz açib tāmâşâ qıl “Gül açıldı **her tarafta**, göz açıp seyret”
(2/1)

¹⁴⁸ Daşdemir, s. 93.

/+dän/

sen+**dän** “sen+den”

Häyäl içrä gâhî, **sendän** söräymän “Hayal içinde bazen, **senden** sorarım” (19/15)

1.4.30. Yükleme İsmi Hâli: /+ø/, /+dī/

*İsmi cümlede yükleme ismi /y/, /yi/ olarak kullanıldığını gösteren hâle yükleme ismi hali denir.*¹⁴⁹ Özbek Türkçesinde, yükleme ismi hâli terim olarak mevcut değildir. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

/+ø/, /+dī/

tāvlänär+ø+**dī** “parlıyor+ø+**dī**”

Tāvlänärdi başım üzärä mīhr ilä yārķin kūyāş “**Parlıyordu** başımın üstünde sevgi ile aydın güneş” (8/9)

ötālmäs+ø+**dī** “geçemiyor+ø+**dī**”

Ötālmäsdi bulūtlär āräsīdän “**Geçemiyordu** bulutlar arasından” (33/6)

tökär+ø+**dī** “döküyor+ø+**dī**”

Qan **tökärdi** yüräğin yāräsīdän “Kan **döküyordu** yürek yarasından” (33/8)

1.4.31. Yön Gösterme Hâli (Yöneliş Körsatiş Kelışigī): /+gārī/, /+kārī/, /+qārī/, /+rā/

Fiildeki oluş ve kılışın yönünü göstermek için yönle ilgili yer ve zaman isimlerine gelir. Özbek Türkçesinde yön gösterme hâli ekleri /+gārī/, /+kārī/, /+qārī/, /+rā/ şeklindedir. Bu ekler, kalıplaşmış eklerdir.¹⁵⁰

/+qārī/

enğ yūq+**qārī** erdi “en yukarıdaydı”

Hämişä **enğ yūqqārī** erdi cāyīm “Her zaman **en yukarıdaydı** yerim” (47/9)

/+rā/

gūrbāt iç+**rā** “gurbet içinde”

Tākī böldüm gūrbāt **içrā** Āşiyānīmdän cīdā “Ne zaman ki gurbet **içinde** ülkemden oldum cüda” (8/8)

¹⁴⁹ Daşdemir, s. 94.

¹⁵⁰ Quayash, s. 41.

h  y  l i  +r   “hayal içinde”

H  y  l i  r   g  h  , send  n s  r  ym  n: “**H  y  l içinde** bazen, senden sorarım:” (19/15)

/+s  r  /

sen **s  r  ** “sana doğru”

Men k  pl  kdek,     m  n **sen s  r  ** “Ben kelebek gibi, uçacağım **sana doğru**” (35/9)

men **s  r  ** “benim tarafta”

Sen t  t  m  ndeb, kel  s  n **men s  r  ** “Sen yakalarım diye, geleceksin benim tarafta” (35/11)

2. Sıfatlar (Sif  tl  r)

Bir varlığı vasıflayan veya belirleyen kelime türüne sıfat denir.¹⁵¹   zbek Türkçesi gramer kitaplarında sıfatlar, niteleme (h  l  t) ve belirtme (  n  kl  v   ) sıfatları olmak üzere ikiye ayrılır. Türkiye Türkçesinde ise yapıları ve işlevleri bakımından iki grupta sınıflandırılır.

2.1.   şlevlerine Göre Sıfatlar

2.1.1. Niteleme Sıfatları (H  l  t Sif  ti)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi   zbek Türkçesinde de niteleme sıfatları, canlı ve cansız varlıkların renk,   şkil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık yetenek, beceri gibi t  rl, dı   ve i   özelliklerini bildiren sıfatlardır.¹⁵²   zbek Türkçesinde niteleme sıfatları   u şekildedir.

2.1.1.1.   simlerin önünde renk ifade eden sıfatlar:

  z  l g  l “**kırmızı** g  l”

  z  l g  l h  y  l  , s  k  t s  rl  r   “**Kırmızı** g  l hay  l  , s  k  t sırları” (1/3)

  r   tündek “kara gece gibi”

Kelm  s  ng, **  r   tündek**    y  l  rg   b  tg  ym  n “Gelmezsen, **kara gece** gibi acılara batayım” (11/2)

  b  z  l       k “**kıpkırmızı**       k”

  b  z  l       k d  rm  n,   yr  likd   s  lg  ym  n “**Kıpkırmızı**       m, ayırılıkta solayım” (11/8)

¹⁵¹ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TDK Yay, (10. baskı), Ankara 2015, s. 341.

¹⁵² Korkmaz, s. 356.

yäşil böyli teräk “**yeşil boylu** akçakavak”

Sen **yäşl böyli teräk**, men nästärän “Sen **yeşil boylu akçakavak**, ben yaban gülü”
(25/5)

2.1.1.2. Varlıkların soyut niteliklerini bildiren sıfatlar:

sevimli yâr “**sevimli** yar”

Mihr ilä **sevimli** yâr, el yürâkidä câ kıl “**Sevimli yar** sevgi ile halkın gönlünde taht kur” (1/8)

yänği cäfâ “**yeni** cefa”

Härzämân **yänği** cäfâ rämîni tütgây, netäyîn? “Her zaman **yeni** cefa yolunu tutacak, ne yapayım?” (9/11)

eski çağır “**yıllanmış** şarap”

Eski çağır def’i hümâr äylämäs “**Yıllanmış** şarap neşeyi kaçırmaz” (44/5)

kâyğülü könğül “**kaygılı** gönül”

Kâyğülü könğül dârdîn, men kâşîngda açğäymän. “**Kaygılı** gönül acısını, ben yanında açayım.” (11/10)

yähşi mänzildür “**iyi** bir yerdir”

Yähşi mänzildür “**İyi** bir yerdir” (13/4)

‘äcâyib şährdä “**ilginç** şehirde”

Bu ‘**äcâyib** şährdä “Bu acayip şehirde” (13/14)

2.1.1.3. Hacim, ölçü, fiziki görünüş gibi nitelikleri bildiren sıfatlar:

kenğ sämä “**geniş** sema”

Kenğ sämä’ âstidä, sevgi köynidä “**Geniş** sema altında, sevgi kucağında” (19/27)

kenğ yüräklî äsmân “**keniş** yürekli gök”

Kenğ yüräklî äsmân “**Geniş** yürekli gök” (36/31)

2.1.1.4. Varlıkları duyu organlarıyla algılanan niteliklerini bildiren sıfatlar:

ilîk tângidä “**sıcak** şafağında”

İlîk bir bâhârñîng **ilîk** tângidä “Ilık bir baharın **sıcak** şafağında” (1/2)

sāvŭk boşluk túbidä “**soğuk** boşluk dibinde”

Sāvŭk boşluk túbidä “**Soğuk** boşluk dibinde” (45/20)

ķŭyâş issik nŭrini sâçib “güneş **sıcağını saçıp**”

Ämmâ ķŭyâş **issik nŭrini** sâçib “Ama, güneş **sıcağını saçıp**” (42/44)

2.1.1.5. Bir nesnenin yapıldığı maddeyi gösteren veya o duyguyu veren sıfatlar:

ältin tähtgä “**altın tahta**”

Tâ menî **ältin tähtgä** öltirgizib “Hatta beni **altın tahta** oturtup” (43/2)

2.1.1.6. Yer ve zaman ifade eden sıfatlar:

mîng bir keçä “**bin bir gece**”

Mîng bir keçä äfsânä öķŭb berdi şähräzäd “**Bin bir gece** efsane okuyup verdi Şehrazad” (15/5)

şŭ çäggäçä “şu zamana kadar”

Şŭ çäggäçä senğä beķärâr kŏnglim “**Şu zamana kadar** sana kararsız gönlüm” (45/19)

sŏnggî “ışk” “**son aşk**”

Kŏnglimä tākildî mä’vâ, **sŏnggî** “ışk” “Gönlüme taht kurdu, **son aşk**” (12/1)

2.1.1.7. Tat, lezzet, koku niteliklerini bildiren sıfatlar:

şîrin süvni “tatlı suyu”

Şîrin süvni pâyimgä âķizsänğiz “**Tatlı suyu** ayağıma akıtsanız” (43/19)

şîrin söz “**tatlı söz**”

Vâ bü **şîrin söz** bilän “Ve bu **tatlı söz** ile” (41/25)

çŭçŭk sözi “**tatlı sözü**”

Gärçi dârdimgä **çŭçŭk sözi** dävâ dŭr lekîn “Eğerçi dertlerime **tatlı sözü** ilac gibidir, lakin” (9/9)

mŭ’ättär bŭludän “kokulu buluttan”

Mŭ’ättär bŭludän yâğâr “ışk” ŭnî “**Kokulu buluttan** yağar aşk sesi” (1/6)

2.1.2. Sıfatlarda Derecelendirme (Sifāt Dārācālārī)

Sıfatlar varlıkların niteliklerini ya doğrudan doğruya ya da başka bir varlığa kıyaslama yoluyla bildirirler.¹⁵³ Sıfatlardaki derecelendirme, Türkiye Türkçesinde dörde ayrılırken Özbek Türkçesinde ise eşitlik, üstünlük ve en üstünlük olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

2.1.2.1. Eşitlik Derecesi (Āddī Dārācā): /+dāy/, /+dek/

Özbek Türkçesinde eşitlik derecesi, sıfatların belirttiği kavramların, kişilerde nitelik ve nicelik bakımından eşit derecede bulunduğunu göstermek üzere başvuru karşılaştırma yoludur.¹⁵⁴ Türkiye Türkçesinde sıfatlarda eşitlik derecesi /+gibi/, /+kadar/ edatlarıyla yapılırken Özbek Türkçesinde eşitlik derecesi için /+dāy/, /+dek/ ekleri kullanılır. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

/+dek/

dek “gibi”

Virān **vātānımdək** yenä Virānā tāpilmās “Viran **vatanım gibi** yine harabe bulunmaz” (14/1)

Nihāldək käd kötärđiŋg “**Fidan gibi** büyüdü” (41/35)

Körinār menġä sītām**dek**, mihribānımdän cüdā “Bana sitem **gibi** görünür, yurdumdan cüda” (19/9)

Mendək vātānım “işküdä divānā tāpilmās “Benim **gibi** vatanımın aşkında divane bulunmaz” (14/8)

Süvlārı **müzdek** sāvūķ “Suları **buz gibi** soğuk” (13/10)

/kābī/

kābī “gibi”

Keçäsī kündüz **kābī** “Gecesi gündüz **gibi**” (13/12)

Derlār: bŭ ġühārlār **kābī** dŭrdānā tāpilmās “Derler: bu mücevherler **gibi** inci tanesi bulunmaz” (14/10)

Fārĥād **kābī** “aşık-ı mardānā tāpilmās “Derler: bu mücevherler **gibi** inci tanesi bulunmaz” (15/4) burada Türkçesi yanlış

¹⁵³ Korkmaz, s. 362.

¹⁵⁴ Coşkun, s. 96.

2.1.2.2. Üstünlük Derecesi (Kiyâsî Dārâcâ): /+râq/

Özbek Türkçesinde üstünlük derecesi, iki varlığın birbiriyle nitelik ve nicelik bakımlarından karşılaştırılması ve birbirlerine olan üstünlüklerini tespit edilmesi söz konusudur.¹⁵⁵ Özbek Türkçesinde karşılaştırılan varlıklara /+dân/ sıfata da /+râq/ eki eklenir. Türkiye Türkçesindeki /+daha/ yerine kullanılır. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

bâşkädür “başkadır”

Köp qarâ közlärnî kördim, **bâşkädür** köziñg seniñg “Çok kara gözler gördüm, **başkadır** senin gözün” (16/9)

2.1.2.3. En üstünlük derecesi (Ärttirma Dārâcâ): /+enġ/

Sıfattaki niteliğin işlev bakımından en üst düzeyini gösterme derecesidir. Bu işlev, yalnız başına bir anlamı olmayan, ancak eklendiği sıfatın önünde bir anlam kazanan /+en/ zarfı ile karşılanır.¹⁵⁶ İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

/+enġ/

enġ “en”

Enġ yamân hâl ü yamân kündän desäm “**En** kötü hal ve kötü günden anlatsam” (34/76)

Enġ yamân hâl ü yamân kün şü erür “**En** kötü hal ve kötü gün şudur” (34/83)

/hämädän/

hämädän “herkesten”

“Men bü ötkinçi cihândä **hämädän** bähltli edim “Bu geçici dünyada, **herkesten** mutluydum” (34/6)

2.1.3. Belirtme Sıfatları (Äniqlâvçi Sifât)

Varlıkların yerlerini, sayılarını, soru durumlarını ve belirsizlik şekillerini belirtirler. Belirtme sıfatları Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de işaret, sayı, soru ve belirsiz sıfatları olmak üzere gruplandırılır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Coşkun, s. 96.

¹⁵⁶ Korkmaz, s. 368.

¹⁵⁷ Buran, s. 184.

2.1.3.1. İşaret sıfatları (Körsätış Sifätî): /+bũ/, /+şũ/, /+ũ/, /+üşa/

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de nesneleri yerlerine işaret ederek belirten sıfatlardır.¹⁵⁸ Özbek Türkçesinde /+bũ/, /+şũ/, /+ũ/, /+üşa/ işaret sıfatı olarak kullanılırken Türkiye Türkçesinde de /+bu/, /+şu/, /+o/ kullanılır. Metinde görülen işaret sıfatları şu şekildedir.

bũ “**bu**”

Bũ “äcâyib şährdä **Bu** acayip şehirde” (13/14)

bũ şîrîmnî “**bu** şiirimi”

Bũ şîrîmnî sâvgä kılâyîn senğä “**Bu** şiirimi hediye edeyim sana” (1/16)

üşbũ “**o**”

üşbũ gämhâr “**o** yardım sever”

Üşbũ gämhâr ü müräbbî ârkälî “**O** yardım sever ve yetiştirici vasıtasıyla” (13/41)

ö tũfâyli “**onun** vasıtasıyla”

Ö tũfâyli, yänğidän bünyâd etilgändür “**Onun** vasıtasıyla, yeniden imar edilmiştir” (13/45)

şũ yüllär “**şu** yıllar”

Şũ yüllär dävâmîdä “**Şu** yıllar devamında” (41/36)

2.1.3.2. Sayı sıfatları (Sân Sifät)

İsimleri sayı bakımından belirten sıfatlardır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de sayı sıfatları; asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları ve topluluk sayı sıfatları olarak başlıklara ayrılır.¹⁵⁹ İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

2.1.3.2.1. Asıl sayı sıfatları (Sânâķ Sânlär)

İsimlerin önüne gelerek onların asıl sayısını belirten bu sıfatların, Özbek Türkçesindeki kullanımı Türkiye Türkçesindeki ile aynı olup sadece bazı ses değişimleri gösterir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Yıldırım, s. 108.

¹⁵⁹ Öztürk, s. 32.

¹⁶⁰ Buran, s. 184.

ikkı

ikkı açundä “**iki** dünyada”

İkkı açundä köngül, väşlini istärdim dāyım “**İki** dünyada da gönül kavuşmayı ister dayım” (9/13)

bır

bır mülk, **bır** millät “**bır** millet, **bır** ülke”

Ö bilän, **bır** mülk ü **bır** millät “Onun ile **bır** millet ve **bır** ülke” (13/45)

2.1.3.2.2. Sıra sayı sıfatları (Tärtib Sânlär): /+(i)nçi/

Varlık ve nesnelerdeki derecelendirme sayısını gösteren sıfatlardır.¹⁶¹ Özbek Türkçesinde, asıl sayılara /+(i)nçi/ eki getirilerek yapılır. Türkiye Türkçesinde ise /+inçi/, /+ıncı/, /+uncu/, /+üncü/ eklerinin getirilmesi ile oluşturulur. İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

/+(i)nçi/

bır+**inçi** bär “**ilk** kez”

Qaçan ki **bırinçi** bär “Ne zaman ki **ilk** kez” (41/1)

ikkı+**ncı** bäläm “**iki+nci** çocuğım”

Şundä, älgä çaptı **ikkıncı** bäläm “Şu anda, ileriye koştu ikinci çocuğım” (34/44)

2.1.3.2.3. Kesir sayı sıfatlar (Käsr Sânlär): /yärım/

Belirttikleri isimleri sayısını kesirli olarak gösteren sıfatlardır.¹⁶² Özbek Türkçesinde kesir sayı sıfatları /+dän/ çıkma hâli ekinin getirilmesi ile yapılır.¹⁶³ İncelediğimiz metinde asıl sayılardan sonra /yärım/ kelimesi getirilerek de kesirli sayı sıfatlar yapmıştır.

/yärım/

ikkı **yärım** “**iki yarım**”

ikkı **yärım**, bır bütün “**iki yarım** bir bütün” (41/1)

yärım yärälgän “**yarım** yaratılmış”

Dedilär: ädämzäd, **yärım** yärälgän “Diyorler: insanlar, **yarım** yaratılmış” (27/25)

¹⁶¹ Korkmaz, s. 379.

¹⁶² Korkmaz, s. 380.

¹⁶³ Yıldırım, s. 110.

2.1.3.3. Soru sıfatları (Sörâk sifâti): /+neçün?/, /+käyergä?/, /+käysidür?/, /känçä?/

Varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır. Sıfatın bu işlevi, Türkiye Türkçesindeki gibi Özbek Türkçesinde de ismin önüne getirilen kändäy “nasıl”, känäkä “nasıl”, känçälik “ne kadar”, käy “hangi”, käysi “hangi”, käyerdäki “neredeki”, känçä “kaç”, neçä “ne kadar”, neçätä “ne kadar”, neçänçi “kaçıncı”, nimä “hangi, ne”, neçätädän “kaçar”, gibi soru sözleri ile karşılanır.¹⁶⁴

/+ neçün /, /+ käyergä/

neçün? “neden?”

Neçün sen erkin ü men bänd ü zindändä türübtürmän? tün “**Neden** sen özgür ve ben bend ü zindanda durmuşumdur?” (20/8)

käysidür? “hangisidir?”

Köp yâmân hâl ü yâmân kün, **käysidür?** “Çok kötü durum ve kötü gün, hangisidir?” (34/8)

käyergä “nereye”

Käyergä kim kädäm köysäng, açilgäy yaşnabân güllär “**Nereye** adım atarsan, açılacak yetişmiş güller” (10/5)

känçä “ne kadar”

Känçä kent ü şährlär “**Ne kadar** kent ve şehirler” (13/43)

känçä-känçä “ne kadar-ne kadar”

Känçä-känçä käsب ü fân ählî, “**Ne kadar-ne kadar** meslek ve bilim sahibleri,” (13/40)

2.1.3.4. Belirsizlik sıfatları (Belgisiz Sifâti): /bärçä/, /hämä/, / münçä/, / köp/, / känçä/, /här/

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de belirsizlik sıfatları belirttikleri ismi tam olarak açıklamazlar. Genel bir ifade belirtme söz konusudur.¹⁶⁵ İncelediğimiz metinde Özbek Türkçesindeki belirsizlik sıfatlarının örnekleri şunlardır.

¹⁶⁴Yıldırım, s. 111

¹⁶⁵Üşenmez, s. 484.

bärçä

bärçä “bütün”

Bärçä kıyın dämlärimä yâr böl “**Bütün** zorluk anlarım’a yar ol” (31/54)

hämä

hämä “bütün”

Hämä cävr ü cäfälgä väfä ü mihr kıyârdım “**Bütün** cefa ve zulumlere vefa ve sevgi verdim” (10/9)

münçä

münçä güzällikni “**bu kadar** güzelliği”

Münçä güzällikni körib közlärim “**Bu kadar** gözlüğü görüp gözlerim” (35/13)

Köp

Köp sevärdim “**çok** seviyordum”

Köp sevärdim, bu “**acâyib** şährni “**Çok** seviyordum, bu **güzel** şehri” (13/59)

қанçä

қанçä yıllär “nice yıllar”

Қанçä yıllär behäbär kılgän edim “Nice yıllar habersiz kalmışım” (13/64)

här

här tāmāndan “her taraftan”

Här tāmāndan bir bälä yağdı başımgä, näyläyin? “Her taraftan başıma bir bela yağdı, neyleyeyim?” (26/7)

2.2. Yapılarına Göre Sıfatlar

Türkiye Türkçesinde sıfatlar yapılarına göre basit, türemiş, birleşik, pekiştirme ve kelime gurplarından oluşan sıfatlara ayrılırken Özbek Türkçesinde ise sıfatları yapılarına göre; (yalın) basit, birleşik, çift ve tekrarlı sıfatları olmak üzere ayrılır.¹⁶⁶

2.2.1. Basit Sıfatlar (Sādä Sifät)

Bu tür sıfatlar herhangi bir ek almamış kök veya gövde halindeki sıfatlardır.¹⁶⁷

yähşî mänzıldür “**iyi** bir yerdir”

Yähşî mänzıldür “**İyi** bir yerdir” (13/4)

¹⁶⁶Üşenmez, s. 485.

¹⁶⁷Üşenmez, s. 485.

çin sevgi “gerçek sevgi”

Bü Dünyaâda tâpilmâydı çin sevgi “Bu dünyada bulunmayacaktı gerçek sevgi”
(19/27)

Virân vâtânimdä “**viran** vatanımda”

Virân vâtânimdä menġä kâşânä tâpilmäs “**Viran** vatanımda bana yuva
bulunmaz” (14/2)

güzâl tûygûlärgä “**güzel** duygularla”

Güzâl tûygûlärgä tölädi köngül “**Güzel** duygularla dolacak gönül” (19/21)

‘âziz kızim “güzel kızım”

‘âziz kızim, sen bilân “**Güzel** kızım, senin ile” (41/45)

2.2.2. Birleşik Sıfatlar (Köşmä Sıfâtlär)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de bu sıfatlar, birden fazla kelimenin birleşmesi ile oluşur.¹⁶⁸ İncelediğimiz metinde sadece bir örneğine rastlanmıştır.

tâş yûrâġigä “taş gönlüne”

Tâş yûrâġigä, vâli sâncılmädi “**Taş gönlüne**, meġer dokunmad” (29/10)

2.2.3. Çift Sıfatlar (Cüft Sıfâtlär)

Özbek Türkçesinde ikileme sıfatları, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin birlikte kullanımları sonucu ortaya çıkmış yapılardır.

keçä-kündüz “gece gündüz”

keçä-kündüz el üçün açık “**Gece gündüz** demeden çalışır” (13/17)

tün, künni “gece gündüz”

Tün ü künni bilmäyîn mîhnät çekär “**Gece gündüz** demeden çalışır” (13/8)

3. Zarf (Räviş)

Bir fiilin, sıfatın veya zarfın anlamını yer, ölçü, nitelik ve soru bakımında etkileyen kelimelerdir”.¹⁶⁹ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de çok sayıda zarflar görülmektedir.

¹⁶⁸Yıldırım, s. 112.

¹⁶⁹Öztürk, s. 34.

3.1. Zaman Zarfları (Päyt Rävîşi)

Fiillerin anlamını zaman bakımından etkileyen, iş hâl ve hareketin ne zaman yapıldığını bildiren sözcük türleridir. Özbek Türkçesinde bu zarflar kaçân, kaçângäçä, kaçândän, kaçândän beri sorularından birine cevap olur.¹⁷⁰ Türkiye Türkçesinde ise ne zaman? ne vakit? sorularına karşılık oluşturur.¹⁷¹ Bu zarfların işlevi Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde aynıdır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

härkaçân kim “ne zaman kim”

Härkaçân kim häs-rät ü kâygü yüräkdä cäyläşär “**Ne zaman kim** yürekte üzüntü ve kaygı yerleşir” (6/5)

emdi “şimdi”

Emdi senğä Säyräsän säyräb gäzäl inşad etär “**Şimdi** sana gönül kuşu ötip gazel inşat eder” (6/8)

emdi “şimdi”

Äfsänäçi yök **emdi** ü äfsänä tâpilmäs “**Şimdi** efsaneci yok ve efsane bulunmaz” (15/6)

daim “dayım”

Mişal erdim zämändäşlärğä **daim** “Örnektim çağdaşlara **dayım**” (47/33)

daim “dayım”

Daim kalbimdä barsän “**Devamlı** kalbimdesin” (41/75)

endi “şimdi”

Endi, sizni fäķät tüşdä körämän “**Şimdi**, sizi yalnız rüyalarımda göreceğim” (37/41)

endi “şimdi”

Endi, sizni daim kumsäb yürämän “**Şimdi**, sizi daima özleyip yürüyeceğim” (37/42)

Yärlig şiväsä dür **gäh** niyaz u **gäh** nâz “Dostluk şivesidir **bazen** naz ve niyaz” (9/3)

gahi “bazen”

Häyâl içrâ **gahi**, sendän soräymän “Hayal içinde **bazen**, senden sorarım” (19/15)

¹⁷⁰Yıldırım, s. 130.

¹⁷¹Korkmaz, s. 460.

Gähî mihriñg bilän bākib, dilimni şād aylärsän “**Bazen** sevgi ile bakıp, gönlümü mutlu edersin” (10/3)

Gähî cävr ilä öldirgüçi kirdäriñgä sällämnä “**Bazen** cevr ile öldürücü davranışına sellemna” (10/4)

bugün “bugün”

“Äkıbät näsibim köz yâşı **bugün** “Sonuçta nasibim gözyaşı **bugün**” (28/8)

Särgäyib kâlsä gülistanıñg **bugün** “Sarıp kalsa gülistanın **bugün**” (22/7)

ertä “yarın”

Ertä, yâz olgäy hüzanıñg, gäm yemä “**Yarın**, yaz olacak sonbaharın, üzülme” (22/8)

hâzır “şimdi”

Yurtiñgä **hâzır** ägär bölsä ürüş “Yurduna eğer **şimdi** saldırı olsa” (22/9)

Hämîşä “her zaman”

Hämîşä “işq eligädür vafädâr “**Her zaman** aşk sahiblerinedir vefalı” (47/7)

Hämîşä enğ yūkkâri erdi cāyim “**Her zaman** en yukarıdaydı yerim” (47/34)

miñg bir keçä “bin bir gece”

Minğ bir keçä äfsänä öķüb berdi şähräzäd “**Bin bir gece** efsane okuyup verdi Şehrazad” (15/5)

birdäm “bir an”

Bölmäsün **birdäm** hâyälimdän kârâ köziñg yiräg “Olmasın **bir an** hayalimden uzak o kara gözün” (15/5)

3.2. Yer-Yön Zarfları (Örın Rävîşî)

Fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır.¹⁷² Yer- yön zarfları Özbek Türkçesinde, kâyerdä “nerede”, kâyerdän “nereden”, kâyergä “nereye”, sorulandan birine cevap olur. Özbek Türkçesinde yer zarfları: Täşkâri “dışarı” içkâri “içer” yūkkâri “yukarı” ilgâri “ileri” nâri “öte” pâst “aşağı” vb. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

¹⁷²Korkmaz, s. 462.

enġ **yŭġġārĭ** “en yukarıdaydı”

Hämiſä enġ **yŭġġārĭ** erdi cāyim “Her zaman en yukarıdaydı yerim” (47/34)

āldīdā “önünde”

Yā ki közi **āldīdā** “Veya gözü önünde” (34/79)

Yār ũ döſtlār **āldīdā** “Yar ve dostlar yanında” (34/97)

kŭn bātār sārĭ “batı tarafında”

Kŭn bātār sārĭ “ācĭb bĭr ſāhr vār “Batı tarafında güzel bir ſehir var” (13/2)

ālīsdān “uzaktan”

Ālīsdān cārānġlār, yāġımlı sesinġ “Uzaktan gelir, tatlı sesin” (19/17)

ālīs, ālis “uzak, uzak”

Ālīs, ālis yŭldŭzlārniġ yāġdŭſi “Uzak, uzak yıldızların ışığı” (33/5)

īċrā “içinde”

Tākĭ böldŭm ġŭrbāt **īċrā** Āſiyanimdan cīdā “Ne zaman ki gurbet içinde űlkemden oldum cŭda” (8/8)

hār tāmān “hangı tarafta”

Hār tāmān bāġsā űſāl yāndā tŭrārmān, āmā “**Hangı tarafta** baksa o tarafta dururum, ama” (9/5)

3.3. Soru Zarfları (Sŕrāġ Rāviſi)

Fiildeki oluſ ve kılıſı çeſitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır.¹⁷³ Özbek Tŭrkçesinde soru zarfları| kändāy “nasıl”, ġāġān “ne zaman”, ġāġānġāġā “ne zamana kadar”, ġāġāndan berĭ “ne zamandan beri”, ġāyerdān “nereden”, ġāyerdā “nerede”, ġāyergā “nereye”, ġānġā “ne kadar”, negā “niġin”, ġāy dārācādā “ne derecede” gibi sorularla yapılır. Metinde geġen soru zarflarının örnekleri baſlıca ſöyledir.

neġŭn “neden”

Neġŭn sen erkin ű men bānd ű zindāndā tŭrŭbtŭrmān? “**Neden** sen özgŭr ve ben bend ű zindanda durmuſumdur?” (20/8)

¹⁷³Korkmaz, s. 482.

netäyîn “ne yapayım”

Här zāmân yāngî cāfâ rāmîni tütgäy, **netäyîn**? “Her zaman yeni cefa yolunu tutacak, **ne yapayım**?” (9/11)

negädür “nedendir”

Bilmäm, **negädür**, hâlât-î rändânä tâpilmäs! “Bilmem, **nedendir**, sarhoşluk bulunmaz!” (15/12)

nerdä “nerede”

Sen ädir, men gülîstānmän, **nerdä** sen ü **nerdä** men? “Sen tepe, ben gülistanım, **nerede** sen ve **nerede** ben?” (18/1)

ne kılây “ne yapayım”

Läzzätsiz hâyâtñi, âtgîl, **ne kılây**? “Lezzetsiz hayatı, söyle **ne yapayım**?” (19/10)

Nimädän bilây “nasıl anlayayım”

Yüräk bergäniññi **nimädän bilây**? “Yürek verdiğini **nasıl anlayayım**?” (19/12)

3.4. Tarz Zarfları (Hâlât Râvîşî)

Bu zarflar, Özbek Türkçesinde hareketin özelliğini, hangi tarzda yapıldığını ifade ederler. Qändäy “nasıl”, qây hâldä “hangi tarzda” ve qändäy kılîb “nasıl edip” sorularından birine cevap verilir.

Özbek Türkçesinde tarz zarflarının sayısı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi oldukça çoktur. Ayrıca /+däy/, /+dek/, /+çä/, **ve** /+änä/ eklerini alarak genişleyen sözcükler de tarz zarfı işlevinde kullanılabilir.¹⁷⁴ Türkiye Türkçesinde ise bu zarflar kendi içlerinde **nitelik bildirme zarfları** ve **durum bildirme zarfları** olarak iki gruba ayrılmaktadır.¹⁷⁵ İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri ise şöyledir:

bîrdäm “bir an”

Bölmäsün **bîrdäm** hâyâlimdän qärâ köziñg yîrâğ “Olmasın **bir an** hayalimden uzak o kara gözün” (16/2)

Älmädiñg üşbü köziñg bemârîdän **bîrdäm** sürâğ “Almadın bu gözünün hastasından **bir dem** haber” (16/6)

¹⁷⁴ Yıldırım, s. 133.

¹⁷⁵ Korkmaz, s. 464.

Sekîn-Sekîn “yavaş-yavaş”

Sekîn-Sekîn ötär sensiz həyâtım “**Yavaş-yavaş** geçer sensiz hayatım,” (19/9)

Sekîn- Sekîn sönib, uçib barmâkdä “**Yavaş- yavaş** sönip, uçup varmakta” (45/26)

Sekîn “yavaşça”

Ây, üyküsiräb, **Sekîn**, “Mäyli” dedi “Ay, uykulu, **yavaşça** “peki” dedi” (42/10)

yävâş “yavaş”

Sen bilän yer ü kök küyläydü **yävâş** “Senin ile yer ve gök söylüyor **yavaş**” (23/8)

birgä “birlikte”

Aydın ay bilän **birgä**, közlärinğni söyläymän “Aydın ay ile **birlikte**, gözlerini okşayayım” (11/6)

Sen bilän özümni **birgä** körämän “Senin ile kendimi **birlikte** göreceğim” (19/22)

başkächä “başka”

Çirây başkâ ü bähtdür **başkächä** “Güzellik başka ve bahttır **başka**” (7/26)

yänä “yine”

“İşkimdä özünğni **yänä** şaydâ kılâ körmä “Aşkımda kendini **yine** feda etme” (3/1)

Yürtimä keltir **yenä**, körkäm bähâr “Yurduma getir **yine**, görkem bahar” (31/57)

şündäy “şöyle”

Keçälärim **şündäy** səhär bolädi “Gecelerim **şöyle** sabah olacak” (27/9)

3.5. Miktar Zarfları (Mikdâr Därəcə Rävîşi)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de bir sıfatın bir zarfın veya fiildeki oluş ve kılışın miktarını, ölçüsünü ve derecesini belirleyen zarflardır.¹⁷⁶ Özbek Türkçesinde bu zarflar; kânçä? “ne kadar” kây dārəcə? “ne derece” sorularına cevap olur.

Köp “çok”

Köp yamân hâl ü yamân kün, kâysidür? “**Çok** kötü durum ve kötü gün, hangisidir?” (34/3)

¹⁷⁶ Korkmaz, s. 478.

Köp dârd berib “**çok** acı verip”

Yâr **Köp** dârd berib, hiç dâvâ kılmâydür “Sevgilim **çok** acı verip, hiç deva kılmayacaktır” (9/10)

Köp sevârdim “**çok** seviyordum”

Köp sevârdim, bû ‘âcâyib şâhrnî “**Çok** seviyordum, bu güzel şehri” (13/34)

ârtük “fazla”

yüz nâlâdân **ârtük** “yüz iniltiden **fazla**”

Âhiñg âsâri gâhidâ yüz nâlâdân **ârtük** “Feryadının eseri bazen yüz iniltiden **fazla**” (3/5)

münçâ sârsârî “**o kadar** anlamsız”

Yältirâb tûrgân yâşimgâ bâkmâ, **münçâ** sârsârî “Parlayıp duran gençliğime bakma, **o kadar** anlamsız” (26/1)

bir zârrâ nâfrât “**bir zerre**”

Kî **bir zârrâ** nâfrât hâm öndâ sîgmâs “**Ki bir zerre** nefret de oraya sığmaz” (43/25)

4. Edatlar (Kömâkçilär)

Edatlar manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Yalnız başlarına anlamları olmayan bu görevli kelimeler hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Ancak manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.¹⁷⁷ İncelediğimiz eserde tespit ettiğimiz edat türleri şöyledir:

4.1. Cümle Başı Edatları (Gäp Başîdäkî Kömâkçiläar)

Cümle başı edatları daima cümle başında bulunan ve cümleleri mana bakımından birbirine bağlayan edatlardır.¹⁷⁸ Muharrem Ergin’in cümle başı edatları olarak isimlendirdiği ve sınıflandırdığı edatlar Özbek Türkçesinde (bağlâvçi) şeklinde genel olarak isimlendirilmiş ve kendi arasında cümle içinde kullanılışlarına göre çeşitli başlıklara ayrılmıştır.

4.1.1 Açıklama Edatları

fäķät “**fakat**”

Köñgöl köymä, hiç âldänmä sevgigä çin sevgi hâm **fäķät** hâväs dūr bükün “Gönül verme, hiçbir zaman aldanma sevgiye gerçek sevgi hem **fakat** hevestir bugün” (5/7-8)

¹⁷⁷ Ergin, s. 348.

¹⁷⁸ Kavaklıçeşme, s. 180.

ägär “eğer”

Ketmäsäm düşmân menîng kânîm tókâr, ketsâm **ägär** köz yâşı, dîl kânî bîrlä ânâ’î zârîm kâlür “Gitmezsem düşman benim kanımı döker, gitsem **eğer** gözyaşı, gönül kanı ile ağlayan annem kalır” (27/13-14)

kî “ki”

Bu kândây tüygü **kî** seni uçrâtsâm, yer ü âsmân bîrdân kenğäyib ketâr “Bu nasıl bir duygu **ki** seni görürsem, yer ve gök bir anda genişleyip gider” (27/13-14)

Äyrilgân sevgiliim, bäsdür äyrülük, kel **kî** vişâl içrâ dâvrân süräylik “Ayrılan sevgilim, yeter ayrılık, gel **ki** visal içinde devran yürütelim” (19/25-26)

4.1.2. Benzerlik Edatları

dek “gibi”

Kızıl gül hâyâlî, sükût sîrläri, âkâr bîr bulâk**dek** küyâş ângigä “Kırmızı gül hayâli, sükût sırları, bir çeşme **gibi** akar güneş üzerine” (1/4)

Mendek, yenä bîr dîlbâr-î fârzânä tâpilmäs “**Benim gibi**, yine bir dilber ferzane bulunmaz” (15/1)

güyâ “sanki”

Färiştälär **güyâ** âlkışlâb, küylâb, yân-âtrâfgä güllär, ‘ätirlär sepâr “**Sanki** melekler alkışlayıp, terennüm edip, her-tarafta çiçekler, kokular saçar” (27/15-16)

Böm- boşlık tübigä **güyâ** çökädi, bû parlâk küyâş hām, yârüg cihân hām “**Sanki** bom boşluk tübine çökecek, bu hem parlak güneş, hem aydın dünya” (27/19-20)

güyâ kî “sanki”

Bâğ ü râgî mäysä ü güllär bilân **güyâ kî** cännätdür “Bağçe ve bağlık çim ve çiçekler ile **sanki** cennettir” (13/9)

käbî “gibi”

Sen **käbî** dîldâr keräkdür menğä “Senin **gibi** sevgili gerektir bana” (44/1)

Sendek, yenä bîr ‘âşîk-î dîvânä tâpilmäs “**Senin gibi**, yine bir divane âşık bulunmaz” (15/2)

4.1.3. Çıkarım Edatları

älbättä “elbette”

Emdi k  y t  m  n b  rs  m r  h  t    f  r  g  t deb,   l t  m  nd  n **  lb  tt  ** d  rd    g  m kel  r   tr   “  imdi hangi tarafta gitsem rahat ve feragat diyip, o taraftan **elbette**, acı ve üzüntü gelir kar  şı” (4/6)

4.1.4. Denkleştirme Edatları

h  m “hem”

T    md   **h  m** sens  n,   n  g  md   **h  m** sen “Rüyamda **hem** sensin aklımda **hem** sen” (19/6)

T  n  md   **h  m** sens  n, t  n  g  md   **h  m** sen “Gecemde **hem** sensin, sabah  mda **hem** sen” (19/8)

4.1.5. Dilek Edatları

k     “keşke”

K     y  k  ls     r  d  n   yr  lik “**Keşke** kaybolsa ortadan ayrılık” (44/3)

  l  mg  ,   y **k    **, kelt  rs  m vi    l  ng g  vh  r   “Hatırıma, **keşke**, getirsem kavuşmanın değerini” (26/14)

4.1.6. Gösterme Edatları

m  n   “işte”

M  n  , end     tr  md   “**  te**, şimdi oturumda” (41/56)

4.1.7.   htimal   uphe Edatları

b  lk   “belki”

  bn  m em  s, **b  lk  ** bir   nc   d  r  r “  ebnem değil, **belki** bir incidir” (31/12)

mümkün “mümkün”

Sevg   b  h  r  d   k  z  m k  ld  rg    l  r   sen  g     yt  b ber     **mümkün**!   nc  m   mend  n “Sevgi baharında gözümün k  rlan  ı  ları sana söyleyip verişi **mümkün**! Kırılma benden” (17/30)

4.1.8. Karşıtlık Edatları

  mm   “ama”

H  r ne k   y  k  ls  , t  p  l  r s   y   l  , **  mm  **! D  ny  d   f  k  t   t   bil  n   n   t  p  lm  s “Her ne ki kayıp olsa, çaba ile bulunur, **ama**! “Dünyada **yalnız** ata ile ana bulunmaz” (14/5)

lekîn “lakin”

Gärçi dârdimgä çüçük sözi dâvâ dir **lekîn** yâr Köp dârd berib, hiç dâvâ kılmâydır
“Gerçi dertlerime tatlı sözü ilac gibidir, **lakin** sevgilim çok acı verip, hiç deva
kılmayacaktır” (9/9-10)

4.1.9. Kuvvetlendirme Edatları

dürür “dur”

Kim esâ bâhtsız kişî ũ kîm esâ **bâhtli dürür**? “Kimisi mutsuz kişî ve kimisi
mutludur?” (34/4)

mişâli+dür “mişâli+dur”

“İşk elî **mîşâlidir**, bârg-î gül bîlân şâbnâm “Aşk ilî **misaldir**, gül yaprağı ile
şebnem” (4/7)

âyrû kıl-mâ-gül “ayrı et-me”

Äy Hüdâ, vişâlidân **kılmägül** menî **âyrû** “Ey Huda, vuslatından **etme** beni **ayrı**”
(4/10)

4.1.10. Sınırlandırma Edatları

gäçä “kadar”

“Başîngdân **âyâgînggäçä** dür güzâl “Başından **ayağına kadar** güzeldir” (7/6)

günçä “oluncaya kadar”

Keçälär **tâng âtgünçä**, közlärîngni öyläymän “Geceler **sabah oluncaya kadar**,
gözlerini düşüneyim” (11/5)

fäķät, “fakat”

Fäķät, özîzsîz “**Fakat** kendiniz” (43/21)

Ve men, sizni **fäķät** sizligîz üçün “Ve ben, sizi **fakat** siz olduğunuz için” (43/40)

4.1.11. Sıralama Edatları

häm “hem”

Bü, hâsrät **häm** emäs, ârzü **häm** emäs “Bu, **hem** hesret değil **hem** heves değil”
(27/2)

Bu, âfsun **häm** emäs, cädü **häm** emäs “Bu, **hem** efsun değil **hem** cadu değil” (27/4)

gâh “bazen”

Yârlîğ şivâsî dūr **gâh** niyâz ü **gâh** nâz “Dostluk şivesidir **bazen** naz ve niyaz” (9/3)

4.1.12. Sorma Edatları**mî**

Senî sâğînîmâğân bir lâhẓâm bār **mî**? “Seni özlemediğim bir an var **mî**?” (45/28)

mû “mî”

Vâşl ârâ yâşnâb açıldım, özgâlâr köz kıldi **mû**? “Vuslat arasında yaşayıp açıldım, başkaları nazarladı **mî**?” (26/3)

nerdä “nerede”

Sen âdir, men gülîstânîmân, **nerdä** sen ü **nerdä** men? “Sen tepe, ben gülîstanım, **nerede** sen ve **nerede** ben?” (26/3)

nä “ne”

Nä bölgây gâr desânġ üşbü vâfâdârînggâ sällämnâ “**Ne** olacak eğer diyorsan o vefalığına sellemna” (10/10)

negä “neden”

Negä, siznî eslämadım, ânâ cân? “**Neden**, sizi hatırlamadım anneciğim?” (37/4)

4.1.13. Şart Edatları (Şart Köməkçilär)**ägär “eğer”**

Çıksä **ägär** küyâş mäğrib tāmândân “**Eğer** güneş doğsa Batı’dan” (5/9)

Ägär bölsânġ ânâ cân, ämân “**Eğer** olsan anneciğim, sağ” (30/12)

Ägär külîb kâräsânġ, yâşnâğân bâhârîngmân “**Eğer** gülüp baksan, açılmış baharınım” (32/4)

gär “eğer”

Gär üruş bölsä, cihân zîndân bölär “**Eğer** savaş olsa, cihan hapishane olacak” (34/61)

Vâṭân kōynidä **gär** ölsäm, tirîkmân “Vatan kucağında **eğer** ölürsem, diriyim” (47/119)

Mihnät ü gämlärgä rîzâmân **ägär** bölsânġ ânâ cân, ämân “Sıkıntı ve acılara razıyım **eğer** olsan anneciğim, sağ” (30/11-12)

4.1.14. Şükür Edatları

şükür “şükür”

Şükür kim mendän nişânä üşbü aşarım qalür “Şükür ki benden hatıra, bu şiirlerim kalır” (38/10)

4.1.15. Üsteleme Edatları

yenä “yine”

Virân vätänimdek yenä Virânä tâpilmäs “Viran vatanım gibi yine harabe bulunmaz” (14/1)

Âhîngnî yenä nälägä sävdâ qilä körmä “Feryadını yine iniltiye satma” (3/6)

yenä-dä “yine’de”

Öz vätänimnî yenä âbâd qil, el- ülüsîmnî yenädä şâd qil “Kendi ülkemi yine mamur et, il- ulusumu yine’de mutlu et” (31/55-56)

4.1.16. Zaman Edatları

söngi “Son”

Söngi dämlär, yänizdä türälmädîm “Son zamanlar, yanınızda kalamadım” (37/29)

Söngi nigâhîngiznî körälmädîm “Son bakışlarınızı göremedim” (37/30)

väktidä “vaktinde”

Şabâ kim işk elîning çavuşîdür, sähâr väktidä körgän hüş tüşîdür “Saba yeli ki aşk sahibinin çavuşudur, tan vaktinde gördüğü güzel rüyasıdır” (47/1-2)

4.1.17. Ünlem Edatları

Âh, kim böldüm küyâşlî âsmânîmdän cîdâ “Ah, kim oldum güneşli gökyüzümden cüda” (8/10)

4.2. Cümle Sonu Edatları

Cümle sonu edatları, dil birliklerinin, kelimelerin, kelime grublarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya unsurlara, kelimelere, kelime grublarına ve cümlelere bağlayan edatlardır.¹⁷⁹ Özbek Türkçesinde sona gelen edarlar grubuna (yüklämälär) adı verilir. İncelediğimiz metinde görülen edatlar aşağıdaki şekildedir:

¹⁷⁹Kvaklıçeşme, s. 195.

4.2.1. Açıklama Edatları

tâki “hatta”

Siz, nāvâyî yâ **kî** lûtfi emässiz, **tâki** güzäl, güzäl şiirlär yâzîb “Siz, Nevayi ya da Lûtfi değılsiniz, **hatta** güzel, güzel şiirler yazıp” (43/4-5)

kî “ki”

Tüyğüläriz şünçä ünîk, şünçä pāk **kî** öndä yärätgännî körsä bölär “Duygularınız şu kadar şeffaf, şu kadar temiz **ki** orada yaratanı görse olur” (43/23)

Sizdä şünçä içki güzälliklär bār **kî** mendek bir telbä şâ‘ir kâlbini yävâşgînä rām äylädî, zâbt etdi “Sizde ne kadar iç güzellikler var **ki** benim gibi deli bir şair kalbini yavaşça hazırladı, Fath etti” (43/35-36-37)

Ve kûlläriz şünçälîk mihribân **kî** fâkât säyläş üçün kötärilädî “Ve elleriniz şu kadar mihriban **ki** Fakat okşamak için kaldırılacak” (43/33)

4.2.2. Benzerlik Edatları

dek “gibi”

Âhtärîb tâpdîm senîng**dek** yârni “Senin **gibi** sevgiliyi arayıp buldum” (25/1)

Beğübâr âsmânî **denğizdek** tünîk “Dumansız göğü **deniz gibi** şeffaf” (13/11)

kâbî “gibi”

Mühâcîrlîkdä böldî men **kâbî** hâr “Muhacirlikte oldu benim **gibi** har” (47/96)

Yârlîğ şîväsî dur gâh niyaz u gâh nâz, ol **kâbî**, “ömür boyı bizni âdâ kılmâydur “Dostluk şivesidir bazen naz ve niyaz, onun **gibi**, ömür boyı bizi icra etmeyecektir” (9/4)

Senîng bîrlä dâyıim yâşîl tüş kâbî, ötär bu hâyâtınîng münâvvâr tünî “Senin ile daim yeşil rüya **gibi**, bu hayatın aydın geçesi geçer” (1/7-8)

mîşâl “gibi”

Bâğçäsî cännät **mîşâl** bir fâyzlî üy körinür “Bahçesi cennet **gibi** bir bereketli ev gözücüyor” (13/15)

4.2.3. Karşıtlık Edatları

ämmâ “ama”

Cânîmnî fidâ kılmâğîm âsân erür, **ämmâ** cânîmnî fidâ kılgüçî cânânâ tâpilmäs
“Canımı feda etmem kolaydır, **ama** canımı feda edecek sevgili bulunmaz” (15/9-10)

4.2.4. Soru Edatları

kîm? “kim?”

Vâlî, bû güzällîknî bilgüçî, kîm? “Fakat bu güzelliği anlayan kim?” (7/21)

Vâlî, bû Çîrâynîng hâridârî, **kîm?** “Fakat bu güzelin alıcısı **kim?**” (7/22)

mî “mü”

Közînggâ güzâl körînmân **mî**, yök? “Gözüne güzel görünürmüyüm **mü?** Yok?”
(7/4)

mû “mî”

Ğävğâ kötârib, figân etây **mû?** “Gavga çıkarıp, ah çekeyim **mî?**” (21/4)

4.2.5. Ünlem Edatları

Bîr bâhâdir bürgütîm, kûligâ âldî zâfâr bâyrâğînî, **âh!** Bû zâlim fâlâk, âlp yîğîtlâr
kâdrîgâ yetmäs ekân “Bir bahadır kartalım, eline aldı zafer bayrağını, ah! Bu zalim felek,
alp yiğitler kadrini anlamazmı?” (34/34-35-36-37-38)

4.2.6. Üsteleme Edatları

häm “da”

Mâl ü dâvlât öndä çeksîz bôlsä **häm**, bârnî “ilm ü hünârlârîng revâcîgâ, mûlk
âbâdânligîgâ, şârf etgândür “Mal ve zenginlik onda sınırsız olsa **da**, hepsini bilim ve
sanatların sürümü, vatan abatlığına, harcamıştır” (13/22-23-24)

häm “hem”

Lek, önîng âtinî bîlsäm **häm**, câvidân âşâridân, kânça yîllâr beğâbâr kâlgân edîm
“Lakin onun ismini bilsem **hem**, cavidan eserlerinden, nice yıllar habersiz kalmışım”
(13/62-63-64)

4.2.7. Zaman Edatları

âşnâsîdâ

Şû zâfâr **âşnâsîdâ** “Şu zafer **esnasında**” (34/39)

âhîr “en son”

Mühâcîrlikdâ ânâm, öldi **âhîr** “Muhacirlikte annem, vefat etti **en son**” (47/103)

4.2.8. Bağlama Edatları

ägärçi “eger ki”

Öl kârâ közdän menğä yetgäy **ägärçi** dârd ü dâğ “O kara gözden bana **eger ki** dert ve yara gelecekse” (16/1)

bilän “ile”

Ö **bilän**, bîr mülk ü bîr millät “Onun **ile** bir millet ve bir ülke” (13/45)

Yâşurn sevgi **bilän** sevämän “Gizli sevgi **ile** seveceğim” (17/4)

bîrlän “ile”

Büzülgän yürtimî tâ dîl közi **bîrlän** körüb türmän “Bozulmuş yurdumu ki gönül gözü **ile** görmüşümdür” (20/1)

bîrlä “ile”

Özligimdän âcräldim, sevgi **bîrlä** tölgäymän “Kim olduğumdan ayrıldım, sevgi **ile** dolayım” (11/16)

ilä “ile”

Mîhr **ilä** öl mîhrîbânîng, gäm yemä “Sevgi **ile** o mihribanın, üzölme” (22/2)

Dârd **ilä** ârâm edim, ârâm-i cânim kâşidä “Sevgi **ile** o mihribanın, üzölme” (8/13)

vä “ve”

Bürgütüm säkräb yikildi nâgähân **vä** zäfâr bäyrâğı tüşdi kûlidän “Kartalım zıplayıp yıkıldı ansızın **ve** zafer bayrağı düştü elinden” (34/42-43)

4.2.9. Hitap Edatları

äy

Äy yigît vâtändâşim, **äy** inägä- kârdâşim “**Ey** delikanlı vatandaşım, **ey** sevgili kardeşim!” (2/9)

Väşlîngä yetmâk üçün, **äy sevgilim** “Kavuşmak için, **ey sevgilim**” (44/7)

äyâ “ey”

Äyâ közgücân “**Ey** aynacığım” (7/2)

4.2.10. Hedef Edatları

üçün “için”

Keçä-kündüz el **üçün** açık “Gece- gündüz halk **için** açık” (13/17)

El-ü yurtnıñ tınçını äsräş **üçün** “İl ve yurdun barışını korumak **için**” (34/29)

5. Zamirler (Älmäşlär)

Ardında bir nesne veya kimse kavramı olan, dolayısıyla bir ismin yerini¹⁸⁰ temsil ve işaret yoluyla tutan kelimelerdir. Türkiye Türkçesinde de Özbek Türkçesinde de zamirler, şahıs zamirleri (kişilik älmäşi), işaret zamirleri (körsätiş älmäş), dönüşlülük zamirleri (özlük älmäş), soru zamirleri (söräş älmäş) ve belirsiz zamirleri (belgisiz älmäş) olmak üzere beş ana başlık altında toplanır.”¹⁸¹

5.1. Şahıs Zamirleri (Kişilik Älmäşi)

Şahısların yerini tutan kelimedir. Özbek Türkçesinde şahıs zamirleri teklik şahıslar için **men, sen, ü ve öl**; çokluk şahıslar için **biz, bizlär, siz, sizlär, senlär ve ülär**’dır.¹⁸² Türkiye Türkçesinde ise teklik şahıslar **ben, sen, o**, çokluk şahıslar **biz, siz, onlar**’dır. Bu tür zamirler Türkiye Türkçesindeki gibi kullanılıp sadece küçük ses farklılıkları göstermektedir.¹⁸³ Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki şahıs zamirleri şöyledir:

	Türkiye Türkçesi		Özbek Türkçesi	
Şahıslar	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	ben	biz	men	biz
II. Şahıs	sen	siz	sen	siz
III. Şahıs	o	onlar	ü, öl	ülär

¹⁸⁰Banguoğlu, s. 356.

¹⁸¹Öztürk, s. 34.

¹⁸²Coşkun, s. 97.

¹⁸³Buran, s. 183.

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde kullanılan şahıs zamirlerinin genel olarak çekimli şekilleri şu şekildedir:

Hâl ekleri		I. Şahıslar		II. Şahıslar		III. Şahıslar	
		Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
Yalın hâli	TT	ben	biz	sen	siz	o	onlar
	ÖzT	men	biz	sen	siz	u	ulär
İlgi hâli	TT	benim	bizim	senin	sizin	onun	onların
	ÖzT	meniňg	bizniňg	seniňg	sizniňg	üniňg	ülärniňg
Yüklem hâli	TT	beni	bizi	seni	sizi	onu	onları
	ÖzT	meni	bizni	seni	sizni	üni	ülärni
Yönelme hâli	TT	bana	bize	sana	size	ona	onlara
	ÖzT	mengä	bizgä	sengä	sizgä	üngä	ülärgä
Bulunma hâli	TT	bende	bizde	sende	sizde	onda	onlarda
	ÖzT	mendä	bizdä	sendä	sizdä	ündä	ülärdä
Çıkma hâli	TT	benden	bizden	senden	sizden	ondan	onlardan
	ÖzT	mendän	bizdän	sendän	sizdän	ündän	ülärdän
Benzerlik hâli	TT	bence	Bizce	sence	sizce	onca	onlarca
	ÖzT	mençä mendäy	bizçä bizdäy	sencä sendäy	sizçä sizdäy	ünçä ündäy	ülärçä ülärdäy
Vasıta hâli	TT	benimle	bizimle	seninle	sizinle	onunla	onlarla
	ÖzT	men bilän	biz bilän	sen bilän	siz bilän	u bilan	ular bilän

İncelediğimiz metinde şahıs zamirlerinin örnekleri şu şekildedir:

I. teklik şahıs: /men/

men “ben”

Men mihr ü vâfâ şâm-imän ü kânçä ki yänsäm “**Ben** sevgi ve vefa mumuyum ve ne kadar ki yansam” (15/7)

II. teklik şahıs: /sen/

sen+i “sen+i”

Näfäs âlgänimä **seni** öyläsäm “Nefes aldığımda **seni** düşünsem” (1/5)

III. teklik şahıs: /ö/, /öl/

ö tufäyli “**o**+nun vasıtasıyla”

O ʈufayli, yāngidān būnyād etilgāndūr “**Onun** vasıtasıyla, yeniden imar edilmiştir” (13/44)

ö bılān “**o**+nun ile”

Ö bılān, bīr mülk ü bīr millāt “**Onun** ile bir millet ve bir ülke” (37/45)

öl kabi “**o**+nun gibi”

Öl kabi, ‘ömür böyi bīznī ādā kılmāydūr “**Onun** gibi, ömür boyı bizi icra etmeyecektir” (9/4)

I. çokluk şahıs: /bız/

bız emäs “**biz** değil”

Öyläşimçä fākät **bız** emäs, hättä “Düşündüğüm kadarıyla sadece **biz** değil, hatta” (45/42)

II. çokluk şahıs: /siz/

sız, ö yākdä, men, bū yākdä “**siz**, **o** tarafta, ben, bu tarafta”

Sız, ö yākdä, men, bū yākdä kalgāndä “**Siz**, **o** tarafta, ben, bu tarafta kaldığımda” (37/25)

sız+nī “**sizi**”

Äcäl, **sīznī** mendān āyrib ālgāndä “Ecel, **sizi** benden ayırıp aldığımda” (37/27)

III. çokluk şahıs: /ülär/

ülär+nīng ülcäsi “**onların** ganimeti”

ülär+nīng ülcäsi böldi nīkāhsız “**Onların** ganimeti oldu nikâhsız” (47/64)

ülär+gä “**onlar**+a”

Gähī bermäs **ülärgä** cāvır ü āzār “Bazen vermez **onlara** cevır ile eziyet” (47/8)

5.2. Dönüşlülük Zamirleri (Özlük Ālmāşı)

Şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir.¹⁸⁴ Özbek Türkçesinde dönüşlülük zamiri “**öz**” Türkiye Türkçesinde ise “**kendi**” kelimesidir. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde dönüşlülük zamirlerinin hâl ekleriyle kullanılışı şöyledir:

¹⁸⁴Korkmaz, s.398.

Hâl		I. Şahıslar		II. Şahıslar		III. Şahıslar	
		Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
Yalın hâli	TT	kendim	kendimiz	kendin	kendiniz	kendi	kendileri
	ÖzT	özüm	özümüz	özün	özünüz	özi	özləri
İlgi hâli	TT	kendimin	kendimizin	kendinin	kendinizin	kendinin	kendilerinin
	ÖzT	özümün	özümüzün	özünün	özünüzün	özünün	özlärünün
Yükleme hâli	TT	kendimi	kendimizi	kendini	kendinizi	kendini	kendilerini
	ÖzT	özümni	özümüzni	özünni	özünüzni	özini	özlärini
Yönelme hâli	TT	kendime	kendimize	kendine	kendinize	kendine	kendilerine
	ÖzT	özimgä	özümüzgä	özüngä	özünüzgä	özigä	özlärigä
Bulunma hâli	TT	kendimde	kendimizde	kendinde	kendinizde	kendinde	kendilerinde
	ÖzT	özimdä	özümüzdä	özüngdä	özünüzdä	özidä	özlärädä
Çıkma hâli	TT	kendimden	kendimizden	kendinden	kendinizden	kendinden	kendilerinden
	ÖzT	özimdän	özümüzdän	özüngdän	özünüzdän	özidän	özlärädän
Eşitlik hâli	TT	kendimce	kendimizce	kendince	kendinizce	kendince	kendilerince
	ÖzT	özimçä	özümüzçä	özüngçä	özünüzçä	öziçä	özläräiçä

İncelediğimiz metinde dönüşlülük zamirlerinin örnekleri şu şekildedir:

öz vätändä “**öz** vatanımda”

Öz vätändä şöhrä erdim, hām sevimli, mühtäräm “**Öz** vatanımda ünlüydüm, hem sevimli, muhtaram” (8/5)

öz tiliğä “**kendi** diline”

Öz tiliğä, Köp äsärler “**Kendi** diline, çok eserler” (13/33)

özi “**kendisi**”

Özi, dünya läzzätidän vâzkeçib “**Kendisi**, dünya’dan vazgeçip” (13/30)

özümni “**kendimi**”

Sen bilän **özümni** birgä körämän “Senin ile **kendimi** birlikte göreceğim” (19/22)

özi “**kendisi**”

Hüdânîng **özi** yazgän “Allah’nın **kendisi** yazmış” (24/23)

özün “**kendin**”

Endi bārib, **özün** Sālāmimni äyt “Şimdi gidip, **kendin** selamımı söyle” (42/48)

özīgä “üstüne”

Şabâ âlmäs **özīgä** hăstälikni “ Saba yeli almaz **üstüne** yorgunluğu” (47/5)

özdän “kendime”

Söräymän **özdän**: âhîr ne bölärkän? “Soruyorum **kendime**: Sonuç ne olacaktı” (47/111)

5.3. İşaret Zamirleri (Körsätîş Âlmâşî)

İşaret zamirleri varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir.¹⁸⁵ Özbek Türkçesinde işaret zamiri olarak **bü, şu, ü** “o”, **üşa** “o”, **bülär** “bunlar”, **şülür** “şunlar”, **ülär** “onlar”, **öşälär** “onlar”, **mänä şu** “işte şu”, **üşbü** “o”, **änä üşä** “işte o”, **mänä** “işte”, **mänä bü** “işte bu”, **üşbü** “o” kullanılır.

Teklik:**bü “bu”**

Bü şiirimiñ señgä yâzâmän, señgä “**Bu** şiirimi sana yazacağım, sana” (1/1)

Bü yalgızlığımdä, häyâlinğ küli “**Bu** yalnızlığında, hayalin eli” (1/11)

öl “o”

Öl tāmāndän älbättä, dărd ü gām kelăr ütrü “**O** taraftan elbette, acı ve üzüntü gelir karşı” (4/6)

şü “şu”

Şü zăfăr äşnäsîdä “**Şu** zafer esnasında” (34/39)

Şü zāmändä, yerni öpdî ü yîkildi kăhrāmân “**Şu** anda, yeri öpdü ve düştü kahraman” (34/53)

üşbü “bu”

Tărk etib çîkķăç vătändän, **üşbü** răz öldî äyân “Vatandan terk edip çıkınca, **bu** sır oldu ayan ” (8/3)

Üşbü üyniñ eşîğî “**Bu** evin kapısı” (13/16)

öndän “ondan”

Öndän özgäni kōñglüm iştämäs bü Dūnyädän “**Ondan** başkasını gönlüm istemez bu dünyadan” (13/16)

¹⁸⁵Korkmaz, s.402.

Çokluk:

Ölärnîng “onların”

Ölärnîng ülcäsi böldi nikâhsız “**Onların** ganimeti oldu nikâhsız” (47/64)

Ölärğä “onlara”

Ölärğä, cän âliş, âsândän âsân “**Onlara**, öldürmek, kolaydan kolay” (47/73)

Ölärnî “onların”

Ölärnî zûlm yeli, hâr yângä sâçdı “**Onların** zulüm rüzgârı, her tarafa saçtı” (47/78)

Ölärnîng “onların”

Ölärnîng mîhrîgä intîk gädâmân “**Onların** sevgisine sabırsız dilenciyim” (47/108)

5.4. Soru Zamirleri (Sörâq Âlmâşı)

Nesneleri soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru halinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir.¹⁸⁶ Özbek Türkçesinde soru zamirleri şunlardır: **kîm**, **kîmnîng** “kimin” **kîmgä** “kime”, **kîmdä** “kimde”, **kîmdän** “kimden”, **kîmniki** “kiminki”, **nimä** “ne”, **nimägä** “niye”, **nimäsi** “nesi”, **qäyâqqa** “nereye”, **qänâqä** “nasıl”, **qäysi** “hangi”, **qäysi biri** “hangi biri, hangisi”, **qäydä** “nerede”, **qäyer** “nere”, **qänçä** “kaç, kaç”, **qänçäsi** “kaçı, ne kadarı”, **qänî** “hani”, **neçä** “kaç”, **neçänçi** “kaçıncı”, **necätä** “kaç, ne kadar” vb. Bu zamirlerin işlevi Türkiye Türkçesi’nde de ve Özbek Türkçesi’nde de aynıdır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir:

kîm “kim”

Kîm üçirdi üykümnî? kıldi kîm menî cädü? “**Kim** kaçırıldı uyku mu? Kim beni etti acuze” (4/2)

Välî, bû güzällîknî bilgüçî, **kîm**? “Fakat bu güzelliği anlayan **kim**?” (7/21)

qäyergä “nereye”

Qäyergä kîm qädäm köysänğ, açilgäy yäşnâbân güllär “**Nereye** adım atarsan, açılacak yetişmiş güller” (10/5)

Qaçân, **qäyergä** bârsä, itübârî “Ne zaman, **nereye** gitse, itibarı” (47/90)

¹⁸⁶Ergin, s. 262.

nä “ne”

Nä bolgäy gär desänġ üşbü väfädärinġgä sällämnä “**Ne** olacak eğer diyorsan o vefalıġına sellemna” (10/10)

nimädän biläy? “**nasıl** anlayayım?”

Yüräk bergäninġni **nimädän** biläy? “Yürek verdiġini **nasıl** anlayayım?” (19/12)

5.5. Belirsizlik Zamirleri (Belgisiz Ālmāş)

Kişileri ve nesneleri belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir.¹⁸⁷ Özbek Türkçesinde belirsizlik zamirlerinin birçoġu **bİR, hÄR, hİÇ** ve **ÄLLÄ** sözlerinin diġer bir isim türünden kelime ile birleşmesiyle oluşturulur.¹⁸⁸ Belirsizlik zamirlerinin sayıları Türkiye Türkçesindeki gibi Özbek Türkçesinde de çoktur. İncelediġimiz metinde örnekleri şöyledir:

bärçägä “herkese”

Sāz ü şöhbät äsbābīn **bärçägä** mühäyyä kīl “Saz ve sohbet çalgısını **herkese** hazıret” (2/3)

bärçä “bütün”

Bärçä kıyīn dämlärimä yār bōl “**Bütün** zorluk anlarım’a yar ol” (31/54)

Ämä **bärçä** āşārī “Ama **bütün** eserleri” (13/52)

bāşķägä “başkanın”

Endī **bāşķägä** yārsän “Şimdi **başkanın** yarisin” (41/77)

İşānmä hİÇ ķāçān, sevgī sözīgä “Güvenme hiçbir zaman, sevgi sözüne” (41/77)

gāhüdä “bazen”

Ähīnġ äsārī **gāhüdä** yüz nālādän ārtīķ “Feryadının eseri **bazen** yüz iniltiden fazla” (3/5)

hİÇ ķāçān “hiçbir zaman”

İşānmä **hİÇ ķāçān**, sevgī sözīgä “Güvenme **hiçbir zaman**, sevgi sözüne” (5/2)

härķīm desä” herkim dese”

Härķīm desä “çīn sevgīdän tōlāmān” Herkim dese, gerçek sevgiden doluyum” (5/3)

¹⁸⁷Korkmaz, s. 412.

¹⁸⁸Yıldırım, s. 120.

hiç âldänmä “**hiçbir zaman** aldanma”

Köngül köymä, **hiç** âldänmä sevgigä “Gönül verme, **hiçbir zaman** aldanma sevgiye” (5/7)

här keçä “**her** gece”

Öynäşär **här** keçä ü cän ü köngülñi şâd etär “Oynaşır **her** gece can ve gönülü şad eder” (6/4)

här kaçân “ne zaman”

Här kaçân kim häsrät ü käygü yüräkdä cäyläşär “**Ne zaman** kim yürekte üzüntü ve kaygı yerleşir” (6/5)

6. Ek Fiil (Töliksiz Fe'l)

Ek fiil ile ad soylu kelimeleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmak mümkündür.¹⁸⁹ Türkiye Türkçesine ek fiil olarak /+i-/ fiili kullanırken Özbek Türkçesinde ise bu fiil /+e-/ şeklindedir. Ek-fiil, geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi olmak üzere dört kipte çekimlenmektedir. Olumsuz durumlarda /-emäs/ (değil) veya bunun kısaltmış şekli olan /-mäš/ kullanılır.¹⁹⁰

6.1. Geniş Zaman (Hâzîrgî - Keläsî Zämän)

Özbek Türkçesinde isim tabanlarına zamir menşeli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Geniş zaman çekiminde ek fiil ve zaman eki işaretsizdir.¹⁹¹ İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz örnekler şu şekildedir:

I. teklik şahıs: /+ø-ø+män/

gülistän+ø-ø+män “gülistan+ø-ø+ım”

Sen ädir, men **gülistänmän**, nerdä sen ü nerdä men? “Sen tepe, ben **gülistanım**, nerede sen ve nerede ben?” (18/1)

âsmän+ø-ø+män “göğ+ø-ø+üm”

Sen yer ü men **âsmänmän**, nerdä sen ü nerdä men? “Sen yer ve ben **göğüm**, nerede sen ve nerede ben?” (18/2)

¹⁸⁹Korkmaz, s. 620.

¹⁹⁰Üşenmez, s. 480.

¹⁹¹Ahmet Bican Ercilasun, Türk Lehçeleri Grameri (Rıdvan Öztürk Özbek Türkçesi Akçağ Yay, Ankara 2007, s. 314.

şäm'i+ø-ø+män "mum+ø-ø+um"

Men mîhr ü vâfâ şäm'imän ü kânçâ kî yânsâm "Ben sevgi ve vefa mumuyum ve ne kadar ki yansam" (15/7)

II. teklik şahıs: /+ø-ø+sän/

üğri+ø-ø+sän "hırsız+ø-ø+sın"

Sen, vâtännî ötgä sâlgän, yâvgä sâtgän, üğrisän "Sen, vatanını ateşe salan, düşmana satmış, hırsızsin" (18/15)

äyâl+ø-ø+sän "kadın+ø-ø+sın"

Hâkârât birlä bâkmä, sen äyâlsän deb menğä, öglüm "Hakaret ile bakma, sen kadınsın diye bana, oğlum" (20/9)

yâr+ø-ø+sän "yâri+ø-ø+sın"

Endî başkägä yârsän "Şimdi başkanın yârisin" (41/77)

III. teklik şahıs: /+ø-ø+ø/

Hûdâ rähmätî+ø-ø+ø+dir "Huda rameti+ø-ø+ø+dir"

Yergä hûdâ rähmätîdir de, onı "Yere Huda rametidir, o ne" (31/24)

I. çokluk şahıs: /+ø-ø+miz/

ikkî+ø-ø+miz "iki+ø-ø+miz"

Böläylîk bü yöldäş ikkimiz yöldäş "Bu yolda ikimiz yoldaş olalım" (23/18)

közi+ø-ø+miz+dä "gözü+ø-ø+müz+e"

Tügdirmäsîn hicrân közimizdä yâş "Getirmesin ayrılık gözümüze yaş" (23/20)

II. çokluk şahıs: /+ø-ø+siz/

öziz+ø-ø+siz "kendiniz+ø-ø+siz"

Ämmâ siz, özizsiz "Ama siz, kendiniz siz" (43/20)

Fäķät, özizsiz "Fakat kendiniz" (43/21)

6.2. Görülen Geçmiş Zaman (Änîķ Ötgän Zämân)

Özbek Türkçesinde isim tabanından sonra, görülen geçmiş zaman eki ve ek fiil /+e-d+i/ şeklindedir ve çekimde ek fiil iyelik kökenli şahıs ekleri alır.¹⁹² İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

¹⁹²Yıldırım, s. 100.

I. teklik şahıs: /+e-d+i+m/

uygâğ+e-d+i+m “uyanık+i-d+i+m”

Mäysälär üyküşidä **uygâğ edim** “Çimenler uykusunda uyanık idim” (12/5)

därd+e-d+i+m “dert+i-d+i-m”

Näy tāmāğidä tökilgän **därd edim** “Ney Boğazında bağlanan **dert idim**” (12/7)

şâ’ir+e-d+i+m “şair+i-d+i+m”

Yetük **şâ’ir edim**, küçli kälämkaş “Büyük **şair idim**, güçlü kalem sahibi” (47/31)

II. teklik şahıs: / e-d+i+nğ/

gönçä+e-d+i+nğ “tomurcuk+i-d+i+n”

Gönçä edinğ, gül böldinğ “**Tomurcuk idin**, gül oldun” (41/33)

hımçä+e-d+i+nğ “dal i-d+i+n”

Hımçä edinğ “**Dal idin**” (41/34)

III. teklik şahıs: /e-d+i-ø /

bâr+e-d+i-ø “var+i-d+i-ø”

Mühäbbätdän tölük bir **rüzgârım, bâr edî** “Sevgiyle dolmuş bir **hayatım, var idi**” (34/11)

yürti bāyrāğī+e-d+i-ø “yurdu bayrağı+y-d+i-ø”

Yürti bāyrāğī edî bir kûlidä “**Yurdu bayrağıydı** bir elinde” (34/57)

tün+e-d+i-ø “gece ø-d+i-ø”

Tün edî “**Gece idi**” (42/6)

6.3. Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgän Zāmān Eşitilgänlik Şakli)

Özbek Türkçesinde isim tabanına /-ekän/ kelimesinin yardımıyla teşkil edilir.¹⁹³

İncelediğimiz metinde sadece bir örneğine rastlanmıştır.

III. teklik şahıs: /ekän+ø /

râst+ekän+ø “doğru+y-muş+ø”

Râst ekän, bärçä sevîş ertäğî “**Doğruymuş**, tüm sevgi masalları” (35/16)

¹⁹³Coşkun, s. 90.

7. Fiiler

Bir kılışı, bir durum veya oluşu, toplu bir deyimle olup biteni anlatan kelimeye fiil adını veririz.¹⁹⁴

7.1. Fiilerde Yapım

7.1.1. İsimden Fiil Yapan Yapım Ekleri (Âtdän Fe'l Yäsâvçï Qõşimçälär)

İsimden fiil yapan yapım ekleri, isim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler isim köklerine, isimden yapılmış isim gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenerek yeni fiiller türetir.¹⁹⁵ Özbek Türkçesinde âtdän fe'l Yäsâvçï Qõşimçälär olarak adlandırılan bu ekler incelediğimiz metinde şöyle geçmektedir:

/+ä-/

Bu ek, hem oluş bildiren geçişsiz hem de geçişli fiiller türetmektedir.¹⁹⁶ Türkiye Türkçesinde /+a-/ , /+e-/ şeklinde kullanılan ek Özbek Türkçesinde /+ä-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde görülen örnekleri şöyledir:

tıl+ä-r+män “dilerim”

Şundä, baş egib, keçirim **tılärmän** “Şimdi, baş eğip, özür **dilerim**” (37/47)

tıl+ä-di “kes-ecek”

Tilädï, bir ses “Kesecek, bir ses.” (40/7)

tıl+ä-gim “dileğim”

Seni, yägänä **tılägim** “Seni, tek **dileğim**” (45/30)

öyn+ä-b “oynamak”

Öynäb, **öynäb**, äppäk kâr “**Lapa lapa** beyaz kar “peki” dedi” (42/43)

öyn+ä-di “oynadı”

Gülñi körib, **öynädï** pãrvãnälär “Gülü görüp, **oynadı** pervaneler” (31/29)

¹⁹⁴Banguoğlu, s. 408.

¹⁹⁵Sayed Barmak Darawgar, *Afganistan Özbek Türkçesi Grameri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2016, s.76.

¹⁹⁶Coşkun, s.73.

/+äl-/ , /+âl-/

İşlek olmayan eklerden biridir.¹⁹⁷ Sıfatlardan olma bildiren fiiller türetir.¹⁹⁸ Türkiye Türkçesinde /+al-/ , /+el-/ şeklinde kullanılan ek Özbek Türkçesinde /+äl-/ , /+âl-/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde görülen örnekleri şöyledir:

yüķ-**äl**-sä “kaybolsa”

Kaş **yüķälsä** âradän âyrilik “Keşke **kaybolsa** ortadan ayrılık” (44/3)

yüķ-**äl**-sä “**kayıp olsa**”

Här ne ki **yüķälsä**, täpilär sä’y ilä, ämmä “Her ne ki **kayıp olsa**, çaba ile bulunur, ama” (14/5)

/+är-/

Bazı sıfatlara ve özellikle de renk bildiren isimlere eklenerek olma bildiren fiiller türetir.¹⁹⁹ Türkiye türkçesinde /+ar-/ , /+er-/ şeklinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+är-/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde görülen örnekleri şöyledir:

yäş+**är**- “yaşar, nemli, ıslanmak”

Öz üyi, öz yürtidä erkün **yäşär** “Kendi evi, kendi ülkesinde özgür **yaşar**” (34/86)

/+ât-/

Özbek Türkçesinde işlek olmayan eklerden biridir.²⁰⁰ Türkiye Türkçesinde bu şekliyle kullanımına tesadüf edilmeyen ekin incelediğimiz metinde tek bir örneği görünmektedir.

yüķ+**ât**-gän “yolunu kaybetmiş”

Sen, қарâ tün bäğridä **yölin yüķätgän** kemä, men “Sen, karanlık gece bağrında **yolunu kaybetmiş** gemi, ben” (18/11)

/+dä-/

İşlek olmayan eklerden biri olup, isimlerden yapma bildiren fiiller türetir.²⁰¹ Türkiye türkçesinde /+da-/ , /+de-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+dä-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde görülen örnekleri şöyledir:

¹⁹⁷Yıldırım, s. 56.

¹⁹⁸Yıldırım, s. 56.

¹⁹⁹Yıldırım, s. 56.

²⁰⁰Coşkun, s.73.

²⁰¹Yıldırım, s. 57.

äl+**dä**-n-mä “aldanma”

Könğül kōymä, hīç **äldänmä** sevgigä “Gönül verme, hiçbir zaman **aldanma** sevgiye” (5/7)

äl+**dä**-mä “kandırma, hile”

Äldävçī sevgilim, menī **äldämä** “Aldatıcı sevgilim, beni **kandırma**” (28/9)

äl+**dä**-n-ib “aldanıp”

Äldänib sen bilän häyät keçirdim “**Aldanıp** senin ile hayat geçirdim” (28/7)

/+lā-/

Yapma bildiren geçişli fiiller ve olma bildiren geçişsiz fiiller türetir. Türkiye Türkçesinde /+la-/, /+le-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+lā-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

gül+**lā**-di “çiçeklendi”

Läblärimdä “sälm” sözi **güllädi** “Dudaklarımda “selam” sözü çiçeklendi” (42/2)

müz+**lā**-di “buzladı”

Açılğan gül, läblärimdä **müzlädi** “Açılmış gül, dudaklarımda **buzladı**” (42/4)

bāş+**lā**-nib “başlayıp”

Ämmä küçli bürän, tūfän **bāşlänib** “Ama, güçlü rüzgâr, fırtına **başlayıp**” (42/50)

/+lā-n-/

Birleşik bir ektir; Oluş bildiren geçişsiz fiiller yapar.²⁰² Türkiye Türkçesinde /+la-n-/, /+le-n-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+lā-n-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

töp+**lā**-n-gän “toplanmış”

Vücüdizdä şünçä gäyrät **toplängän** “Vücudunuzda şu kadar cesaret **toplanmış**” (43/31)

yüz+**lā**-n-säm “gitsem, karşı karşı gelmek”

Här tamāngä yüzlän-säm, tärtadı sening sevging “Her tarafta gitsem, çekiyor senin sevgin” (11/15)

²⁰²Coşkun, s.75.

bâş-lä-n-dı “başladı”

Meniñg ölkämdä **bâşländi** ürüşlär “Benim ölkemde **başladı** savaşlar” (47/43)

/+lä-ş-/

Birleşik bir ektir. Oluş bildiren geçişsiz ve işteş fiiller yapan işlek bir ektir.²⁰³

Türkiye Türkçesinde /+laş-/ , /+leş-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+lä-ş-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

yirâk+lä-ş-tirär “uzaklaştıracak”

Mendän **yirâkläştirär** “Benden **uzaklaştıracak**” (41/67)

yirâg+lä-ş-sänġ “uzaklaşsan”

Mäyli, **yirâgläşsänġ** häm “Tamam, **uzaklaşsan** da” (41/74)

cây+lä-ş-är “yerleşir”

Härkäçän kim häsrät ü käygü yüräkdä **cäyläşär** “Ne zaman kim yürekte üzüntü ve kaygı **yerleşir**” (6/5)

/+lä-t-/

Birleşik bir ektir. Geçişli fiiller türetir.²⁰⁴ Türkiye Türkçesinde /+at-/ , /+et-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde ise /+lä-t-/ şeklindedir: İncelediğimiz metinde bir örneği görülmüştür.

bâş+lä-t-dı “başlattı”

Mävc ürib, **bâşlätdi** gävġä, söñġgi işk “Dalgalanıp, kavgayı başlattı, son aşk” (12/10)

/+r-/

Geçişli fiiller yapan²⁰⁵ bu ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de /+r-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde bir örneği görülmüştür.

käygü+r-mä “kaygılanma”

käygü-r-mä, kızgınäm yirâk deb “**Kaygılanma**, kızcağım uzak deyip” (30/15)

²⁰³Coşkun, s.75.

²⁰⁴Coşkun, s.75.

²⁰⁵Coşkun, s.76.

/+ră-/

Genellikle tek heceli taklidi kelimelere ve bazı sıfatlara gelerek fiiller türetir.²⁰⁶ Türkiye türkçesinde /+ra-/ , /+re-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /+ră-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde bir örneği görülmüştür.

säy+ră-dî “ötüşü, şarkı söylemek”

Âçıldı çiçäklär, säyrädî kışlar “Çiçekler açıldı, ötüşü kuşlar” (23/9)

säy+ră-sîn “şarkısını”

Säyräsîn dil kışi sevgi kışigîn “Söylesin gönül kuşu aşk şarkısını” (23/23)

/+sîră-/

İsimlerden aşırı ihtiyaç hissi duyma, aşırı istek manaları bildiren fiiller türetir.²⁰⁷ Bu ek, Eski Türkçe ve Özbek Türkçesinde de /+sîră-/ şeklinde kullanılır. İncelediğimiz metinde bir örneği görülmüştür.

üykü+sîră-b “uykulu”

Ây, üyküsîrăb, Sekîn, “Mâyli” dedi “Ay, uykulu, yavaşça “peki” dedi” (42/10)

7.1.2. Fiilden Fiil Yapan Yapım Ekleri (Fe’ldän Fe’l Yäsâvçî Kışımçälär)

Fiilden fiil türeten ekler, fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılır. Fiil gövdeleri ya isimden fiil ya da fiilden fiil türetme ekleriyle oluşturulmuş gövdelerdir.²⁰⁸ Özbek Türkçesinde fe’ldän fe’ldän Yäsâvçî Kışımçälär olarak adlandırılan bu ekler incelediğimiz metinde şöyledir:

/-ă-/

İşlek değildir. Fiil köklerindeki manayı pekiştirme fonksiyonunda kullanılan bir ektir.²⁰⁹ Türkiye türkçesinde /-a-/ , /-e-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /-ă-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde birkaç örneği görülmüştür.

sör-ă-y-män “sorarım”

Hâyâl içrâ gâhî, sendän söräymän “Hayal içinde bazen, senden sorarım” (19/15)

²⁰⁶Öztürk, s. 17.

²⁰⁷Yıldırım, s. 59.

²⁰⁸Korkmaz, s. 180.

²⁰⁹Yıldırım, s. 59.

sör-ä-şär-di “soruşurdu”

BİR- biridän **söräşärdi** äy ü kün “Bir- biriden **soruşurdu** ay ve gün” (33/11)

tüt-ä-män “yapacağım, tutmek”

Yıldızlar yärdämädä iş **tütämän** “Yıldızlar yardımında iş birliği **yapacağım**” (33/16)

tüt-ä-män+deb “yakalarım diye”

Sen **tütämändeb**, keläsän men sârî “Sen **yakalarım** diye, geleceksin benim tarafta” (35/11)

/-är-/

Ettirgenlik eki olan /-är-/ ayrıca geçişiz fiilleri geçişli yapar. İşlek olmayan bir ektir.²¹⁰ Türkiye Türkçesinde /-ar-/ , /-er-/ şeklinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /-är-/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde birkaç örneği görülmüştür.

käyt-är-di-m “verdim-”

Hämä cävr ü cäfälgä väfä ü mîhr **käytärdim** “Bütün cefa ve zulumlere vefa ve sevgi **verdim**” (10/9)

âķ-är- “akan, beyazlaşmak”

Âķär süvgä köz yâşimni âķizib “**Akan** suya gözyaşımı akıtıp” (42/20)

/-(i)r-/

Geçişiz fiilleri geçişli yapar. Ettirgenlik ekidir.²¹¹ Türkiye **Türkçesinde** /-ir-/ , /-ır/, /-ür-/ , /-ur-/ şekillerinde kullanılan ek Özbek Türkçesinde /-(i)r-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde birkaç örneği görülmüştür.

keç-ir “affet”

Meni **Keçir** “Beni **affet**” (13/71)

Keçir meni Keçir, ânä cän “**Affet** beni affet, anneciğim,” (30/1)

üç-ir-di “söndürdü-”

Közlärimdän üykümni äy **üçirdi** “Gözlerimde uykuyu ay **söndürdü**” (42/7)

²¹⁰Coşkun, s. 77.

²¹¹Coşkun, s. 80.

/-üz-/

Ettirgenlik ekidir, tek heceli kelimelere eklenir.²¹² Eski Türkçede de sayılı örnekler veren bir ettirgenlik ekidir. Türkiye Türkçesine uzanan birkaç kelimedede kaynaşmış ve kalıplaşmış durumdadır.²¹³ Türkiye Türkçesinde /-ız-/ , /-uz-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /-üz-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

âķ-üz-īb “akıtıp-”

Âķizüb, âķizdi deryâ, sönġgi “İşk “**Akıtıp**, derya **akıttı**, son aşk” (12/12)

Âķâr süvgä köz yâşimni Âķizüb “Akan suya gözyaşımı **akıtıp**” (42/20)

/-dür-/ , /-tür-/

İşlek bir ektir. Ünsüzle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “oldurma” ve “yaptırma” bildiren geçişli fiiller türetir.²¹⁴ Türkiye Türkçesinde /-dır-/ , /-dur-/ , /-dür-/ , /-tır-/ , /-tür-/ , /-tur-/ , /-tür-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /-dür-/ , /-tür-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şöyledir.

kel-tür “getir”

Yürtimä **keltür** yenä, körkäm bâhâr “Yurduma **getir** yine, görkem bahar” (31/57)

sez-**dür**-dîġ “belirtin-”

Bârlîġiġni sezdiirdîġ “Varlığını belirtin,” (41/4)

at-**tür**-dim “aydınlattım-”

Seniġ yâdiġ bilä äy cân, ķarâ tünni tâġ **ättürdim** “Senin hatrın ile ey can, kara geceyi **aydınlattım**” (10/7)

/-güz-/ , /- kiz-/ , /-ġüz-/ , /-ķiz-/

Ettirgenlik ekidir ve tek heceli kelimelere eklenir.²¹⁵ Türkiye Türkçesinde /-iz-/ , /-ız-/ , /-uz-/ , /-üz-/ şeklinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde ise /-güz-/ , /- kiz-/ , /-ġüz-/ , /-ķiz-/ şeklindedir. Türkiye Türkçesine uzanan birkaç kelimedede kaynaşmış ve kalıplaşmış durumdadır. Daha çok konuşma dilinde ve halk ağızlarında yer alan bu örneklerde

²¹²Coşkun, s.81.

²¹³Korkmaz, s. 136.

²¹⁴Yıldırım, s. 60.

²¹⁵Coşkun, s.78.

ettirgenlik yanında geçişsiz, dönüşlü fiil işlevi de vardır. Örneğin; damiz “damlamak”, emzir< em-, ütüz ‘ütürmek’²¹⁶

Türkiye Türkçesinde bu şekliyle kullanımına tesadüf edilmeyen ekin incelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şöyledir. Eserde şu şekilde geçmiştir.

yet-**küz**-iñg- “ulaştırın-”

Sälâmimnî bârîb **yetküzîñg** “Gidip selamımı **ulaştırın**” (42/29)

öltir-**güz**-îb “oturtup-”

Tâ menî âltîn tâhtgâ **öltirgüzîb** “Hatta beni altın tahta **oturtup**” (43/2)

kîr-**güz**-dî “verdi”

Cümlâ cihân cismîgâ **kîrgüzîdî** cân “Bütün dünya cismine verdi can” (31/36)

/-îl-/

Bütün fiil tabanlarına getirilen işlek bir ektir. Asıl işlevi edilgenliktir. Ek geçişli fiillerden pasif anlamlı fiiller, geçişsiz fiillerden ise meçhul anlamlı fiiller türetir.²¹⁷ Türkiye Türkçesinde bu şekliyle kullanımına tesadüf edilmeyen ekin incelediğimiz metinde tespit edilen örnekleri şöyledir:

tög-**îl**-dî “doğuldu”

Hîcr ârâ tûn köynîdâ bilgîl, **töğîldî** âhtârî “Ayrılık karanlık kucağında bil, **doğuldu** şansı” (37/21)

sânç-**îl**-dî “saçıldı-”

Äyâgîmgâ tâş, tîkânlâr **sânçîldî** “Ayağıma taş, dikenler **saçıldı**” (37/22)

âç-**îl**-dî “açıldı-”

Çuçuk tîlîñg **âçîldî** “Tatlı dilin **açıldı**” (41/23)

-yîk-**îl**-dî “yıkıldı”

Bürgütîm säkrâb **yîkîldî** nâgâhân “Kartalım zıplayıp **yıkıldı** ansızın” (34/42)

/-îş-/

Birkaç farklı fonksiyonu olan işlek bir ektir. Asıl işlevi, fiilin gösterdiği işi, iki öznenin karşılıklı yaptığını veya işi, birden fazla kişinin ortaklaşa yaptığını ifade

²¹⁶ Korkmaz, s. 189.

²¹⁷ Öztürk, s. 24.

etmektedir.²¹⁸ Türkiye Türkçesinde /-iʃ-/ , /-ıʃ-/ , /-üʃ-/ , /-uʃ-/ şekillerinde kullanılan ek, Özbek Türkçesinde /-iʃ-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde örnekleri şöyledir.

bâķ-**iʃ**-iŋg “bakışın”

‘İtâb ilâ **bâķiʃiŋg**, gülşänim ħazân etdi “Sitem ile **bakışın**, baharımı sonbahar etti”

(32/3)

tâşävvr kıl-**iʃ**- “tassavur etmek”

Häyâtümnî sensiz tâşävvr **ķiliʃ** “Sensiz hayatımı tassavur **etmek**” (1/13)

târk et-**iʃ**-dür “terk etmek”

Müşķil vâtänimnî **târk etišdür** “Vatanımı **terk etmek** zordur” (21/13)

ķaç-**iʃ**-gä “kaçmaya”

uç-**iʃ**-gä “uçmaya”

Ne **ķaçiʃgä** bâr äyâġim, ne **üçiʃgä** şähpäri “Ne kaçmaya ayaġım var, ne uçmaya kanatım” (26/8)

tân-**iʃ**- “Tanış”

Tâniʃ Yüldüzlärnî birmä-bir ķörīb “**Tanış** yıldızları tek tek görüp” (27/7)

âlķ-**iʃ**-läb “alkışlayıp”

Färiştälär güyâ âlķiʃläb, küyläb “Sanki melekler **alkışlayıp**, terennüm edip” (27/15)

/-t-/

Bu ek, özellikle sonu ünlü ile biten çok heceli fiillere gelir. Sonu /-l-/ , /-r-/ , /-y-/ ünsüzleri ile biten fiillerde de görülür.²¹⁹ Bu ek, Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de /-t-/ şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde bir örneği görülmüştür:

üġlä-**t**-är “uyu-**t**-mak”

Seni **üġlätär** edim “Seni **uyutuyordum**” (41/38)

7.2. Birleşik Fiiler (Ķüşmä Fe’llär)

*Birleşik fiil, bir yardımcı fiille bir veya birkaç isim, isim yerine geçen sıfat fiil veya asıl fiilin birleşmesi ile ortaya çıkan yapıdır.*²²⁰

²¹⁸ Yıldırım, s. 61.

²¹⁹ Öztürk, s. 27.

²²⁰ Daşdemir, s. 44.

7.2.1. İsim ve Yardımcı Fiilden Oluşmuş Birleşik Fiiller

Türkiye Türkçesinde isimle birleşik fiil oluşturmak için yaygın olarak kullanılan yardımcı fiiller; et- ve ol-’tır. İncelediğimiz metinde ise tespit ettiğimiz örnekler şu şekildedir:

âl-

nâfäs âl- “nefes al-”

Hârîğîn **nâfäs âlîb**, âdîm taşlâydi “Yorgun **nefes alıp**, adım atacak” (45/9)

cân âl- “öldürmek”

ûlârgä, **cân âlîş**, âsândän âsân “Onlara, **öldürmek**, kolaydan kolay” (47/73)

äylä-

bâhâr äylä- “bahar eyle-”

Bârçânî mâhmûr **bâhâr äylädi** “Herkesi mahmur **bahar eyledi**” (31/8)

hûmâr äylä- “humar et-”

Közinî nârgîs çü **hûmâr äylädi** “Gözünün güzelliği **humar etti**” (31/7)

ber-

yârdäm ber- “yardım et-”

Ây ü kûyâş hām öngä **yârdäm berdî** “Ay ve güneş hem ona **yardım etti**” (33/20)

hâlâvât+ber- “huzur+ver-”

Hüstâ köngüllärgä **hâlâvât berür** “Hasta gönüllere **huzur verir**” (31/22)

böl-

hüşli böl- “akıllı ol-”

Der edîm: **hüşli bölîb** yür, ey köngül “Diyordum: **akıllı olup** yür, ey gönül” (29/13)

däryâ böl- “nehir ol-”

Yâğmîr yâğîb, bir **däryâ bölîb** âqdî “Yağmur yağıp bir **nehir olup** aktı” (42/19)

böl-

âşnâ böl- “aşına ol-”

Köp kârâ közlär bilän çün **âşnâ böldî** közîng “Kap kara gözler ile mademki **aşına oldu** gözün” (16/11)

ķurbān bōl-ār “kurban ol-acak”

Cāndan ārtīķ bālālār **ķurbān bōlār** “Candan fazla çocuklar **kurban olacak**” (34/62)

et-

tārķ et- “terk ed-”

Tārķ etīb ķīķķāķ vātāndān, ūşbū rāz ōldī ēāyān “Vatandan **terk edip** çıkınca, bu sır oldu ayan” (8/3)

yūrt et- “yurt et-”

Ōzgā **yūrt etdī** menī nām ū nişānīmdān cūdā “Başka **yurt etti** beni nam ve nişanımdan cüda” (8/6)

yād et- “yād ed-”

Keçā tāng ātgūnčā kōnglūm kōzlārīngnī **yād etār** “Gece sabah oluncaya kadar kalbim gözlerini **yād eder**” (6/1)

keç-

vāz keç- “vaz geç-”

Ōzī, dūnyā lāzzātīdān **vāz keçīb** “Kendisi, dünya’dan **vazgeçip**” (13/30)

kōtār-

bāş kōtār- “baş kaldır-”

Åķ terāk dek **bāş kōtārdī** kōķ sārī “Akçakavak gibi **başkaldır**dı göğa” (29/5)

ķād kōtār- “Fidan gibi büyüdüñ”

Nihāldek **ķād kōtārdīng** “Fidan gibi **büyüdüñ**” (41/35)

ķīl-

ābād ķīl “mamur et”

Ōz vātānīmnī yenā **ābād ķīl** “Kendi ūlkemi yine **mamur et**” (31/55)

şād ķīl “mutlu et”

El- ūlūsīmnī yenā-dā **şād ķīl** “İl- ulusumu yine’de **mutlu et**” (31/56)

ķōy-

kōngūl ķōy- “gönül ver-”

Vişāl ūmīdī ūçūn, mīhrīngā **kōngūl ķōydīm** “Vuslat umudu için, sevgine **gönül verdim**” (32/7)

qädäm qöydüm- “adım at”

Közimgä kel, **qädäm qöydimgil**, bñ räftärinğgä sällämñä “Önümä gel, **adım at**, bu yürüşüne sellemna” (10/6)

tüt-

iş tüt- “iş birliğı yap”

Yıldızlär yärdämädä iş **tütämän** “Yıldızlar yardımında **iş birliğı yapacağım**” (33/16)

çek-

‘äzäb çek- “acı çek-”

‘Äzäb çekädi “Acı **çেকেcek**” (40/27)

mihñät çek- “çalışır, mihnet”

Tün ü künni bilmäyñ **mihñät çekär** “Gece gündüz demeden **çalışır**” (13/8)

ötlü äh çek- “ateşli ah çek-”

Bäğri yāñğän ätä, **ötlü äh çekib** “Kalbi yanmış ata, **ateşli ah çekip**” (34/101)

7.2.2. Asıl Fiil ve Tasviri Fiilden Oluşmuş Birleşik Fiiller

Bu tür birleşik fiiller; Özbek Türkçesinde sıklık ve çeşitlilik gösterirler. Bu birleşik fiiller umumiyetle /-b/ zarf-fiili, az ölçüde ise /-ä/, /-y/ zarf-fiili yardımıyla teşkil edilir.²²¹ Türkiye Türkçesinde ise asıl fiile bir zarf eki ile bağlanması ile yapılır. Zarf-fiil eki çoğu kez /-ya/, /-ye/ şeklindedir.²²²

7.2.2.1. Sürelik Fiilleri

/-b/ + -tūr

yältirä-b tūr-gän “parla-y-ıp duran”

Yältiräb tūrgän yāşimgä bākmä, münçä särsärī “**Parlayıp duran** gençliğime bakma, o kadar anlamsız” (26/1)

kör-üb tūr-män “gör-müş+üm+dür”

Büzülgän yūrtimī tā dīl közi birlän **körüb tūrmän** “Bozulmuş yurdumu ki gönül gözü ile **görmüşümdür**” (20/1)

²²¹Öztürk, s. 101.

²²²Daşdemir, s. 47.

/-b/ + yür-

ķūmsā-b yür-ā+mān “özle-y-ip yürü-y-eceğ+im”

Endi, sizni dāim **ķūmsāb yürāmān** “Şimdi, sizi daima **özleyip yürüyeceğim**”
(37/42)

āçil-ib+yür “açıl-ıp+yürü”

Sen güllāb, **āçilib yür** “Sen çiçek gibi, **açılıp yürü**” (41/73)

/-b/ + yāt-

mūz-lā+b çök-ib+yāt-māğ+dā “çök-üp+yat-mak+ta”

Mūzlāb, çökib yātmāğdā “Buzlanarak, **çöküp yatmakta**” (45/21)

7.2.2.2. Yetersizlik Fiilleri

/-ā/ + ālmās

kel-ā āl-mā-s “gel-e-me-z”

Vücūdizdā şūnçā gāyrāt tōplāngān, kī fārhadlār ōngā tenğ **kelā ālmās**
“Vücudunuzda şu kadar cesaret toplanmış, ki Ferhatlar ona denk **gelemez**” (43/31-32)

dārmān tāp-ā āl-mā-s “derman bul-a-ma-z”

Dārdingā yōliķķān kīşī **dārmān tāpā ālmās** “Derdime bulaşmış kişi **derman bulamaz**” (3/7)

7.2.2.3. Tezlik Fiilleri

/-b/ + ber-

ōķū-b+ber-dī “oku-y-up+ver-di”

Mīng bir keçā āfsānā **ōķūb berdī** şāhrāzād “Bin bir gece efsane **okuyup verdi**
Şehrazad” (15/5)

āyt-ib+ber-i+şī “söyle-yip+ver-i+şī”

Senğā **āytib berişī** mūmkīn “Sana **söyleyip verişi** mūmkūn” (17/30)

7.2.2.4. Başlama Fiilleri

/-y/+ başlā-

sōzlā-y-bāşlā-dī “söyle-me-ye baş+la-dı”

Yenā **sōzlāy başlādī** “Yine söylemeye başladı” (34/105)

/-ä/+başlä-

yâğ-ä+başlä-dî “**yağ-ma-ya baş+la-dî**”

Kış Keldî û kâr hêm yâğä **başlädî** “Kış geldi ve kar da **yağmaya başladı**” (42/40)

7.2.2.5. Deneme Fiilleri

/-ib/+kärä-

kül-ib+kärä-sä+nîng “**gül-üp+bak-sa+n**”

Ägär **külib käräsänîng**, yâşnâgân bâhârîngmân “Eğer **gülüp baksan**, açılmış baharınım” (32/4)

7.2.2.6. Sonuç Fiilleri

/-ib/ + ket-

çök-ib ket-dî “**çök-üp git-tî**”

Ûy- hâyâl girdâbîgä, cîm, **çökib ketdî** “Düşünce-hayal girdabına, sessiz, **çöküp gitti**” (34/102-103)

âk-ib ket-dî “**ak-ıp git-tî**”

Sûv şildiräb, “mäyli” deb, **âkib ketdî** “Su şırıldayıp, “peki” diye **akıp gitti**” (42/23)

çök-ib+ket-dî “**çök-üp git-tî**”

Cîm, **çökib ketdî** “Sessiz, **çöküp gitti**” (34/103)

/-ib/ + kel-

es-ib kel-dî “**es-ip gel-dî**”

Tânîng şamâli **esib Keldî** yânîmgä “Sabah rüzgârı **esip geldi** yanıma” (42/13)

/-ib/ + bâr-

âl-ib bâr- “mücadele et”

Tinçlik yölidä tînmäsdän âlib bârgîn, küräş “Barış yolunda durmadan mücadele et!” (34/125)

yet-ib **bâr-âl-mä-dî** “ulaş-a+ma- dî”

Sälâmîm senîgä **yetib bârâlmädî** “Selamım sana **ulaşamadı**” (42/5)

/-ib/ + bâk-

kül-ib+bâk-қан+dä “**gül-üp+bak-tığın+da**”

Bäht kuyâşi menġä **külib bâkķandä** särsäri “Baht kuşu bana **gülüp baktıġında**”
(37/1)

/-b/ + kâl-

üçrä-b+kâl-mâķ+dä “**karşılaş-mak-ta**”

Tüüli tösiklärġä **üçräb kâlmâķdä** “Çeşitli engellerle **karşılaşmakta**” (42/61)

üklä-b+kâl-d+ï “**uyu-d+u**”

Ämmâ, tâng âtdi ü ây **ükläb kâldi** “Ama tan attı ve ay da **uyudu**” (42/11)

eslä-b+kâl-d+ï+m “**hatırla-p+kal-d+ı+m**”

Şundä, sizni **esläb kâldim**, ânä cân! “Şimdi, sizi **hatırlap kaldım** anneciġim?”

(37/20)

/-ib/ + täşlä-

yüv-ib+täşlä-d+ï “**yıka-yıp+at-t+ı**”

Yäfrâġlär köksidän **yüvib täşlädi** “Yapraklar göğüsünden **yıkayıp attı**” (42/32)

7.3. Fiillerde Çekim

7.3.1. Fiillerde Olumsuzluk (Bölüşsüz Fe'l): **/-mä/**

Fiillerin olumsuz şekilleri iş ve oluşun meydana gelmediğini ifade eder. Özbek Türkçesinde olumsuzluğu belirtmek için **/-mä/** eki kullanılırken²²³ Türkiye Türkçesinde ise bu ek **/-ma/** ve **/-me/** şeklindedir.

/-mä/

tâpîl-**mä**-y+ø-d+ï+ø “bulun-**ma**-yacak+ø-t+ı+ø”

Bü Dünyädä **tâpilmäydï** çin sevgi “Bu dünyada **bulunmayacaktı** gerçek sevgi”

(5/1)

işân-**mä**-ø+ø-ø+m “güven-**me**-ø+ø-ø+m”

Ķöz yâşi ü dil kânï ü nälânġġä **işânmäm** “Gözyaşı ve yürek kanı ve inlemene **güvenmem**” (3/3)

²²³Yıldırım, s. 145.

7.3.2. Fiillerde Soru (Fe'llärdä Söraq): /mĩ?/, /mũ?/

Türkiye Türkçesinde çekimli bir fiili soru şekline sokmak için fiildeki şahıs eklerinden sonra /mi/, /mı/, /mu/, /mü/ soru eki getirilirken; Özbek Türkçesinde ise /mĩ/ soru eki kullanılır.²²⁴ İncelediğimiz ise metinde soru eki /-mĩ/ ve /-mũ/ şeklindedir:

mĩ?

Seni saġınmāġān bīr lāhẓām bār mĩ? “Seni özlemediġim bir an var mı?” (4/9)

mũ? “mĩ?”

‘Ärzimnī senġā bāyān etāy mũ? “Şikâyetimi sana beyan edeyim mi?” (21/1)

Derdimnī senġā ‘āyān etāy mũ? “Acılarımı sana ayan edeyim mi?” (21/2)

7.4. Fiillerde Şahıs Ekleri (Şāhs Kōşīmçālārī)

Şahıs ekleri fiilin gösterdiği oluş ve kılınışın hangi şahıslar tarafından yapıldığını bildirir.²²⁵ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de üç grup şahıs ekleri mevcuttur.

7.4.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Özbek Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve istek kiplerinin çekiminde kullanılır.²²⁶ Zamir kökenli şahıs eklerinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Türkiye Türkçesi	Özbek Türkçesi
I. teklik şahıs	/+im/, /+ım/, /+um/, /+üm/	/+mān/
II . teklik şahıs	/+sın/, /+sın/, /+sun/, /+sün/	/+sān/
III . teklik Şahıs	/+ø/	/+ø/ /+dī/
I. çokluk şahıs	/+iz/, /+ız/, /+uz/, /+üz/	/+mīz/
II. çokluk şahıs	/+siniz/, /+sınız/, /+sunuz/, /+sünüz/	/+sīz/
III. çokluk şahıs	/+lar/, /+ler/	/+lār/, /+dī/

Eserde görülen zamir kökenli şahıs eklerinin örnekleri şu şekildedir:

²²⁴Korkmaz, s. 575.

²²⁵Korkmaz, s.518.

²²⁶Yıldırım, s. 130.

I. teklik şahıs: /+män/

/+män/

yâz-ä+ø-ø+män “yaz-acağ+ø-ø+ım”

Bü şîirîmnî senğä yâzämän, senğä “Bu şiirimi sana yazacağım, sana” (1/1)

âyt-ä+ø-ø+män “söyle-yeceğ+ø-ø+ım”

Tiniğ közgüğü näzlänib âytämän “Şeffaf aynaya naz edip, söyleyeceğim” (46/5)

böl-är+ø-ø+män “ol-ur+ø-ø+um”

Men bölärmän häm zäbänîng, gäm yemä “Ben dildaşın olurum, üzölme” (22/6)

II. teklik şahıs: /+sän/

kör-ä+ø-ø+sän “gör-ecek+ø-ø+sin”

Köräsän âldävçi häväs köziğä “Göreceksin aldatıcı heves gözüne” (5/4)

III. teklik şahıs: /+ø/

Özbek Türkçesinde, üçüncü şahıslarda /tür-/ yardımcı fiilin ekleşmiş şekli olan /+dî/ şahıs eki görevini üstlenir. Bu ek, sadece duyulan geçmiş zamanın (âl-ib-dî) ve gelecek zamanın (âl-ä-dî) birinci tiplerinde görülür.²²⁷

/+ø/

kel-ä+ø-ø+ø+dî “gel-ecek+ø-ø+ø”

kelädî, bir ses “Gelecek, bir ses” (40/5)

til-ä+ø-ø+ø+dî “kes-ecek+ø-ø+ø”

Tilädî, bir ses “Kesecek, bir ses” (40/7)

âyt-ä+ø-ø+ø+dî “söyle-yecek+ø-ø+ø”

Âytädî, bu ses “Söyleyecek, bu ses” (40/9)

I. çokluk şahıs: /+miz/

yäşnät-är+ø-ø+miz “yeşert-ir+ø-ø+iz”

Yäşnätärmiz ikkimiz gülzärnî “Yeşertiriz ikimiz çiçek bahçesini” (25/6)

²²⁷Coşkun, s. 120.

II. çokluk şahıs ekleri: /+siz/

Keçir-ä+ø-ø+**siz**+mî “aff+ed-er+ø-ø+mi+**siniz**?”

Keçiräsiz mî kıziznî, ânâ cân? “**Affeder misiniz** kızınızı anneciğim?” (37/36)

7.4.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Özbek Türkçesinde iyelik kökenli şahıs ekleri; görülen geçmiş zaman ve şart kipi çekiminde kullanılır.²²⁸ İyelik kökenli şahıs eklerinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Türkiye Türkçesi	Özbek Türkçesi
I. teklik şahıs	/+m/	/+m/
II. teklik şahıs	/+n/	/+nġg/
III. teklik Şahıs	/+ø/	/+ø/
I. çokluk şahıs	/+k/	/+k/
II. çokluk şahıs	/+nız/, /+niz/, /+nuz/, /+nüz/	/+nġğiz/
III. çokluk şahıs	/+lar/, /+ler/	/+lär/

İncelediğimiz metinde görülen iyelik kökenli şahıs eklerinin örnekleri şöyledir:

I. teklik şahıs: /+m/

öylä-sä+ø-ø+**m** “düşün-se+ø-ø+**m**”

Näfäs âlgänimdä seni **öyläsäm** “Nefes aldığımda seni **düşünsem**” (1/5)

yür-sä+ø-ø+**m** “yürü-se+ø-ø+**m**”

Tüyğü ü hâyâlimdä gâzâl bağdä **yürsäm** “Duygu ve hayalimde gazel bağında **yürüsem**” (3/5)

de-d+i+ø-ø+**m**, keç-d+i+ø-ø+**m** “de-d+i+ø-ø+**m**, geç-t+i+ø-ø+**m**”

Mühäbbätñi **dedim**, **keçdim** özimdän “Sevgi **dedim**, **geçtim** kendimden” (47/17)

bil- d+i+ø-ø+**m** “anla- d+i+ø-ø+**m**”

Åşiyänsiz ânâ kuşlär dârdñi **bildim** ânik “Yuvasız kuşlar derdini **anladım** kesin” (8/7)

II. teklik şahıs: /+nġg/

cäfä+kil-d+i+ø-ø+**nġg** “zulüm+et-t+i+ø-ø+**n**”

Menġä bākmāy cäfä **kıldiñg**, bü âzârñggä sällämñä “Bana bakmayıp **zulüm ettin**, bu incitmene sellemna” (10/8)

²²⁸Güler, s. 70.

ber-d+i-ø-ø+**ng** “ver-d+i-ø-ø+**n**”

Sen ki **berdīng** öl qārā közdān kāsāllārgā dāvā “Sen ki **verdin** o kara gözden hastalara deva” (16/5)

III. teklik şahıs: /+ø/

kel-ø-ø+ø+**d+i** “gel-ø-ø+ø+**d+i**”

Hār ne ki başīngā **Keldi**, senğā “Her ne ki başıma **geldi**, sana” (21/7)

kül-ø-ø+ø+**d+i** “gül-ø-ø+ø+**d+ü**”

Sen bilān üçrāşdı, **küldi** tabīˈāt “Senin ile karşılaştım, **güldü** tabiat” (23/1)

tüş-ø-ø+ø+**d+i** “dü-ø-ø+ø+**t+ü**”

Közim **tüşdi** cāmālīnggā, bñ didārīnggā sāllāmnā “Gözüm **düştü** güzelliğine, bu didarine sellemna” (10/1)

II. çokluk şahıs: /+ñgiz/

äylä-sä+ø-ø+**ñgiz** “yap-sa+ø-ø+**nız**”

Mülkīngiz şāh bekesi **äyläsāngiz** “Ülkenizin şah hanımı **yapsanız**” (43/3)

et-sä+ø-ø+**ñgiz** “çiz-se+ø-ø+**niz**”

Pärdälärdä menī tāşvīr **etsāngiz** “Perdelerde beni resim **çizseniz**” (43/10)

III. çokluk şahıs: /+lär/

kīl+sä+ø-ø+**lär** “kıl-sa+ø-ø+**lar**”

Özgälär men hāstāgā yüz mīhrībānlīk **kīlsälär** “Başkaları benim gibi hastaya yüz mihribanlık **kılsalar**” (8/11)

de-d+i-ø-ø+**lär** “de-r+ø-ø+**ler**”

Dedilär: ādāmzād, yārīm yārālgān “**Derler**: insanlar, yarım yaratılmış” (27/25)

7.4.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de emir kipinin çekiminde kullanılır. Eserde görülmüş emir kipinde kullanılan şahıs eklerinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Türkiye Türkçesi	Özbek Türkçesi
I. teklik şahıs	/+ayım/	/+äyïn/
II. teklik şahıs	/+ø/	/+ø/, /+gïn/
III. teklik Şahıs	/+sin/, /+sın/	/+sïn/
I. çokluk şahıs	/+alım/	/+äylik/
II. çokluk şahıs	/+ın/, /+in/	/+(i)ngiz/
III. çokluk şahıs	/+sin/, /+sın/	/+sïnlär/

İncelediğimiz metinde görülen iyelik kökenli şahıs eklerinin örnekleri şu şekildedir

I. teklik şahıs: /+äyïn/

kıl-ø+ø-ø+äyïn “ed-ø+ø-ø+eyim”

Bu şiirimiñ sâvgä **kıläyïn** señgä “Bu şiirimi hediye **edeyim** sana” (1/16)

II. teklik şahıs: /+ø/

kâç-ø+ø-ø+ø+gïl “kaç-ø+ø-ø+ø”

Öynäb äy şäbâ **kâçgïl**, gönçä köksini açgïl “Ey sabah rüzgârı **kaç**, gonca göğsünü aç” (2/5)

sâç-ø+ø-ø+ø+gïl “saç-ø+ø-ø+ø”

Kökkä âtrini **sâçgïl**, yer ü köknî zibâ kıl “Gökyüzüne güzel kokunu **saç**, yer ve göğü **güzelleştir**” (2/6)

tämäşâ+**kıl**-ø+ø-ø+ø “seyret- ø+ø-ø+ø”

Gül açıldı här yânä, köz açib **tämäşâ kıl** “Gül açıldı her tarafta, göz açıp **seyret**” (2/1)

III. teklik şahıs: /+sïn/

/+sïn/

säyrä-ø+ø-ø+sïn “söyle-ø+ø-ø+sïn”

Säyräsïn dil küşi sevgi koşığın “**Söylesin** gönül kuşu aşk şarkısını” (23/23)

ber-mä-ø+ø-ø+sïn “ver-me-ø+ø-ø+sïn”

Bermäsïn birdäm señgä âzarnî “Sana bir an acı **vermesin**” (25/10)

äcrät-mä-ø+ø-ø+sïn “ayır-ma-ø+ø-ø+sïn”

Äcrätmäsïn bizni âyrilik küli “**Ayırmasın** bizi ayrılık eli” (23/19)

tüğdür-mä-ø+ø-ø+sin “getir-me-ø+ø-ø+sin”

Tüğdürmäsin hıcrân közümüzä yâş “**Getirmesin** ayrılık gözümüze yaş” (23/19)

I. çokluk şahıs: /+äylik/

böl-ø+ø-ø+äylik “ol-ø+ø-ø+alım”

Böläylik bü yöldä ikkimiz yöldâş “Bu yolda ikimiz yoldaş **olalım**” (23/18)

de-y-ø+ø+äylik “di-y-ø+ø+elim”

Deyäylik kî: vâtân “işkidä dîvânä kām ermäs “**Diyelim** ki: vatan aşkında divane az değil” (14/7)

dävrân+sür-ø+ø+ø+äylik “devran+yürüt-ø-ø+ø+elim”

Kel kî vişâl içrä dävrân süräylik “Gel ki visal içinde devran yürüt**elim**” (19/26)

ot-ø+ø+ø+äylik “geç-ø+ø+ø+elim”

Mäyl, bü sînâvdän bîz hām **ötäylik** “Peki, bu sınavdan bizde **geçelim**” (46/10)

vişâl kût-äylik “kavuşmak+bekle-y-ø+ø+elim”

Mäylî, ö dünyädä **vişâl kütäylik** “Peki, obur dünyada **kavuşmak bekleyelim**” (46/12)

7.5. Fiil Kipleri (Fe’l Mäylläri)

Bir oluş, bir kılışın yapıldığını, yapılacağını, yapılmakta olduğunu veya bir oluş, bir kılışın yapılmasıyla ilgili bir dileği, isteği bildiren fiillerin girdiği şekil kip olarak adlandırılır.²²⁹ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de fiil kipleri, bildirme ve tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayrılır.

7.5.1. Bildirme Kipleri (Häbär Mäylî)

Adından anlaşılacağı üzere, bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir.²³⁰

7.5.1.1. Geniş Zaman (Hâzîrgî Kelâsi Zāmān)

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında geniş zaman “**Hâzîrgî Kelâsi Zāmān**” ve “**kelâsi zāmān gumān fe’li**” diye isimlendirilir. Özbek Türkçesinde /-r/, /-är/ ekleriyle karşılanan bu zaman Türkiye Türkçesinde /-ar/, /-er/, /-ır/, /-ir/ /-ur/, /-ür/ ekleriyle

²²⁹Coşkun, s. 121.

²³⁰Korkmaz, s. 527.

çekimlenir. Kipin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.²³¹ İncelediğimiz metinde görülen geniş zaman eki şu şekildedir:

I. teklik şahıs: /-är+män/

tür-är+ø-ø+män “dur-ur+ø-ø+um”

Här tāmān bāksä üşäl yändä türärmän, ämä “Hangı tarafta bakarsa o tarafta dururum, ama” (9/5)

kätıl-är+ø-ø+män “katıl-ır+ø-ø+ım”

Ölklär kätärägä kätälärmän “Ölüler safına katılırim” (37/46)

II. teklik şahıs: /-är+sän/

äyl-är+ø-ø+sän “ed-er+ø-ø+sin”

Gähı mührıng bılän bākıb, dılimnı şad äylärsän “Bazen sevgi ile bakıp, gönlümü mutlu edersin” (10/3)

bıl-är+ø-ø+sän “bil-ir+ø-ø+sin”

Sen bılärsän kıymät-i aşarnı “Sen bilirsın şiirlerin kımatını” (25/12)

III. teklik şahıs: /-är+ø/

kül-är+ø-ø+ø “gül-er+ø-ø+ø”

Gül külär ü günçä täbässüm kılär “Gül güler ve gonça tebbessüm” (35/7)

öt-är+ø-ø+ø “geç-er+ø-ø+ø”

Ötär bü häyätñing münävvär tünı “Bu hayatın aydın geçesi geçer” (1/8)

Olumsuz şekli: /-mäs/

Geniş zaman olumsuzu /-mä-s/ ekiyle teşkil edilir.²³²

III. teklik şahıs: /-mä-s+ø/

hümär äylä-mä-s+ø-ø+ø “neşeyi kaçır-ma-z+ø-ø+ø”

Eski çağır defı hümär äylämäs “Yıllanmış şarap neşeyi kaçırmaz” (44/5)

könğlüm+istä-mä-s+ø-ø+ø “gönlüm+iste-me-z+ø-ø+ø”

öndän özgänı könğlüm istämäs bü dünyädän “Ondan başkasını gönlüm istemez bu dünyadan” (4/9)

²³¹Yıldırım, s. 186.

²³²Coşkun, s. 122.

7.5.1.2. Şimdiki Zaman (Hâzîrgî Zāmān)

Özbek Türkçesinde şimdiki zaman (**hâzîrgî zāmān**) diye isimlendirilir. Şimdiki zaman kipi fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösterir. Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipi /-(i)yor/, /-(ı)yor/, /-makta/, /-mekte/, /-mada/, /-mede/ ekleridir.²³³ Özbek Türkçesinde ise şimdiki zaman eki /-yāp/, /-āyāp/, /-ā)yātîr/, /-māqdā/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde yalnız /-māqdā/ şimdiki zaman ekiyle çekimlenmiş örnekler tespit edilmiştir. Bu zaman, zamir menşeli şahıs ekleri ile çekimlenir.²³⁴ Türkiye Türkçesindeki /-makta/, /-mekte/ ekiyle karşılık gelir. İncelediğimiz metinde olumsuz şekli görülmemiştir.

III. teklik şahıs: /-māqdā+ø/

ūçrāb qāl-**māqdā+ø-ø+ø** “karşılaş-**makta+ø-ø+ø**”

Türli tösiklārgā ūçrāb **qālmāqdā** “Çeşitli engellerle **karşılaşmakta**” (42/61)

bār-**māqdā+ø-ø+ø** “var-**makta+ø-ø+ø**”

Sekîn- Sekîn sönib, ūçib bārmāqdā “Yavaş- yavaş sönip, uçup var**makta**” (45/26)

7.5.1.3. Görülen Geçmiş zaman (Änîķ Ötgān Zāmān)

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında “**änîķ ötgān zāmān**” diye isimlendirilen görülen geçmiş zamanın eki hem şekil hem de zaman ifade eden bir ektir. Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade eder.²³⁵ Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman kipi /-d+i/, /-d+ı/, /-d+u/, /-d+ü/, /-t+i/, /-t+ı/, /-t+u/, /-t+ü/ eki ile kurulurken Özbek Türkçesinde ise /-d+i/, /yöķ/, /-kän/, /-qän/, /-gän/ şeklindedir. Bu zamanın çekiminde iyelik eki menşeli şahıs ekleri her iki lehçede kullanılır. Özbek Türkçesinde görülen geçmiş zaman iki şekilde teşkil edilir. İncelediğimiz metinde /-d+i/, /-d+ü/ eki kullanarak yakın geçmiş anlatılmıştır.

I. teklik şahıs: /-d+i+m/, /-d+ü+m/

de-**d+i+ø-ø+m** “de-**d+i+ø-ø+m**”

keç-**d+i+ø-ø+m** “geç-**t+i+ø-ø+m**”

Mühābbātnî **dedim**, **keçdim** özimdän “Sevgi **dedim**, **geçtim** kendimden” (47/17)

²³³Korkmaz, s. 548.

²³⁴Öztürk, s. 45.

²³⁵Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 527.

kör-d+ï+ø-ø+m “gör-d+ü+ø-ø+m”

Mühäbbätä, bölär bārīnī **kördüm** “Muhabbette, olacak varını **gördüm**” (47/25)

böl-d+ü+ø-ø+m “ol-d+u+ø-ø+m”

Åh, kim **böldüm** küyâşlī āsmānīmdän cüdâ “Ah, kim **oldum** güneşli gökyüzümden cüda” (8/10)

II. teklik şahıs: /-d+ï+nġ/

ket-d+ï+ø-ø+nġ “git-t+ï+ø-ø+n”

Sen ayrılıb mendän yirâķķä ketdīnġ “Sen ayrılıp benden uzaklara gittin” (19/1)

ber-d+ï+ø-ø+nġ “ver-d+ï+ø-ø+n”

Sen kī **berdīnġ** öl qārâ közdän kāsällärgä dāvâ “Sen ki **verdin** o kara gözden hastalara deva” (16/5)

III. teklik şahıs: /-d+ï+ø/

kel-d+ï+ø-ø+ø “gel-d+ï+ø-ø+ø”

Här ne kī başımgä **Keldi**, senġä “Her ne ki başıma **geldi**, sana” (21/7)

kül-d+ï+ø-ø+ø “gül-d+ü+ø-ø+ø”

Sen bilän uçraşdım, **küldi** tabī˚ät “Senin ile karşılaştım, **güldü** tabiat” (23/1)

III. çokluk şahıs: /-d+ï+lär/

böz-d+ï+ø-ø+lär “boz-d+u+ø-ø+lar”

Yāv şāfini bözdilär “Düşman safını bozdular” (34/32)

yâķ-d+ï+ø-ø+lär “yak-t+ï+ø-ø+lar”

Cānġ ötinī yürtimīzdä yâķdilär “Savaş ateşini yurdumuzda yaktılar” (34/16)

Olumsuz Şekli: /-mä/

I. teklik şahıs: /-mä-d+ï+m/

eslä-mä-d+ï+ø-ø+m “hatırla-ma-d+ï+ø-ø+m”

Negä, sizni eslämädim, ānä cān? “Neden, sizi **hatırlamadım** anneciğim?” (37/4)

bil-mä-d+ï+ø-ø+m “bl-me-d+ï+ø-ø+m”

Därd ü läzzät āräsīdä, **bilmädīm** “Dert ve mutluluk arasında **bilmedim**” (12/13)

āyrıl-mä-d+i+ø-ø+m “ayrıl-ma-d+i+ø-ø+m”

Āyriöldiñg ü sendän āyriilmädim hiç “Ayrıldın ve senden ayrılmadım hiç” (19/5)

II. teklik şahıs: /-mä-d+i+nġ/

āl-mä-d+i+ø-ø+nġ “al-ma-d+i+ø-ø+n”

Ālmädiñg üşbü köziñg bemärädän birdäm süräğ “Almadın bu gözünün hastasından bir dem haber” (16/6)

bāk-mä-d+i+ø-ø+nġ “bak-ma-d+i+ø-ø+n”

Ķayirilib men sārī ķayā bākmadīñg “Dönüp, benim tarafıma bakmadın” (19/2)

III. teklik şahıs: /-mä-d+i+ø/

kör-mä-d+i+ø-ø+ø “gör-me-d+i+ø-ø+ø”

Tāñg ātib sāhār böldi, kōrmädi közüñ üykü “Tan atıp sabah oldu, görmedi gözüm uyku” (4/1)

ķāl-mä-d+i+ø-ø+ø “kal-ma-d+i+ø-ø+ø”

Öl sītām ķālmädi ķim, yār māñgā ķilmäydür “O sitem kalmadı ki, yar bana etmeyecektir” (9/8)

7.5.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgän Zāmān Eşitlgänlik Şakli)

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında duyulan geçmiş zaman “ötgän Zāmān Eşitlgänlik Şakli” diye isimlendirir. Öğrenilen geçmiş zaman kipi kişinin başkasından duyduğu, sonradan gördüğü veya farkında olmadan işlediği bir kılışın ifadesine yarar.²³⁶ Türkiye Türkçesinde duyulan geçmiş zaman kipi /-miş/, /mış/, /muş/, /müş/ eki ile kurulurken, incelediğimiz metinde ise /-ib/, /-kän/, /-ķän/, /-gän/ şeklindedir.

7.5.1.4.1. Birinci Tip: /-ib/

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında “Ötgän zāmān eşitlgänlik şakli” diye isimlendirilen öğrenilen geçmiş zamanın bu tipinde /-ib/ eki kullanılmaktadır. Bu ekle kurulan cümlelerde bir kabullenme, bir sonuca varma veya üçüncü bir şahsın söylediklerine dayanılarak anlatma söz konusu olmakla birlikte; kısmende olsa kabullenme, sonuca varma veya üçüncü şahsın söylediklerine inanma konusunda bir

²³⁶Muhammadullah Hajı Nasem, Çağtay, Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde Fiil İşletimi (Kişi-Olunsuzluk- Soru), (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Uludağ

şüphe de söz konusudur. Bu şekil, geçmiş zamanda başlayıp gelecek zamana kadar uzayan iş veya oluşlar içinde kullanılabilir. Ayrıca konuşucu bu zamanı kullanarak kendi başından geçen olayları hikâye şeklinde de anlatabilmektedir.²³⁷

I. teklik şahıs: /-ib+män/

kel-**ib**+**ø-ø+män** “gel-miş+ø-ø+im”

Pärvâ kılmây **kelibmän** “Düşünmeden **gelmişim**” (41/55)

II. teklik şahıs: /-ib+sän/

böl-**ib**+**ø-ø+sän** “ol-muş+ø-ø+sun”

Sen menğä **bölİbsän** köz kârâçİğİ “Sen bana **olmuşsun** göz bebeğİ” (23/4)

tür-**ib**+**ø-ø+sän** “dür-muş+ø-ø+sun”

Yäşnäb, gülläb, tür**İbsän** “Güzelleşİp, çiçek gibi, dur**muşsun**” (41/57)

7.5.1.4.2. İkinci Tip: /-gän/

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında ötgän zämân eşİtgänlik şäklİ diye isimlendirİlen öğrenİlen geçmiş zamanın bu tipinde /-gän/ eki kullanılmaktadır. Sonu /-k/ ve /-k/ ile biten fiillerde ekin /-kän/, /-kän/ şekİlleri görölür. Birinci tipe yakın bir geçmiş zaman anlatımı vardır. Bu özelliğİnden dolayı Türkiye Türkçesine /-di/ eki ile aktarılabİlir.²³⁸ Olumsuz şekli /mä/ eki ve /emäs/ (değİl) kelimesi ile yapılır.

I. teklik şahıs: /-gän+im/

yäz-**gän**+**ø-ø+im**+dä “yaz-**dığ**+ø-ø+im+da”

Ġäzäl yäz**gänİmdä**, senİng közlärİng “Gazel yaz**dığİmda**, senin gözlerin” (1/9)

III. teklik şahıs: /-gän+ø/

ot-**gän**+**ø-ø+ø** “geç-miş+ø-ø+ø”

ot-**gän** “geçmiş” (13/51)

kül-**ib**+ tür-**gän**+**ø-ø+ø** “goncalar gül-müş+ø-ø+ø”

Ġönçälär külİb tür**gän**, lälälär tölİb tür**gän** “Goncalar gül**müş**, lalelerle dolmuş” (2/3)

²³⁷Coşkun, s. 127.

²³⁸Öztürk, s. 44.

kör-**gän**+ø-ø+ø “gör-**en**+ø-ø+ø”

Bünî **körgän** Hüdâ, hâyran bâkârdî “Bunu **gören** Huda hayran bakıyordu” (47/72)

7.5.1.4.3. Üçüncü Tip: /-gän-dür+ø/

Özbek Türkçesinde ötgän zâmân eşitgänlik şaklı diye isimlendirilen öğrenilen geçmiş zamanın bu tipinde, iş ve hareketin yapılışıyla ilgili belirsizliği ya da ihtimal anlattığında /-gän/ ekinden sonra /dir/ eklenir; şahıs ekleri ise /dir/ ekinden sonra gelir. İncelediğimiz metinde sadece III teklik şahıs örnekleri tespit edilmiştir.

III. teklik şahıs: /-gän-dür+ø/

ķür-**gän-dür**+ø-ø+ø “yap-mış+ø-ø+ø+tır”

Mäscid ü mädräsä ü hāmām ü **köprüklärnî ķurgändür** “Cami ve medrese ve hamam ve **köprüleri yapmıştır**” (13/26)

şärf et-**gän-dür**+ø-ø+ø “harca-mış+ø-ø+ø+tır”

Mülk âbâdânligigä, **şärf etgändür** “Vatan abatlığına, **harcamıştır**” (13/24)

7.5.1.5. Gelecek Zaman (Keläsi Zāmân)

Söylenilen hareketin içinde bulunulan zamandan sonra gerçekleştiğini anlatır.²³⁹ Özbek Türkçesi gramer kitaplarında keläsi zāmân diye isimlendirilir. Türkiye Türkçesinde gelecek zaman /acak/, /ecek/, eki ile karşılanırken İncelediğimiz metinde ise /ä/, /-äyâtgän/, /-ädigän/, /gü/, /kü/ şeklindedir.

7.5.1.5.1. Birinci Tip: /-ä+män/

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında keläsi zāmân diye isimlendirilen gelecek zamanın bu tipinde, ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine /-ä/, ünlüyle bitenlere /-y/ eki gelir. Şahıs eki olarak zamir menşeli şahıs ekleri kullanılır. Üçüncü şahıslarda /-di/ (turur) eki eklenir.²⁴⁰ Kipin en önemli özelliği, Türkiye Türkçesindeki, şimdiki, gelecek ve geniş zaman kiplerini karşılamasıdır.²⁴¹ İncelediğimiz metinde örnekleri şu şekildedir:

I. teklik şahıs: /-ä+män/

yâz-**ä**+ø-ø+män “yaz-acağ+ø-ø+ım”

Bu şi’irîmnî senġä **yâzämän**, senġä “Bu şiirimi sana **yazacağım**, sana” (1/1)

²³⁹Öztürk, s. 48.

²⁴⁰Hajı Nasem, s.119.

²⁴¹Yıldırım, s. 174.

sev-ä+ø-ø+män” “sev-eceğ+ø-ø+im”

Sen hām āytgān edīng: “seni sevāmān” “Sen hem söylemiştin: Seni seveceğim” (28/1)

Men hām āytgān edīm: “seni sevāmān” “Bende söylemiştim: “seni seveceğim” (28/1)

II. teklik şahıs: /-ä+sän/

kör-ä+ø-ø+sän “gör-ecek+ø-ø+sin”

Köräsän āldāvçī hāvās közīgā “**Göreceksin** aldatıcı heves gözüne” (5/4)

kel-ä+ø-ø+sän “gel-ecek+ø-ø+sin”

Sen tütämāndeb, **keläsän** men sārī “Sen yakalarım diye, **geleceksin** benim tarafta” (35/11)

III. teklik şahıs: /-ä+d+i+ø/

könğlīm sez-ä+d+i+ø+ø+ø “gönlüm hissed-ecek+ø-ø+ø”

Sen, menīng yārmīmsän, **könğlīm sezādī** “Sen, benim yarmımsın, **gönlüm hissedecek**” (27/27)

tüyğülārgā töl- ä+d+i+ø+ø+ø “duygularla dol-ecek+ø-ø+ø”

Güzāl tüyğülārgā tölādī könğül “Güzal duygularla dolacak gönül” (19/21)

II. çokluk şahıs: /-ä+siz/

Keçir-ä+ø-ø+siz+mī “aff+ed-er+ø-ø+mi+siniz?”

Keçiräsiz mī kiziznī, ānā cān? “**Affeder misiniz** kızınızı anneciğim?” (37/36)

7.5.1.5.2. İkinci Tip: /-gü+m/

Arkaik bir işlettir. Edebi metinlerde çok az ölçüde görülen /-gü/ ekidir. Bu çekimde iyelik ekleri şahıs ekileri gibi kullanılır. İncelediğimiz metinde sadece I. teklik şahısta örneği görülmüştür.

I. teklik şahıs: /-gu+m/

sevīb kâl-gü-ø-ø+m “sev-eceğ+ø-ø+im”

“Ömür böyi men sevīb **kālgūm** “Ömür boyu ben seveceğim” (36/43)

7.5.1.5.3. Üçüncü tip /-äyâtgän/

Gelecek zamanın bu tipinde, /-äyâtgän/ veya /-ädigän/ eki kullanılır. Ünsüzle biten fiillere /-äyâtgän/ ve ünlü ile biten fiillere /-ädigän/ eki getirilir.²⁴² İncelediğimiz metinde sadece III. teklik şahıs örneği tespit edilmiştir.

III. teklik şahıs: /-yâtgän, äyâtgän+ø/

alkışla-yâtgän+ø-ø+ø “alkışla-y-acak+ø-ø+ø”

Yer ü kökdä, tenğrini **alkışläyâtgän** bärçä mävcüdât “Yer ve gökta, Tanrıyı **alkışlayacak** tüm varlıklar” (34/129)

kel-äyâtgän+ø-ø+ø “tekrak gel-ecek+ø-ø+ø”

Tünni ühlätgäç, mükärrär **keläyâtgän** yänği kündüznä “Geceyi uyutacak, tekrak **gelecek** yeni günü” (36/25)

7.5.2. Tasarlama Kipleri (Häbär Mäylidän Başkä Mäyllär)

Söz söyleyenin eylem hakkındaki niyet veya duygusunu ifade eden kipler bu çerçeveye içine girer. Bu fiiller, genel anlamda istek ifade etmektedir. Tasarlama kiplerine ait ekler, bildirme kiplerindeki gibi belirli bir zaman kavramı taşımamaktadır.²⁴³ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de şart, istek, emir ve gereklilik olmak üzere dört tasarlama kipi mevcuttur.

7.5.2.1. Şart Kipi (Şart Mäyli)

Şart kipi, Türkiye Türkçesinde /-sa/, /-se/ ekleri ile kurulurken Özbek Türkçesinde /-sä/ tek şekillidir. Çekimde, şahıs eki olarak iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Şart kipindeki fiil, herhangi bir iş yâda hareketin gerçekleşmesi için daha önce yapılması şart olan iş yâda hareketi ifade eder.²⁴⁴

I. teklik şahıs: /-sä+m/

seni öylä-sä+ø-ø+m “seni düşün-se+ø-ø+m”

Näfäs älgänimdä seni **öyläsäm** “Nefes aldığımda seni **düşünsem**” (1/5)

²⁴²Öztürk, s. 50.

²⁴³Coşkun, s. 134.

²⁴⁴Yıldırım, s. 198.

yür-sä+ø-ø+m “yürü-se+ø-ø+m”

Tüyğü ü hâyâlimdä **ğazâl bağîdä yürsäm** “Duygu ve hayalimde **gazel bağında yürüsem**” (3/11)

bâr-sä+ø-ø+m “git-se+ø-ø+m”

Emdi **ķây tāmân bârsäm**, râhât ü fârâgât deb “Şimdi **hangi tarafta gitsem**, rahat ve feragat diyip” (4/5)

II. teklik şahıs: /-sä+nġ/

istä-sä+ø-ø+nġ “ist-iyor+sa+ø-ø+n”

İstäsânġ cihân bōlsä, ũlkä câvidân bōlsä “Dünyada ülkenin var olmasını **istiyorsan**” (2/11)

ķädäm+köy-sä+ø-ø+nġ “adım+at-ar+sa+ø-ø+n”

Ķäyergä kim **ķädäm köysânġ**, açilġäy yaşnâbân güllär “Nereye **adım atarsan**, açılacak yetişmiş güller” (10/5)

gär de-sä+ø-ø+nġ “eğer de-se+ø-ø+n”

Nä bölgäy **gär desânġ** ũşbü vâfâdarınġgä sällämnä “Ne olacak **eğer diyorsan** o vefalıġına sellemna” (10/10)

III. teklik şahıs: /-sä+ø/

härkim de-sä+ø-ø+ø “herkim de-se+ø-ø+ø”

desä, “çin sevgidän tölämän” “**Herkim dese**, gerçek sevgiden doluyum” (5/3)

böl-sä+ø-ø+ø “ol-sa+ø-ø+ø”

El- ũlūs **āmân bōlsä**, hālķ ilä mädârâ ķil “İl-ulus **dinç olsa**, halka hizmet et” (2/12)

II. çokluk şahıs: /-sä+nġiz/

äylä-sä+ø-ø+nġiz “yap-sa+ø-ø+nız”

Mülķinġiz **şâh bekäsî äyläsânġiz** “Ülkenizin **şah hanımı yapsanız**” (43/3)

tüz-sä+ø-ø+nġiz “yap-sa+ø-ø+nız”

Meninġ üçün **büyük dīvân tüz-sânġiz** “Benim için **büyük divan yapsanız**” (43/6)

töldir-sä+ø-ø+nġiz “doldur-sa+ø-ø+nız”

Cihänni şirin küygä **töldirsânġiz** “Dünyayı tatlı şarkıya **doldursanız**” (43/13)

âkiz-sä+ø-ø+ngiz “akıt-sa+ø-ø+nız”

Şirin süvni pâyimgä âkizsängiz “Tatlı suyu ayağıma akıtsanız” (43/19)

III. çokluk şahıs: /-sä+lär/

ķil-sä-ø-ø+lär “kıl-sa-ø-ø+lar”

Özgälär men hästägä yüz mihribânlik ķilsälär “Başkaları benim gibi hastaya yüz mihribanlık kılsalar” (8/11)

Olumsuz şekli: /-mä/

Kipin olumsuz çekiminde /-mä/ olumsuzluk eki kullanılır. İncelediğimiz metinde şart kipinin örnekleri şöyledir:

I. teklik şahıs: /-mä-sä+m/

kör-mä-sä+ø-ø+m “gör-me-se+ø-ø+m”

Bu kändäy tüygü ķi seni kormäsäm “Bu nasıl bir duygu ķi seni görmesem” (27/17)

II. teklik şahıs: /-mä-sä+ng /

kel-mä-sä+ø-ø+ng “gel-me-se+ø-ø+n”

Kelmäsäng, kărâ tündek kăygülärgä bätgäymän “Gelmesen, kara gece gibi acılara batayım” (11/2)

7.5.2.2. İstek kipi (İstāk Mäyli)

İstek kipi, fiile istek, niyet, arzu kavramları verern bir tasarlama kipidir. Yapılan işin istendiğini veya o işi niyet edildiğini gösterir.²⁴⁵ İstek kipi, Özbek Türkçesinde /-gäy/, /-kăy/, /-kăy/, /-gü/, /-kü/, /-ķü/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde istek kipi sadece /-gäy/ eki ile yapılmıştır.

I. teklik şahıs: /-gäy+män/

yât-gäy+ø-ø+män “uyu-ya+ø-ø+yım”

Tüşlärimdä sen birlän bir ķiyimdä yâtgäymän “Düşlerimde senin ile bir elbisede uyuyayım” (11/1)

bât-gäy+ø-ø+män “bat-a+ø-ø+yım”

Kelmäsäng, kărâ tündek kăygülärgä bätgäymän “Gelmezsen, kara gece gibi acılara batayım” (11/2)

²⁴⁵ Korkmaz, s. 577.

öl-gäy+ø-ø+män “öl-e+ø-ø+yim”

Äyrilikdä qaldirmä, Äyrilikdä ölgäymän “Ayrılıkta bırakma, ayrılıkta öleyim”
(11/4)

7.5.2.3. Emir Kipi (Büyrük Mäyli)

Emir kipleri yalnız şekil bildiren ekler olup, tasarlanan hareketin emir ile yapılmasını ifade eder.²⁴⁶ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de I. ve III. şahıslarda istek anlamı vardır.²⁴⁷ Özbek Türkçesinde her şahıs için ayrı bir ek vardır.

I. teklik şahıs emir için /äyın/ ekleri kullanılır.

II. teklik şahıs emir eksiz veya /gin/, /-ø/ eki ile teşkil olur.

III. teklik şahıs emir için /sin/ kullanılır.

I. çokluk şahıs emir /äylik/ şeklindedir.

II. çokluk şahıs emir için /(i)ng(lär)/ veya nezaket için /(in)giz/ eki ile teşkil edilir.

III. çokluk şahıs emir ise /sinlär/ eki ile teşkil edilir.

I. teklik şahıs emir: /-ø+äyın/

kıl-ø+ø-ø+äyın “ed-ø+ø-ø+eyim”

Bu şiirimni sävgä kıläyın senğä “Bu şiirimi hediye edeyim sana” (1/16)

II. teklik şahıs: /-ø/

kâç-ø+ø-ø+ø+gıl “kaç-ø+ø-ø+ø”

Öynäb äy säbä kâçgıl, gönçä köksini açgıl “Ey sabah rüzgârı kaç, gonca göğsünü aç” (2/5)

bâr-ø+ø-ø+ø+gıl “koş-ø+ø-ø+ø”

Yähşilik tāmān bārgıl yähşilig tāmānnā kıl “İyiliğe koş, iyilik iste” (2/14)

III. teklik şahıs: /-ø+sin/

küydır-ø-ø+ø+sin “yandır-ø+ø-ø+sin”

Seni häm küydırsın sevgi uçkünı “Seni hem yandırırsın aşk ateşi” (23/22)

säyrä-ø+ø-ø+sin “söyle-ø+ø-ø+sin”

Säyräsın dil küşi sevgi köşiğın “Söylesin gönül kuşu aşk şarkısını” (23/23)

²⁴⁶ Ergin, s. 304.

²⁴⁷ Ahmad Buran ve Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, (2. baskı), Ankara 2001, s. 116.

I. çokluk şahıs: /-ø+äylik/

sür-ø+ø-ø+ø+äylik “yürüt-ø+ø-ø+ø+elim”

Kel ki vişâl içrä **dävrân süräylik** “Gel ki visal içinde **devran yürütelim**” (19/26)

öt-ø+ø-ø+ø+äylik “geç-ø+ø-ø+ø+elim”

Mäylî, bü sînâvdän bîz hām **ötäylik** “Peki, bu sınavdan bizde **geçelim**” (46/10)

küt ø+ø-ø+ø+äylik “bekle-y-ø+ø-ø+ø+elim”

Mäylî, ö Dünyädä **vişâl kütäylik** “Peki, obur dünyada **kavuşmak bekleyelim**” (46/12)

Olumsuz şekli: /-mä/

Özbek Türkçesinde emir kipinin olumsuzu /-mä/ iki ile yapılır.

I. teklik şahıs: /-mä+yîn/

bîl-mä-ø+ø-ø+ø+yîn “de-me-ø+ø-ø+ø+den”

Tûn ü künnü bilmäyîn mîhnät çekär “**Gece gündüz demeden** çalışır” (13/8)

II. teklik şahıs: /-ø/

ķîl-mä-ø+ø-ø+ø+gîl “et-me-ø+ø-ø+ø”

Äy Hüdâ, **vişâlidän ķilmägîl** menî äyrü “Ey Huda, **vuslatından etme** beni ayrı” (4/10)

äcrät-mä-ø+ø-ø+ø+gîl “ayır-ma-ø-ø-ø+ø”

Közgüdän äcrätmägîl dîdârnî “Aynadan bakışı ayırma” (25/8)

III. teklik şahıs: /-mä-sin/

äcrät-mä-sîn-ø-ø+ø “ayır-ma-sîn-ø-ø+ø”

Äcrätmäsîn bîznî äyrîlik ķülî “Ayrımasın bizi ayrılık eli” (23/19)

tüğdür-mä-ø+ø-ø+ø+sîn “getir-me-ø-ø+ø+ø sin”

Tüğdürmäsîn hîcrân közimîzdä yâş “**Getirmesîn** ayrılık gözümüze yaş” (23/19)

ber-mä-ø+ø-ø+ø+sîn “ver-me-ø-ø+ø+ø sin”

Bermäsîn bîrdäm senġä âzârnî “Sana bir an acı **vermesîn**” (25/10)

7.5.3. Birleşik Kipler (Mürakkâb Mâyillär)

Özbek Türkçesinde birleşik kipler; haber ve dilek kipleriyle anlatılan kılış veya oluşun hikâye veya rivayet edildiğini yahut da şarta bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmek için kullanılan ve **e->i-** ek fiilinin yardımıyla kurulur.²⁴⁸

7.5.3.1. Hikâye (Hikâyä)

Özbek Türkçesinde fiil kipinin gösterdiği oluş ve kılışın geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren çekim şeklidir. Asıl fiilin kipleri ile **e->i-** fiilinin görülen geçmiş zamanın veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde emir dışındaki bütün kiplerin hikâye şekli vardır.

7.5.3.1.1. Geniş Zaman Hikâyesi (Hâzîrgî-Kelâsî Zâmân Hikâye Fe'li)

Geniş zamanın ifade ettiği anlamların geçmişte olduğunu gösteren, geçmişe aktarılmış sınırsız bir şimdiki zaman anlatan, ayrıca geçmişte süren bir hareketin, bir oluş veya bir kılışın artık devam etmediğini belirten birleşik zamandır.²⁴⁹ Özbek Türkçesinde geniş zamanın olumlusu **/-är+ø-d+i/** şeklinde yapılırken Türkiye Türkçesinde ise **/-r+ø-d+i/**, **/-r+ø-d+i/**, **/-ar+ø-d+i/**, **/-er+ø-d+i/**, **/-ir+ø-d+i/**, **/-ür+ø-d+ü/** ekleri ile yapılır.

I. teklik şahıs: **/-är+ø-d+i-m/**

sev-är+ø-d+i+m “sev-er+ø-d+i+m”

Köp **sevärdim**, bu ülüg fârzânâ insânnî “Çok **severdim**, bu büyük insanı” (13/61)

ķör-är+ø-d+i+m “gör-ür+ø-d+ü+m”

Ķörärdim yâş, ülüg dän ķädr ũ hürmät “**Görürdüm** genç-büyükten değer ve hürmet” (47/35)

ķil-är+ø-d+i+m “yap-ar+ø-d+i+m”

Ķilärdim yâş, ülüg, bärigä hüdmat “**Yapardım** genç, büyük, hepsine hizmet” (47/36)

III. teklik şahıs: **/-är+ø-d+i+ø /**

bâķ-är+ø-d+i+ø “bak-ar+ø-d+i+ø”

Bâķärdi yüz hâsrät bîlân hâr ândâ “**Bakardı** yüz hesret ile her anda” (33/4)

âķ-är+ø-d+i+ø “ak-ar+ø-d+i+ø”

Mendâ cîm-cîtlik **âķärdi** sŭv bölîb “Bende sessizlik su olup **akardı**” (12/9)

²⁴⁸Coşkun, s. 140.

²⁴⁹Coşkun, s. 141.

tök-är+ø-d+ï+ø “dök-ar+ø-d+ï+ø”

Қан **tökärdi** yüräğin yâräsüdän “Kan **döküyordu** yürek yarasından” (33/8)

III. çokluk şahıs: /-r+ø-d+ï+lär /

de-r+ø-d+ï+lär “de-r+ø-d+ï+ø”

Bälälük дәvrimdä ätäm **derdilär**: “Çocukluk dönemimde atam **derdi**.” (34/130)

7.5.3.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman Hikâyesi (Ötgän Zämân Hikâyä Fe’li)

İncelediğimiz metinde duyulan geçmiş zamanın hikâyesi /-gan/ sıfat fiil eki ve /+e- / ek- fiilinin yardımıyla teşkil edilmiştir. Bu ekler burada zaman eki olarak görev yapar.²⁵⁰

I. teklik şahıs: /-gän+e-d+ï+m/

қал-gän+e-d+ï+m “kal-mış+ø-t+ï+m”

Қанча yıllар беһабär **қалгән edim** “Nice yıllar habersiz **kalmıştım**” (13/64)

äyt-gän+e-d+ï+m “söyle-miş+ø-t+ï+m”

Men häm **äytgән edim**: “seni sevämän” “Bende **söylemiştim**: “seni seveceğim” (28/2)

II. teklik şahıs: /-gän-e-d+ï+nğ /

äyt-gän+e-d+ï+nğ “söyle-miş+e-t+ï+n”

Sen häm **äytgән edinğ** “seni sevämän” “Sen hem **söylemiştin**: seni seveceğim” (28/2)

7.5.3.2. Rivayet Birleşik Kipi (Eşitgänlik Müräkkäb Mäyli)

Özbek Türkçesi rivayet birleşik çekiminde ise ek fiil (+e- “imäk”) çoğunlukla, /-ekän/ şeklindedir ve kendisinden sonra zamir kökenli şahıs ekleri eklenir; bazen de rivayet ek fiilin /-emiş/ biçimi ile oluşturulur.²⁵¹

7.5.3.2.1. Geniş Zaman Rivayeti (Hâzîrgi-Keläsi Zämân Eşitgänlik Fe’li)

Özbek Türkçesinde geniş zaman eki /-r/, /-är/, /-ekän/ kelimesi vasıtasıyla teşkil edilir. Bu kip; bir nakil, bir anlatma ifade etmekte kullanılır.²⁵² Türkiye Türkçesinde ise

²⁵⁰Coşkun, s. 144.

²⁵¹Yıldırım, s. 203.

²⁵²Coşkun, s. 150.

/-r+ø-miş/, /-r+ø-mış/, /-ar+ø-mış/, /-er+ø-miş/, /-ir+ø-miş/, /-ır+ø-mış/, /-ur+ø-muş/, /-ür+ø-müş/ şeklindedir.

III. teklik şahıs: /-är+e-kän+ø/

kel-är+e-kän+ø “gel-ir+ø-miş+ø”

Қақан **kelär ekän** түфәндән һәбәр? “Ne zaman gelirmiş fırtınadan haber?” (33/12)

Olumsuz şekli: /-mäs-e-kän/

III. teklik şahıs: /-mä-s+e-kän+ø/

yet-mä-s+e-kän+ø “anla-ma-z+ø-miş+ø”

Алп йигитләр қәдрігә **yetmäs ekän** “Алп йигитлер kadrini **anlamazmış** (34/38)

8. Filimsiler

8.1. İsim- Fiiller (Häräkät Nâmı)

Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimleridir.²⁵³ Özbek Türkçesinde isim- fiiller /-mâq/, /-(i)ş/, /-(u)v/ ekleriyle yapılırken Türkiye Türkçesinde ise /-mak/, /-mek/, /-me/, /-ma/, /-ış/, /-ış/, /-uş/, /-üş/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde görülen isim-fiiller ve örnekleri şu şekildedir:

8.1.1. İsim Yan Cümlesi Yapan İsim-Fiil Ekleri

/-mâq/

yet-mâq “kavuş-mak”

Väşlîngä **yetmâq üçün**, äy sevgilim “**Kavuşmak için**, ey sevgilim” (44/7)

Тәліҗ-і bedär keräkdür menğä “Açık şans gerektir bana” (44/8)

yât-mâq+dä “yat-mak+ta”

Müzlä, çökib **yâtmâqdä** “Buzlanarak, çöküp **yatmakta**” (45/21)

öt-mâq+dä “geç-mek+te”

Äy ü yillär, kıış ü yäzlär **ötmâqdä** “Ay ve yıllar, kış ve yazlar **geçmekte**” (42/59)

/-gän/

näfäs **äl-gän**+im+dä “nefes **al-dığ**+ım+da”

Näfäs **älgänimdä** seni öyläsäm “Nefes **aldığımda** seni düşünsem” (1/5)

²⁵³Korkmaz, s. 747.

sâğîn-**gân**+im+dä “özle-**diğ**+im+de”

Seni **sâğıngänim**dä dedim, ämmâ “Seni **özlediğim**de dedim, ama” (45/15)

qâl-**gân**+dä “kal-**diğ**+ım+da”

Siz, ö yâqdä, men, bû yâqdä **qâlgändä** “Siz, o tarafta, ben, bu tarafta **kaldığım**da”
(37/25)

/-iş/

äylän-**iş**+i+dä “dön-**düğ**+ün+de”

Tün ü künniñg tünimsiz **äylänişidä** “Gece ve gündüz durmadan **döndüğünde**”
(17/14)

qıl-**iş** “et-mek”

Şidk ilä el- yûrtgä **hïdmätlär qılış** “Doğruluk ile il- yurda **hizmetler etmek**”
(34/72)

sev-**iş** “sev-mek”

Üygänädï mendä, **seviş iştägi** “Uyanacak bende **sevmek dileği**” (35/14)

8.1.2. Yükleme İsmi Yapan İsim-Fiil Ekleri

/-ø/ (emir)

icâbät **qıl-ø** “kabul et-ø”

İcâbät qıl meniñg bû ilticâyim “**Kabul et** benim bu duamı” (47/116)

hämra **qıl** “hamra kıl”

Märhamätiniñni yenä **hämra qıl** “Merhametini yine **hamra kıl**” (31/51)

/-sä/ (şart)

ämân bül-**sä** “dinç ol-sa”

El- ülüs ämän **bölsä**, hâlk ilä mädârâ qıl “İl-ulus dinç **olsa**, halka hizmet et” (2/12)

ürüş **bol-sä** “savaş **olsa**”

Gär **ürüş bölsä**, cihân zindân bülär “Eğer **savaş olsa**, cihan hapishane olacak”
(34/61)

tirik **böl-sä+m** “diri **olsam**”

Vatänsiz gär **tirik bölsäm**, ölikmän “Vatansız eğer **diri olsam** da, ölüyüm”
(47/120)

ğâzâl bâğîdâ **yûr-sä+m** “gazel bağında **yürü-se+m**”

Tüyğü ü hâyâlimdâ **ğâzâl bâğîdâ yûrsäm** “Duygu ve hayalimde **gazel bağında yürüsem**” (3/11)

/-ib/

kîl-**ib** “kal-**ip**”

Ûyîdâ hâlvât **kîlib** “Evinde yalnız **kalıp**” (13/31)

sâğîn-**ib** “özle-y-**ip**”

Yürägim yîglâydi seni **sâğînib** “Kalbim ağlayacak seni **özleyip**” (23/15)

/-di/

Görülen Geçmiş zaman ekidir.

ket-**d+i+lär** “**git-t+i+ler**”

İkkî bürgüt- ikkî ârsälânîm, ürüşgä **ketdîlär** “İki kartal- iki aslanım, savaşa **gittiler**” (34/30)

kîl-**d+i+lär** “**ver-d+i+ler**”

Yâvgä kârşî Köp küräşlär **kıldîlär** “Düşmana karşı çok mücadeleler **verdiler**” (34/31)

Yâv şafînî bözdîlär “Düşman safını **bozdular**” (34/32)

Yâvnî yenğîb ârkägä **kaçîrdîlär** “Düşmanı yenip **uzaklaştırdılar**” (34/33)

8.2. Sıfat fiil (Sifâtdâş)

Sıfat- fiil, fiilin anlamını zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şekildir.²⁵⁴

Türkiye Türkçesinde ise /-an/, /-en/, /-r/, /-ar/, /-ur/, /-ür/, /-miş/, /-mış/, /-muş/, /-müştü/, /-dik/, /-duk/, /-dük/, /-tik/, /-tık/, /-tuk/, /-tük/, /-acak/, /-ecek/, /-maz/, /-mez/, /-ası/, /-esi/, /-di/, /-dı/, /-du/, /-dü/, /-tı/, /-ti/, /-tu/, /-tü/, /-malı/, /-meli/, /-dağı/, /-deği/ ekleriyle yapılırken incelediğimiz metinde ise görülen sıfat-fiiller ve kullanım şekli şöyledir:

8.2.1. Sıfat Yan Cümlesi Yapan Sıfat Fiil Ekleri

/-âyâtgân/

âlkışlâ-yâtgân “alkışla-**makta**”

²⁵⁴Banguoğlu, s. 422.

Yer i kökdä, tenğrini **alkışläyätgän** bärçä mävcüdät “Yer ve gökta, Tanrıyı **alkışlamakta** tüm varlıklar” (34/129)

/-gän/

kör-gän “gör-en”

Qarängülik bāyramını **körgän** ay “Karanlık bayramını **gören** ay” (33/7)

et-gän “ed-en”

Üyimni **tärk etgän** çağıngdän başläb “Evimi **terk eden** zamandan başlayıp” (45/18)

/-är/

öt-är+dünyä+dä “**geçici dünyada**”

Bu **ötär Dünyädä** yähşi iş, ne dūr? “Bu **geçici dünyada** güzel iş, nedir?” (34/2)

āk-är+süv+gä “akan suya”

Ākär süvgä köz yāşimni Ākiziib “**Akan suya** gözyaşımı akıtıp” (34/20)

/-mäs/

ünütıl-mäs yädgärliklärnı “unutul-maz- anıları”

Ünütılmas yädgärliklärnı yāzgändür “**Unutulmaz anıları** yazmıştır” (13/34)

öt-mäs-keçälärdä “geç-mez gecelerde”

Ötmäs keçälärdä gähı yazıb şıır “**Geçmez gecelerde** bazen şiir yazıp” (19/13)

8.2.2. Yükleme İsmi Yapan Sıfat-Fiil Ekleri

/-är/, /-r/

de-r-d+i+lär “de-r-d+i”

Bälälik dävrimdä ätäm **derdilär**: “Çocukluk dönemimde atam **derdi**.” (13/1)

tür-är+ cāy+im “kal-**acak**+bir+yer+im”

Bir **türär cāyım** “**Kalacak bir yerim**” (34/9)

ye-y-är+nān-im “yiy-**ecek**+ekmeğ+im”

Yeyär nānım “**Yiyecek ekmeğim**” (34/10)

/-gän/

tür-gän+d+i “dur-**muş**+t+u”

Köz tütib **türgändi**, ālis Yüldüzlär “Göz dikip **durmuştu**, uzak yıldızlar” (33/10)

kör-**gän** “gör-müş”

Seni **körgän** bärçä “aşık kışlar hām “Seni **görmüş** tüm âşık kuşlar da” (45/34)

äcräl-**gän** yöl “ayrıl-mış yol”

Kaçân birleşärkän, bü **äcrälgän yöl**? “Ne zaman birleşir, bu **ayrılmış yol**?”

(19/16)

/-**d+i**/

kel-ä+**d+i** “gel-ecek”

Älis, älişlärän, kelädi bir ses “Uzak, uzaklardan **gelecek** bir ses” (40/4-5)

8.3. Zarf-Fiil (Rävişdâşlär)

Zarf fiiller bir yanıyla fiil bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramı karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptir.²⁵⁵ Türkiye Türkçesinde ise /-a/, /-e/, /-i/, /-ı/, /-u/, /-ü/, /-ip/, /-ıp/, /-up/, /-üp/, /-arak/, /-erek/, /-ince/, /-ınca/, /-unca/, /-ünce/, /-alı/, /-eli/, /-madan/, /-meden/, /-ıcak/, /-icek/, /-ıcağız/, /-iceğiz/, /-uban/, /-üben/, /-ubanı/, /-übeni/, /-ubanın/, /-übenin/, /-gaç/, /-geç/, /-ışın/, /-işin/, /-uşun/, /-üşün/, /-ken/ ekleriyle kurulurken incelediğimiz metinde ise görülen zarf fiiller ve kullanımı şöyledir:

8.3.1. Bağlama Zarf-Fiil Ekleri

/-**ib**/

ber-**ib** “ed-ip”

Äy ü küyâş **yârdäm berib** turgändä “Ay ve güneş **yardım edip** durunca” (33/25)

yenğ-**ib** “yen-ip”

Yävnî yenğib ârkägä kaçirdilər “**Düşmanı yenip** uzaklaştırdılar” (34/33)

çök-**ib** “çök-üp”

Müzläb, **çökib yâtmâkdä** “Buzlanarak, **çöküp yatmakta**” (45/21)

8.3.2. Hal Zarf-Fiil Ekleri

/-**ä**/

yâğ-**ä** başlädi “yağ-maya başladı”

²⁵⁵Korkmaz, s. 841.

Kış Keldi û qar hăm **yâğä başlädi**” dedi “Kış geldi ve kar da **yağmaya başladı**”
(42/40)

/-b/, /-ib/

ķuyâş yârķirä-**b** “güneş parla-**yarak**”

Ķuyâş yârķiräb, menġä “Mäyl” dedi “**Güneş parlayarak**, bana “ tamam” dedi”
(42/49)

esişdän ħâl-**ib** “esmekten kal-**ıp**”

Mäyîn tânġ yelî hăm **esişdän ħälîb** “Sabahın yumuşak rüzgârı da **esmekten kalıp**”
(45/8)

Hârîġîn nâfäs âl-**ib** “yorgun nefes al-**ıp**”

Hârîġîn nâfäs âlîb, âdim taşläydi “**Yorgun nefes alıp**, adım atacak” (45/9)

/-bân/

ķîl-i+bân “yapan”

Dîldä **Mühäbbät ķîlibân** Âşîyân “Gönülde **muhabbet yapan** yuva” (31/35)

/-mäy/

bâķ-mäy “bak-**may-ıp**”

Menġä bâķmäy cäfä ķildîġ, bû âzârîġġä sällämna “**Bana bakmayıp** zulüm ettin,
bu incitmene sellemna” (10/8)

/-gäni/

âzîz ķörün-**gäni**+m+dä “aziz görün-**düğ**+ü+m+de”

Hâġķ köziġä “**âzîz ķörünġänim**dä “Halk gözüne **aziz göründüğümde**” (37/10)

öt-**gäni**+ni “**geç-tiğ**+i+ni”

Kün û tün **ötgänîni** “Gün ve gecenin **geçtiğini**” (41/47)

/-gändä/

âl-**gändä** “al-**dıġında**”

Äcäl, sizni mendän **âyrib âlgändä** “Ecel, sizi benden **ayrıp aldığında**” (37/27)

sâl-**gändä** “sal-**dıġında**”

Därd û ġämlär cîsmîzġä **çänġ sâlgändä** “Dert ve gamlar **vücudunuzda saldıġında**” (37/26)

8.3.3. Sınırlandırma Zarfları

/-gũnçä/

tâng ât-gũnçä “sabah **oluncaya kadar**”

Keçä tâng âtgũnçä kõnğlũm kõzlärĩnğnĩ yâd etâr “**Gece sabah oluncaya kadar** kalbim gözlerini yâd eder” (6/1)

tâng ât-gũnçä “sabah **oluncaya kadar**”

Tâng âtgũnçä tãmãnâ birlä kökkä tilmürüb türmãn “**Sabah oluncaya kadar** temenna ile göğa bakmışımdır” (20/4)

el-ũlũs bõl-gũnçä “il- ulus **oluncaya kadar**”

El-ũlũs **bõlgũnçä** “il- ulus **oluncaya kadar**” (13/53)

8.3.4. Zaman Zarf-Fiil Ekleri

/-käch/

tärk etib çık-käch “terk edip çık-**ınca**”

Tärk **etib çıkkaç** vätändän, uşbü râz öldi äyân “**Vatandan terk edip çıkınca**, bu sır oldu ayan” (8/3)

/-kän/

birläş-är+kän “birleşir”

Kaçan **birläşärkän**, bü äcrälgän yõl? “Ne zaman **birleşir**, bu ayrılmış yol?” (19/16)

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

9. TRANSKRİPSYON

YÂRÜĞ MİHRİBÂNLİK

[1]

1 Bü şî'irîmnî senġä yâzâmân, senġä
 İlik bir bâhârniġg ilik tângidä
 Kizil gül hâyâli, sükût sirläri
 Âķâr bir bülâķdek ķuyâş âġġġä

5 Nâfâs âlgânîmdä seni öyläsâm
 Mü'âttâr bülütdän yâġâr 'işķ ũni
 Seniġg birlä dâyim yâşil tüş kabî
 Ötâr bü hâyâtniġg münâvvâr tûnî

10 Ġâzâl yâzgânîmdä, seniġg közläriġg
 Yârüġ mihribânlik sâķâr sözimġä
 Bü yâlgizliġimä, hâyâliġg ķüli
 Ġüzâl bir behiştñî âķâr közimġä

15 Hâyâtümnî sensiz tâşâvvür ķiliş
 Bâhârñî çiķâksiz demâkdür meġġä
 Bü şî'irîmnî yâzdî hâyâliġg ķüli
 Bü şî'irîmnî sâvgâ ķilâyîn senġä

YÄHŞİLİK TÄMÄNNÄSİ

[2]

- 1 Gül açıldı här yänä, köz açıb tāmāşā kıl
Nävbähâr yelî esdî, emdî mäyl-i şahrâ kıl
- Gönçälär külib turgän, lälälär tölüb turgän
Sâz ü şöhbät äsbâbîn bärçägä mühäyyâ kıl
- 5 Öynäb äy şabâ kaçgıl, gönçä köksini açgıl
Kökkä ʿâtrini saçgıl, yer ü köknî zibâ kıl
- Tâ sevîşgä fursät bâr, bölmä sevgidän bizâr
Mihr ilä sevimli yâr, el yûrâkidä câ kıl
- 10 Äy yigît vätändâşim, äy inägä- kârdâşim
ʿİlm ü fännî örgängil, öznî yahşî dâna kıl
- İstäsäng cihân bôlsä, ülkä câvidân bôlsä
El- ülüs âmân bôlsä, hâlk ilä mädârâ kıl
- Ülkä hüdmatın kılğıl, ânä häkkini bilgıl
Yähşilik tāmân bargıl yähşilig tāmännâ kıl
- 15 Ötdi rānc ü mühännätlär, keldi yähşî fursätlär
Yârkin öldi zülmätlär, nûr içidä mä'vâ kıl

KİLÄ KÖRMÄ

[3]

- 1 Ğışķımdä öziñgni yänä şaydâ ķilä ķörmä
Väşlimni täşävvürdä tämännä ķilä ķörmä

Kõz yaşı ũ dil ķanı ũ nälänġgä işānmām
 Yõlimdä köziñġ yaşini dāryā ķilä ķörmä

- 5 Ğhiñġ äsāri ġāhidä yüz nälādān ārtıķ
Ğhiñgni yenä näläġä sävdâ ķilä ķörmä

Dārdimġä yõliķķān ķişi dārmān tāpā ālmās
 Mendān ise bŭ dārd, müdāvā ķilä ķörmä

- 10 Hārkimġä cīdālīķ ġāmīdān şekvā ķilŭrsen
Ġār ʿaşīķ esāñġ, şekvā-i bicā ķilä ķörmä

Tŭygŭ ũ ġāyālīmdä ġāzāl bağīdä yŭrsām
 Rŭhimdāġi ʿālāmnī tāmāşā ķilä ķörmä

GÜL Ü ŞABNÄM

[4]

1 Täng ätib sähär böldi, körmädi közüm üykü
KİM üçirdi üykümnï? kildï kım menï cädü?

Fârîğ erdï tã könglüm, sâğ edï tãn ü könglüm
Yândirib tãnïmnï ʿışk, âylädi köngülñi sūv

5 Emdï kây tãmân bårsäm, rãhät ü fãrãgät deb,
Öl tãmândän älbättä, dârd ü gäm kelär ütrü

ʿİşk elï mişälidür, bârg-ï gül bilân şabnäm
Közläridä nãm bölsä, läbläridä dūr külgü

Öndan özgäñi könglüm istämäs bũ dünyädän
10 Äy Hüdâ, vişälidän kılmägil menï âyrü

ÇİKSÄ KÛYÅŞ MÄĞRİBDÄN

[5]

1 Bü dünyädä tãpilmäydi çin sevgi
İşânmä hiç kaçân, sevgi sözigä
Härkim desä, “çin sevgidän tölämän”
Köräsän äldävçi häväs közigä

5 Ötdi şirin-läylilärnîng dävrası
Tãpilmäydi başkä fârhâd ü mäcnün
Köngül köymä, hiç äldänmä sevgigä
Çin sevgi häm fâkâţ häväs dür bükün

10 Çiksä ägär kûyâş mäğrib tamândän
Kündä, yüldüz pârläsä tegräkkä
Åksä ägär tâş bāğrîdän kızıl kân
Tãpîlädi çin sevgi häm yüräkkä

ÜYLÄR YÜLDÜZİ

[6]

- 1 Keçä tâng âtgünçä könglüm közläringni yâd etär
Üyqüsizlikdän tâng âtgändä közim färyâd etär
- Üyläring yüldüz bölüb, ây yârügidä men bilän
Öynäşär här keçä ü cân ü köngülñi şâd etär
- 5 Härkäçân kim häsrät ü käygü yüräkdä cäyläşär
Közläring yüz yähşi tüygünï ängâ icâd etär
- Sen bilän uçrâşdım ü sevgi tügildi könglümä
Emdi seŋgä Säyräsın säyräb gazâl inşâd etär
- Küysä- küysin ‘işq ötïdä cân ü tân väyränäsï
- 10 Sevgi, küygän cân ü tänni yängidän âbâd etär

ṬALʿİSİZ GÜZÄL

[7]

- 1 Tinik közgügä nâzläniḇ, âytämân:
 “Äyâ közgücân,
 Menġä bergil cävâḇ
 Köziṅgä güzäl körinärmân mî, yök?”
- 5 Menġä mîhr ilä köztikib âytädi:
 “Başıṅgdân äyâġiṅgäçä dūr güzäl
 Ḥâyâliṅ güzäldür, cämâliṅ güzäl
 Öziṅ bir mârâl, közläriṅgdür ġazäl
 Täniṅni kümüṣdân yäsäḇ dūr Ḥüdâ
- 10 Böyiṅ ârzü ḵamätidân büländ
 Niġâhiṅ häväs bâdäsîn tâmçisi
 Läbiṅ ġünçäniṅ ḵibḵizil külgisi
 Tiṣiṅ lâlâ yäfräġiniṅ ṣäbnämi
 Sesiṅ dūr dütdärdän tärälgän ṣadâ
- 15 Väyâ ṣiʿiri ü näyniṅ ḵuṣim küyläṣi
 Söziṅ ilk bâḥâr ḵuṣlärin säyräṣi
 Sâçiṅ ây bulâġi, tünim keçäsi
 Ḥiṣâliṅ yâkimli mäyin tâṅg yeli
 Çirây közgüsüdä güzäl erkäsân
- 20 Güzällär içidä öziṅ birtäsân
 Väli, bû güzällikni bilgüçi, kim?
 Väli, bû çirâyniṅ ḥäridäri, kim?
 Güzäl âḵbiläksân,
 Mäläksân,
- 25 Väli,
 Çirây başḵä ü bâḥtdür başḵäçä
 Güzälsân, väli ṭalʿiṅ yök senin
 Bütün ʿiṣḵsân
 “Âṣiḵiṅ yök seniṅ”

AYRİLİK ŞEKVƏSİ

[8]

- 1 Ayladı kismət meni Afgānistānimdən cida
Tāşladı ğurbātdā, kildi hān ũ mānimdən cida
- Tārk etib çikkaç vātāndan, ũşbū rāz öldi ʿāyān
Kim vātān dūr cān ũ cismim böldi cānimdən cida
- 5 Öz vātāndā şöhrā erdim, hem sevimli, mühtārām
Özgā yūrt etdi meni nām ũ nişānimdən cida
- Aşiyānsiz ānā kışlār dārdini bildim āniķ
Tāki böldüm ğurbāt içrā aşiyānimdən cida
- 10 Tāvlānārdi başim ũzārā mihr ilā yārķin kūyāş
Ah, kim böldüm kūyāşli āsmānimdən cida
- Özgālār men hāstāgā yüz mihrībānlık ķilsālār
Kōrinār menġā sitāmdek, mihrībānimdən cida
- Dārd ilā ārām edim, ārām-i cānim ķāşidā
Yōk, menġā ārām, ũşāl ārām-i cānimdən cida

VİŞÂL İSTÂĞİ

[9]

1 Yâr ägär yâr esä, yârä cäfâ kılmäydür
Mihribânlig ünütib, tärk-i vâfâ kılmäydür

Yârlig şiväsî dür gâh niyaz ü gâh nâz
Öl kabî, ʿömür böyi bizni âdâ kılmäydür

5 Hâr tamân bâxsä üşâl yândä türärmän, âmâ
Kipriği ökläri köksimni yârâ kılmäydür

Âyrilik dârdi ü töhmät gämî vâ râşk öti
Öl sîtâm kılmädî kim, yâr mângâ kılmäydür

10 Gärçi dârdimgä çüçük sözi dävâ dür lekîn
Yâr köp dârd berib, hiç dävâ kılmäydür

Hâr zâmân yângî cäfâ rämîni tutgây, netâyin?
Bändälärdän üyälîb, târs-i Hüdâ kılmäydür

İkkî açündä köngül, vâşlini istârdim dâyim
Lekîn, öl yâr, bû istâknî râvâ kılmäydür

SÄLLÄMNÄ

[10]

- 1 Kõzim tüşdi cämâlinġgä, bû didârinġgä sällämnâ
Kõzinġ, dil râzinî âytdi, bû izhârinġgä sällämnâ

Gähî mihrinġ bilân bâkib, dilimni şâd âylärsân
Gähî câvr ilâ öldirġüçî kirdârinġgä sällämnâ

- 5 Kâyergä kim kädäm köysänġ, açilġäy yäşnâbân güllär
Kõzimġä kel, kädäm köygil, bû räftârinġgä sällämnâ

Seninġ yâdinġ bilâ ây cân, kârâ tunnî tânġ âttirdim
Menġä bâkmây câfâ kildinġ, bû âzârinġgä sällämnâ

- Hämä câvr ü câfâlârgä vâfâ ü mihir kâytârdim
10 Nâ bölgäy gâr desänġ üşbü vâfâdârinġgä sällämnâ

“Azimî” şi‘irigä öleşşâş yârâtdim üşbü şi‘irimni
Yetâr menġä elim gâr âytsâ: aş‘ârinġgä sällämnâ

AYRILIKDÄ QALDIRMA

[11]

- 1 Tüşlärimdä sen birlän bir kiyimdä yätgäymän
 Kelmäsänġ, qara tündek qayġulärgä batgäymän
 Sensiz äy küyaş közli, müz içidä katgäymän
 Ayrilikdä qaldirmä, Ayrilikdä ölgäymän
- 5 Keçälär tanġ atġunça, közlärinġni öyläymän
 Äydin äy bilän birgä, közlärinġni söyläymän
 Sen üçün qoşıq bağläb, közlärinġni küyläymän
 Qib-qizil çiçäk dürmän, ayrilikdä sölgäymän
- 10 Yel bölüb, äyägünġgä istäġimni saçgäymän
 Qayġülü köngül dardın, men qaşınġda açgäymän
 Sendän ayru kim sarı, qay tamânġa kaçgäymän?
 Ayrilikdä qaldirmä, bölmäsä ne bölgäymän?
- 15 Künsäyin yurâkimdä, artädı seninġ sevginġ
 Sen sarı äyägimni, tartädı seninġ sevginġ
 Här tamânġa yüzlänsäm, tartädı seninġ sevginġ
 Özligimdän äcräldim, sevgi birlä tölgäymän

SÖNGGİ ʻİŞK

[12]

- 1 Könqlimä tåqıldi mä'vâ, sönngi ʻişk
Sözlärimgä berdî mʻänâ, sönngi ʻişk

Gönçälär tûygüsüdä pînhân edim
Yel bölîb, kıldî hüvâydâ, sönngi ʻişk

- 5 Mäysälär üyğüsüdä üygâğ edim
Közlärimgä yâydî rüyâ, sönngi ʻişk

Nây tāmâğüdä tökilgân dârd edim
Bir çâlib, etdi müdâvâ, sönngi ʻişk

- 10 Mendâ cîm-cîtlîk âqârdî sûv bölîb,
Mâvc ürib, başlâtdî gâvgâ, sönngi ʻişk

Saçlârîmdân tûn çiçâklâr ʻâtrîni
Âkîzîb, âkîzdî dâryâ, sönngi ʻişk

Dârd ü lăzzât âräsüdä, bilmädîm
İlk mühâbbât erdi mü, yâ sönngi ʻişk?

FÄRZÂNÄ NÄVÂYİGÄ

[13]

- 1 Bâlâlik dâvrîmdä âtâm derdilär:
 Kün bâtâr sârî ‘acîb bîr şähr vâ
 Hânâkâhî hâr mîsâfir benâvâgä,
 Yâhşi mänzildür
- 5 Kök öpâr qörgânläri,
 Ränd ü ‘âyârlärgä m’âvâdür
 Mâdräsä, dârülfününidä öküvçilär ü ‘âlimlär
 Tün ü künni bilmäyîn mihnät çekär
 Bağ ü râgî mäysä ü güllär bilân güyâ kî cännâtdür
- 10 Süvläri müzdek sâvûk
 Beğübâr âsmânî denğizdek tünik
 Keçasî kündüz kabî
 Çilçirâglär birlä yârkindür
- Bü ‘acâyib şährdd
- 15 Bağçasî cännät mîsâl bîr fäyzli üy körinür
 Ūşbü üyniñg eşigî
 Keçä-kündüz el üçün açık
 Benävâlärgä nâvâ
 Dârdmändlärgä dâvâdür, ūşbü üy
- 20 Ūydä, ämâ bîr dâhâ
 Bîr ūlûğ, fârzânä, însân vâ
 Mâl ü dâvlät öndä çeksiz bôlsä hâ
 Bârîni ‘ilm ü hünärlärniñg revâcigä,
 Mülk âbâdânligigä, şârf etgândür
- 25 El üçün ‘âlî ‘âmâratlär
 Mâscid ü mâdräsä ü hâmmâm ü köpriklärni kurgândür
 Hânâkâ, kârvânsârâllärni
 Hâm tegirmân ü kûdûklärni

- 30 Həlkə üçün bünnyad qılğandır
 Özi, dünyə ləzzətindən vız keçib,
 Üyidə həlvət qilib,
 Öz eligə,
 Öz tiligə, köp əsərlər
 Ünütlməs yadgərləklərnə yazgandır
 35 Şi'r ulla nəsir ulla ilm ulla hikmətdə
 Həmsə ulla tərīh ulla divānlər yəratgandır
 Mütərib ulla nəqqaş ulla şa'irlər
 Hüşnəvis ulla fəzil ulla əlim dāhəllərnə
 Hər tāməndən çərləb, öz şəhrigə yığgandır
 40 Kəncə-kəncə kəsəb ulla fən əhlī,
 Uşbu gəmhər ulla mürəbbi' arqəli
 Kəsbininğ əvcigə yetgandır
 Kəncə kent ulla şəhlər
 Ö tufəyli, yəngidən bünnyad etilgandır
 45 Ö bilən, bir mülk ulla bir millət
 Dəhr ərə şöhrət kəzəngandır

- Lekin...
 Özi, yəkkə ulla yəlgüz
 Bələsiz, əiləsiz,
 50 Dünyādən ötgandır
 Ötgən...
 Əmə bərçə aşəri
 El-ülüs bölgünçə,
 Dünyə bəriçə,
 55 Mənaviyət əsməni əvcidə,
 Yəltirəq yüldüz bölüb,
 Məngü yəşəb turgəy,

- Men, kiçiklikdən
 Köp sevərdim, bu ʿacəyib şəhrni
- 60 Men, kiçiklikdən
 Köp sevərdim, bu ʿülüg fərzənə insənni
 Lek, öniŋg ʿätini bilsəm həm,
 Cəvidən ʿşərindən
 Qançə yillər beħəbər qalgən edim
- 65 Bū hətə, menden eməs,
 Bū hətə, sendən eməs,
 Bū hətə, bizdən eməs erdi
 Bū hətə, zəlīm fəlak,
 Bū hətə, mihr ʿü mürüvvətsiz zəməni,
 70 Bū hətə, bəzgə ʿədələtsiz tüzümlərdən edi.
 Meni keçir,
 Əy ʿəziz şəhrim!
 Meni keçir,
 Əy ʿülüg bəbəm!
 75 İstəgim:
 Məhrum elim həqqi,
 Əy güzəl şəhrim “həri”,
 Əbəd bəl!
 İftihər, sevdəgim,
 80 Əy ʿülüg bəbəm “Nəvayi”,
 Şad bəl!

TÂPİLMÄS**(1)**

[14]

- 1 Virân vätänimdek yenä virânä tâpilmäs
 Virân vätänimdä mengä kâşânä tâpilmäs

Ğurbätdä häķârät ğämî ũ fâķr ötüdek
 Cänimgä bälâ, cismimä zâvlânä tâpilmäs

- 5 Hâr ne kî yûķâlsä, tâpîlâr säʿy ilâ, ämmâ
 Dünyädä fâķâķ âtä bilân ânä tâpilmäs

Deyäylik kî: vätän ʿişķidä dîvânä kâmm ermäs
 Mendek vätänim ʿişķidä dîvânä tâpilmäs

- Dîl ählî ũ söz ählî öķîb şîʿirlärimnî
 10 Derlâr: bû ğühârlâr kâbî dürdânä tâpilmäs

TAPİLMÄS (2)

[15]

- 1 Mendek, yenä bir dilbär-ï färzânä tãpïlmäs
Sendek, yenä bir ʿaşïķ-ï divânä tãpïlmäs

ʿİşk ʿâlämîdä tãpïlädür hüsrev ü mæcnün
Færhåd kâbî ʿaşïķ-ï mærdânä tãpïlmäs

- 5 Mîng bir keçä äfsânä öķüb berdî şæhræzâd
Äfsânäçi yök emdî ü äfsânä tãpïlmäs

Men mîhr ü vâfâ şæmʿîmân ü kænçä kî yânsäm
Şûʿlämgä küyib yângüçî pärvânä tãpïlmäs

- 10 Cänimni fidâ kılmâğim âsân erür, ämmâ
Cänimni fidâ kılgüçî cânânä tãpïlmäs

Sâķî ü çâğir, küy ü ķöşük, bærçäsî hâzîr
Bïlmäm, negädür, hâlât-ï rændânä tãpïlmäs!

TENGSİZ

[16]

- 1 Öl qarâ közdän menğa yetgäy ägärçi dârd ü dâğ
Bölmäsün birdäm häyâlimdän qarâ köziñg yirâğ
- Sevgidän tölkünlänib ikki qarâ köziñg, meniñg
Közlärimdän üykünü aldı, yurâğımdan fârâğ
- 5 Sen ki berdiñg öl qarâ közdän käsällärgä dâvâ
Älmädiñg üşbü köziñg bemâridän birdäm sürâğ
- Öl qarâ köz hicridä töldi kızıl qandän közim
Bergil ey sâkı, öñgä bü bädädän neçä äyâğ
- Köp qarâ közlärni kördim, başqädür köziñg seniñg
- 10 Tenğ emäsdür qarâ tünlärgä bü ikki şäbçirâğ
- Köp qarâ közlär bilän çün aşnâ böldi köziñg
Yârķin öldi ķim, meniñg ħärmânimä yökdür ädâğ

ŬNSİZ TÂVŬŞ

[17]

- 1 İncimä mendän
 Men, seni
 Çin köngüldän
 Yâşürün sevgi bilän sevämän
- 5 Men, seni
 Ŭzün tünler köynidä
 Sölim tüşlärimdä körämän
 Men, sen bilen dâim
 Men tüygülär häriridä yäşäymän
- 10 Men, seŋgä
 Tâŋg yeli çavüşidän här kün
 Yârüg sâlämlärimni yübärämän
 Men, seni
 Tün ű künniŋg tünimsiz äylänişidä
- 15 Tünimsiz esläymän
 Men, seni
 Sâğinçlärgä űrälgän yürägimniŋg
 Här bir tälpinişidä
 Ŭnsiz tâvüş bilän çäkirämän
- 20 İncimä mendän
 ägär häyâ bākiräligi
 Sevgimni seŋgä izhâr etişimgä
 İmkân bermädi
- 25 İncimä mendän
 Çiçäklär yäfrâgläridä yâşîŋgän ifârdek
 Köŋglim tübidä yâşîŋgän sirlärni
 Tilim nâtâvânligi äytä âlmägän sözlärni

Sevgi bähâridä
Közim qaldırğâçları
30 Sengä äytib berişî mümkün!
İncimä mendän.

NERDÄ SEN Ü NERDÄ MEN?!

[18]

1 Sen ädir, men gülüstänmän, nerdä sen ü nerdä men?

Sen yer ü men äsmänmän, nerdä sen ü nerdä men?

Sen, söñib qalgän älävnîng kökkä sâvrîlgän küli

Men, qüyâşdek nûrfişänmän, nerdä sen ü nerde men?

5 Sen, hâzândek särgäyib, mähzûn keçîrgäysän häyât

Men, bâhâr ü be hâzânmän, nerdä sen ü nerdä men?

Sen, küräş mäydânîdän bir zümdä qaçgän pählivân

Men, cäsâratli küräşçi, nerdä sen ü nerdä men?

10 Sen, ämir ü men, fâkîr, sen, sevgîsiz ölgän tîrik

Men, ölik tänlärdä cânmän, nerdä sen ü nerdä men?

Sen, qarâ tûn bağrîdä yölîn yûqatgän kemä, men

Mävc ilä hâm aşîyânmän, nerdä sen ü nerdä men?

Sen, ädir- tûzdä qurûb qalgän keräksîz bir tükân

Men, çiçäk ernîdä qânmän, nerdä sen ü nerdä men?

15 Sen, vätännî ötgä sâlgän, yâvgä sâtgän, uğrîsän

Men, vätânğa päsbanmän, nerdä sen ü nerdä men?

YAĞDÜDÄN QURİLGÄN ÜY

[19]

- 1 Sen ayrılıb mendän yıraxqä ketdiñg
 Qayırilib men sari qayä baxmadıñg
 Keçä- kündüz yığlab, seni izladım
 Vişalıñ şadasın boynımgä taqmadıñg
- 5 Ayrıldıñg ü sendän ayrılmadım hiç
 Tüşimdä häm sensän, añgimdä häm sen
 Lähzälärim tölük häyälıñg bilän
 Tünimdä häm sensän, tañgimdä häm sen
 Sekin-sekin ötar sensiz häyätüm
- 10 Ləzzatsız häyätñi, atgıl, ne qıläy?
 Yüräk algänıñgñi bilämän anıq
 Yüräk bergänıñgñi nımädän biläy?
 Ötmäs keçälärdä gähı yazıb şır
 Şırıñg bilän gähı, äldäymän köngül
- 15 Həyäl içrə gähı, sendän soräymän:
 “Qaçan birləşərkən, bu əcrəlgən yol?”
 Alisdän cəranğlar, yaqimli sesıñg
 Şarşarə sesidek, küləklärimdə
 Äytäsän: «kelärmän, qaytib yanıñgä
- 20 Güldek açıləsän qıçaqklärimdə»
 Güzäl tüygülərgä tölädı köngül
 Sen bilän özümñi birgä körämän
 Közim ötrüsida yaşnaydı çamän
 Sen bilän sevini b birgä yürämän
- 25 Ayrılğan sevgilim, bəsdür ayrılıq
 Kel ki vişal içrə dävran süraylik
 Kenğ samâ’ astidä, sevgi köynidä
 Qıyayş yağdüsüdän bir uy quraylik

VÄFÄ ŞÄM'İ

Zülmät Äsirî Bölgän 'Äyällär Färyâdî

[20]

1 Büzülgän yürtimî tâ dîl közî birlän körüb türmân
Közüm yaşın töküp härdäm yüräkdän käygürüb türmân

Qaçân bähî ü s'ädät yüldüzî parläydi dep, här tün
Täng ätgünçä tämänä birlä kökkä tilmürüb türmân

5 Vätännî zülmät içrä taşlägüçilär öyalsin, dep
Väfä şäm'inî bü zülmät särädä yändürüb türmân
Hüdâ erkäk-'äyälñî teñg ü erkîn gâr yäratgändür
Neçün sen erkîn ü men bänd ü zindândä türüb türmân?

Häqârät birlä bāqmā, sen 'äyālsān deb menğä, öglīm
10 Änäñgmän, seni men dünyā yūzigä keltürüb türmân

İMTİHÂN

[21]

1 ‘Ârzimni seŋgä bäyân etäy mü?
 Derdimni seŋgä ‘äyân etäy mü?

fäläk_sitamlärüdän
 Ğävğä kötärib, figân etäy mü?

5 Köksimni tilib, yüräknî tîrnäb
 Ğânimni tökib, rävnâ etäy mü?

Här ne kî başımgä keldi, seŋgä
 Sözläb, yüräğingni ħân etäy mü?

10 ‘Âläm elidän väfâ küülmäs
 Cânâ, seni imtihan etäy mü?

Köz fäşli, bähâr emiş köziŋgdä
 Ränğimni tökib, ħazân etäy mü?

Müşkil vätänimni tärk etişdür
 Âsân menğä tärk-i cân, etäy mü?

15 Tärk-i vätän âylädim bä nâçâr
 Yer âstidä âşiyân etäy mü?

ĠÄM YEMÄ

[22]

1 Kelgäy öl arâm-i cânîng, ġäm yemä
Mîhr îlä öl mîhrîbânîng, ġäm yemä

Därdimä hämdâstân yökdür, demä
Tâpîlür hämdâstânîng, ġäm yemä

5 Ġurbât içrä hämzâbânîng bölmäsä
Men bölärmän hämzâbânîng ġäm yemä

Särgäyib kılsä ġülistânîng bûġün
Ertä, yâz ölgäy ħâzânîng, ġäm yemä

Yürtîngä ħâzîr äġâr bölsä ürrüş
10 Kıyâtâdî şülĥ ü âmânîng, ġäm yemä

Müstâcâb ölgäy ħudâġä îlticânġ
Düşmân ölgäy pâsbânîng, ġäm yemä

SEN BİLÄN

[23]

- 1 Sen bilän uçraşdım, küldi təbī'āt
 Sen bilän yānğrāydi, sevgi küşigi
 Sen bilän kōrāmān dūnyāni güzāl
 Sen menğä bölİbsān kōz kārāçigi
- 5 Sen üçün güzällik, sen üçün çirāy
 Sen üçün bāğişlār yārūğlik kuyāş
 Sen bilän bñ hāyāt kändāy kuvānçli
 Sen bilän yer ü kōk küylāydi yāvāş
- 10 Açıldı çiçāklār, sāyrādi kuşlār
 Tāl sāçini öpiş, tārādi şāmāl
 Sensiz gül tīkāndek kādālār kōzgā
 Sensiz yūrāgimni ezādi mālāl
- 15 Sevginğ yūrāgimda ālānğali öt
 Yānādi kunsāyin meni kōydirib
 Yūrāgim yīglāydi seni sāginib
 Didārinğā bölmās öni tōydirib
- 20 Kel, hāyāt yōlini birgā bāsāylik
 Bölāylik bñ yōldāş ikkimiz yōldāş
 Äcrātmāsın bīznī āyrilik kuli
 Tūğdirmāsın hīcrān kōzimizda yāş
- Köksimda 'ışk öti yānādi mūdām
 Seni hām küydīrsin sevgi uçkūni
 Sāyrāsın Sāyrāsın sevgi kōşigin
 Yānğrāsın fāzādā bñ kōşik öni

TİRİK GAZAL

İçki və Təşki Güzəllikdə Tənəzsiz Qızimgə:

[24]

- 1 Bağda gül açılmagän
 Bü, sening yanäkläring
 Qışlar häm säyramagän
 Bü, sening küvnäx sesing
- 5 Ertälär täng atmagän
 Bü, sening tabässüming
 Qüyäş yağdü saçmagän
 Bü, közing, nigählaring
 Yıldüz yältirämagän
- 9 Bü, yältiräx tışlaring
 Şabä ʿätr sepmagän
 Bü saçlaring ifari
 Sen, nä kädär güzälsän!
- Sen, nä kädär güzälsän!
- 15 Qizil gül läbläridän
 Tängän tәмçi ʿäsälsän
 Tabʿät küçägidä
 Yäyräb yürgän märälsän
 Güzällär äräsidä
- 20 Güzällikdə mäðälsän
 Häyätim devänidä
 Men yazgän gäzäl emäs
 Hüdäning özi yazgän
 Teng siz tirik gäzälsän!
- 25 Sen, nä kädär güzälsän!

KÖZGÜ ve DİDÂR

[25]

1 Âhtârib tâpdim senîng dek yârni
 Âķ kôngül, bir mihribân dildârni

Sözîngä örgändim, emdi îstârîm
 Hâr zâmân sendân çuçük güftârni

5 Sen yâşîl böyli teräk, men nâstârân
 Yâşnâtârmîz îkkîmîz gûlzârni

Közlârîm közgü ũ sen didârîsân
 Közgüdân âcrâtmâgîl didârni

 Bersä, bersîn menğa yüz âzâr çârĥ
 10 Bermâsîn birdâm senğa âzârni

Senğa deb, âytdîm bŭ şîrimni, senğa
 Sen bilârsân kıymât-i âşârni

ÜYLÄR DENĞİZİ

[26]

1 Yältiräb türgän yäşimğä bāqmā, münçä särsäri
Hicr ärä tün qöynidä bilgil, tögildä ähtäri

Väşl ärä yäşnāb açıldim, özgälär köz kıldı mǔ?
Kim tikāndek közlärimgä kirdi hicrān näştäri

5 Äyrilik vādīsīdä yölīm yūqāldi, sevgilim
Sendän äyrü kim kılür bü yöldä menğä rāhbäri?

Här tāmāndān bir bālā yāğdı başimğä, näyläyin?
Ne kaçışğä bār äyāğim, ne üçışğä şāhpäri

10 Äl yānāğim särgäyib, ʿüşşāq ärä tāpdim bāhā
ʿİşk iligü örtädä kıldi māğār kimiyāğäri?

Közlärinğ közgüsīdä ʿäks etsä gār tüygülärinğ
Közlärīm ötrūsīdä hārdām açılğay mānzäri

Keçä, tānğ atgünçä üylär denğizidä çömilib
İlimğä, äy kāş, keltürsäm vişālīnğ gāvhäri

İKKİ YÄRİM, BİR BÜTÜN

[27]

- 1 Dilimni siyiläydı ʿacib bir tıyğü
 Bı, Һäsrät hām emäs, ʾarzü hām emäs
 Keçälär kelmäydı közimgä üyğü
 Bı, äfsün hām emäs, cādü hām emäs
- 5 Keçälär äy bilän şöbätlär qurıb
 Dilimdägilärni öngä äytämän
 Tāniş yüldüzlärni birmä-bir körib
 Tāng ätgändä yenä üygä qäytämän
 Keçälärim şundäy sähär bölädi
- 10 Kündüz hām bı tıyğü tärk etmäs meni
 Yürägim tälpinib, ezilib ketär
 Qaçan ki esläsäm, säğinib seni
 Bı kändäy tıyğü ki seni uçratsäm
 Yer ü äsmän birdän kenğäyib ketär
- 15 Färiştälär güyä älkişläb, küyläb
 Yän-ätrāfgä güllär, ʿätirlär sepär
 Bı kändäy tıyğü ki seni körmäsäm
 Körünmäs közimgä yer hām, äsmän hām
 Böm- boşlik tübigä güyä çökädi
- 20 Bı pārlāq qıyāş hām, yārüg cihān hām
 Mühäbbät emäs mü, bı ʿacib tığüm?
 Sen hām tāniş müsän, ö bilän, cānim?
 Köziñgdä ʿaks etsä, säğinçim, ʾarzüm,
 Yürägimdä qālmäs, qäygü, ärmānim!
- 25 Dedilər: ādāmzād, yārim yārālgān
 Ähtärib tıpädi, yärmini bir kün.
 Sen, meniñ yärmimsän, könglim sezädi
 Bir künü bölämän sen bilän bütün

ÄLDÄVÇİ

[28]

1 Sen häm äytgän ediñg: «seni sevämän»
 Men häm äytgän edim: «seni sevämän»
 Mengä äytgän söziñg yälğanğa çıkdı
 Endi hâtirimdän seni yüvämän

5 Äldävçi sözlärinğ, äldävçi közinğ
 Meni özligimdän ayırdı bütün
 Äldänib sen bilän häyât keçirdim
 ¸Äqıbat näsibim köz yaşı bugün

 Äldävçi sevgilim, meni äldämä
 10 Endi sözlärinğ gä hiç işänmäymän
 Mühäbbät şuläsi söndi dilimdä
 Endi bu şulägä küyib yänmäymän

ÂK TERÄK

[29]

1 Mendän âyrildi, gämimni bilmädi
 Ūyläri mendän dämi âyrilmädi

Günçädek sevgi tügüldi gönçlümä
 Hicr yelidän ʿâkıbät açilmädi

5 Âk teräk dek baş kôtärdi kök säri
 Men säri bir şähäsi kâyırmädi

Özgälärgä kildi yüz mihr ũ vafâ
 Menğä hättâ bir cäfâ häm kilmädi

10 Tildi kök bāğrini âhim öqläri
 Taş yürägigä, vâli sänçilmädi

Der edim: körsäm, gämimni äytämän
 Kördim ũ kâyğülärüm äytilmädi

Der edim: hüşli bölüb yür, ey könğül
 Telbä könğlüm bir zämân äyilmädi

ANƏ CÂN

[30]

- 1 Keçir meni keçir, anə cən
 Ähvälîngni gâr sörâlmäsäm
 Bölmä mendän äzürdä, egär
 Dêrdînggä mârham bölâlmäsäm
- 5 Yölîmgä köp bölmä întîzâr
 Menîng üçün çekmä îztîrâb
 Qârângü dämlärdä, anə cən
 Yâdîngdür menğa bir âftâb
- 10 Köp âylärdür, sendän cîdâmân
 Şâhrlärni gezib hâr tamân
 Mîhnät ü gâmlärgä rîzâmân
 Ägär bölsäng anə cən, amân
- 15 Tîrîkçilik yûmuşlärîdän
 Hâr zâmândür başîmdä sevdâ
 Qâygürmä, kîzginâm yîrâk deb
 Kônğlîm sendän bölmägây cîdâ
- 20 Tûmân îcrâ qâlsäm, anə cən
 Mîhrîng bölâr menîng kûyâşîm
 Yâlgûzlıkdä dârdîngni esläb
 «Közlärîmdän qâlkâydi yâşîm»

HİCRÂT BÂHÂRİ

[31]

- 1 Keldi güzällik bilä körkäm
 Qıldı yenä mü'cizäsın aşkâr
- Nürini yäyrätdi cihânğa küyâş
 Qıldı şabâ günçäni sirrini fâş
- 5 Şâhäsini kûmrığä berdi çinâr
 Sâyäsini qıldı köngül ihtiyâr
- Közini nârgis çü hûmâr äylädi
 Bärçäni mähmûr bähâr äylädi
- 10 Eski qurûk şâhädä açıldı gül
 Böldi öniñg hûsnığä şaydâ köngül
- Tânğdä, çiçäk bärğidä şäbnämnî kör
 Şäbnäm emäs, bälki bir incü dūrūr
- Mäysä bezätdi çämän ü dāştñi
 Dīl täylägäy dāştdä gülgäştñi
- 15 Pärđäni açdı yüzidän lälälär
 Kiydi çiçäk köylägini yälälär
- Mäysä demä, inci ipäk yaydı bağ
 Lälä demä köznî yârūtğan çirāğ
- Kökdä bulūt yāngi қоşıқ küyläydi
 20 Yāgmir esä, öz sözini söylädi

Yâgmîr emäs, tûrfâ tärâvât erür
 Hâstâ kôngüllärgä hălâvât berür

Yâgmîr emäs, eskî çâgîr de, ö ne
 Yergä hüdâ rähmätidir de, ö ne

25 Zämzämäsîn başlâdi dâryâ yenä
 Sâldi cihân kônglîgä gâvgâ yenä

Mävc ilä dâryâ bölîbân âşnâ
 Kökkâ tärâtdi ikkîsî bîr şadâ

30 Gülnî kôrib, öynâdi pârvânälär
 İkkî yüräk başlâdi âfsânälär

Ketdi yüräklär üyîdân kinälär
 Töldi mühâbbât mäyîdân sinälär

Şer ü keyik böldi bû mävsîmdä yâr
 Bermâdi gül kâlbîgä âzâr, hâr

35 Dîldä mühâbbât kîlibân âşîyân
 Cümlä cihân cîsmîgä kîrgîzdî cân

Müşk ü îpârlärnî tärâtdi nâfäs
 Cân kûşî pârvâznî kîldi hâväs

40 Böldi cihân kenğlîgî, pârvâz öngä
 Böldi ‘âyân, hâr yaşûrûn râz öngä

Yer yüziniň körkigä küşdi cämâl
Keldi bähâr ü yenä özgärdi hâl

Kördi hălâyik yenä nävrüznî
Sözlädi dil şa'iri bü söznî:

45 Keldi bähâr ü yenä kelsün bähâr
Bärçägä bölsün yenä-dä bähîr yâr

Här kişiniň niyätini, äy hüdâ
Märhamätini birlä räwâ kıl, räwâ

Menğä, ki dargahingä bir bändämân
50 ʿÄfü ilä ihsanিংä şarmändämân

Märhamätiniñni yenä hämrâ kıl
Häyr ü düâ bädrekäyi räh kıl

Menğä bü hicrätde mädädgâr bö'l
Bärçä kiyin dämlärimä yâr bö'l

55 Öz vätänimni yenä âbâd kıl
El- ülüsümni yenä-dä şâd kıl

Yürtimä keltir yenä, körkäm bähâr
Şülh ü şafânî yenä kıl, bärkärâr

ŞİKÂRİNGMÂN

[32]

- 1 Büyük hüdâgâ kâsâm, bekarâr ü zârîngmân
 Vâfâ sevâr sevârim, bâvâfâ nigârîngmân
- ‘İtâb ilâ bâkîşîng, gulşânîm hâzân etdî
 Ägâr külib kârasâng, yâşnâgân bâhârîngmân
- 5 Vâfâ yüräkni, hâyâ köznî, gâr güzâl etsâ
 Güzâl vâfâlî, hâyâlî, yâgânâ yârîngmân
- Vişâl ümîdî üçün, mihrîngâ köngül kôydîm
 Közümni yolgâ tikîb, hâr dâm întîzârîngmân
- Şikâr üçün dälâ- örmângâ bölmâ âvârâ
- 10 Nigâhîng ôkîni ât mensârî, şikârîngmân

TŪFAN

[33]

- 1 Kökkä yäyräb, qıyüq qara bulütlär
 Yüürardı qıvınc bilän här yängä
 Yüldüzlärning közi telmürib yergä
 Bıkardı yüz häsrät bilän här anda
- 5 Älis, älis yüldüzlärning yağdusi
 Ötalmödi bulütlär arasidan
 Qarångulik bayramini körgan ay
 Qan tökardı yürägin yarasidan
 Küçli, ilgär bir tufan kelışigä
- 10 Köz tütib turgandı, älis yüldüzlär
 Bir- biridan sorşıardı ay ı kun:
 Qaçan kelär ekän tufandan habär?
 Qıyış derdi: kunda kelsä bü tufan
 Nürim bilän yolini yarıtamän
- 15 Ay häm derdi: ägar tunda kelsä ö
 Yüldüzlär yarıdamida iş tütämän
 Bir qarångulikda keldi bü tufan
 Qälın bulüt kalқанını sindirdi
 Qarångulik qışınıni tärkätidi
- 20 Ay ı kıyış häm öngä yarıdam berdi
 Keça tanğ atdi, yängildi bulütär
 Yarıglik öz bayragını kötardı
 Qıyış çıkib, parlak yağdusi bilän
 Yerni, bütün cihanni, yarıardı
- 25 Ay ı kıyış yarıdam berib turganda
 Küçsizlärib qalmäs älis yüldüzlär
 Qara bulütlär zäfar tapä älmäs
 Yarkın bölär keçalär ı kündüzlär

ŞÜLH ÜÇÜN KÜRƏŞ

[34]

- 1 Üç sorăgim bår meniň:
 Bü ötar dünyâdâ yâhşı iş, ne dūr?
 Köp yamân hâl ü yamân kün, kaçsıdūr?
 Kim esâ bâhtsız kışi ü kim esâ bâhtli dūrūr?
- 5 Közî yâşdan tölâ bir ânâ menğâ berdî cāvâb:
 “Men bü ötkinçi cihândâ hâmadân bâhtli edim
 Başımdâ bir mihrabân, münis erim
 Yânımdâ oğlim, kızim
 Bir türâr cayım
 Yeyâr nânim
 Mühâbbâtdân tölîk bir rüzgârım, bår edî
 Bü sä°adâthânädâ
 Dünyâdan be gâm edim
- 10 Bilmädim kaydan meniň başımgâ yâğıldi bälâ
- 15 Bir grüh begânâ pärvârlâr kelib
 Cânğ ötüni yürtimîzdâ yâqđilâr
 Bü ürüşdâ kânçâlâr kesildi baş
 Hâr tamânğâ âqđi yâş
 Kânğâ böyildi kuyâş
- 20 Bü ürüşdâ âlp erim, bälälärim böldi şahid
 Gâm yikıtdi öl sä°adâthânânî
 Ne deyin, ne-ne bälâgâ uçradım!
- Döslâr,
 Tınçlıknî dâvlât deb bilinğ
- 25 Hâr ürüşgâ kârşilik äylâb türinğ”
 Keksâ yâşli bir âtä berdî cāvâb:

- “Men, müşibätgä yölïkkän âtamän
 Bälälär dâğidä hârdäm yânämän
 El-ü yûrtnïng tïnçini âsrâş üçün
 30 İkkï bürgüt- ikki ârsälänim, ürüşgä ketdilär
 Yâvgä kârşï köp kûrâşlär kïldilär
 Yâv şâfini bözdilär
 Yâvnï yenğib ârkägä kâçïrdilär
 Bïr bâhâdir bürgütim
 35 Kûligä âldï zâfâr bâyrâğini
 Âh,
 Bû zâlim fâlâk
 Âlp yigïtlär kâdrigä yetmäs ekän
 Şû zâfâr âşnâsïdä
 40 Ök âtildi,
 Titrâdi yer ü âsmân
 Bürgütim säkrâb yïkildi nâgähân
 Vâ zâfâr bâyrâğı tüşdi kûlidân
 Şündä, âlgä çaptï ikkinci bälâm
 45 Âğäsiniñg kûlidân âldï zâfâr bâyrâğini
 Cismï yârä, rûhï yârä bölsä häm
 Köksidân kân âksä häm
 Yenä, ilgâr başlâdi
 Âldï yâvnïng sönğı cänğ mäydânini
 50 Böldi düşmân târ ü mâr
 Fâth ü nâşrât böldi yâr
 Böldi tünçilik bärkârâr
 Şû zämändä, yernï öpdï ü yïkildi kâhrämân
 Bïr tâbbäsüm läbdä, közlärni yümib
 55 Tenğrigä tâpşïrdi cân
 Cännï kûrbân kïldi tünçilik yölidä
 Yûrti bâyrâğı edi bïr kûlidä.

Yähşi işdän sörasäng,
Şıdk ilä el- yürtgä hıdmätlär kılış,
Här ürüşgä kərşi cäng älib bärış,
Tinçilik yölīgä cän kurbân kılış,
75 Bū ötar dünyädä yähşi iş erür

Eng yamân hâl ü yamân kündän desäm,
Kim ki yansä ülkäsî cäng ötädä
Yâ elî, yâv kûligä tüşsä äsir
Yâ ki közi âldädä
80 Cändän ârtîk bir ʿâzizî bersä cân
Yâ bözûlsä yürti ü âbâd üyî
Yâ ki hîcrät kîlsä özgä yürtgä särgärdân bölîb
Eng yamân hâl ü yamân kün şü erür

85 Gär sä'adätli kişidän sözläsäm,
 Kim ki tünçilik qöynidä
 Öz üyi, öz yürtidä erkün yäsär
 Cänä cän döslär bilän hüräm yürär
 El ü yürtgä yähşi hüdmatlär qilib
 El ü yürtdän 'izzät ü hürmät körär
 90 Enğ sä'adätli kişü üşbü erür

95 Gär sä'adätsiz kişidän sözläsäm,
 Kim ki tüşgäy el ü yürtidän yırâq
 Yâ ki bölgäy yâr ü döstidän üzâq
 Yâ ki yâtlär sözigä
 Äldänib öz hâlkigä qarşı türär
 El ü yürtniğ nâfrät ötidä yânär
 Yâr ü döslär âldidä
 İtibâr ü âbrüsi tökilär
 Enğ sä'adätsiz kişü üşbü erür»

100 Bâlälärniğ dâğigä
 Bağrı yângän âtä, ötlü âh çekib,
 Üy- häyâl girdâbigä,
 Cüm, çökib ketdi...

105 Bâridän âyrilgän ânâ münğli âvâzi bilän
 Yenâ sözläy başlädü:
 «Neçä sözüm bâr senğä, cänim, bälâm!
 Gär vâţän âbâdligü, erkinligü
 El- ülüsniğ bâhtü ü birdämligü
 Yer yüzidä tünç häyâtnü,
 110 İstäsänğ
 Hâr yigütniğ ângigä

- Hər cəyālning qəlbigə
 Şulh ü mihir ü döstlik tühmini sep
 Tinçlik ü sevgi nihəligə həmişə süv berib
 115 Bir güzəl dünyə yərət
 Kinələr ildizini tūbdən qurūt
 Tinçlik yölidə tinnəsdən əlib bərgin, kürəş
 Tə uruş ötədə hiçkim küyməsən
 Ənələr, bələ gəmidə yənməsən
 120 Ətlərnin belini
 Dərd ü gəm sındirməsən
 Qul-əyāği hənəli yəngi kəlin
 Başqə, bevə bölməsən
 Bələlərnin kəzi yəşgə tölmasən
 125 Tinçlik yölidə tinnəsdən əlib bərgin kürəş!”
 İkkı dərqli ətə-ənə söziğə
 Bərçə ətə-ənələr
 Bərçə yətim bələlər
 Yer ü kökdə, təngrini əlqışləyātğan bərçə məvcudət
 130 Cəvr bölib, təkrər əytərdi:
 Tinçlik yölidə tinnəsdən əlib bərgin kürəş!”
 İç, içimdən bir təvüş təkrər əytərdi:
 Tinçlik yölidə tinnəsdən əlib bərgüm kürəş!
 Tinçlik yölidə tinnəsdən əlib bərgüm kürəş!

ERTÄK

[35]

- 1 Bāsmä, çämän üzrä, ipäk mäysäni
 ‘İşq elinîng dârdinî söyläydî ö
 Tâlpinädî, baş egädî, cîm, gînä
 Sevgî küyîn bärçägä küyläydî ö
- 5 Tâng yârîşär, ây bilä yüldüz köçär
 Şudärîng esä, âqça kâbî sâçılär
 Gül külär ü gûnça täbässüm kîlär
 Dildägi käygü tûgûnî açılär
- 10 Men käpläkdek, uçämän sen sârî
 Yölîngä îstâk gülînî sâçämän
 Sen tütämändeb, keläsän men sârî
 Men esä, cäyrân bölîbân kaçämän
- Münçä güzällîknî körîb közlärîm
 Üygânädî mendä, sevîş îstâgî
- 15 Äyrilämän özdän ü üylär köngül:
 “Râst ekän, bärçä sevîş ertägi”

GÜLLÄR BİRLİĞİ

[36]

- 1 Târt kûlinġnî, ây gûzâl
 Bû kızıl güldeb, öñi
 Şâhädân özmä
 Men bû rânġnî sevämändeb,
- 5 Sâçinġä tākma
- Târt kûlinġnî, ây gûzâl,
 Bû sâriġ güldeb, öñi
 Şâhädân özmä
 Men bû rânġnî sevmägäymän, deb
- 10 Hâr tamân saçma
- Târt kûlinġnî, ây gûzâl,
 Bärçä güllär dūr gûzâl
 Ö, kızıl mü yâ sâriġ
 Yâkî âķ mü yâkî köķ
- 15 Bärçäsîdür büstänninġ zinâti
 Bärçäsîdür közimîzninġ lâzzâti
 Bärçäsîdür köñlimîzninġ fârġâti
- Gül äġâr bölsä sâriġ
 Şâhädä pîşġân sâriġ büġdâynî
- 20 Eñġ keräķli nânnî
 Esîmîzgä keltirär
- Bölsä gülninġ rânġi âķ
 Qâb, qârânġü keçädä
 Yältiräb türgän münävvär ây ü yüldüzni
- 25 Tünnî ühlätġaç, mükärrär kelâyâtġân yânġi kündüzni

- Häm yârûġlik sâçġüçi
 Yergä bâylîk bergüçi
 Pârlänib tûrgän qûyâşnîng mîhrinî,
 Esîmîzgä keltîrär
 30 Bölsä ġülnîng rânġî kök
 Kenġ yûräkli âsmân
- Esîmîzgä keltîrär
 Târt qûlîngnî, ây ġüzâl, ġüldän
 35 ġül kızıl mû yâ sârîġ,
 Yâkî kök mû yâkî âq
 «Men bû rânġnî sevämân yâ sevmäġäymân» deb,
 Şâhädän özmä
 Sâçîngä tâqmä
 40 Hâr tamân sâçmâ
- Ây ġüzällärdän ġüzâl însân,
 «Ömür böyi men sevîb keldîm
 «Ömür böyi men sevîb qalgûm
 Bârça ġüllâr rânġinî
 Bârça ġüllâr «âtrînî
 45 Bîr qûyâşġä köz tükîb tûrgän
 Bîr bûlâkdek sûv içîb, yûrgän
 Bîr çämändä yâşnâb açîlgän
 Bîr tâbî«âtdä önîb, ûsgän
 Bârça ġüllârni
 Bârça ġüllärdän yäsälgän dâstâ ġüllârni
 50 Sevgîlidür, ây ġüzâl
 Bârça ġüllâr,
 Ġönçälâr.
 Bârça ġüllärdän yäsälgän dâstälâr

NEGÄ, ESLÄMÄDİM?

2001 1/4-Yıl, Ğurbätdä Väfät Etib, Mäzärä Häm Ğurbätdä Qalgän Änä Cänimgä:

[37]

1 Bähät küyâşı menġä külib bähkändä
 Şân ü şöhrät böynimgä gül tākķändä
 Tātli häyāt kōnġlūmgä hūş yākķändä
 Negä, sizni eslämädim, änä cän?

5 Mäl, дәvlätim aşib, işim yürgändä
 Döst ü yärlär meni külläb turgändä
 Sevib, sevilişdä dävran sürgändä
 Negä, sizni eslämädim, änä cän?

10 Üyim, bäläm bilän sevünġänimdä
 Hälķ köziġä ʿäziz körünġänimdä
 Säʿädät çōķķisiġä kōnġänimdä
 Negä, sizni eslämädim, änä cän?

15 ʿİlm ählī iġrā nām kâzânġänimdä
 Türlī yütüklärdän küvânġänimdä
 Dünyâ kâmimdä deb, işânġänimdä
 Negä, sizni eslämädim, änä cän?

20 Çirâyligim, yâşligim dävri ötdi
 Ğurbätdä şân, şöhrät meni önütdi
 Pârişânlık kelib külimni tüttdi
 Şündä, sizni esläb qaldim, änä cän!

 Başimgä bälâ, tâşvişlär yâġildi
 Äyâġimgä tâş, tükânlär sâncildi
 Fâķr ü ġurbät yüräk, bāġrimni tildi

Şünda, sizni esläb qaldım, anä cän!
 25 Siz, ö yâqdä, men, bü yâqdä qalgändä
 Därd ü gämlär cismizgä çäng sâlgändä
 Äcäl, sizni mendän âyrib âlgändä
 Sizni yigläb köp eslädim, anä cän!

Sönği dämlär, yânizdä tûrâlmädım
 30 Sönği nigâhinğizni körâlmädım
 Sizdän hättâ keçirım sörâlmädım
 Keçiräsiz mi kızizni, anä cän?

Bârîngizdä, qâdrîngizni bilmädım
 Öz vâktidä, sizgä hüdmât qilmädım
 35 Âyrıldım sizdän, gâmdän âyrilmädım
 Keçiräsiz mi kızizni, anä cän?

Mâzârîngiz âlisdä, bârâlmäymän
 Öngä yâşım gülünî tókâlmäymän
 Bü käygü, häsrâtlärgä çidâlmäymän
 40 Keçiräsiz mi kızizni, anä cän?

Endi, sizni fâkâţ tüşdä körämän
 Endi, sizni dâim qûmsâb yûrämän
 Endi, sizgä duâ yölläb tûrämän
 Endi, keçirîng kızizni, anä cän!

Bir kün men hâmi yânîngizgä kelärmän
 45 Öliklär qatârîgä qatîlärmän
 Şünda, baş egib, keçirım tîlärmän
 Şünda, keçirärsiz menî, anä cän!

NİŞÂNÄ

[38]

- 1 Baş alib ketsäm vätändän, qalb-i äfgärim qälür
 Häm vätän ärtimdä qalgäy, häm vätändärüm qälür
- Bär ü yökim, dävlat ü bähüm, vätän köynädür
 Qäygä yüzlänsäm, vätändä yöq ilä bärüm qälür
- 5 Ketmäsäm düşmән mening qanım tökär, ketsäm ägär
 Köz yaşï, dil qanı birlä anä`i zärüm qälür
- Ersä gär gurbät diyari cännät ü gülşän, netäy?
 Kim hüzändek särgäyib hıcrimdä dildärüm qälür
- Ketdi ilgimdän bugün gär mäl ü mülk ü hân ü mән
 10 Şükür kim mendän nişanä üşbü aşarım qälür

TAPMÄDİM

[39]

1 Äy fäläk sendän bä cüz gäm tåpmädım
 Gäm tåpıp, gämlärgä hämdäm tåpmädım

 Tilkä, pârä böldi könqlüm hicridän
 Vâşldän könqlümgä märhäm tåpmädım

5 Ğurbät ü âvâralıkdä ähtärib
 Bır kişini şâd ü hırräm tåpmädım

 Sirlärimni kimgä äytäy döslär?
 Çünkü äsrärimgä mähräm tåpmädım

10 Kış bälâsi sâltânät kurgändän, âk
 Bır çämänni säbz ü körkäm tåpmädım

 Äy hüdâ, şäytânğa äyländi başär
 İzlädım âdämnı, âdäm tåpmädım

ÂLİSDÄN BİR SES

[40]

- 1 Ses,
 Ses,
 Ses,
 Âlis, âlislärdän
- 5 Kelädi, bir ses
 Yüräk, yüräklärni
 Tilädi, bir ses
 Ne, ne həqiqätni
 Âytädi, bu ses
- 10 Ne, ne tügüklärni
 Öygätär, bu ses
 Bü sesdä bir münğ bär,
 Bir həsrät, kəyğü
 Bü sesdä bir dər bär,
- 15 Bir ərmən, ərzü
 Bü sesdä bir sİR bär,
 Bir ötiñ, tügü
- Bü sesdä yälgüzlük,
 Nəlīb, söyläydİ
- 20 Bü sesdä məzlümlük,
 Yänğrəb yİğläydİ
 Bü sesdä cīm-cİtlük,
 Färyād kİlädİ
 Bü sesdä məhrümlük,
- 25 KōzİN açädİ
 Bü sesdä mə'yüslük,
 ‘Āzāb çekädİ
 Bü sesdä nəy böğzİ,
 Şekvā kİlädİ

- 30 Bü sesdä bulâqlär,
 Täsbiḥ âytâdî
 Bü sesdä ây, kûyâş,
 Säcdägä ketär
 Bü sesdä yäfrâglär,
- 35 Münâcât kîlär
 Bü sesdä dârahṭlär,
 ‘İbâdât kîlär
- Bü ses,
 Tölkün tûlpârîni çaptîrär
- 40 Bü ses,
 Köyün kânâtîni kâktîrär
 Bü ses,
 Ärsälän, bürgütlärni tîträtär
- Bü ses,
- 45 Yer ü kök tähtîni, tebrätär
 Bü ses,
 Tağ ü taşlär bağrîni ezär
 Bü ses,
 Mäysälär, güllärni öygätär
- 50 Ämmâ...
 Bîz
 İnsân, nî
 Öygätä âlmäs
 Ämmâ...
- 55 Bîz
 ,İnsân, nî
 Tîträtä âlmäs
 Ses,
 Ses,

60 Ses,
 Ålis, ålislärdän,
 Kelädi, bir ses
 Ålis, ålislärdä,
 Sönädi, bir ses

BÄHT KÖŞİĞİ

Menğa, Änälik Bähiti vä Lezzätini Ärmäğan Qılğan Yägänä Qızım«Vidâ Cângä, Nıkâh

Tüyü Münäsäbätü Bilän

[41]

- 1 Qaçan ki birinçi bär
 Yüräk, bğrım ästüdä
 İlk qımirläşing bilän
 Bärligingni sezdirding,
- 5 Qaçan ki birinçi bär
 Yıglab dünyägä kelding
 Vä mening hayätimni
 Külgü, bährgä töldirding,
- 10 Qaçan ki birinçi bär
 Qüräli közläringni
 Aşna nigah bilän
 Mening közimgä tikding,
- 15 Qaçan ki birinçi bär
 Läbläring günçasini
 Açib, täbbässüm etding,
- 20 Qaçan ki birinçi bär
 İlk kädämlärni basib
 Kuçägimgä täşländig,

Qaçan ki birinçi bår
 Çuçok tilinğ açıldı
 Vå menı «ånå» dedinğ
 25 Vå bũ şırın söz bilån

Anålık tũygũsini
 Yũrågimda õygåtdinğ,
 Őşåndå, båhtli edim
 Nå kådår båhtli edim

30 Kũn õtdi, tũnlår õtdi
 Åy õtdi, yillår õtdi
 Meninğ kõzim õnğidå
 Gũnçå edinğ, gũl bõldinğ
 Hımçå edinğ,
 35 Nihåldẽk kåd kõtårdinğ

Şũ yillår dāvåmidå
 Hår tũn bir ertåk bilån
 Seni ũhlåtår edim
 Hår kũn bir bũsām bilån
 40 Seni õygåtår edim

Hår sårhår şåhlå kõzinğ
 Kũyåş bõlib çåknårdi
 Vå håyåtım yõlini
 Nũr bilån yårõtårdi

45 ¸Aziz kizim, sen bilån
 Şunçålår åvũndim ki

Kün ü tün ötgänini
 Ay ü yıl ötgänini
 ʻÖmrümniñ ötgänini
 50 Hättä sezmäy qalıbmän

ʻÄziz kızım, sen bilän
 Şunçalär bähkli edim
 Kī gämlär, täşvişlärgä
 Ğurbät, ayrılıqlärgä
 55 Pärvâ qılmäy kelibmän

Mänä, endi ütrümdä
 Yäşnäb, gülläb, türİbsän
 Öz yârİñg, öz bähİtİñgİ
 Tâpİb, bähİtİ yürİbsän

60 Bū kündän başläb seni
 Yänġİ bähİt, yänġİ häyät
 Öz yânİgä çärläydİ
 Vâ közlerİñg qüyâşİ
 Menİ üyİmdän köçİb
 65 Yänġİ üydä pârläydİ

Senİ, "bähİt" degän täkdİr
 Mendän yİrâqlâştİrär
 Vâ ayrİlİq, közİmdän
 Qân yâşlärnİ âqİzär

70 Mäyli, men yığlasäm häm
 Sen hämişä külibtür
 Men sölib, tökilsäm häm
 Sen gülläb, açilib yür

 Mäyli, yirâğläşsäng häm
 75 Däim qälbimdä bårsän
 Yälgüz qızım bölsäng häm
 Endi başkägä yårsän

 Men, seni işänmäsdim
 Yer ü kök, qärrî, yâşgä
 80 İşänib tapşirämän
 “Äybek” namlı quyâşgä

 Yälgüz qızım, vidâ cän
 Îlâhî, bähitiyâr böl
 Äybek cängä hämişä
 85 Sevikli güzäl yâr böl

 Bäht keçängdä bü şirni
 Sengä sâvgâ qilämän
 Bählti, tähtli böläsän
 Büni äniq bilämän

SĀLĀM

[42]

1 Bir kün menġä täqdir seni uçrätđi
 Lāblärimdä «sālām» sözi güllädī
 Ämmā, nātāniş nigāhinġni körīb,
 Açılġan gül, läblärimdä müzlädī
 5 Sālāmim senġä yetib bārālmädī

Tün edī...

Közlärimdän üykümnī āy uçirdī

Önġä dedim:

Bārīb, sālāmimni āyt!

10 Äy, üyküsirāb, sekīn, «mäyli» dedī
 Ämmā, tānġ ātdī ũ āy üqlāb kāldī
 Sālāmim senġä yetib bārālmädī

Tānġ şāmālī esib keldī yānimgä

Önġä dedim:

15 Bārīb, sālāmimni āyt!
 Ätrāfimgä eyürölüb, «mäyli» dedī
 Ämmā, yağmır önīnġ yölīni tösdi
 Sālāmim senġä yetib bārālmädī

20 Äķār süvgä köz yāşimni āķizib
 Önġä dedim:
 Bārīb, sālāmimni āyt!
 Suv şıldırāb, «mäyli» deb, āķib ketdi
 Ämmā, ķarā ķümlār önī sipķardı
 25 Sālāmim senġä yetib bārālmädī

Bähâr keldi, dârahât yâfrâggâ töldi
 Yâşil yâfrâglârgâ sâlâmlâr yâzib,
 Dedim:

Sâlâmimni bârib yetkizîng
 30 Yâfrâglâr şivirlâşib, «mäyli» dedi
 Ämnâ dâvûl, yâzgân sâlâmlârimni
 Yâfrâglâr köksidân yûvib tâşlâdi
 Sâlâmim senġâ yetib bârâlmâdi

Yâz keldi ü kızil çiçäk âçildi
 35 Çiçâkkâ dedim:
 Sâlâmim bârib, äyt
 Çiçäk tâbbâssüm äylâb, «mäyli» dedi
 Ämmâ köz şâmâli öni söldirdi
 Sâlâmim senġâ yetib bârâlmâdi

40 Kış keldi ü qâr hâmi yâgâ başlâdi
 Qârgâ dedim:
 Bârib, Sâlâmimni äyt
 Öynâb, öynâb, âppâq qâr «mäyli» dedi
 Ämmâ qüyâş issiq nûrini saçıb
 45 Bir zümdâ qâr çâvüşini eritdi
 Sâlâmim senġâ yetib bârâlmâdi

Ältün qânâtlî qüyâşgâ yâlvârdim:
 Endi bârib, özîng Sâlâmimni äyt
 Qüyâş yârķirâb, menġâ«mäyli» dedi
 50 Ämmâ qâlîn bülüt yölîni töşdi
 Sâlâmim senġâ yetib bârâlmâdi

Bülütgä dedim:

Sälâmimni bārīb, äyt

Bülüt güldiräb, çäpib, «mäyli» dedi

55 Ämmâ küçli bürân, tufân başlanib

Bülütlärni här tamângä tärqätdi

Sälâmim senğa yetib barmadı

Şu yüsündä, kün ü tünlär ötmäkdä

Äy ü yıllar, kış ü yäzlär ötmäkdä

60 Ämmâ beçärä çavuşlarım, hāmān

Türli tösiklärgä uçrāb qālmākdä

Vä sālāmim senğa yetmäy qālmākdä

BEGİM
SİZNİ NEGÄ SEVÄMÄN?

[43]

1 Siz , Ämir Timür yâ Bâbü emässiz
Tâ meni âltin tähtgä öltirgüzib
Mülkünüz şâh bekesi äyläsängüz

5 Siz, nāvâyî yâ ki lütfi emässiz
Tâki güzäl, güzäl şîrlär yâzib
Meniñ üçün büyük divân tûzsängüz

10 Siz, Behzâd veyâ Mîrâk hâmi emässiz
Tâ ki kâlâm, böyâklär sihrî bilân
Güzälligimgä yenâ çirây köşib
Pârdälärdä meni täşvir etsängüz

Siz Kûlmühämmäd yâ ʿÄvdi emässiz
Tâki meniñ şâ'nimgä küylär bağlâb
Cihânni şîrin küygä töldirsängüz

15 Siz, Kâdirî yâ ki Çölpân emässiz
Tâki meniñ üçün rûmânlär yâzib
Nâmimni el içrâ mângü etsängüz

Siz, bû zâmân Fârhâdi hâmi emässiz
Tâki tâğ ü taşlär köksini teşib
Şîrin süvni pâyimgä âkîzsängüz

20 Ämmâ siz, özîzsiz,
Fâķât, özîzsiz
Tüygülâriz şunçâ tînik, şunçâ pâk

Ki öndä yäratgänni körsä bölär
 Qıyışlı qalbızda şunça sevgi bär

25 Ki bir zärrä näfrät häm öndä siğmäs
 Sessiz şunça täskimli ve mülâyim
 Ki taşkın gäzäb häm öngä el bölär
 Közlärizdä şunça tinim, işanç bär
 Ki bir bakişda bütün vücüdimdän
 30 Zämän täşvişlärini yuqatadı
 Vücüdizdä şunça gäyrät toplanğan
 Ki färhädlär öngä tenğ kelä älmäs
 Ve qullarız şunçalik mihrıbän ki
 Fäqät saylaş üçün kötarilädi

35 Sızda şunça içki güzälliklär bär
 Ki mendek bir telbä şa'ir qalbini
 Yavaşgına râm ayladı, zäbt etdi

Bigim,
 Siz, özizsiz, fäqät özizsiz
 40 Ve men, sizni fäqät sizligiz üçün
 Şunça küçli,
 Şunça çeksiz,
 Şunça kaynak, sevämän

SÖZ GÜHÄRİ

[44]

1 Sen kâbî dildâr keräkdür menġä
 Yâr-î vâfâdâr keräkdür menġä

Kaş yûķâlsä ârädân âyrilik
 Lâzzât-î didâr keräkdür menġä

5 Eskî çağır def'î hûmâr äylämäs
 Közläri hûmmâr keräkdür menġä

Väşlîngä yetmâķ uçûn, äy sevgilim
 Tâlîc-î bedâr keräkdür menġä

 Söz gühâridân tölädür dâftârîm
 10 Tûrfä hâridâr keräkdür menġä

SENİ SÂĞİNGÄNİMDÄ

[45]

- 1 Senî sâğîngänîmdä
 Sâkin, böm, boş lâhızälär çözilädi
 Qüyâş öygänîşini önütädi
 Öygâk tünlär, tünlârgä ülänädi
- 5 Senî sâğîngänîmdä
 Gülläri küliş ürnidä yâş tökädi
 Şäbnäm tәмçiläri müzläb qälädi
 Mäyin täng yeli häm esışdän qalib,
 Hârigin näfäs alib, ädim taşläydi
- 10 Mäysälär oynämäy, çarçâk ühläydi
 Däryâ qoşıqlärini küylämäydi
 Yâr yâr! Küyi! giryä dek tärälädi
 Tegräkdä cимlik hükм sürädi
 Ve därdlär cöşib, yüräkdän taşädi
- 15 Senî sâğîngänîmdä dedim, ämmâ
 Äy üyim mälägi,
 Könglim tilägi
 Üyimni tärk etgän çağîngdän başläb
 Şu çağgäçä senğä bekarâr könglim
- 20 Sâvük boşlук түbidä
 Müzläb, çökib yatmaqda
 Mä'yuslik qarâ bulütläri
 Hâyâtimni bütün qaplâb âlmaqda
 Vâ ümidlärimniñ yârüg şü'läsi
- 25 Qäygü, mä'yuslik bulütü ärtidä
 Sekin- sekin söniб, üçib barmaqda
 Senî sâğîngänîmdä dedim, ämmâ

Seni sâğınmâgân bir lâhẓâm bâr mî?
 Öylâşimçâ, ʿömrîm böyî hâr nâfâs
 30 Seni, yâgânâ tîlâgîm,
 Mâlâgîm
 Qattîk sâğînîb-sâğînîb yâşâyman
 Öylâşimçâ fâkât men emäs, hättâ
 Seni körgân bärçâ ʿâşîk kûşlâr hârn
 35 Mâysâlâr, dârâhtlâr hârn, çiçâklâr hârn
 Qâmâtî egîlmäs mâğrûr tâğlâr hârn
 Kûylâşdân tâhtâmäs âkâr sûvlâr hârn
 Hâr kûn senġâ sâlâm bergân kûyâş hârn
 Sen bîlân tûğîlgân gûzâl bâhâr hârn
 40 Sen kezîb ötgân köy ü kûçâlâr hârn
 Seni sâğînîb- sâğînîb yâşâydi
 Öylâşimçâ fâkât bîz emäs, hättâ
 Seni ârmâgân kîlgân hûdâyîm hârn
 Seni sâğînîb- sâğînîb yâşâydi

İNCİ HÄYÄLLÄR

[46]

- 1 Äyrilik tünidä seni esläsäm
 Qarângülik kaçıb, yağdı yarışar
 İnci häyälläring tünği sükündä
 Ezgü tiläklärim bilän qarışar
- 5 Sen käyerdäsän ü men käyerdämän
 Ärämişni tağlar, dengizlər kesär
 Ämmä älislärdän, inci häyäling
 Mäyin şab bädädek, men sari esär
- 10 Äyrilikni derlər, sevgi sinävi
 Mäyli, bu sinävdän biz häm ötäylik
 Bu dünyada vişal nariş ölmäsä
 Mäyli, ö dünyada vişal kütäylik

SÄRGÜZÄŞT

[47]

- 1 Şäbâ kim 'işķ elinîŋ çavuşıdır
Sähâr vâķtıdâ körgän hüş tüşidür
- Gülistândän âlib kelgây tärâvât
Berür 'işķ ähligä sâvgä, sä'âdât
- 5 Şäbâ âlmäs özigä hästälikni
Tilär 'âşık bilä päyvästälikni
- Hämişä 'işķ eligädür väfädâr
Gähî bermäs ölärgä cävr ü âzâr
- 10 Dîl nâşâdîgä sîgmäs kûvânçı
Şäbâ gâr bersä päygâmîn işânçı
- Şäbâ päygâmîdän 'âşık âlâr cân
Cihân bölgây közigä bir gülistân
- Şäbâ häm 'işķ birlä âşnâdür
Şünîŋçün, 'işķ eligä hämnävâdür
- 15 Şäbâ, men häm erürmân 'âşık-î zâr
Körübtürmân cîdâlîg içrâ âzâr
- Mühäbbätni dedim, keçdim özimdän
Mühäbbät nürî tâvländi közimdän
- Gähî, väşl içrâ böldim şâd ü hürâm
- 20 Gähî, hicr içrâ böldim gämğä hämdäm

Sə'ādət yüldüzi, gə küldi menġä
Gähî söndi, üçib tüşdi zämîngä

Gähî, mîhr örnidä kördim mûhâbbät
Gähî, kördim mûhâbbätdän müşibät

25 Mûhâbbätä, bôlär bârini kördim
Väli, şöhrät ilä dävrimni sürdim

Köngüllärdä edi örnim, mäķâmim
Hämişä bär edi tillärdä nâmim

30 Bilimdä tåpgän erdim i'tibâr
Elim derdi meni öz iftiķârî

Yetük şa'ir edim, küçli ķälämķaş
Kälâmim erdi bäs şîrin ũ dîlkâş

Mişâl erdim zämândâşlârgä dâim
Hämişä enġ yûķķârî erdi câyim

35 Qorärdim yâş, ũlûġdän ķädr ũ hürmät
Kîlârdim yâş, ũlûġ, bârîgä ħîdmät

Häyâtîm sŭv kâbi ârâm âķârdî
Sə'ādät, mîhr ilä menġä bāķârdî

40 Häyâtîmdän bäsî ħöşnŭd erdim
Yütŭķlär mîvesin îstākķä, terdim

Diriğā, özgärib qaldı zāmānā
Fälāk päykānigā böldim nişānā

Meniŋ ũlkāmdā başlāndı ũrüşlār
Meniŋ hālķimgā yātlār böldi sārvar

45 Vātāŋgā yetti yāt, begānā keldi
Meniŋ hālķimgā tũrlı zũlm ķildi

Qārā ķiygān yāvũzlār hār tũn ũ kũn
Yārŭğ kũnnı ķilib elgā qārā tũn

50 Gũlistānnı bözib, ķildi biyābān
Bũtũn ābādlıķnı ķildi vāyrān

Hālāyıķ mālını tārāc etdi
Kişi ķim baş kötārdı, başı ketdi

Kitābnı köydirib, mātābnı bözdi
Mā°arīf āhliniŋ cānini özdi

55 Zıyālilārni dũşmān deb, bilārdı
Āğār tāpsā, sũrāqsiz öldirārdı

Zāmında öt, hāvādā qālmādi ķuş
Ölim āçdı hāyāt ũrnidā āğuş

60 Nā din qaldı vātāndā, ne şārī°āt
Nāhāķ qaldı vātāndā, nā hāķıķāt

Nä tilla teppänîŋ âltûnî qâldi
Nä möllâ sâllâsî, ne tönî qâldi

Qäyerdä bölsä nâbâliĝ gûzâl kız
Ölärnîŋ ülcäsî böldi nîkâhsîz

65 Beşikdâ bâlânî söydi bû yâtlâr
Tîrîklây terîsîn şildi sârâsâr

Bîrîni “çâdârî” dâ qâtl etdi
Bîrîniŋ mägziŋî ôq bîrlâ tîtdi

70 Bîrîniŋ qûli bölsäydi hînâdâ
Ûçârdi bârçâ bârmâĝî hävâĝâ
Ârîĝdâ sûv demânĝ kîm, qân âqârdi
Bûnî körgân hûdâ, häyrân bâqârdi

Ölärgä, cân âliş, âsândân âsân
Bû mâhşârdâ fâqâţ cân erdi ârzân

75 Mûsûlmânlik ş’ârî bîrlâ, kâfir
Mûsâlmânî qövûb, qildi mûhâcîr

Vâtândâ âtâ qâlsâ, bâlâ qaçdi
Ölärnî zûlm yelî, här yânĝâ sâçdi

80 Qızim deb, ânâ küysâ ôl tāmândâ
Qızı yîĝlâr ânâm deb, bûl tāmândâ

Vätändä qalmadı bir hanadan büt
 Vätän öz bäläsığä böldi tabüt

Meniñ baht aşyānım hām bözildi
 Vätändän bärçä ümidim üzildi
 85 Vätändän ayrilib, böldim müsāfir
 Müsāfir bölmädim, böldim mūhācīr

Mūhācīr hām demāñg, āvārā böldim
 Bāhār erdim, hāzān rūhigä töldim
 Müsāfirniñg bölär eräk, ihtiyārī
 90 Qāçān, qāyergä bārsä, itibārī
 Qāçān kīm yūrtigä qāytışnī ištār
 Őşändä, ōñgä qāytışdūr miyāssār

Mūhācīrlīkdä ayrıldım, ātādān
 Bū māñgū āyriliqdān qān yūtāmān
 95 Yenä, ānām çekib köp cāvır ũ āzār
 Mūhācīrlīkdä böldi men kābī hār

Dārāht erdi ānām, bīz, yālāsīdek
 Kesilgān nāy ānām, bīz, nālāsīdek

Fālāk, nāynī nāvāsīdān āyirdi
 100 Dārāht ũ yālānī gāmdān qāyirdi

Däräht ayrılsä şahlärdän, yäşälmäs
Yenä özgä yer ü süvdä çidälmäs

Mühäcirlikdä änäm, öldi aħır
Özidek, käbrü häm böldi müsäfir

105 Ätäsiz, änäsiz qaldım cihändä
Fiğänimdän fäläk bögzü fiğändä

Ägärçi ayrilib ätä-änädän
Ölärninğ mührigä intük gädämän

110 Və lekın, tälpiniş meninğ işimdür
Bütün insāniyät meninğ kişimdür

Söräymän özdän: aħır ne bölärkän?
“Ömr päymänäsi kändäy tölärkän?

Ne bölsä, kelgüsü täkdür bilgäy
Ne ištärsä fäläk, öl işni kılğäy

115 Və lekın dāimā deymän: hüdäyım,
İcābāt kıl meninğ bü ilticāyım:

Ki men här yerdä ü här haldä bölsäm
Äcäl yetgändä, öz yürtimdä ölsäm

120 Vätän qöynidä gär ölsäm, tirikmän
Vätänsiz gär tirik bölsäm, ölikmän

10. AKTARMA

AYDIN MİHRİBANLIK

[1]

1 Bu şiirimi sana yazacağım, sana
 Ilık bir baharın sıcak şafağında
 Kırmızı gül hayâli, sükût sırları
 Bir çeşme gibi akar güneş üzerine

5 Nefes aldığımda seni düşünsem
 Kokulu buluttan yağar aşk sesi
 Senin ile daim yeşil rüya gibi
 Bu hayatın aydın geçesi geçer

Gazel yazdığım, senin gözlerin
 10 Aydın mihribanlık saçar sözüme
 Bu yalnızlığım, hayâlin eli
 Gözüme açar güzel bir behişt

Sensiz hayatımı tassavur etmek
 Çiçeksiz bahar demektir bana
 15 Bu şiirimi hayalin eli yazdı
 Bu şiirimi hediye edeyim sana

İYİLİK TEMENNİSİ

[2]

- 1 Gül açıldı her tarafta, göz açıp seyret
İlkbahar yeli esti, iyilik temenni et
- Goncalar gülmüş, lalelerle dolmuş
Saz ve sohbet çalgısını herkese hazır et
- 5 Ey sabah rüzgârı kaç, gonca göğsünü aç
Gökyüzüne güzel kokunu saç, yer ve göğü güzelleştir
- Sevinceye kadar fırsat var, sevgiden vazgeçme
Sevimli yar sevgi ile halkın gönlünde taht kur
- 10 Ey delikanlı vatandaşım, ey sevgili kardeşim!
Bilim ve sanat öğren, kendini güzel bilgi ile donat!
- Dünyada ülkenin var olmasını istiyorsan
İl-ulus dinç olsa, halka hizmet et
- Ülkene hizmet et, anne hakkını bil
İyiliğe koş, iyilik iste
- 15 Geçti acı ve sıkıntılar, geldi güzel fırsatlar
Aydınlık oldu karanlıklar, nur içinde mutlu yaşa

YAPMA

[3]

- 1 Aşkımda kendini yine feda etme
Kavuşmayı hayâlinda temenna etme
- Gözyaşı ve yürek kanı ve inlemene güvenmem
Yolumda gözün yaşını derya etme
- 5 Feryadının eseri bazen yüz iniltiden fazla
Feryadını yine iniltiye satma
- Derdime bulaşmış kişi derman bulamaz
Benden ise bu dert, çare olmaz
- 10 Her kime ayrılık acısından şikâyet edersin
Eğer âşıkısan, yersiz şikâyet etme
- Duygu ve hayalimde gazel bağında yürüsem
Ruhumdaki âlemi seyretme

GÜL VE ŞEBNEM

[4]

1 Tan atıp sabah oldu, görmedi gözüm uyku
Kim kaçırdı uyku mu? Kim beni etti acuze

Gönlüm herşeyden boştu, sağ idi tan ve gönlüm
Aşk tenimi yandırmış, kalbimi eyledi su

5 Şimdi hangi tarafta gitsem, rahat ve feragat diyip,
O taraftan elbette, acı ve üzüntü gelir karşı

Aşk ili misaldir, gül yaprağı ile şebnem
Gözlerinde yaş olsa, dudaklarındadır tebessüm

10 Ondan başkasını gönlüm istemez bu dünyadan
Ey Huda, vuslatından etme beni ayrı

DOĞSA GÜNEŞ BATI'DAN

[5]

- 1 Bu dünyada bulunmayacaktı gerçek sevgi
Güvenme hiçbir zaman, sevgi sözüne
Herkim dese, gerçek sevgiden doluyum”
Göreceksin aldatıcı heves gözüne
- 5 Geçti Şirîn-Leylaların devri
Bulunmayacaktı bir daha Ferhat ve Mecnun
Gönül verme, hiçbir zaman aldanma sevgiye
Gerçek sevgi hem fakat hevestir bugün
- 10 Eğer güneş doğsa Batı'dan
Her gün, yıldız parlarsa etrafa
Eğer taş bağrından kızıl kan aksa
Gerçek sevgi hem bulunacaktı gönüle

EVLER YILDIZI

[6]

- 1 Gece sabah oluncaya kadar kalbim gözlerini yâd eder
Uykusuzluktan sabah olunca gözüm feryât eder
- Evlerin yıldız olup, ay ışığında bemim ile
Oynaşır her gece can ve gönülü şad eder
- 5 Ne zaman kim yürekte üzüntü ve kaygı yerleşir
Gözlerin yüzlerce duygunu ona icat eder
- Senin ile karşılaştım ve sevgi doğuldu gönlüme
Şimdi sana gönül kuşu ötip gazel inşat eder
- Yanarsa-yansın aşk ateşinde can ve ten veyranesi
10 Sevgi, yanmış can ve teni yeniden abat eder

ŞANSSİZ GÜZEL

[7]

- 1 Şeffaf aynaya naz edip, söyleyeceğim:
“Ey aynacığım,
Bana cevap ver
Gözüne güzel görünürmüyüm mü? Yok?”
- 5 Bana sevgi ile göz dikip söyleyecekti:
“Başından ayağına kadar güzeldir
Hayālın güzeldir, cemalin güzel
Kendin bir meral, gözlerindir gazel
Tenini gömüştən yaratmıştır huda
- 10 Boyun arzu endamından yüksek
Bakışın heves şarabın damlası
Dudağın kıp kırmızı goncanın gülümsemesi
Dişin lale yaprağının şebnemi
Sesindir çalgıdan çıkmış ses
- 15 Veya şiir ve neyin birlikte ötüşü
Sözün ilkbahar kuşlarının ötüşü
Saçın ay bulağı, sakın gecesi
Huyun sevimli yumuşak sabah rüzgârı
Güzellik aynasında güzel gözdesin
- 20 Güzeller arasında teksin
Fakat bu güzelliği anlayan kim?

Fakat bu güzelin alıcısı kim?

Güzel Akbileksin,

Meleksin,

25

Fakat

Güzellik başka ve bahttır başka

Güzelsin, fakat şansın yok senin

Tam aşksın,

Sevenin yok senin”

AYRILIK ŐIKÂYETİ

[8]

1 Eyledi kısmet beni Afganistanımdan cüda
Bıraktı gurbette, kıldı ev ve yurdumdan cüda

Vatandan terk edip çıkınca, bu sır oldu ayan
Kim vatandır can ve cismim canımdan oldu cüda

5 Öz vatanımda ünlüydüm, hem sevimli, muhtaram
Başka yurt etti beni nam ve nışanımdan cüda

Yuvasız kuşlar derdini anladım kesin
Ne zaman ki gurbet içinde ülkemden oldum cüda

10 Parlıyordu başımın üstünde sevgi ile aydın güneş
Ah, kim oldum güneşli gökyüzümden cüda

Başkaları benim gibi hastaya yüz mihribanlık kılsalar
Bana sitem gibi görünür, yurdumdan cüda

Dert ile rahat idim, canımın yanında
Bana huzur yok, o canım rahatından ayrı

VUSLAT İSTEĞİ

[9]

1 Yar eğer âşık ise, sevgiliye cefa etmeyecektir
Sevgiyi unutup, vefasızlık etmeyecektir

Dostluk şivesidir bazen naz ve niyaz
Onun gibi, ömür boyı bizi icra etmeyecektir

5 Hangı tarafta bakarsa o tarafta dururum, ama
Kırpiginin okları göğüsümü yara etmeyecektir

Ayrılık derdi ve töhmet gamı ve kıskançlık ateşi
O sitem kalmadı ki, yar bana etmeyecektir

10 Eğerçi dertlerime tatlı sözü ilac gibidir, lakin
Sevgilim çok acı verip, hiç deva kılmayacaktır

Her zaman yeni cefa yolunu tutacak, ne yapayım?
Kullardan utanıp Allahtan korkmuyor

İki dünyada da gönül kavuşmayı ister dayım
Lakin o yar, bu isteği reva kılmayacaktır

SELLEMNA

[10]

- 1 Gözüm düştü güzelliğine, bu didarine sellemna
Gözün, yürek sırrını söyledi, bu söyleyişine sellemna
- Bazen sevgi ile bakıp, gönlümü mutlu edersin
Bazen cevr ile öldürücü davranışına sellemna
- 5 Nereye adım atarsan, açılacak yetişmiş güller
Önüme gel, adım at, bu yürüşüne sellemna
- Senin hatırın ile ey can, kara geceyi aydınlattım
Bana bakmayıp zulüm ettin, bu incitmene sellemna
- 10 Bütün cefa ve zulümlere vefa ve sevgi verdim
Ne olacak eğer diyorsan o vefalığına sellemna
- “Azimi” şiirine benzer yarattım, bu şiirimi
Yeter bana halkım eğer söylese: şiirlerine sellemna

AYIRILIKTA BIRAKMA

[11]

- 1 Düşlerimde senin ile bir elbisede uyuyayım
Gelmezsen, kara gece gibi acılara batayım
Sensiz ey güneş gözlü, buz arasında katılaşayım
Ayırılıkta bırakma, ayırılıkta öleyim
- 5 Geceler sabah oluncaya kadar, gözlerini düşüneyim
Aydın ay ile birlikte, gözlerini okşayayım
Senin için şarkı besteleyip, gözlerini söyleyeyim
Kıp-kırmızı çiçeğim, ayırılıkta solayım
- 10 Rüzgâr olup, ayağına isteğimi saçayım
Kaygılı gönül acısını, ben yanında açayım
Senden başka kimin yanına, nereye gideyim?
Ayrılıkta bırakma, olmazsa ne olacağım?
- 15 Gün geçerek yüreğimde, artıyor senin sevgin
Senin tarafta ayağımı, çekiyor senin sevgin
Her tarafta gitsem, çekiyor senin sevgin
Kim olduğumdan ayrıldım, sevgi ile dolayım

SONUNCU AŞK

[12]

- 1 Gönlüme taht kurdu, son aşk
Sözlerime anlam verdi, son aşk
- Goncalar duygusunda gizlenmişim
Rüzgâr olup, besbelli etti son aşk
- 5 Çimenler uykusunda uyanık idim
Gözlerime rüya yaydı, son aşk
- Ney Boğazında bağlanan dert idim
Bir kere çalıp, derman etti son aşk
- 10 Bende sessizlik su olup akardı
Dalgalanıp, kavgayı başlattı, son aşk
- Saçlarımdan gece çiçekler köküsü
Akıtıp, derya akıttı, son aşk
- Dert ve mutluluk arasında bilmedim
İlk muhabet miydi? Ya son aşk?

BÜYÜK NEVAYİYE

[13]

- 1 Çocukluk dönemimde atam derdi:
Batı tarafında güzel bir şehir var
Her yolcu ve zavallıya tekke,
İyi bir yerdir
- 5 Göğe olağan minareleri,
Dünyayı umursamayan kurnazlara vatandır
Medrese, darülfünununda öğrenciler ve âlimler
Gece gündüz demeden çalışır
Bağçe ve bağlık çim ve çiçekler ile sanki cennettir
- 10 Suları buz gibi soğuk
Dumansız göğü deniz gibi şeffaf
Gecesi gündüz gibi
Mumlar ile aydıdır
- 15 Bu acayip şehirde
Bahçesi cennet gibi bir bereketli ev gözüktüyor
Bu evin kapısı
Gece- gündüz halk için açık
Yoksullara neva
Hastalara ilaçtır, bu ev
- 20 Evde, ama bir daha
Bir büyük, yetenekli, insan var
Mal ve zenginlik onda sınırsız olsa da,
Hepsini bilim ve sanatların sürümü,
Vatan abatlığına, harcamıştır
- 25 Halk için yüksek binalar
Cami ve medrese ve hamam ve köprüleri yapmıştır
Tekke, kervansarayları
Hem değirmen ve kuyuları

- 30 Halk için yapmıştır
Kendisi, dünya'dan vazgeçip
Evinde yalnız kalıp,
Kendi halkına,
Kendi diline, çok eserler
Unutulmaz anıları yazmıştır
- 35 Şiir ve nesir ve bilim ve hikmette
Hamse ve tarih ve divanlar yaratmıştır
Ressam ve çalgıcı ve şairler
Hattat ve fazilet ve bilim sahibleri
Her taraftan davet edip, kendi şehrine toplamıştır
- 40 Ne kadar-ne kadar meslek ve bilim sahibleri,
O yardım sever ve yetiştirici vasıtasıyla
Biliminin yüksek derecesine yetişmiştir
Ne kadar kent ve şehirler
Onun vasıtasıyla, yeniden imar edilmiştir,
- 45 Onun ile bir millet ve bir ülke
Devrinde ün kazanmıştır
- Lakin...
- Kendisi, yapayalnız
Çocuksuz, ailesiz,
- 50 Dünyadan geçmiştir
Geçmiş...
- Ama bütün eserleri
İl- ulus oluncaya kadar,
Dünya olunca,
- 55 Maneviyet göğü zirvesinde,
Parlak yıldız olup,
Sonsuza kadar yaşayacak,

- Ben, küçüklükten
Çok seviyordum, bu güzel şehri
60 Ben, küçüklükten
Çok seviyordum, bu büyük insanı
Lakin onun ismini bilsem hem,
Cavidan eserlerinden
Nice yıllar habersiz kalmıştım
- 65 Bu hata, benden değil,
Bu hata, senden değil,
Bu hata, bizden değil idi,
Bu hata, zalim dünya,
Bu hata, sevgisiz ve acımasız zaman,
70 Bu hata, bize adaletsiz nizamlardandı
Beni affet,
Ey kıymetli şehrim!
Beni affet,
Ey büyük babam!
- 75 İsteğim:
Yoksun ilim hakkı,
Ey güzel şehrim “heri”,
Mamur ol!
iftihârım, sevdiğim,
80 Ey büyük babam “NEVAYİ”,
Mutlu ol!

BULUNMAZ

(1)

[14]

- 1 Viran vatanım gibi yine harabe bulunmaz
Viran vatanımda bana yuva bulunmaz
- Gurbette hakaret kaygısı ve yoksulluk ateşi gibi
Canıma bela, cismime zincir bulunmaz
- 5 Her ne ki kayıp olsa, çaba ile bulunur, ama
Dünyada yalnız ata ile ana bulunmaz
- Diyelim ki: vatan aşkında divane az değil
Benim gibi vatanımın aşkında divane bulunmaz
- 10 Gönül ve söz sahibi şiirlerimi okuyup
Derler: bu mücevherler gibi inci tanesi bulunmaz

BULUNMAZ

(2)

[15]

1 Benim gibi, yine bir dilber ferzane bulunmaz
Senin gibi, yine bir divane âşık bulunmaz

Aşk âleminde bulunur Husrev ve Mecnun
Ferhad gibi merdane âşık bulunmaz

5 Bin bir gece efsane okuyup verdi Şehrazad
Şimdi efsaneci yok ve efsane bulunmaz

Ben sevgi ve vefa mumuyum ve ne kadar ki yansam
Ateşime yanıp yanacak kelebek bulunmaz

10 Canımı feda etmem kolaydır, ama
Canımı feda edecek sevgili bulunmaz

Saki ve şarap, çalgı ve şarkı, hepsi hazır
Bilmem, nedendir, sarhoşluk bulunmaz!

DENKSİZ

[16]

1 O kara gözden bana eger ki dert ve yara gelecekse
Olmasın bir an hayalimden uzak o kara gözün

Sevgiden dalgalanıp iki kara gözün, benim
Gözlerimden uykuyu aldı, yüreğimden huzuru

5 Sen ki verdin o kara gözden hastalara deva
Almadın bu gözünün hastasından bir dem haber

O kara gözün ayrılığından doldu kızıl kan ile gözüm
Ver ey saki, ona bu şaraptan nice kadeh

10 Çok kara gözler gördüm, başkadır senin gözün
Denk değildir kara gecelere bu iki ışıık

Kapkara gözler ile mademki aşına oldu gözün
Yârkîn öldü ki, umutsuzluğuma yoktur çare

SESSİZ HİS

[17]

- 1 Kırılma benden
Ben, seni
Gerçek gönülden
Gizli sevgi ile seveceğim
- 5 Ben, seni
Sessiz geceler koynında
Hoş rüyalarımda görecekim
Ben, senin ile daima
Ben duygular ateşinde yaşayacağım
- 10 Ben, sana
Tan yeli askeri ile her gün
Aydın selamlarımı gönderecekim
Ben, seni
Gece ve gündüz durmadan döndüğünde
- 15 Durmadan hatırlayacağım
Ben, seni
Hasretlere sarılan yüreğimin,
Her bir çırpınışında
Sessiz bir his ile çağıracağım
- 20 Kırılma benden
Çünkü bakirelik utangaçlığı
Sevgimi sana göstermeme
İmkân vermedi
Kırılma benden
- 25 Çiçekler yapraklarında gizlenmiş koku gibi
Gönlümün derinliğinde gizlenmiş sırları
Dilimin acizliği söyleyememiş sözleri
Sevgi baharında
Gözümün kırlangıçları
- 30 Sana söyleyip verişi mümkün!
Kırılma benden.

NEREDE SEN VE NEREDE BEN?

[18]

- 1 Sen tepe, ben gülistanım, nerede sen ve nerede ben?
Sen yer ve ben göğüm, nerede sen ve nerede ben?
- Sen, söndürölmüş ateşin göğsü savurulmuş külü
Ben, güneş gibi ışık yayanım, nerede sen ve nerede ben?
- 5 Sen, sonbahar gibi sarırıp, hüzünlü hayat geçireceksin
Ben, sonbaharı olmayan baharım, nerede sen ve nerede ben?
- Sen güreş meydanından bir anda kaçmış pehlivan
Ben, yiğit güreşçi, nerede sen ve nerede ben?
- 10 Sen, emir ve ben fakir, sen sevgisiz ölmüş diri
Ben, ölü tenlerde canım, nerede sen ve nerede ben?
- Sen, karanlık gece bağrında yolunu kaybetmiş gemi, ben
Dalga ile hem yuvayım ben, nerede sen ve nerede ben?
- Sen, çöl-düzde kuruyup kalan gereksiz bir diken
Ben, çiçek içinde kanım, nerede sen ve nerede ben?
- 15 Sen, vatanımı ateşe salan, düşmana satmış, hırsızısın
Ben, vatani koruyanım, nerede sen ve nerede ben?

AYDINLIKLA KORULMUŞ EV

[19]

- 1 Sen ayrılıp benden uzaklara gittin
Dönüp, benim tarafıma bakmadın
Gece-gündüz ağlayıp, seni aradım
Kavuşmanın kolyesini boynuma takmadın
- 5 Ayrıldın ve senden ayrılmadım hiç
Rüyamda hem sensin, aklımda hem sen
Her anım hep hayâlin ile
Gecemde hem sensin, sabahımda hem sen
Yavaş-yavaş geçer sensiz hayatım,
- 10 Lezzetsiz hayatı, söyle ne yapayım?
Kalp çaldığını biliyorum kesinlikle
Yürek verdiğini nasıl anlayayım?
Geçmez gecelerde bazen şiir yazıp
Şiirin ile bazen, gönül oyalıyorum
- 15 Hayal içinde bazen, senden sorarım:
“Ne zaman birleşir, bu ayrılmış yol?”
Uzaktan gelir, tatlı sesin
Şelale sesi gibi, kulaklarımda
Diyeceksin: “geleceğim, dönüp yanına
- 20 Gül gibi açılacaksın kucaklarımda”
Güzel duygularla dolacak gönül
Senin ile kendimi birlikte göreceğim
Gözüm karşısında güzelleşir çimen
Sen ile sevinip beraber yürüyeceğim
- 25 Ayrılan sevgilim, yeter ayrılık
Gel ki visal içinde devran yürütelim
Geniş sema altında, sevgi kucağında
Güneş ışığı ile bir ev kuralım

VEFA MUMU

Zulmet Esiri Olmuş Bayanların Feryadı

[20]

- 1 Bozulmuş yurdumu ki gönül gözü ile görmüşümdür
Gözyaşımı döküp her an yürekten acı çekmişimdir
- Ne zaman baht ve saadet yıldızı parlayacak diye, her gece
Sabah oluncaya kadar temenna ile göğa bakmışımdır
- 5 Ülkeyi zulmet içinde atanlar utansın, diye
Vefa mumunu bu karanlıkta yakmışımdır
- Huda erkek-kadını denk ve özgür yaratmıştır
Neden sen özgür ve ben bend ü zindanda durmuşumdur?
- 10 Hakaret ile bakma, sen kadınsın diye bana, oğlum
Annenim, seni dünyaya ben getirmişimdir

[21]

15 Terk ettim yurdumu çaresizlikten
Yer altında yuva inşa edeyim mi?

ÜZÜLME

[22]

1 Gelecek o huzur canına üzülme
Sevgi ile o mihribanın, üzülme

Derdime ortak yoktur, deme
Bulunur dert ortağı, üzülme

5 Gurbet içinde dildaşın, olmazsa
Ben dildaşın olurum, üzülme

Sararıp kalsa gülistanın bugün
Yarın, yaz olacak sonbaharın, üzülme

10 Yurduna eğer şimdi saldırı olsa
Barış ve korkusuzluk döner, üzülme

Allah'a ettiğin dualar kabul olacak
Düşmen olacak bekçin, üzülme

SENİN İLE

[23]

- 1 Senin ile karşılaştım, güldü tabiat
 Senin ile çınlıyor, sevgi şarkısı
 Senin ile göreceğim dünyayı güzel
 Sen bana olmuşsun göz bebeği
- 5 Senin için güzellik, senin için sima
 Senin için aydınlık verir güneş
 Senin ile bu hayat ne kadar güzel
 Senin ile yer ve gök söylüyor yavaş
- 10 Çiçekler açıldı, öttü kuşlar
 Uzun saçını öpip, taradı rüzgâr
 Sensiz gül diken gibi saplanır göze
 Sensiz yüreğimi sömürdü huzursuzluk
- Sevgin gönlümde yanan ateş
 Yanacak ki o gün sensin beni yakacak olan
- 15 Kalbim ağlayacak seni özleyip
 Didarına olmaz onu doydurup
- Gel, hayat yoluna birlikte adım atalım
 Bu yolda ikimiz yoldaş olalım
 Ayırmasın bizi ayrılık eli
- 20 Getirmesin ayrılık gözümüze yaş
- Göğsümde aşk ateşi yanacak daim
 Seni hem yandırırsın aşk ateşi
 Söylesin gönül kuşu aşk şarkısını
 Yükselsin feza'da bu şarkı sesi

YAŞAYAN GAZEL

İç ve dış güzellikte denksiz kızıma:

[24]

- 1 Çiçek açılmamış bahçede
 Bu, senin yanakların
 Kuşlar hem ötmemiş
 Bu, senin neşeli sesin
- 5 Yarınlar sabah olmamış
 Bu, senin gülümsemen
 Güneş ışık saçmamış
 Bu, gözün, bakışların
 Yıldız parıldamamış
- 10 Bu, parlak dişlerin
 Rüzgâr koku saçmamış
 Bu, saçların ifari
 Sen, ne kadar güzelsin!
- Sen, ne kadar güzelsin!
- 15 Kızıl gül dudaklarından
 Damlamış damla balsın
 Tabiat kucağında
 Özgürce yaşamış maralsın
 Güzeller ortasında
- 20 Güzellikte teksin
 Hayatım divanında
 Benim yazdığım gazel değil
 Allah'nın kendisi yazmış
 Denksiz canlı gazelsin
- 25 Sen, ne kadar güzelsin!

AYNA ve BAKIŞ

[25]

- 1 Senin gibi sevgiliyi arayıp buldum
Temiz kalpli, bir mihriban yarı
- Sözüne alıştım, şimdi isterim
Her zaman senden tatlı sözleri
- 5 Sen yeşil boylu akçakavak, ben yaban gülü
Yeşertiriz ikimiz çiçek bahçesini
- Gözlerim ayna ve sen bakıcısın
Aynadan bakışı ayırma
- 10 Felek bana yüz acı verirsede versin
Sana bir an acı vermesin
- Bu şiirimi sana diye, söyledim, sana
Sen bilirsin şiirlerin kımatını

EVLER DENİZİ

[20]

- 1 Parlayıp duran gençliğime bakma, o kadar anlamsız
Ayrılık karanlık kucağında bil, doğuldu şansı
- Vuslat arasında yaşayıp açıldım, başkaları nazarladı mı?
Kim diken gibi gözlerime girdi ayrılık hicran neşteri
- 5 Ayrılık ovasında yolum kayboldu, sevgilim
Senden başka kim bu yolda bana rahberlik yapar?
- Her taraftan başıma bir bela yağdı, neyleyeyim?
Ne kaçmaya ayağım var, ne uçmaya kanatım
- 10 Kırmızı yanağım sararıp, âşıklar arasında değer buldum
Aşk bağı ortasında kıldı meğer kimyager
- Eğer duyguların gözlerin aynasında görünse
Her an gözlerim önünde açılacak manzarası
- Gece, sabah oluncaya kadar evlerin denizinde suya girib
Hatırıma, keşke, getirsem kavuşmanın değerini

İKİ YARIM BİR BÜTÜN

[27]

- 1 Kalbimi okşayacak tuhaf bir duygu
 Bu, hem hesret değil, hem heves değil
 Geceler gözüme girmeyecek uyku
 Bu, hem efsun değil, hem cadu değil
- 5 Geceler ay ile sohbetler edip
 Gönlümdekileri ona söyleyeceğim
 Tanış yıldızları tek tek görüp
 Sabah olunca yine eve döneceğim
- 10 Gecelerim şöyle sabah olacak
 Gündüz hem bu duygu terk etmez beni
 Gönlüm isteyip, kahr olup gider
 Ne zaman ki hatırlasam, özleyip seni
- 15 Bu nasıl bir duygu ki seni görürsem
 Yer ve gök bir anda genişleyip gider
 Sanki melekler alkışlayıp, terennüm edip
 Her-tarafta çiçekler, kokular saçar
- 20 Bu nasıl bir duygu ki seni göremesem,
 Gözüme görünmez hem gök, hem yer
 Sanki bom boşluk tübine çökecek
 Bu hem parlak güneş, hem aydın dünya
- Sevgi değil mi, bu ilginç duygum?
 Sende tanışıyorsun mu, onun ile canım?
 Gözünde görünse, kaygu, dileğim!
 Gönlümde kalmaz, kaygu-isteğim!

25

Derler: insanlar, yarım yaratılmış
Arayıp bulacak, yarsını bir gün.
Sen, benim yarmımsın, gönlüm hissedecek
Senin ile bir gün tam olacağım

ALDATICI

[28]

- 1 Sen hem söylemiştin: Seni seveceğim”
Bende söylemiştim: “seni seveceğim”
Bana söylediğin söz yalan çıktı
Şimdi hafızamdan seni sileceğim
- 5 Aldatıcı sözlerin, aldatıcı gözün
Beni kendimden ayırdı bütün
Aldanıp senin ile hayat geçirdim
Sonuçta nasibim gözyaşı bugün
- 10 Aldatıcı sevgilim, beni kandırma
Şimdi sözlerine hiç güvenmem
Sevgi ateşi söndü kalbimde
Şimdi bu ateşle yanıp yanmıyorum

AKÇAKAVAK

[29]

1 Benden ayrıldı, üzüntümü anlamadı
Bir an bile düşünceleri benden ayrılmadı

Gonca gibi sevgi doğdu gönlüme
Uzaklık rüzgârından sonuç açılmadı

5 Akçakavak gibi başkaldırdı göğä
Benim tarafıma bir dalı eğilmedi

Başkalara gösterdi yüz muhabet ve vefa
Bana hatta bir cefa etmedi

10 Gök göğüsünü dildi feryadım okları
Taş gönlüne, meğer dokunmadı

Diyordum: görürsem, acılarımı söyleyeceğim
Gördüm ve kaygularım söylenilmedi

Diyordum: akıllı olup yür, ey gönül
Deli gönlüm hiçbir zaman akıllanmadı

ANNECİĞİM

[30]

- 1 Affet beni affet, anneciğim,
Durumunu eğer soramazsam
İncime benden, eğer
Derdine çare olamazsam
- 5 Yolumu çok bekleme
Benim için kaygı çekme
Karanlık anlarda, anneciğim
Hatırındır bana bir güneş
- 10 Çok aylardır, senden ayrırım
Şehirleri gezip her taraf
Sıkıntı ve acılara razıyım
Eğer olsan anneciğim, sağ
- 15 Yaşam zorluklarından
Her zaman başımda sevda
Kaygılanma, kızcağım uzak deyip
Gönlüm senden olmayacak ayrı
- 20 Duman içinde kalırsam, anneciğim
Sevgin olacak benim güneşim
Yalnızlıkta acılarını hatırlayıp
“Gözlerimden döküldü yaşım”

GÖÇ BAHARI

[31]

- 1 Geldi güzellik bile görkem
Kıldı yine mucizesini aşikâr
- Işığını saçtı dünyaya güneş
Kıldı saba yeli goncanın sırrını ifşa
- 5 Sırtını kumrıya verdi çınar
Gölgesini kıldı gönül ihtiyar
- Gözünün güzelliği humar etti
Herkesi mahmur bahar eyledi
- 10 Eski kuru dalda açıldı gül
Oldu onun güzelliğine şeyda gönül
- Şafakta, çiçek yaprağında şebnemi gör
Şebnem değil, belki bir incidir
- Yeşillik güzelleştirdi çöl ve bozkırı
Gönül ister sahrada gezmeyi
- 15 Perdeyi kaldırdı yüzümden laleler
Giydi çiçek elbisesini yaleler
- Çimen deme, inci ipek yaydı bağ
Lale deme, gözü aydınlatmış ışık
- 20 Gökte bulut yeni şarkı söylüyor
Yağmur ise, kendi sözünü söylüyor

Yağmur değil, görülmemiş tazelikdir
Hasta gönüllere huzur verir

Yağmur değil, eski şerap gibi, o ne
Yere Huda rametidir, o ne

25 Nağme başladı derya yine
Dünya gönlüne kavga saldı yine

Dalga ile deniz dost olmuş
Göğe yaydı ikisi bir ses

30 Gülü görüp, oynadı pervaneler
İki gönül başladı efsaneler

Gitti gönüller evinden kinler
Doldu sevgi meyinden yürekler

Aslan ile geyik oldu bu mevsimde yar
Gül kalbini incitmedi, diken

35 Gönülde muhabbet yapan yuva
Bütün dünya cismine verdi can

Misk ve amberleri yaydı nefes
Can kuşu pervazını kıldı heves

40 Oldu dünya genişliği, pervaz ona
Oldu ayan, tüm gizli sırlar ona

Yeryüzünün görkemliğine kattı güzellik
Bahar geldi ve yine değışti durum

Gördü yine halk nevruzu
Söyledi gönül şairi bu sözü:

45 Bahar geldi ve yine gelsin bahar
Herkese olsun yine de baht yar

Her kişinin niyetini, ey Huda
Merhametin ile reva kıl, reva

50 Bana ki dergâhına bir kulum
Affet ihsanına utanacağım

Merhametini yine hamra kıl
Hayır, ve dua ile yoluna uğurla

Bana bu hicrette yardımcı ol
Bütün zorluk anlarım'a yar ol

55 Kendi ülkemi yine mamur et
İl- ulusumu yine'de mutlu et

Yurduma getir yine, görkem bahar
Barış ve memnuniyeti yine daim kıl

[32]

10 Av için çöl ve ormana olma avare
Bakışın okunu at benim tarafta, avınım

FIRTINA

[33]

- 1 Göğa saçılıp, koyu kara bulutular
Koşuyordu sevinç ile her tarafta
Yıldızların gözü dikilip yere
Bakardı yüz hesret ile her anda
- 5 Uzak, uzak yıldızların ışığı
Geçemiyordu bulutlar arasından
Karanlık bayramını gören ay
Kan dökerdi yürek yarasından
- 10 Güçlü, öncü bir fırtına gelmesine
Göz dikip durmuştu, uzak yıldızlar
Bir- biriden soruşurdu ay ve gün:
Ne zaman gelirmiş fırtınadan haber?
- 15 Güneş derdi: her gün gelirse bu fırtına
Işığım ile yolunu aydınlatacağım
Ay da derdi: eğer gece gelirse, o
Yıldızlar yardımında iş birliği yapacağım
- 20 Bir karanlıkta geldi bu fırtına
Kalın bulut kalkanını kırdı
Karanlık askerini yaydı
Ay ve güneş hem ona yardım etti
- Gece tan attı, indi bulutlar
Aydınlık kendi bayrağını dikti
Güneş çıkıp, parlak ışığı ile
Yeri, bütün dünyayı, aydınlatıyordu

25

Ay ve güneş yardım edip durunca
Güçsüzleşip kalmaz uzak yıldızlar
Kara bulutlat kazanamaz
Aydınlanır geceler ve gündüzler

BARIŞ İÇİN MÜCADELE

[34]

- 1 Üç sorum var benim:
Bu geçici dünyada güzel iş, nedir?
Çok kötü durum ve kötü gün, hangisidir?
Kimisi mutsuz kişi ve kimisi mutludur?
- 5 Gözü yaşla dolu bir ana, bana verdi cevap:
“Bu geçici dünyada, herkesten mutluydum
Başımda bir mihriban, uslu eşim
Yanımda oğlum, kızım
Kalacak bir yerim
10 Yiyecek ekmeğim
Sevgiyle dolmuş bir hayatım, vardı
Bu saadet evinde
Dünyadan bi-gam idim
- 15 Bilmiyorum nereden benim başıma yağıldı bela
Bir grup bi-gane perverler gelip
Savaş ateşini yurdumuzda yaktılar
Bu savaşta ne kadar çok baş kesildi
Her tarafa aktı yaş
Kana boyandı güneş
20 Bu savaşta alp eşim, çocuklarım oldu şehit
Gam yıktı o mutluluk evini
Nediyeyim, ne-ne belayla karşılaştım
- 25 Dostlar,
Barışı devlet diye, anlayın
Her savaşta karşılık verin”
Yaşlı bir baba verdi cevap:
“Ben, musibete tutulmuş babayım

Çocukların acısıyla her an yanacağım

- 30 İl ve yurdun barışını korumak için
İki kartal- iki aslanım, savaşa gittiler
Düşmana karşı çok mücadeleler verdiler
Düşman safını bozdular
Düşmanı yenip uzaklaştırdılar
Bir bahadır kartalım
- 35 Eline aldı zafer bayrağını
Ah,
Bu zalim felek
Alp yiğitler kadrini anlamazmış
Şu zafer esnasında
- 40 Ok atıldı,
Titredi yer- gök
Kartalım zıplayıp yıkıldı ansızın
Ve zafer bayrağı düştü elinden
Şu anda, ileriye koştu ikinci çocuğum
- 45 Ağabeysinın elinden aldı zafer bayrağını
Vücudu yara, ruhu yara olsa hem
Göğsünden kan aksa hem
Yine, öncü başladı
Aldı düşmanın sonki savaş meydanını
- 50 Oldu düşman tar-u mar
Fetih ve nusret oldu yar
Oldu barış daim
Şu anda, yeri öpdü ve düştü kahraman
Bir gülümseme dudakta, gözleri kapatıp
- 55 Allah'a verdi can
Canını kurban etti barış yolunda
Yurdu bayrağıydı bir elinde.

60 O zamandan beri savaşın afeti
Beni iki oğlumdam ayırdı
Aydınlık dünya oldu gözüme kara
Eğer savaş olsa, cihan hapishane olacak
Candan fazla çocuklar kurban olacak”

65 Bu hikâyeler, acılı kıssalar
Etti gönlümü kebab
Kaldım şaşkın
Cevapsız
Şu anda, evlat acısını görmüş ata
Gözyaşını temizleyip, bana böyle dedi:
“Benden dinle kim, senin
70 Her soruna cevabım var benim

Güzel işten sorarsan,
Doğruluk ile il- yurda hizmetler etmek,
Her savaşa karşı savaşmak,
Barış yolunda can kurban etmek,
75 Bu geçici dünyada güzel iştir

En kötü hal ve kötü günden anlatsam,
Kimin ülkesi yansa savaş ateşinde
Veya halkı, düşman elinde düşse tutsak
Veya gözü önünde
80 Candan fazla bir kıymetlisi ölürse
Veya bozulsa yurdu ve mamur evi
Veya göç etse yabancı yurda perişan olup
En kötü hal ve kötü gün şudur

85 Eğer mutlu kişiden bahs etsem,
Kim ki barış kucağında

Kendi evi, kendi ülkesinde özgür yaşar
 Çok iyi arkadaşlar ile mutlu yürer
 İl ve yurda güzel hizmetler edip
 İl ve ülkeden saygı ve değer görür
 90 En mutlu kişi budur

Eğer mutsuz kişiden bahs etsem,
 Kim ki düşse il ve yurdundan uzak
 Veya yar ve dostumdan olsa uzak
 Veya düşmanlar sözüne
 95 Aldanıp kendi halkına karşı durur
 İl ve yurdun nefret ateşinde yanar
 Yar ve dostlar yanında
 İtibar ve onuru dökülür
 En mutsuz kişidi şudur”

100 Çocukların hasretine
 Kalbi yanmış ata, ateşli ah çekip,
 Düşünce-hayal girdabına
 Sessiz, çöküp gitti...

Varlığından ayrılmış ana hüzün sesi ile
 105 Yine söylemeye başladı:
 “Birkaç sözüm var sana, canım, çocuğum!
 Eğer vatan mamurluğu, özgürlüğü
 İl ve ulusun mutluluğu ve birliği
 110 Yeryüzünde huzur yaşamı,
 İstersen
 Her yiğidin aklına
 Her kadının kalbine
 Barış ile sevgi ve dostluk tohumunu ek
 Barış ve muhabbet dalına her zaman su verip

- 115 Güzel bir dünya yarat
Kinler kökünü kökünden kurut
Barış yolunda durmadan mücadele et
Ki savaş ateşinde kimse yanmasın
Analar, çocuklar acısında yanmasın
- 120 Ataların belini
Derd ve acı bükmesin
El-ayağı kınalı yeni gelin
Yine, dul kalmasın
Çocukların gözü yaşla dolmasın
- 125 Barış yolunda durmadan mücadele et!”
- İki acılı ata-ana sözüne
Tüm atalar- analar
Tüm yetim çocuklar
Yer ve gökta, Tanrıyı alkışlayacak tüm varlıklar
- 130 Dönüp, tekrar söylediler:
Barış yolunda durmadan mücadele et!”
İçimden bir ses tekrar söylediler:
Barış yolunda durmadan mücadele et
Barış yolunda durmadan mücadele et

MASAL

[35]

- 1 Basma, çimen üzere, yumuşak yeşil otları
Aşk sahibinin acısını söyleyecek o
Çabalayacak, baş eğecek, sessizce
Sevgi şarkısını herkese söyleyecek o
- 5 Sabah olunca, ay ile yıldız göç eder
Çiy ise, akçe gibi saçılır
Gül güler ve gonça tebbessüm
Gönüldegi kaygı düğümü açılır
- 10 Ben kelebek gibi, uçacağım sana doğru
Yoluna istek gülünü saçacağım
Sen yakalarım diye, geleceksin benim tarafta
Ben ise, ceylan olup kaçacağım
- 15 Bu kadar gözllüğü görüp gözlerim
Uyanacak bende sevmek dileği,
Ayrılacağım kendimden ve düşünüyor gönül
“Doğruymuş, tüm sevgi masalları”

GÜLLER BİRLİĞİ

[36]

- 1 Çek elini, ey güzel,
Bu kırmızı gül diye, onu
Dalından Köparma
Ben bu rengi seveceğim diye,
5 Saçına takma
- Çek elini, ey güzel,
Bu sarı gül diye, onu
Dalından Köparma
Ben bu rengi sevmeyeceğim, diye,
10 Her tarafta saçma
- Çek elini, ey güzel,
Bütün güller güzeldir
O, kırmızı mı ya da sarı
Ya da beyaz mı ya da mavi
15 Hepsidir baharın güzelliği
Hepsidir gözümüzün lezzeti
Hepsidir gönlümüzün farhatı
- Eğer gül olsa sarı
Dalında pişmiş sarı buğdayı
20 En gerekli ekmeği
Hatırimızda getirir
- Çiçeğin rengi olsa beyaz
Simsiyah gecede
Parlayıp duran ay ve yıldızı
25 Geceyi uyutacak, tekrar gelecek yeni günü
Hem aydınlık yayan

Yere zenginlik veren
Parlayıp duran güneşin sevgisini,
Hatırimızda getirir

30 Olsa gül rengi mavi
Geniş yürekli gök
Ya da denizler, çeşmelerin şeffaf dugusunu
Hatırimızda getirir

35 Çek elini, ey güzel, gülden
Gül kırmızı mı ya da sarı
Ya da mavi mi ya da bayaz
“Ben bu rengi seveceğim ya da sevmeyeceğim” diye,
Dalından Köparma
Saçına takma
40 Her tarafta saçma

Ey güzellerden güzel insan
Ömür boyu ben sevip geldim
Ömür boyu ben seveceğim
Tüm güller rengini
Tün güller kokusunu
45 Bir güneşe göz dikip durmuş
Bir çeşmeden su içip, yürüyen
Bir çimende yaşayıp açan
Bir tabiatte yaşayıp, büyüyen
Bütün gülleri
Bütün güllerden toplanan deste gülleri
50 Sevgilidir, ey güzel,
Bütün güller,
Gonçalar.
Bütün güllerden toplanan desteler

NEDEN HATIRLAMADIM?

2001 1/4- yılı gurbette vefat edip, mezarı da gurbette kalan anneciğime:

[37]

- 1 Baht kuşu bana gülüp baktığında
Şan ve şöhret boynuma gül taktığında
Tatlı hayat gönlüme hoş baktığında
Neden, sizi hatırlamadım anneciğim?
- 5 Mal, devletim artıp, işim yolunda
Dost ve yarlar beni kucaklayıp durunca
Sevip, sevildiğinde, devran sürünce
Neden, sizi hatırlamadım, anneciğim?
- 10 Evim, çocuğum ile sevindiğimde
Halk gözüne aziz görüldüğümde
Başarılar zirvesine ulaştığımda
Neden, sizi hatırlamadım, anneciğim?
- 15 İlim ehli arasında ün kazandığımda
Farklı başarılardan mutlu olduğumda
Dünya kamimde diye, inandığımda
Neden, sizi hatırlamadım, anneciğim?
- 20 Güzelliğim, gençliğim devri geçti
Gurbette şan, şöhret beni unuttu
Perişanlık gelip ellerimi tutu
Şimdi, sizi hatırlap kaldım anneciğim?
- Başıma bela, endişeler yağıldı
Ayağıma taş, dikenler saçıldı
Fakirlik ile gurbet, bağrımı deldi
Şimdi, sizi hatırlayacağım anneciğim?

25 Siz, o tarafta, ben, bu tarafta kaldığımda
Dert ve gamlar vücudunuzda saldıığında
Ecel, sizi benden ayırıp aldığında
Sizi ağlayıp çok hatırladım, anneciğim?

30 Son zamanlar, yanınızda kalamadım
Son bakışlarınızı göremedim
Sizden hatta özür dileyemedim
Affeder misiniz kızınızı anneciğim?

35 Varlığınızda değerinizi anlamadım
Tam zamanında, size hizmet etmedim
Ayrıldım sizden , gamdan ayrılmadım
Affeder misiniz kızınızı anneciğim?

40 Mezarınız uzakta, gidemem
Ona gözyaşlarımı dökemem
Bu kaygı, hesretlere dayanamam
Affeder misiniz kızınızı anneciğim?

Şimdi, sizi yalnız rüyalarımda göreceğim
Şimdi, sizi daima özleyip yürüyeceğim
Şimdi, size dua edeceğim
Şimdi, affedin kızınızı, anneciğim?

45 Bir gün ben de yanınıza gelirim
Ölüler safına katılırım
Şimdi, baş eğip, özür dilerim
Şimdi, affedersiniz beni, anneciğim?

ANI

[38]

1 başımı alıp gitsem vatandan, yaralı kalbim kalır
Hem vatanım arkamda kalacak, hem vatandaşım kalır

Var ve yokum, devlet ile bahtım, vatan kucağındadır.
Nereye gitsem, vatanda yok ile varım kalır

5 Gitmezsem düşman benim kanımı döker, gitsem eğer
Gözyaşı, gönül kanı ile ağlayan annem kalır

Olsa da gurbet diyari cennet ile gülşen, ne yapayım?
Ki sonbahar gibi sararıp uzaklığımda sevgilim kalır

10 Gittiyse elimden bugün mal ile mülk ve şöhret ve nam
Şükür ki benden hatıra, bu şiirlerim kalır

BULMADIM

[39]

- 1 Ey dünya sende gamdan başka bir şey bulmadım
Gam bulup, gamlara arkadaş bulmadım
- Parça- parça oldu gönlüm ayrılıktan
Vuslattan gönlüme ilaç bulmadım
- 5 Gurbet ve avarelikte arayıp
Hiç kimseyi mutlu ve sevinçli bulmadım
- Sırlarımı kime söyleyim dostlar?
Çünkü sırlarıma sırdaş bulmadım
- 10 Kış belası saltanat kurduğundan ak
Bir çimeni yeşil ve taze bulmadım
- Ey Huda, şeytana döndü insanlar
İzledim adamı, adam bulmadım

UZAKTAN BİR SES

[40]

1 Ses,
Ses,
Ses,
Uzak, uzaklardan,
5 Gelecek, bir ses
Yürek, yürekleri,
Kesecek, bir ses.
Hangi, hangi hakikatı
Söyleyecek, bu ses
10 Hangi, hangi duyguları
Uyandırır, bu ses.
Bu seste bir ağırı var
Bir hasret, kaygı
Bu seste bir dert var
15 Bir ümit ve istek
Bu seste bir sır var,
Bir utanç, duygu

Bu seste yalnızlık
İnleyip, söyleyecek
20 Bu seste mazlumluk
Yüksek sesle ağlayacak
Bu seste sessiz, sakinlik
Feryat edecek
Bu seste yoksunluk,
25 Gözünü açacak
Bu seste üzüntü,
Acı çekecek

Bu seste ney boğazı,
Şikâyet edecek

30 Bu seste ırmaklar,
Tespîh edecek
Bu seste ay, güneş,
Secdeye gider,
Bu seste yapraklar,
35 Münacat eder
Bu seste ağaçlar,
İbadet eder

Bu ses,
Dalgalı atını koşturur
40 Bu ses,
Kuşlar kanadını çırpır
Bu ses,
Aslan, yiğitleri titretir
Bu ses,
45 Yer ile gök tahtını, titretir
Bu ses,
Dağ ve taş bağrını çiğner
Bu ses,
Çimenler ve gülleri uyandırır
50 Ama...
Biz
Insanı, niçin
Uyandıramaz.

55 Ama...
Biz
Insan, niçin
Titretemez.

60 Ses,
Ses,
Ses,
Uzak, uzaklardan,
Gelecek bir ses.
Uzak, uzaklarda,
Sönecek bir ses.

BAHT KOŞUĞU

Bana, annelik bahtı ve lezzatını bağışlayan biricik kızım “Vida”cığıma, evlilik düğünü

için:

[41]

- 1 Ne zaman ki ilk kez
Yürek, ciğerim altında
Birinci hareketin ile
Varlığını belirtin,
- 5 Ne zaman ki ilk kez
Ağlayıp dünyaya geldin
Ve benim hayatımı
Sevinç, bahtla doldurdun,
- 10 Ne zaman ki ilk kez
Ceylan gözlerini
Aşına bakış ile
Benim gözüme baktın
- 15 Ne zaman ki ilk kez
Dudakların goncasını
Açıp, gülümsedin
- Ne zaman ki ilk kez
Küçücük ellerin ile
Yüz, gözümü okşadın,
- 20 Ne zaman ki ilk kez
İlk adımları basıp
Kucağımda girdin

Ne zaman ki ilk kez
 Tatlı dilin açıldı
 Ve bana “anne” dedin
 25 Ve bu tatlı söz ile
 Annelik duygusunu
 Yüreğimde uyandırdın,
 O anda bahtlı idim
 Ne kadar bahtlı idim

30 Gün geçti, geceler geçti
 Ay geçti, yıllar geçti
 Benim gözümün önünde
 Tomurcuk idin, gül oldun
 Dal idin,
 35 Fidan gibi büyüdün

Şu yıllar devamında
 Her gece bir masal ile
 Seni uyutuyordum
 Her gün bir öpücük ile
 40 Seni uyandırıyordum

Her sabah ceylan gözün
 Güneş olup parlıyordu
 Ve hayatımın yolunu
 Işığı ile aydınlatıyordu

45 Güzel kızım, senin ile
 Ne kadar avundum ki
 Gün ve gecenin geçtiğini
 Ay ve yıl geçtiğini
 Ömrümün geçtiğini

50 Hatta hissetmemişim

Sevgili kızım, senin ile
Ne kadar bahtlıydım
Ki gamlar, endişelere
Gurbet, ayrılışlara
55 Düşünmeden gelmişim

İşte, şimdi oturumda
Güzelleşip, çiçek gibi, durmuşsun
Kendi sevgilin, kendi bahtını
Bulup, mutlu yürümüşsün

60 Bu günden başlayıp seni
Yeni baht, yeni hayat
Kendi yanına çağırarak
Ve gözlerin güneşi
Benim evimden göçüp

65 Yeni evde parlayacak

Seni, baht! Denilen kadar
Benden uzaklaştıracak
Ve ayrılık, gözümde
Kan yaşları aktırır

70 Peki, ben ağlasam da
Sen sürekli gül
Ben solup, düşsem de
Sen çiçek gibi, açılıp yürü

75 Tamam, uzaklaşsan da
Devamlı kalbimdesin
Yalnız kızım olsan da
Şimdi başkanın yârisin

80 Ben, sana inanmıyordum
Yer ve gök, yaşlı, gence
Güvenip teslim edeceğim
“Aybek” isimli güneşe

85 Yalnız kızım, Vidacığım
Sonsuz, mutlu ol
Aybek cana sürekli
Sevgili güzel yar ol

Baht gecende bu şiiri
Sana hediye edeceğim
Şanslı, mutlu olacaksın
Bunu kesin biliyorum

SELAM

[42]

1 Bir gün beni kader seninle karşılaştırdı
 Dudaklarımda “selam” sözü çiçeklendi
 Ama, yabancı bakışlarını görüp,
 Açılmış gül, dudaklarımda buzladı
 5 Selamım sana ulaşamadı

Gece idi...
 Gözlerimde uykuyu ay söndürdü
 Ona söyledim:
 Gidip, selamımı söyle

10 Ay, uykulu, yavaşça “peki” dedi
 Ama tan attı ve ay da uyudu
 Selamım sana ulaşamadı.

Sabah rüzgârı esip geldi yanıma
 Ona dedim:
 15 Gidip, selamımı söyle
 Etrafımda dolaşıp “peki” dedi
 Ama, yağmur onun yolunu kesti
 Selamım sana ulaşamadı

Yağmur yağıp bir nehir olup aktı
 20 Akan suya gözyaşımı akıtıp
 Ona dedim:
 Gidip selamımı söyle
 Su şırıldayıp, “peki” diye akıp gitti
 Ama, siyah kumlar onu yuttu
 25 Selamım sana ulaşamadı

Bahar geldi, ağaçlar yaprakla doldu
 Yeşil yapraklara selamlar yazıp,
 Dedim:
 Gidip selamımı ulaştırın
 30 Yapraklar fısıldayıp “peki” dedi
 Ama fırtına, yazdığım selamlarımı
 Yapraklar göğsünden yıkayıp attı
 Selamım sana ulaşamadı

Yaz geldi ve kırmızı çiçekler açıldı
 35 Çiçeğe dedim:
 Gidip, selamımı söyle
  i ek gülümseyip “peki” dedi
 Ama sonbahar rüzgârı onu soldurdu
 Selamım sana ulaşamadı

Kış geldi ve kar da yağmaya başladı
 40 Kara dedim:
 Gidip selamımı söyle
 Lapa lapa beyaz kar “peki” dedi
 Ama, güneş sığağını sa ıp
 45 Bir anda karın hızını kesti
 Selamım sana ulaşamadı

Altın kanatlı güneşe yalvardım:
 Şimdi gidip, kendin selamımı söyle
 Güneş parlayarak, bana “ tamam” dedi
 50 Ama, siyah bulut yolunu engelledi
 Selamım sana ulaşamadı

55 Buluta dedim:
Selamımı gidip söyle
Bulut gürleyerek, koşup, “peki” dedi
Ama, güçlü rüzgâr, fırtına başlayıp
Bulutları her tarafa yaydı
Selamım sana ulaşamadı

60 Şu zamanda, gün ile geceler geçmekte
Ay ve yılar, kış ve yazlar geçmekte
Ama, biçare çabalarım, aynı
Çeşitli engellerle karşılaşmakta
Ve selamım sana ulaşamamakta.

HANIM, SİZİ NEDEN SEVECEĞİM?

[43]

- 1 Siz Emir Timur ya da Babür değilsiniz
Hatta beni altın tahta oturtup
Ülkenizin şah hanımı yapsanız
- 5 Siz, Nevayi ya da Lütü değilsiniz
Hatta güzel, güzel şiirler yazıp
Benim için büyük divan yapsanız
- 10 Siz, Behzât veya Mirek de değilsiniz
Hatta kalem, boyar büyüsü ile
Güzelliğime yine güzellik katıp
Perdelerde beni resim çizseniz
- 15 Siz, Kul Muhammed veya Avdi değilsiniz
Hatta benim şanıma şarkılar söyleyip
Dünyayı tatlı şarkıya doldursanız
Siz, Kadiri ya da Çolpan değilsiniz
Hatta benim için romanlar yazıp
Adımı halk arasında ebedi yapsanız
- 20 Siz, bu zamanın Ferhadı de değilsiniz
Hatta dağ ve taşlar göğsünü delip
Tatlı suyu ayağıma akıtsanız
- 25 Ama siz, kendiniz siz.
Fakat kendiniz
Duygularınız şu kadar şeffaf, şu kadar temiz
Ki orada yaratıcı görse olur
Güneşli kalbinizde şu kadar sevgi var
Ki bir zerre nefret de oraya sığmaz

Sesiniz şu kadar rahat ve yumuşak
Ki taşkın gazap da ona hazır olacak
Gözlerinizde şu kadar rahatlık, inanç var
Ki bir bakışta bütün vücudumdan
30 Zaman endişelerini kaybedecek
Vücudunuzda şu kadar cesaret toplanmış
Ki Ferhatlar ona denk gelemes
Ve elleriniz şu kadar mihriban, ki
Fakat okşamak için kaldırılacak

35 Sizde ne kadar iç güzellikler var
Ki benim gibi deli bir şair kalbini
Yavaşça hazırladı, Fath etti

Hanım,
Siz kendiniz siz, fakat kendiniz
40 Ve ben, sizi fakat siz olduğunuz için
Ne kadar göçlü,
Ne kadar sonsuz,
Ne kadar sıcak, seviyorum

SÖZ İNCİSİ

[44]

1 Senin gibi sevgili gerektir bana
 Vefalı sevgili gerektir bana

 Keşke kaybolsa ortadan ayrılık
 Görüşmenin tadı gerektir bana

5 Yıllanmış şarap neşeyi kaçırmaz
 Gözleri neşeli gerektir bana

 Kavuşmak için, ey sevgilim
 Açık şans gerektir bana

10 Söz incisiyle doludur defterim
 Garip alıcı gerektir bana

SENİ ÖZLEDİĞİMDE

[45]

- 1 Seni özlediğimde
 Sakin, bomboş anlar durumlar çözülecek
 Güneş uyanmayı unutacak
 Uyuyan geceler, karanlığa dönecek
- 5 Seni özlediğimde
 Güller gülmek yerinde yaş dökecek
 Şebnem damçıları buzlanıp kalacak
 Sabahın yumuşak rüzgârı da esmekten kalıp
 Yorgun nefes alıp, adım atacak
- 10 Bitkiler dans etmeden, yorgun uyuyor
 Nehir koşuklarını söylemeyecek
 Yar-yar şarkısı “ağlama” gibi dinlenecek
 Çevresinde sakinlik hüküm sürecek
 Ve dertler kaynayıp, yürekten taşacak
- 15 Seni özlediğimde dedim, ama
 Ey evimin feriştesi,
 Gönlümün dilleği
 Evimi terk eden zamandan başlayıp
 Şu zamana kadar sana kararsız gönlüm
- 20 Soğuk boşluk dibinde
 Buzlanarak, çöküp yatmakta
 Üzgünlüğün siyah bulutları
 Hayatımı bütün sarıp almakta
 Ve umutlarımın aydın ışığı
- 25 Kaygu, üzüntü bulutu arkasında
 Yavaş- yavaş sönüp, uçup varmakta

Seni özlediğimde dedim, ama
Seni özlemediğim bir an var mı?
Düşündüğüm kadarıyla, ömür boyu her nefes
30 Seni, tek dileğim
Feriştem
Çok özleyerek, özleyip yaşayacağım
Düşündüğüm kadarıyla sadece ben değil, hatta
Seni görmüş tüm âşık kuşlar da
35 Bitkiler, ağaçlar ve, çiçekler de
Boyun eğmez gururlu dağlar da
Durmadan şırıldayan akarsular da
Her gün sana selam veren güneş de
Senin ile doğmuş güzel bahar da
40 Senin gezip dolaştığın köy ve sokaklar da
Seni özleyip, özleyip yaşayacak
Düşündüğüm kadarıyla sadece biz değil, hatta
Seni armağan eden Hudam da
Seni özleyip, özleyip yaşayacak

İNCİ HAYALLAR

[46]

- 1 Ayrılık gecesinde, seni hatırlasam
Karanlılık kaçıp, aydınlık görünür
İnci hayların geceyi sakinliğinde
İyi dileklerimle karışır
- 5 Sen neredesin ve ben neredeyim
Ortamızı dağlar, denizler keser
Ama uzaklardan, inci hayalin
Yumuşak gece rüzgârı gibi, benim tarafıma eser
- 10 Ayrılığı derler, sevgi sınavı
Peki, bu sınavdan bizde geçelim
Bu dünyada kavuşmak nasip olmazsa
Peki, obur dünyada kavuşmak bekleyelim

MACERA

[47]

- 1 Saba yeli ki aşk sahibinin çavuşudur
Tan vaktinde gördüğü güzel rüyasıdır
- Gülistan alıp getirecek güzelliği
Verir aşk sahibine hediye, mutluluk
- 5 Saba yeli almaz üstüne yorgunluğu
Diler âşık ile kavuşmayı
- Her zaman aşk sahiblerinedir vefalı
Bazen vermez onlara cevır ile eziyet
- 10 Yüreğe huzursuzluk sığmaz mutluluk
Saba yeli eğer verirse haber itimatını
- Saba haberinden âşıklar alır can
Dünya olacak gözüne bir gülistan
- Saba hem aşk ile aşınadır
O yüzden, aşk sahibine sırdaştır
- 15 Saba, bende dertli aşığım
Görmüşümdür ayrılık içinde dert
- Sevgi dedim, geçtim kendimden
Sevgi ışığı dalgalandı gözümde
- Bazen, vuslat içinde oldum şad u hürrem
20 Bazen, uzaklık içinde oldum gam ile arkadaş

Mutluluk yıldızı, bazen güldü bana
Bazen söndü, uçup düştü yere

Bezen, sevgi yerinde gördüm muhabbet
Bezen gördüm muhabbetten musibet

25 Muhabbette, olacak varını gördüm
Daima, şöhret ile devrimi sürdüm

Gönüllerdeydi yerim, makamım
Her zaman vardı dillerde ismim

30 Bilimde bulmuştum itibarı
Halkım derdi benim için kendi gururu

Büyük şairdim, güçlü kalem sahibi
Sözlerim idi çok tatlı ve çekici

Örnektim çağdaşlara dayım
Her zaman en yukarıdaydı yerim

35 Görürdüm genç-büyükten değer ve hürmet
Yapardım genç, büyük, hepsine hizmet

Hayatım su gibi sakın akıyordu
Mutluluk, sevgi ile bana bakıyordu

40 Hayatımdan çok hoşnuttum
Başarılar meyvesini istediğim kadar, topladım

Yazık, değişip kaldı devir
Dünya okuna oldum hedef

Benim ülkemde başladı savaşlar
Benim halkıma düşmanlar baş oldu

45 Vatana yedi tür, yabancı geldi
Benim halkıma türlü zulm yaptı

Siyah giymiş acımasızlar her gece ve gündüz
Aydın günü halka karanlık gece yapmış

50 Gülistanı bozup, etti çöl
Bütün yapıları etti viran

Halkın servetini yağma etti
Başkaldıran kişilerin, başı kesildi

Kitapları yakıp, okulları viran etti
Maârif sahiblerini öldürdüler

55 Bilim sahiblerini düşman sayıyordu
Eğer bulursa sormadan öldürürdü

Yerde ot, gökte kalmadı kuş
Ölüm açtı hayat yerinde kucak

60 Ne din kaldı vatanda, ne şeriat
Ne hak kaldı vatanda, ne hakikat

Ne Tılla tepenin altını kaldı
Ne cami hocasının sarığı, ne cübbesi kaldı

Nerede olsa küçücük güzel kız
Onların ganimeti oldu nikâhsız

65 Beşikte çocuğu kesti bu düşmanlar
Diri diri derisini ayırdı baştan ayağa

Birini, burkada katl etti
Birin beynini ok ile saçtı

70 Birisinin eli olsaydı kına da
Uçuyordu bütün parmakları hava da

Arıkta su demeyin ki, kan akıyordu
Bunu gören Huda hayran bakıyordu

Onlara, öldürmek, kolaydan kolay
Bu mahşerde yalnız can çok ucuzdu

75 Müslümanlık adı altında dinsiz
Müslümanı sürerek, etti göçmen

Vatanda ata kalırsa, evlat kaçtı
Onların zulüm rüzgârı, her tarafa saçtı

80 Kızım diye, anne yansa, o tarafta
Kızı ağlar annem diye, bu tarafta

Vatanda kalmadı bir aile bütün
Vatan kendi evladına oldu tabut

Benim baht evim de bozuldu
 Vatandan tüm umudum kesildi

85 Vatandan ayrılıp, oldum yolcu
 Yolcu olmadım, oldum vatansız

Vatansız da demeyin, avare oldum
 Bahardım, sonbahar gibi oldum

90 Misafirin olacak özgürlük, tercihi
 Ne zaman, nereye gitse, itibarı

Ne zaman kim yurduna dönmeyi ister
 O anda, onun için dönmesi uygundur

Muhacirlikte ayrıldım, atadan
 Bu ebedi ayrılıktan kan yutuyorum

95 Yine annem çekmiş çok acı ve dert
 Muhacirlikte oldu benim gibi har

Ağaçtı annem , biz, dalları gibi
 Kesilmiş ney annem, biz, nalesi gibi

100 Felek, neyin nevasından ayırdı
 Ağaç ve dalı, üzüntüden yaptı

Ağaç ayrılırsa dallarından, yaşayamaz
 Yine yabancı yer ile suya dayanamaz

Muhacirlikte annem, vefat etti en son
 Kendisi gibi, mezarı hem oldu yolcu

105 Atasız, annesiz kaldım dünyada
Feryadımdan feleğin başı dertte

Eğer ki ayrılıp ata, anneden
Onların sevgisine sabırsız dilenciyim

110 Ancak, çalışmak benim işimdir
Bütün insaniyet benim inancımdır

Soruyorum kendime: Sonuç ne olacakmış
Ömür peymanesi nasıl dolacakmış

Ne olsa, geleceği kadar bilecek
Ne isterse dünya o işi yapacak

115 Ama her zaman diyeceğim Hudam
Kabul et benim bu duamı:

Ki ben her yerde ve her durumda olsam
Ecel gelince, kendi yurdumda ölürsem

120 Vatan kucağında eğer ölürsem, diriyim
Vatansız eğer diri olsam da, ölüyüm

11. ARAP HARFLI METİN

یاروغ مهربانلیک

[۱]

۱ بو شعریمنی سېنگه یازە من، سېنگه
ایلیق بیر بهار نینگ ایلیق تانگیده
قیزیل گل خیالی، سکوت سز لری
آقر بیر بولاقدېک قویاش آنگیگه

۵ نفس آگنیمده سېنی اویله سم
معطر بولوتدن یاغر عشق اونی
سېنینگ بیرله دایم یشیل توش کبی
اوتر بو حیاتنینگ منور تونی

۱۰ غزل یازگنیمده، سېنینگ کوزلرینگ
یاروغ مهربانلیک ساچر سوزیمگه
بو یالغیز لیگیمده، خیالینگ قولى
گۆزه ل بیر بهشتنی آچر کوزیمگه

۱۵ حیاتیمنی سېن سیز تصور قیلش
بهارنی چچکسیز دېمک دور مېنگه
بو شعریمنی یازدی خیالینگ قولى
بو شعریمنی ساوغه قیلايین سېنگه

يخشيليك تمناسى

[۲]

- ۱ گل آچىلدى ھر يانه، كۆز آچىپ تماشا قىل
نوبهار بېلى اېسىدى، اېمدى ميل صحرا قىل
- غنچه لركولىب تورگن، لاله لر تولىب تورگن
ساز و صحبت اسبابين برچه گه مهيا قىل
- ۵ اوينب اي صبا قاچگيل، غنچه كوكسىنى آچگيل
كوككه عطرىنى ساچگيل، بېر و كوكنى زيبا قىل
- تا سېوېشگه فرصت بار، بۆلمه سېوگيدن بېزار
مهر ايله سېويملى يار، اېل يوراكیده جا قىل
- اي يېگيت وطنداشيم، اي ايناغه- قرداشيم
علم و فننى اورگنگيل، اوزنى يخشى دانا قىل
- ۱۰ ايسته سنگ جهان بۆلسه، اولكه جاودان بۆلسه،
اېل-اولوس امان بۆلسه، خلق ايله مدارا قىل
- اولكه خدمتين قىلگيل، آنه حقينى بيلگيل
يخشيليك تامان بارگيل، يخشيليك تمنا قىل
- ۱۵ اوتدى رنج و محنتلر، كېلدى يخشى فرصتلر
يارقين اولدى ظلمتلر، نور ايجيده ماوا قىل

قىلە كۆرمە

[۳]

عشقىمىدە ئۆزىڭنى يەنە شىدا قىلە كۆرمە
وصلىمنى تصورىدە تىمنا قىلە كۆرمە

۱

كۆز ياشى و دل قانى و نالە نىگگە ايشانمە م
يۇلىمىدە كۆزىڭ ياشىنى دريا قىلە كۆرمە

آهينگ اثرى گاهىدە يوز نالە دن آرتىق
آهينگنى يەنە نالە گە سودا قىلە كۆرمە

۵

دردىمگە يۇلىققن كىشى درمان تاپە آلمىس
مېندىن اېسە بو درد، مداوا قىلە كۆرمە

هركىمگە جداليك غمىدىن شكوه قىلورسېن
گر عاشق اېسنىگ، شكوه بېجا قىلە كۆرمە

۱۰

تويغو و خيالىمىدە غزل باغىدە يورسم
روحىمىدە گى عالمى تماشىا قىلە كۆرمە

گل و شبنم

[۴]

۱ تانگ آتیپ سحر بۆلدى، كۆرمە دى كۆزوم اويقو

كىم اوچىردى اويقومنى؟ قىلدى كىم مېنى جادو؟

فارغ اېردى تا كۈنگلۈم، ساغ اېدى تن و كۈنگلۈم

ياندېرىپ تىنمىنى عشق، ايله دى كۈنگۈلنى سوو

۵ اېمدى قى تامان بارسم، راحت و فراغت دېب،

اول تاماندىن البتە، درد و غم كېلر اوترو

عشق اېلى مثاليدور، برگ گل بېلن شبنم

كۈزلرېدە نم بۇلسە، لېلرېدە دور كولگو

اوندىن اۈزگە نى كۈنگلۈم ايستە مس بو دنيادىن

۱۰ اي خدا، وصاليدىن قىلمە گىل مېنى اېرو

چىقسە قوياش مغربدن

[۵]

۱ بو دنياده تاپيلمە ىدى چىن سېۋى
 ايشانمە ھېچ قچان، سېۋى سۈزىگە
 ھر كىم دېسە، "چىن سېۋىگىدن تۆلە من"
 كۆرە سن آلدوچى ھوس كۆزىگە

۵ اۋتدى شىرىن-لىلىلر نىنگ دورە سى
 تاپيلمە ىدى باشقە فرھاد و مجنون
 كۈنگۈل قۇيمە، ھېچ آلدە نمە سېۋىگە
 چىن سېۋى ھم فقط ھوس دور بوكون

۱۰ چىقسە اگر قوياش مغرب تاماندن
 كۈندە، بولدوز پارلسە تېگرە ككە
 آقسە اگر تاش بغيرىدن قىزىل قان
 تاپىلە دى چىن سېۋى ھم يورە ككە

اۋىلر يولدوزى

[۶]

كېچە تانگ آتگونچە كۈنگلوم كۈزلر يىگنى ياد اېتر
اويقوسيز ليكدن تانگ آتگندە كۈزيم فرياد اېتر

۱

اۋىلرينگ يولدوز بۇليپ، آى ياروغيدە مېن بيلن
اۋينە شر هر كېچە و جان و كۈنگولنى شاد اېتر

هر قچان كيم حسرت و قيغو يوره كده جايلاشر
كۈزلرينگ بوز يىخشى تويغونى انگا ايجاد اېتر

۵

سېن بيلن اوچرە شديم و سېوگى توغيلدى كۈنگلومه
اېمدى سېنگە دل قوشى سيره ب غزل انشاد اېتر

كويسە كويسين عشق اۋتيدە جان و تن ويرانه سى
سېوگى، كويگن جان و تننى ينگيدن آباد اېتر

۱۰

طالع سیز گۆزه ل

[۷]

تینیق کۆزگوگه نازلنیب، آیته من:

۱

«ایا کۆزگو جان،

مېنگه بېرگیل جواب

کۆزینگه گۆزه ل کۆرینرمن می، یوق؟

۵

مېنگه مهر ایله کۆز تیکیب آیته دی:

«باشینگدن ایاغینگ گچه دور گۆزه ل

خیالینگ گۆزه ل دور، جمالینگ گۆزه ل

اوزینگ بیر مرل، کۆزلرینگ دور غزل

تتینگنی کوموشدن یسب دور خدا

۱۰

بویینگ آرزو قامتیدن بلند

نگاهینگ هوس باده سین تامچیسی

لبینگ غنچه نینگ قیب قیزیل کولگیسی

تیشینگ لاله یفراغی نینگ شینمی

سېسینگ دور دوتاردن تره لگن صدا

۱۵

و یا شعر و نئی نینگ قوشیم کویله شی

سۆزینگ ایلك بهار قوشلرین سیره شی

ساجینگ آی بولاغی، تینیم کچه سی

خصالینگ یاقیملی مین تانگ ییلی

چیرای کۆزگوسیده گۆزه ل ابرکه سن

۲۰

گۆزه للر ایچیده اوزینگ بیره سن

ولی، بو گۆزه ل لیکنی بیلگوچی، کیم؟

ولی، بو چیراینینگ خریداری، کیم؟

گۆزه ل آق بیلک سن،

ملک سن،

۲۵

ولی،

چیرای باشقه و بخت دور باشقه چه

گۆزه ل سن، ولی طالعینگ یوق سېنینگ

بوتون عشق سن،

عاشقینگ یوق سېنینگ «

آيرىلىق شكوه سى

[۸]

۱ آيله دى قسمت مېنى افغانستانىمىن جدا

تشله دى غربنده، قىلدى خان و مانىم دن جدا

ترك اپتيب چىققچ وطندىن، اوشبو راز اولدى عيان

كىم وطن دور جان و جسمىم بۇلدى جانىمىن جدا

۵ اوز وطنده شهره اپردىم، هم سېويملى، محترم

اوزگه يورت اپتدى مېنى نام و نشانىمىن جدا

آشيانسىز آنه قوشلر دردىنى بىلدىم انىق

تا كه بۇلدم غربت ايچره آشيانىمىن جدا

تولنردى باشىم اوزره مهر ايله يارقين قوياش

۱۰ آه، كىم بۇلدم قوياشلى آسمانىمىن جدا

اوزگه لر مېن خسته گه يوز مهربانلىك قىلسه لر

كۆرينر مېنگه ستمدېك، مهربانىمىن جدا

درد ايله آرام اپدىم، آرام جانىم قاشيده

يۇق مېنگه آرام، اوشل آرام جانىمىن جدا

وصال ایستگی

[۹]

یار اگر یار اېسه، یاره جفا قیلمه یدور
مهربانلیغ اونوتیب، ترك وفا قیلمه یدور

۱

یارلیغ شیوه سی دور گاه نیاز و گاه ناز
أول کبی، عمر بویی بیزنی ادا قیلمه یدور

هر تامان باقسه اوشل یانده توررمن، اما
کیپر یگی اوقلری کؤکسیمنی یارا قیلمه یدور

۵

ایر یلیق دردی و تهمت غمی و رشك اوتی
أول ستم قالمه دی کیم، یار منگا قیلمه یدور

گرچه دردیمنگه چوچوک سؤزی دوا دور، لېکن
یار کۆپ درد بېریب، هېچ دوا قیلمه یدور

۱۰

هر زمان ینگى جفا رسمینی توتگه ی، نېته بین؟
بنده لردن اویالیب، ترس خدا قیلمه یدور

ایگی آچونده کؤنگول، وصلینی ایستر دایم
لېکن، أول یار، بو ایستکنی روا قیلمه یدور

سَلْمَنَّا

[۱۰]

كۆزىم توشدى جىمالىنگىگە، بو دىدارىنگىگە سَلْمَنَّا
كۆزىنگە، دل رازىنى آيتدى، بو اظهارىنگىگە سَلْمَنَّا

۱

گهه مېرىنگ بىلن باقىب، دلىمنى شاد آيلرسن
گهه جور ايله اولدىرگوچى كردارىنگىگە سَلْمَنَّا

قه بېرگە كىم قدم قويسىنگ، آچىلگە ى ىشنە بان گلر
كۆزىمگە كېل، قدم قويگىل، بو رفتارىنگىگە سَلْمَنَّا

۵

سېنىنگ يادىنگ بىلە اېجان، قرا توننى تانگ آتتىردىم
مېنگە باقمە ى جفا قىلدىنگ، بو آزارىنگىگە سَلْمَنَّا

همە جور و جفالرگە وفا و مېر قىتتىردىم
نە بۆلگە ى گر دېسىنگ اوشبو وفادارىنگىگە سَلْمَنَّا؟

۱۰

«عظىمى» شىرىگە اۇخشش ىرە تىدىم اوشبو شىرىمنى
يېتەر مېنگە اېلىم گر آيتسە: اشعارىنگىگە سَلْمَنَّا

ايرىلىقده قالدیرمه

[۱۱]

۱ توشلریمده سېن بېرلن بېر کيیمده ياتگه يمن
کېلمه سنگ، قرا توندېک قىغولرگه باتگه يمن
سېن سېز اي قوياش كوزلى، موز ايچيده قاتگه يمن
ايرىلىقده قالدیرمه، ايرىلىقده اولگه يمن

۵ كېچه لر تانگ اتگونچه، كوزلرينگى اويله يمن
ايدین آي بیلن بېرگه، كوزلرينگى سويله يمن
سېن اوچون قوشيق باغلب، كوزلرينگى كويله يمن
قىب- قيزيل چېچك دورمن، ايرىلىقده سولگه يمن

۱۰ يېل بۇليپ، اياغينگه ايسنگيمنى ساچگه يمن
قىغولى كۇنگول دردين، مېن قاشينگده آچگه يمن
سېندن آيرو كيم سارى، قە ي تامانگه قاچگه يمن؟
ايرىلىقده قالدیرمه، بولمسه ني بولگه يمن؟

۱۵ كون سه يين يوراكيمده، آرتە دى سېنينگ سېوگينگ
سېن سارى آياغيمنى، تارته دى سېنينگ سېوگينگ
هر تمانگه يوزلنسم، تارته دى سېنينگ سېوگينگ
اۈزليگيمنى اجره لديم، سېوگى بېرله تولگه يمن

سۈنگى عشق

[۱۲]

۱ كۈنگىمە تا قىلدى ماۋا، سۈنگى عشق
سۈزلرىمگە بېردى معنا، سۈنگى عشق

غىچە لىر توغوسىدە پىنھان اېدىم
يېل بۇلىب، قىلدى ھویدا، سۈنگى عشق

۵ مىسە لىر اويقوسىدە اويغاق اېدىم
كۈزلرىمگە ياپدى رۇيا، سۈنگى عشق

ئى تاماغىدە توگىلگن درد اېدىم
بىر چالىب، اېتدى مداۋا، سۈنگى عشق

مېندە جىم- جىتلىك آقردى سوو بۇلىب،
۱۰ موج اورىب، باشلىدى غوغا، سۈنگى عشق

ساچلرىمدىن تون چىچكلر عطرىنى
آقىزىب، آقىزدى دريا، سۈنگى عشق

درد و لذت آره سىدە، بىلمە دىم
اىلىك محبت اېردى مو، يا سۈنگى عشق؟

فرزانه نوایی گه

[۱۳]

- ۱ باله ليك دوريمده آته م دېرديلر:
كون باتر سارى عجيب بير شهر بار
خانقاهى هر مسافر بېنواگه،
يخشى منزل دور
- ۵ كۆك اۋپر قورغانلىرى،
رند و عيارلرگه مأوا دور
مدرسە، دارالفنونيدە اوقوچيلار و عالمر
تون و كونى بيلمە بين محنت چېكر
باغ و راغى ميسە و گلر بيلن گۇيا كە جنت دور
سوولرى موزدېك ساووق
بي غبار آسمانى دېنگيز دېك تينيق
كېچە سى كوندوز كىي
چلچراغلر بيرلە يارقين دور
• • •
- ۱۵ بو عجايب شهرده
باغچه سى جنت مثال بير فيضلى اوى كورينور
اوشبو اوينينگ اېشىگى
كېچە- كوندوز اېل اوچون آچيق
بېنوالرگه نوا
۲۰ دردمندلرگه دوا دور، اوشبو اوى
اويده، اما بير دها
بير اولوغ، فرزانه، انسان بار
مال و دولت اونده چېكسىز بۇلسە هم،
بارينى علم و هنرلر نينگ رواجيگه،
۲۵ ملك آبادانليگيگه، صرف اېتگن دور
اېل اوچون عالى عمارتلر
مسجد و مدرسە و حمام و كۆپريكلرنى قورگن دور
خانقاه، كاروانسرالرنى
هم تېگيرمان و قودوqlرنى

- ۳۰ خلق اوچون بنیاد قیلگن دور
اۋزی، دنیا لذتیدن واز کچیب،
اوییده خلوت قیایب،
اۋز اېلیگه،
اۋز تیلیگه، کۆپ اثرلر
- ۳۵ اونوتیلمس یادگارلیکلرنی یازگن دور
شعر و نثر و علم و حکمتده
خمسە و تاریخ و دېوانلر یره تگن دور
مطرب و نقاش و شاعرلر
خوشنویس و فاضل و عالم دھالرنی
- ۴۰ هر تاماندن چارلب، اۋز شھریگه ییگن دور
قنچه- قنچه کسب و فن اھلی،
اوشبو غمخوار و مربی آرقه لی
کسبی نینگ اوجیگه ییگن دور
قنچه کھنت و شھرلر
- ۴۵ او طفیلی، ینگیدن بنیاد اېتیلگن دور
او بیلن، بیر ملک و بیر ملت
دھر ارا شھرت قازانگن دور
- لېکن ...
اۋزی، یگه و یلغوز
باله سیز، عایله سیز،
دنپادن اۋتگن دور
اۋتگن...
- اما برچه آثاری
اېل- اولوس بؤلگونچه،
دنیا باریچه،
معنویت آسمانی اوجیده،
یلتیراق یولدوز بۆلیب،
منگو یشب تورگه ی
• • •
- ۵۰
- ۵۵

- مېن، كىچىك ليكدن
 ۶۰ كۆپ سېوردېم، بو عجايب شېھرنى
 مېن، كىچىك ليكدن
 كۆپ سېوردېم، بو اولوغ فرزانە انساننى
 لېك، اونىنگ آتېنى بېلىسم هم،
 جاودان آتارىدن
 ۶۵ قىچە بېللر بېخېر قالگن اېدىم
 • • •
 بو خطا، مېندن اېمس،
 بو خطا، سېندن اېمس،
 بو خطا، بېزدن اېمس اېردى
 بو خطا، ظالم فلك،
 ۷۰ بو خطا، مېر و مروت سىز زمان،
 بو خطا، بىزگە عدالتسىز توزوملردن اېدى
 مېنى كېچىر،
 اې عزيز شېھرىم!
 مېنى كېچىر،
 ۷۵ اې اولوغ بابام!
 اىستگىم:
 محروم اېلىم حقى،
 اې گوزەل شېھرىم «ھرى»،
 آباد بول!
 ۸۰ افتخارىم، سېودىگىم،
 اې اولوغ بابام "نوايى"،
 شاد بول!

تاپيلمىس (۱)

[۱۴]

۱ ويران وطنىمدېك يىنە ويرانە تاپيلمىس

ويران وطنىمدە مېنگە كاشانە تاپيلمىس

غرىبتە حقارت غمى و فقر اوتى دېك

جانىمگە بلا ، جىسمىمە زولانە تاپيلمىس

۵ ھەرنى كە يۇقالسىە، تاپىلار سەي ايله، اما

دنيادە فقط آتە بىلن آنە تاپيلمىس

دېيلىك كە: وطن عشقىدە دېوانە كم اېرمىس

مېندېك وطنىم عشقىدە دېوانە تاپيلمىس

دل اھلى و سۆز اھلى اوقىب شعرلرېمنى

دېرلر: بو گھەرلر كېي دردانە تاپيلمىس

۱۰

تاپيلمس (۲)

[۱۵]

مېندېك، ينه بير دلبر فرزانه تاپيلمس

۱

سېندېك، ينه بير عاشق دېوانه تاپيلمس

عشق عالميده تاپيله دور خسرو و مجنون

فرهاد كې عاشق مردانه تاپيلمس

مېنگ بيركېچه افسانه اوقيب بېردى شهرزاد

۵

افسانه چى يۇق اېمدى و افسانه تاپيلمس

مېن مهر و وفا شمعى من و قنچه كه يانسم

شعله م گه كوييب يانگوچى پروانه تاپيلمس

جانيمنى فدا قىلماغيم آسان اېرور، اما

جانيمنى فدا قىلگوچى جانانه تاپيلمس

۱۰

ساقى و چاغير، كوى و قوشوق، برچه سى حاضر

بيلم، نېگه دور، حالت رندانه تاپيلمس!

تېنگسىز

[۱۶]

۱ أول قرا كوزدن مېنگە يېنگە يى اگرچە درد و داغ
بۆلمە سون بېر دم خياليمدن قرا كوزينگ ييراغ

سېوگيدن تولقون لنيب ايگى قرا كوزينگ، مېنينگ
كوزلر يمدن اويقونى آلدى، يوراگيمدن فراغ

۵ سېن كە بېردينگ اول قرا كوزدن كسلرگە دوا
آلمە دينگ اوشبو كوزينگ بېماريدن بېر دم سراغ

اول قرا كوز ھجرىدە تولدى قيزيل قاندىن كوزيم
بېرگيل اي ساقى، اونگە بو بادە دن نېچە اياغ

كۆپ قرا كوزلرنى كورديم، باشقە دور كوزينگ سېنينگ
۱۰ تېنگ اېمسدور قارە تونلرگە بو ايگى شېجراغ

كۆپ قرا كوزلر بيلن چون آشنا بۆلدى كوزينگ
يارقين اۆلدى كيم، مېنينگ حرمانيمە يوق دور اداغ

اونسىز تاووش

[۱۷]

- ۱ اينجيمه مېندن
مېن، سېنى
چېن كۈنگۈلدن
ياشورون سېوگى بىلن سېوھ من
مېن، سېنى
۵ اوزون تونلر قۇيىدە
سۇلىم توشلار يمدە كۆرە من
مېن، سېن بىلن دايم
مىين تويغولر حريريدە ىشە يمن
مېن، سېنگە
۱۰ تانگ يېلى چاوشيدن هر كون
ياروغ سالملرىمنى يوبارە من
مېن، سېنى
تون و كون نىنگ تىنىمسىز ايلە نىشىدە
تىنىمسىز اېسلە يمن
۱۵ مېن، سېنى
ساغىنچلرگە اۋرە لگن يورە گىم نىنگ
هر بير تلپىنىشىدە
اونسىز تاووش بىلن چقىرە من
- ۲۰ اينجيمه مېندن
اگر حيا باكرە ليگى
سېوگىمنى سېنگە اظهار اېتىشىمگە
امكان بېرمە دى
- اينجيمه مېندن
۲۵ چېچك لر يفر اغلريدە ياشىنگن ايفاردېك
كۈنگلىم توبىدە ياشىنگن سرلرنى
تېلىم ناتوانلىگى ايتە آلمە گن سۆزلرنى
سېوگى بهاريدە

کوزیم قلدير غاچلری
 سېنگه آيتيب بېريشى ممکن!
 اينجيمه مېندن.

۳۰

نېردە سېن و نېردە مېن؟!

[۱۸]

سېن ادېر، مېن گلستان مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

۱

سېن يېر و مېن آسمان مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

سېن، سۈنئىي قالگەن آلاۋىنىڭ كۆككە ساۋرىلگەن كۈلى

مېن، قوياشنىڭ نورۇشەن مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

سېن، خزانىڭ سەرگە يېيىپ، مەزۇن كېچىرگە يېسەن ھايات

۵

مېن، بەھار بې خزان مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

سېن، كۈرەش مېدانىدىن يېر زۈمە قانچىن پەلۋان

مېن، جىسارەتلى كۈرەشچى، نېردە سېن و نېردە مېن؟

سېن، امىر و مېن، فقير، سېن، سېۋگىسىز اولگەن تىرىك

مېن، اولىك تىللەردە جان مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

۱۰

سېن، قارا تون بىر يۈلۈن يۇقاتكەن كېمە، مېن

مۇج ئىلە ھەم آشيەن مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

سېن، ادېر- تۈزدە قورۇپ قالگەن كېرەك سىز يېر تېكەن

مېن، چېچەك ئېرىنىدە قان مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

سېن، ۋەتەننى ئۈتگەن سالگەن، ياۋگە ساتكەن، ئاغرىق سەن

۱۵

مېن، ۋەتەننى پەسەن مەن، نېردە سېن و نېردە مېن؟

ياغدودن قوريلگن اوي

[۱۹]

۱ سېن ايرىلىپ مېندىن يىراققە كېتىدىنڭ
قە يىرلىپ مېن سارى قيا باقمە دىنڭ
كېچە-كوندوز يىغلب، سېنى ايزلە دىم
وصالينڭ شادە سىن بۇينومگە تاقمە دىنڭ

۵ ايرىلدىنڭ و سېندىن ايرىلمە دىم ھېچ
توشىمدە ھم سېن سن، آنگىمدە ھم سېن
لحظە لىرىم تولىق خىالينڭ بىلن
تونىمدە ھم سېن سن، تانگىمدە ھم سېن
سېكىن- سېكىن اۋتر سېن سىز حىياتىم
لذت سىز حىياتى، آينگىل، نى قىلە ى؟
يۈرە ك آلگىنىڭنى بىلە من انىق
يۈرە ك بېرگىنىڭنى نىمە دن بىلە ى؟
اۋتمس كېچە لردە گاھى يازىپ شعر
شعرىنڭ بىلن گاھى، الدە يىمىن كۈنگۈل
خىيال ايچرە گاھى، سېندىن سۈرە يىمىن:
۱۵ «قچان بىرلشركن، بو اجرە لگن يۈل؟»
آلىسدن جرە نڭ لىر، ياقىملى سېسىنىڭ
شرشرە سېسى دېك، قولاقلىرىمدە
آيتە سن: «كېلرمن، قىتېب يانينڭگە

۲۰ گلدېك آچىلە سن قوچاقلىرىمدە»
گۈزەل تويغولرگە تۈلە دى كۈنگۈل
سېن بىلن اۋزومنى بىرگە كۈرە من
كۈزىم اۋتروسىدە يىشنە ىدى چىمىن
سېن بىلن سېوينىپ بىرگە يۈرە من
ايرىلگن سېوگلىم، بس دور ايرىلىق
۲۵ كېل كە وصال ايچرە دوران سورە ى لىك
كېنڭ سماء آستىدە، سېوگى قۇيىندە
قوياش ياغدوسىدىن بىر اۋى قورە ى لىك

وفا شمعى

ظلمت اسيرى بۇلگن عياللر فريادى

[۲۰]

بوزولگن يورتىمى تا دل كۆزى بىرلن كۆرۈبتورمن
كۆزۈم ياشىن تۆكۈپ ھەردم يۈرە كدن قىغۇرۈبتورمن

۱

قچان بخت و سعادت يولدوزى پارلە يدى دېب، ھەر تون
تانگ آتگونچە تمنا بىرلە كۆككە تىلمورۈبتورمن

۵
وطنى ظلمت ايچرە تشلە گۈچىلر اويالسين، دېب
وفا شمعىنى بو ظلمت سراحە ياندورۈبتورمن

خدا ابركك-عيالنى تېنگ و ابركىن گر يره تگن دور
نېچون سېن ابركىن و مېن بند و زندانده تورۈبتورمن؟

حقارت بىرلە باقمە، سېن عيال سن دېب مېنگە، اۋ غليم
آنە نگ من، سېنى مېن دنيا يوزيگە كېلتورۈبتورمن

۱۰

امتحان

[۲۱]

۱ عرضیمنی سېنگه بیان اېته ی مو؟

دردیمنی سېنگه عیان اېته ی مو؟

بو چرخ فلک ستملریدن

غوغا کؤته ریب، فغان اېته ی مو؟

۵ کؤکسیمنی تیلب، یوره ک نی ترنب

قانیمنی تۆکیب، روان اېته ی مو؟

هر نی که باشیمگه کېلدی، سېنگه

سؤزلب، یوره گینگنی قان اېته ی مو؟

عالم اېلیدن وفا کوتیلیمس

۱۰ جانا، سېنی امتحان اېته ی مو؟

کوز فصلی، بهار اېمیش کؤزینگده

رنگیمنی تۆکیب، خزان اېته ی مو؟

مشکل وطنیمنی ترک اېتیش دور

آسان مېنگه ترک جان، اېته ی مو؟

۱۵ ترک وطن آیله دیم به ناچار

یېر آستیده آشیان اېته ی مو؟

غم يېمە

[۲۲]

۱ كېلگە ى اول آرام جانينىڭ، غم يېمە

مەر ايله اول مەربانينىڭ، غم يېمە

دردىمە ھمداستان يۇقدور، دېمە

تاپىلور ھمداستانينىڭ، غم يېمە

۵ غربت ايچرە ھمربانينىڭ بۇلمسە

مېن بۇلرمن ھمربانينىڭ، غم يېمە

سرغە يىب قالسە گلستانينىڭ بو گون

اېرتە، ياز اولگە ى خزانينىڭ، غم يېمە

يورتىنگە حاضر اگر بۇلسە اوروش

۱۰ قېتە دى صلح و امانينىڭ، غم يېمە

مستجاب اولگە ى خداگە التجانگ

دشمن اولگە ى پاسبانينىڭ، غم يېمە

سېن بېلن

[۲۳]

۱ سېن بېلن اوچرە شىدىم، كۈلدى طبيعت

سېن بېلن يىنگرە ىدى، سېۋىگى قۇشىغى

سېن بېلن كۆرە مەن دىنئانى گۆزە ل

سېن مېنگە بۇلىب سەن كۆز قىراچىغى

۵ سېن اوچون گۆزە ل لىك، سېن اوچون چىراى

سېن اوچون بىغىشلار ياروغلىك قوياش

سېن بېلن بو حىيات قىندە ى قىوانچلى

سېن بېلن بېر و كۆك كۈيلە ىدى يىواش

آچىلدى چىچىكلەر، سىرە دى قوشلەر

۱۰ تال ساچىنى اۋىپىب، ترە دى شىمال

سېن سىز گل تىكاندىك قەدەر كۆزگە

سېن سىز يۈرە گىمىنى اېزە دى ملال

سېۋىگىنگ يۈرە گىمدە النگە لى اۋت

يانە دى كۈن سە بىن مېنى كۈيدىرىپ

۱۵ يۈرە گىم بىغىلە ىدى سېنى ساغىنىپ

دىدارىنگە بۇلمىس اۋنى تۈيدىرىپ

كېل، حىيات يۇلىنى بىرگە باسە ى لىك

بۇلە ى لىك بو يۇلدە اىگىمىز يۇلداش

اچرە تەمە سېن بىزنى ايرىلىق قولى

۲۰ تۈغدىرمە سېن ھىران كۆزىمىزدە ياش

كۆكسىمدە عشق اۋتى يانە دى مدام

سېنى ھەم كۈيدىرسىن سېۋىگى اوچقۇنى

سىرە سېن دل قوشى سېۋىگى قۇشىغىن

يىنگرە سېن فسادە بو قۇشىق اۋنى

تیریک غزل

ایچکی و تشقی گۆزه ل لیکده تېنگسیر قیزیمگه:

[۲۴]

- ۱ باغده گل آچیلمه گن
 بو، سېنینگ یناقلرینگ
 قوشلر هم سیره مه گن
 بو، سېنینگ قوناق سېسینگ
 ۵ اېرته لر تانگ آتمه گن
 بو، سېنینگ تبسمینگ
 قویاش یاغدو ساچمه گن
 بو، کوزینگ، نگاهلرینگ
 بولدوز یلتیره مه گن
 ۱۰ بو، یلتیراق تیشلرینگ
 صبا عطر سېپمه گن
 بو، ساچلرینگ ایفاری
 سېن، نه قدر گۆزه ل سن!
 سېن، نه قدر گۆزه ل سن!
 ۱۵ قیزیل گل لبلریدن
 تامگن تامچی عسل سن
 طبیعت قوچاغیده
 بیره ب یورگن مرل سن
 گۆزه ل لر آره سیده
 ۲۰ گۆزه ل لیکده مثل سن
 حیاتیتم دېوانیده
 مېن یازگن غزل اېمس
 خدانینگ اوزی یازگن
 تېنگسیر تیریک غزل سن
 ۲۵ سېن، نه قدر گۆزه ل سن!

كۆزگو و ديدار

[۲۵]

آختە ريب تاپديم سېنىڭدېك يارنى
آق كۈنگۈل، بىر مەربان دلدانى

۱

سۈزىنگە اۋرگندىم، اېمدى ايستە رم
ھەر زمان سېندىن چوچوك گفتارنى

سېن يىشىل بۇيلى تېرەك، مېن نىسترن
يىشنە ترمىز ايگىمىز گلزارنى

۵

كۈزلريم كۈزگو و سېن ديدارىسن
كۈزگۈدىن اجرە تمە گيل ديدارنى

بېرسە، بېرسىن مېنگە يوز آزار چرخ
بېرمە سېن بىر دم سېنگە آزارنى

۱۰

سېنگە دېب، ايتدىم بو شعرىمنى، سېنگە
سېن بىلرسن قيمت اشعارنى

اۋىلار دېنگىزى

[۲۶]

۱ يىلتىزە ب تورگن ياشىمىگە باقمە، مونچە سىرسى
ھجرارا تون قوينىدە بىلگىل، توغىلدى اخترى

۵ وصلارا يىشنە ب آچىلدىم، اۈزگە لىر كۈز قىلدىمۇ؟
كىم تىكان دېك كۈزلىرىم گە كىردى ھجران نىشتىرى

۵ ايرىلىق وادى سىدە يۈلىم يۇقالدى، سېۋگىلىم
سېندىن آيرو كىم قىلور بو يۈلدە مېنگە رھبرى؟

ھىر تامان دن بىر بلا ياغدى باشىمىگە، نىلە بىين؟
نى قاچىش گە بار اياغىم، نى اوچىش گە شېھرى

۱۰ آل يىناغىم سرغە يىب، عشاق ارا تاپدىم بها
عشق ايلېگى اۈرتە دە قىلدى مگر كېمياگرى؟

كۈزلىرىنگ كۈزگۈسىدە عكس اېتسە گر تويغولرىنگ
كۈزلىرىم اوتروسىدە ھىر دم آچىلگە ى منظرى

كېچە، تانگ آتگونچە اۋىلار دېنگىزىدە چۈمىلىب
ايلگىمە، اى كاش، كېلتورسم وصالىنگ گۈھرى

ايگى يريم، بير بوتون

[۲۷]

- ۱ دليمنى سويله يدي عجيب بير تويغو
 بو، حسرت هم اېمس، آرزو هم اېمس
 كېچە لږ كېلمە يدي كوزيمگە اويغو
 بو، افسون هم اېمس، جادو هم اېمس
 ۵ كېچە لږ آي بيلن صحبتلر قوريب
 دليمده گيلرنى اونگە آيتە من
 تانیش يولدوزلرنى بير مه بير كوريب
 تانگ آتگنده پنه اويگە قيتە من
 كېچە لريم شونده ي سحر بۇلە دى
 ۱۰ كوندوز هم بو تويغو ترك اېتمس مېنى
 يوره گيم تلپينيب، اېزيليپ كېتر
 قچان كە اېسلە سم، ساغينيپ سېنى
 بو قنده ي تويغو كە سېنى اوچرە تسم
 بير و آسمان بيردن كېنگە ييب كېتر
 ۱۵ فرشته لږ گۇيا آلفيشلب، كويلب
 يان- اطرافگە گلر، عطرلر سېپر
 بو قنده ي تويغو كە سېنى كورمه سم
 كورونمس كوزيمگە بير هم، آسمان هم
 بۇم- بۇشليك توبيگە گۇيا چۇكە دى
 ۲۰ بو پارلاق قوياش هم، ياروغ جهان هم
 محبت اېمس مو، بو عجيب تويغوم؟
 سېن هم تانیش مو سن، او بيلن، جانيم؟
 كوزينگده عكس اېتسه، ساغينچيم، آرزوم،
 يوره گيمده قالمس، قيغو — ارمانيم!
 ۲۵ دېيديلر: آدمزاد، يريم يره لگن
 آخته ريب تاپه دى، يرمينى بير كون.
 سېن، مېنينگ يريمم سن، كۇنگليم سېزه دى
 بير كونى بۇلە من سېن بيلن بوتون

الداوچی

[۲۸]

سېن هم آيتگن اېدينگ: "سېنى سېۋە من"

۱

مېن هم آيتگن اېديم: "سېنى سېۋە من"

مېنگە آيتگن سۆزىنگ يىلغان گە چىقىدى

اېندى خاطر يىمدىن سېنى يۈۋە من

الداوچى سۆزلىرىنگ، الداوچى كۆزىنگ

۵

مېنى اۆزلىگىمدىن آيىردى بوتون

الده نىب سېن بىلەن حيات كېچىردىم

عاقىبت نصىيىم كۆز ياشى بوگون

الداوچى سېۋىگىم، مېنى الدە مە

اېندى سۆزلىرىنگگە ھېچ ايشانمە يىمىن

۱۰

مىھىت شەلە سى سۆندى دىلىم دە

اېندى بو شەلە گە كويىب يانمە يىمىن

آق تېرەك

[۲۹]

مېندىن آيرىلدى، غمىمنى بىلمە دى

۱

اۋىلىرى مېندىن دىمى آيرىلمە دى

غىچە دېك سېۋىگى تۈگۈلدى گۈنگىلمە

ھجر يېلىدىن عاقىبت آچىلمە دى

آق تېرەك دېك باش كۈتۈردى كۈك سىرى

۵

مېن سىرى بىر شاخە سى قە بىرىلمە دى

اۋزگە لىرگە قىلدى يۈز مەر و وفا

مېنگە حتى بىر جفا ھم قىلمە دى

تىلدى كۈك بىرىنى آھىم اۋقلىرى

تاش يۈر اگىگە، ولى سىنچىلمە دى

۱۰

دېر اېدىم: كۈرسىم، غمىمنى آيتە من

كۈردىم و فىغولرىم آيتىلمە دى

دېر اېدىم: ھوشلى بۇلىپ يۈر، اى كۈنگۈل

تېلبە كۈنگۈلۈم بىر زمان آيىلمە دى

آنە جان

[۳۰]

۱ كېچىر مېنى كېچىر، آنە جان
 احوالینگى گىر سۇرالمە سم
 بۆلمە مېندىن آزردە، اگر
 دردىنگە مرهم بۆلالمە سم

۵ يۇلىمگە كۆپ بۆلمە انتظار
 مېنىڭ اوچون چېكمە اضطراب
 قرانغو دىملردە، آنە جان
 يادىنگ دور مېنگە بىر آفتاب

۱۰ كۆپ آيلر دور، سېندىن جدامىن
 شېرلرنى گېزىب ھەر تمان
 محنت و غىلرگە رضامىن
 اگر بۆلسىنگ آنە جان، امان

تېرىكچىلىك يۇموشلردىن
 ھەر زمان دور باشىمدە سودا
 ۱۵ قىغورمە، قىزگىنە م پىراق دېب
 كۈنگىلىم سېندىن بۆلمە گە ى جدا

تۇمن ايچرە قالسىم، آنە جان
 مېرىنگ بۇلر مېنىڭ قوياشىم
 يلغوزلىكدە دردىنگى اېسلىب
 ۲۰ «كوزلرىمدىن قلقىيدى ياشىم»

هجرت بهاري

[۳۱]

- ۱ کېلدى گۈزە للىك بىلە كۆركم
قىلدى يەنە معجزه سىن آشكار
- نورينى بېرە تدى جهانگه قوياش
قىلدى صبا غنچه نى سَرينى فاش
- ۵ شاخه سىنى قمرىگه بېردى چنار
سايه سىنى قىلدى كۈنگۈل اختيار
- كۈزىنى نرگس چو خمار ايله دى
برچه نى مخمور بهار ايله دى
- ۱۰ اېسكى قوروق شاخه ده آچىلدى گل
بۇلدى اونىنگ حسنىگه شيدا كۈنگۈل
- تانگده، چېچك برگيده شبنم نى كۆر
شبنم اېمس، بلكه بىر اينجو دورور
- ميسه بېزه تدى چمن و دشتنى
دل تيله گه ى دشتده گلگشت نى
- ۱۵ پرده نى آچدى يوزىدن لاله لر
كبيدى چېچك كۈيلگىنى ياله لر
- ميسه دېمه، اينجى اېپك يايىدى باغ
لاله دېمه، كۈزنى ياروتگن چراغ
- كۆكده بولوت يىنگى قۇشيق كويله دى
ياغمير اېسه، اوز سۈزىنى سۈيله دى ۲۰

ياغمير اېمس، طرفه طراوت اېرور
خسته كۈنگوللرگه حالات بېرور

ياغمير اېمس، اېسكى چاغير دې، اونی
يېرگه خدا رحمتی دیر دې، اونی

۲۵ زمزمه سین باشله دی دریا ینه
سالدی جهان کۈنگلیگه غوغا ینه

موج ایله دریا بۇلیبان آشنا
كۆككه تره تدی ايكیسی بیر صدا

۳۰ گلنی کۆریب، اؤینه دی پروانه لر
ایگی یوره ك باشله دی افسانه لر

کېتدی یوره کله اوییدن کینه لر
تۆلدى محبت مېیدن سینه لر

شېر و کییک بۆلدى بو موسمه یار
بېرمه دی گل قلیگه آزار، خار

۳۵ دلده محبت قلیبان آشیان
جمله جهان جسمیگه کیرگیزدی جان

مشك و اېپارلرنی تره تدی نفّس
جان قوشی پروازنی قیلدی هوس

۴۰ بۆلدى جهان کېنگلیگی، پرواز اونگه
بۆلدى عیان، هر یاشورون راز اونگه

بېر يوزىنىڭ كۆركىگە قوشىدى جمال
كېلدى بهار و يىنە ئۆزگەردى حال

كۆردى خەلىق يىنە نورۇزنى
سۆزلەدى دل شاعىرى بۇ سۆزنى:

۴۵ كېلدى بهار و يىنە كېلسون بهار
بىرچە گە بۆلسون يىنە دە بخت يار

ھەر كېشى نىڭ نىيىتى، ئاي خەدا
مىرھىمىڭ بىرلە رۇيا قىل، رۇيا

مېڭە، كە درگاھىڭگە بېر بىندە مەن
۵۰ غۇيايە احسانىڭگە شىر مەندە مەن

مىرھىمىڭگى يىنە ھىمراھ قىل
خەير و دۇئا بىر قەد رۇيا قىل

مېڭە بۇ ھىجىرتە مەدداگەر بۇل
بىرچە قىيىن دىملىمە يار بۇل

۵۵ ئۆز وىتىمنى يىنە ئاباد قىل
ئېل- ئولوسىمنى يىنە- دە شاد قىل

يۇرتىمە كېلتىر يىنە، كۆركەم بهار
سەلھ و سەفانى يىنە قىل، بىر قارار

شكارىنگ من

[۳۲]

بويوك خداگه قسم، بېقرار و زارىنگ من
وفا سپور سپوريم، باوفا نكارىنگ من

۱

عتاب ايله باقىشىنگ، گلشنيم خزان ايتدى
اگر كوليب قره سنگ، يشنه گن بهارىنگ من

وفا يوره كنى، حيا كوزنى، گر كوزه ل ايتسه
كوزه ل وفالى، حىالى، يگانه يارىنگ من

۵

وصال اميدى اوچون، مهربنگه كۈنگۈل قويديم
كوزومنى يۈلگه تىكيپ، هر دم انتظارىنگ من

شكار اوچون دله - اورمانگه بۆلمه آواره
نگاهىنگ اۋقىنى آت مېن سارى، شكارىنگ من

۱۰

طوفان

[۳۳]

- ۱ كۆككە بېرە ب، قويۇق قرا بولۇتلار
يۈگۈرۈردى قىوانچ بىلەن ھەر يانگە
يۈلدۈزلەرنىڭ كۆزى تېلمۇرىب يېرگە
باقاردى يۈز حسرت بىلەن ھەر ئاندا
- ۵ ئايس، ئايس يۈلدۈزلەر نىڭ ياغدوسى
اۋئالمسدى بولۇتلار ارە سىدن
قراڭغوليك بېرە مېنى كۆرگەن آى
قان تۈكردى يۈرە گېن يارە سىدن
كۈچلى، ايلغار بېر طوفان كېلىشىگە
۱۰ كۆز تۈتىب تورگەندى، ئايس يۈلدۈزلەر
بېر- بېرىدن سۈرە شەردى آى و كۈن:
قچان كېلەر اېكەن طوفاندىن خېر؟
قوياش دېردى: كۈندە كېلسە بو طوفان
نورىم بىلەن يۈلېنى ياروتە مەن
۱۵ آى ھەم دېردى: اگەر تۈندە كېلسە او
يۈلدۈزلەر ياردەمدە ايش تۈتە مەن
بېر قراڭغوليكە كېلدى بو طوفان
قلىن بولۇت قلقانىنى سىندىردى
قراڭغوليك قشونىنى ترقىتدى
۲۰ آى و قوياش ھەم اونگە ياردەم بېردى
كېچە تانگ آتدى، يېڭىلدى بولۇتلار
ياروغلېك اۈز بېراغىنى كۈتردى
قوياش چىقىپ، پارلاق ياغدوسى بىلەن
بېرنى، بوتون جھاننى، ياروتردى
۲۵ آى و قوياش ياردەم بېرىپ تورگەندە
كۈچسىزلەنېپ قالمس ئايس يۈلدۈزلەر
قرا بولۇتلار ظفر تاپە ئالمس
يارقىن بۇلار كېچە لەر و كۈندۈزلەر

صلح اوچون كوره ش

[۳۴]

- ۱ اوچ سؤراغيم بار مېنينگ:
 بو اوتر دنياده يخشى ايش، ني دور؟
 كۆپ يامان حال و يامان كون، قيسى دور؟
 كيم ايسه بختسيز كيشى و كيم ايسه بختلى دورور؟
- ۵ كۆزى ياشدن تۆله بير آنه مېنگه بېردى جواب:
 « مېن بو اۆتكينچى جهانده همه دن بختلى اېدېم
 باشيمده بير مهربان، مۇنس اېريم
 يانيمده اۇغليم، قيزيم
 بير تورر جاييم
 يېير نانيم
 محبتدن تۇلىق بير رۇزگاريم، بار اېدى
 بو سعادتخانه ده
 دنيادن بي غم اېدېم
- ۱۰ بيلمه ديم قە ى دن مېنينگ باشيمگه ياغىلدى بلا
 بير گروه بېگانه پرورلر كېلىب
 جنگ اۆتىنى يورتميزده ياقديلر
 بو اوروشده قنچه لر كېسىلدى باش
 هر تامانگه آقدى ياش
 قانگه بۇلدى قوياش
 بو اوروشده الپ اېريم، باله لرېم بۇلدى شهيد
 غم بېقيقتى اول سعادتخانه نى
 ني دېين، ني- ني بلاگه اوچره ديم!
- ۲۰ دۇستلر،
 تينچلىكنى دولت دېب، بېلىنگ
 هر اوروشگه قرشليك آيلب تورىنگ
 كېكسه ياشلى بير آته بېردى جواب:
 « مېن، مصيبتگه يۇلىققن آته من
- ۲۵

- باله لر داغیده هر دم یانه من
 اهل و یورت نینگ تینچینی اسره ش اوچون
 ۳۰ ایگی بورگوت- ایگی ارسلانیم، اوروشگه کیتدیلر
 یاوگه قرشی کۆپ کوره شلر قیلدیلر
 یاو صفینی بوزدیلر
 یاونی یېنگیب آرقه گه قاچیردیلر
 بیر بهادر بورگوتیم
 ۳۵ قۇلیگه آلدی ظفر بیر اغینی
 آه،...
 بو ظالم فلک
 الپ بیگیتلر قدریگه یېتمس اپکن
 شو ظفر اثناسیده
 ۴۰ اوق آتیلدی،
 تیتزه دی یېر- آسمان
 بورگوتیم سکره ب ییقیلدی ناگهان
 و ظفر بیراگی توشدی قۇلیدن
 شونده، آله چاچتی ایکینچی باله م
 ۴۵ آغه سینینگ قۇلیدن آلدی ظفر بیر اغینی
 جسمی یاره، روحی یاره بۇلسه هم
 کۆکسیدن قان آقسه هم
 ینه، ایلغار باشله دی
 آلدی یاونینگ سۇنگی جنگ میدانینی
 ۵۰ بۇلدى دشمن تار و مار
 فتح و نصرت بۇلدى یار
 بۇلدى تینچلیک برقرار
 شو زمانده، یېرنی اوپدی و ییقیلدی قهرمان
 بیر تبسم لبده، کۆزلرنی یومیب
 ۵۵ تېنگریگه تاپشیردی جان
 جاننى قربان قیلدى تینچلیک یولیده
 یورتی بیراگی ابدی بیر قۇلیده

۶۰ او زماندن كيم اوروش نینگ آفتى
مېنى قىلدى ايگى او غلىمدن جدا
يارقين عالم بۇلدى كوزىمگە قرا
گر اوروش بۇلسە، جهان زندان بۇلر
جانندن آرتىق بالە لىر قربان بۇلر «

* * *

۶۵ بو حكايتلار، الملى قصه لىر
قىلدى بغرىمنى كباب
بۇلدىم حيران،
لاجواب
شونده، بالە داغىنى كورگن آتە
كوز ياشىن ار تىب، مېنگە بونده ى دېدى:
۷۰ « مېندن اېشىت كيم، سېنىنگ
هر سۇراغىنگە جوابىم بار مېنىنگ

يخشى ايشدن سۇره سنگ،
صدق ايله اېل- يورتگە خدمتلىر قىلىش،
هر اوروشگە قرشى جنگ آلىب بارىش،
۷۵ تىنچلىك يۇلىگە جان قربان قىلىش،
بو اوتر دنياده يخشى ايش اېرور

اېنگ يامان حال و يامان كوندن دېسم،
كيم كه يانسە اولكه سى جنگ اوتېده
يا اېلى، ياو قۇلىگە توشسە اسير
۸۰ يا كه كۆزى آلدېده
جانندن آرتىق بير عزيزى بېرسە جان
يا بوزولسە يورتى و آباد اوبى
يا كه هجرت قىلسە اوزگه يورتگە سرگردان بۇلىب
اېنگ يامان حال و يامان كون شو اېرور

۸۵ گر سعادتلى كىشىدن سۆزلە سم،
كيم كه تىنچلىك قوينېده

۹۰
 اۋز اويى، اۋز يورتىدە اېركىن يشر
 جانە جان دۇستلار بىلەن خرم يورر
 اېل و يورتىگە بېخىشى خدملار قىلايىب
 اېل و يورتىدىن عزت و حرمت كۆرر
 اېنگ سعادىتى كېشى اوشبو اېرور

۹۵
 گر سعادىت سىز كېشىدىن سۆزلەسم،
 كىم كە توشىگە ى اېل و يورتىدىن يىراق
 يا كە بۆلگە ى يار و دۇستىدىن اوزاق
 يا كە ياتلار سۆزىگە

۱۰۰
 الدە نىب اۋز خلقىگە قرشى تورر
 اېل و يورتىنىڭ نىرت اۋتىدە يانر
 يار و دۇستلار آلدەيدە
 اعتبار و آبروسى توكىلر
 اېنگ سعادىتىز كېشى اوشبو اېرور»

بالە لر نىنگ داغىگە
 بىرى يانگن آتە، اۋتلى آە چىكىب،
 اۋى- خيال گر دابىگە،
 جىم، چۆكىب كېتدى...

۱۰۵
 بارىدىن آيرىلگن آنە مونىگلى آوازى بىلەن
 ىنە سۆزلە ى باشلەدى:
 «نېچە سۆزىم بار سېنىگە، جانىم، بالە م!
 گر وطن آبادلىگى، اېركىنلىگى
 اىل- اولوس نىنگ بختى و بىردىملىگى
 بىر يوزىدە ئىنچ حىياتتى،
 اىستە سىنگ

۱۱۵
 هر بىگىت نىنگ آنگىگە
 هر عىال نىنگ قلىگە
 صلح و مەر و دۇستلىك تخمىنى سېپ
 تىنچلىك و سېوگى نىھالىگە ھمىشە سوو بېرىب

- بىر گۈزەل دۇنيا يەرەت
 كىنەلەر ايلدىزىنى توبىن قوروت
 تىنچلىك يۇلىدە تىنمىسەن آلىب بارگىن، كۈرەش
 تا اوروش اۋتىدە ھېچكىم كۈيمەسىن
 ۱۲۰ آنەلەر، بالە غمىدە يانمەسىن
 آتەلرنىنگ بېلىنى
 درد و غم سىندىرمەسىن
 قۇل-اياغى خىنەلى يىنگى كېلىن
 باشقە، بېۋە بۇلمەسىن
 ۱۲۵ بالەلرنىنگ كۈزى ياشىگە تۇلمەسىن
 تىنچلىك يۇلىدە تىنمىسەن آلىب بارگىن كۈرەش!»
 اىگى دردى آتە-آنە سۈزىگە
 برچە آتە-آنەلەر
 برچە يىتىم بالەلەر
 ۱۳۰ بىر و كۈدە، تىگرىنى القىشلەياتىن برچە موجودات
 جۇر بۇلىپ، تىكرار آيتىردى:
 «تىنچلىك يۇلىدە تىنمىسەن آلىب بارگىن كۈرەش!»
 ايچ-ايچىمدىن بىر تاۋوش تىكرار ايتىردى:
 تىنچلىك يۇلىدە تىنمىسەن آلىب بارگوم كۈرەش!
 ۱۳۵ تىنچلىك يۇلىدە تىنمىسەن آلىب بارگوم كۈرەش!

اېرتك

[۳۵]

۱ باسمه، چمن اوزره، ايپك ميسه نى
 عشق اېلېنىڭ دردنى سۈيلىدۇ او
 تېلىپنە دى، باش اېگە دى، جېم-گېنە
 سېۋىكى كويىن بىرچە گە كويلىدۇ او

۵ تانگ يارىش، آي بىلە يولدوز كۈچى
 شۇدرىڭ اېسە، آقچە كېي ساچىلار
 گل كولر و غنچە تېسىم قىلار
 دلە گى قىغۇ توگۇنى آچىلار

۱۰ مېن كېلكىدېك، اوچە مېن سېن سارى
 يۇلىڭگە اېستك گلىنى ساچە مېن
 سېن توتە مېن دېب، كېلە سېن مېن سارى
 مېن اېسە، جىران يۇلىيان قاچە مېن

۱۵ مونچە گۈزەل لىكنى كۆرىپ كۆزلىرىم
 اويغانە دى مېندە، سېۋىش اېستگى
 :آيرىلە مېن اۋزىدىن و اۋىلر كۈنگۈل
 «راست اېكەن، بىرچە سېۋىش اېرتكى»

گلر بیرلیگی

[۳۶]

- ۱ تارت قۇلىنگى، اي گۇزە ل
بو قىزىل گل دېب، اونی
شاخە دن اوزم
مېن بو رنگى سېوہ من دېب،
۵ ساچىنگە تاقمە
- تارت قۇلىنگى، اي گۇزە ل
بو سريغ گل دېب، اونی
شاخە دن اوزمە
مېن بو رنگى سېومە گە يمن دېب،
۱۰ ھر تامان ساچمە
تارت قۇلىنگى، اي گۇزە ل،
برچە گلر دور گۇزە ل
او، قىزىل مو يا سريغ
يا كە اق مو يا كە كوك
۱۵ برچە سى دور بوستان نىنگ زىنتى
برچە سى دور كوزىمىز نىنگ لذتى
برچە سى دور كۈنگىمىز نىنگ فرحتى
- گل اگر بۇلسە سريغ
شاخە دە پيشگن سريغ بوغداينى
۲۰ اپنگ كېرە كلى ناننى
اپسىمىزگە كېلتىرر
- بۇلسە گل نىنگ رنگى اق
قېب- قرانغو كېچە دە
بىلتىرە ب تورگن منور آى و يولدوزنى
۲۵ توننى اوخلە تگچ، مكرر كېلە ياتگن ينگى كوندوزنى
ھم يارو غلىك ساچگوچى

بېرگە بايلىك بېرگۈچى
 پارلىنىپ تورگن قوياشنىڭ مەرىنى،
 اپسىمىزگە كېلتىرر
 بۇلسە گل نىڭ رىڭى كۆك
 كېڭ يۈرە كلى آسمان
 يا كە دېڭىزلر، بولاقلىرىنىڭ تىنىق تويغوسىنى
 اپسىمىزگە كېلتىرر

۳۰

تارت قۇلىڭنى، اي گۈزەل، گلدىن
 گل قىزىل مو يا سىرىغ،
 يا كە كۆك مو يا كە اق
 "مېن بو رىڭنى سېۋە من يا سېۋمە گە يىمىن "دېيىپ،
 شاخە دن اوزمە
 ساچىڭگە تاقمە
 ھەر تامان ساچمە

۳۵

۴۰

اي گۈزەل لردن گۈزەل انسان،
 عمر بۇيى مېن سېۋىپ كېلدىم
 عمر بۇيى مېن سېۋىپ قالگوم
 بىرچە گللىر رىڭىنى
 بىرچە گللىر عطرىنى
 بىر قوياشگە كۆز تىكىپ تورگن
 بىر بولاقدىن سوو ايچىپ، يورگن
 بىر چىندە يىشنىپ آچىلگن
 بىر طىبىعتدە اۋنىپ، اۋسگن
 بىرچە گللىرى
 بىرچە گللىرىدىن يىلگن دستە گللىرى

۴۵

۵۰

سېۋگلى دور، اي گۈزەل
 بىرچە گللىر،
 غىچە لىر.
 بىرچە گللىرىدىن يىلگن دستە لىر

۵۵

نېگه، اپسله مه ديم؟

۲۰۰۱- ييل، غربته وفات اېتيب، مزارى هم غربته قالگن آنه جانيمگه:

[۳۷]

۱ بخت قوياشى مېنگه كوليب باققنده
شان و شهرت بۇينيمگه گل تاققنده
تاتلى حيات كۈنگلومگه خوش ياققنده
نېگه، سيزنى اپسله مه ديم، آنه جان؟

۵ مال- دولتيم آشيب، ايشيم يورگنده
دۈست و يارلر مېنى قۇللب تورگنده
سېويب، سېويليشده دوران سورگنده
نېگه، سيزنى اپسله مه ديم، آنه جان؟

۱۰ اوييم، باله م بيلن سېوونگنيمده
خلق كۈزيگه عزيز كۈرونگنيمده
سعادت چۇقيسيگه قۇنگنيمده
نېگه، سيزنى اپسله مه ديم، آنه جان؟

۱۵ علم اهلى ايچره نام قازانگنيمده
تورلى يوتوقلردن قووانگنيمده
دنيا كاميمده دېب، ايشانگنيمده
نېگه، سيزنى اپسله مه ديم، آنه جان؟

۲۰ چيرايلىگيم، ياشليگيم دورى اوتدى
غربته شان- شهرت مېنى اونوتدى
پريشانلىك كېلىپ قۇلىمنى توتدى
شونده، سيزنى اپسلب قالديم، آنه جان!

باشيمگه بلا- تشويشلر ياغىلدى
اياغيمگه تاش- تيكانلر سانچىلدى
فقر و غربت يوره ك - بغيريمنى تىلدى
شونده، سيزنى اپسلب قالديم، آنه جان!

۲۵ سىز، او ياقدە، مېن، بو ياقدە قالگندە
درد و غملر جىسمىزگە چىڭ سالگندە
اجل، سىزنى مېندىن ئايرىپ آلگندە
سىزنى يىغلب كۆپ اېسلە دىم، آنە جان!

۳۰ سۈنگى دىملر، ياننىز دە تورالمە دىم
سۈنگى نىگەينىگىزنى كۈرالمە دىم
سىزدىن خەت كېچىرىم سۈرالمە دىم
كېچىرە سىزنى قىزىزنى، آنە جان؟

۳۵ بارىنىگىزدە، قىزىنىگىزنى بىلمە دىم
اۈز و قىتىدە، سىزگە خەمت قىلمە دىم
ايرىلدىم سىزدىن، غەدىن ايرىلمە دىم
كېچىرە سىزنى قىزىزنى، آنە جان؟

۴۰ مزارىنىگىز آلىسدە، بارالمە يىمىن
اونىگە ياشىم گالىنى تۈكالمە يىمىن
بو قىغۇ - خىسرتلىگە چىدالمە يىمىن
كېچىرە سىزنى قىزىزنى، آنە جان؟

اېندى، سىزنى فقط توشىدە كۈرە مەن
اېندى، سىزنى داپىم قومسە يۈرە مەن
اېندى، سىزگە دەا يۈللەب تۈرە مەن
اېندى، كېچىرىنىڭ قىزىزنى، آنە جان!

۴۵ بىر كۈن مېن ھەم ياننىگىزگە كېلە مەن
اۈلىكلەر قاتارىگە قاتىلەر مەن
شۈندە، باش اېگىب، كېچىرىم تىلەر مەن
شۈندە، كېچىرىم سىز مېنى، آنە جان!

نشانه

[۳۸]

۱ باش آلیب کپتسم وطندن، قلب افکاریم قالور
هم وطن آرتیمده قالگه ی، هم وطنداریم قالور

بار و یوقیم، دولت و بختیم، وطن قوینیده دور
قه یگه یوزلنسم، وطنده یوق ایله باریم قالور

۵ کپتمه سم دشمن مېنینگ قانیم تۆکر، کپتسم اگر
کۆز یاشی، دل قانی بیرله آنه زاریم قالور

اېرسه گر غربت دیاری جنت و گلشن، نېته ی؟
کیم خزاندهک سر غه ییب هجریمده دلداریم قالور

کپتدی اېلگیمدن بوگون گر مال و ملک و خان و مان
۱۰ شکر کیم مېندن نشانه اوشبو اشعاریم قالور

تاپمه ديم

[۳۹]

۱ اي فلك سېندن به جز غم تاپمه ديم
غم تاپيپ، غملرگه همدم تاپمه ديم

تيلكه - پاره بولدى كۈنگلوم هجر دن
وصلدن كۈنگلومگه مرهم تاپمه ديم

۵ غربت و آواره ليكده اخته ريب
بير كيشيني شاد و خرم تاپمه ديم

سرلر يمني كيملكه ايتە ی دوستلر؟
چونكه اسرار يملكه محرم تاپمه ديم

قيش بلاسى سلطنت قورگندن- آق
۱۰ بير چمننى سبز و كوركم تاپمه ديم

اي خدا، شيطانگه ايلندى بشر
ايزله ديم آدمنى، آدم تاپمه ديم

آلىسدىن بىر سېس

[۴۰]

- ۱ سېس،
سېس،
سېس،
آلىس- آلىسلردىن
۵ كېلە دى، بىر سېس
يۈرەك- يۈرەكلرنى
تېلە دى، بىر سېس
نې- نې حەقىقەتنى
آيتە دى، بو سېس
۱۰ نې- نې تويغولرنى
اويغاتر، بو سېس
بو سېسىدە بىر مونگ بار،
بىر حسرت، قىغۇ
بو سېسىدە بىر درد بار،
۱۵ بىر ارمان، آرزو
بو سېسىدە بىر سىر بار،
بىر اۋتىنچ، تويغۇ
بو سېسىدە يىلغوزلىك،
نالىب، سۈيلەيدى
۲۰ بو سېسىدە مظلۇملىك،
يىنىگرە ب يىغلەيدى
بو سېسىدە جىم- جىتلىك،
فرياد قىلە دى
بو سېسىدە محروملىك،
۲۵ كۈزىن آچە دى
بو سېسىدە مأيوسلىك،
عذاب چېكە دى
بو سېسىدە ئى بۇغزى،
شكۈه قىلە دى
۳۰ بو سېسىدە بولاقلىر،
تسېبج آيتە دى
بو سېسىدە آى، قوياش،
سجدە گە كېتىر

- ۳۵ بو سېسە يىراغلر،
مىناجات قىلر
بو سېسە درختلر،
عبادت قىلر
بو سېس،
تۇلقون تۇلپارىنى چاپتىرر
بو سېس،
۴۰ قۇيۇن قۇتۇننى قاقىتىرر
بو سېس،
ارسلان- بۇرگۇتلرنى تىترە تر
بو سېس،
۴۵ بىر و كۆك تىختىنى، تېرە تر
بو سېس،
تاغ و تاشلار بۇرىنى اېزر
بو سېس،
مىسە لر- گۇللرنى اويغاتر
اما...
۵۰ بىز
انسان- نى -
اويغاتە آلمس
اما...
بىز
۵۵ -انسان- نى
تىترە تە آلمس
سېس،
سېس،
سېس،
۶۰ آلىس- آلىسلردن،
كېلە دى، بىر سېس
آلىس- آلىسلردە،
سۇنە دى، بىر سېس!

بخت قۇشىغى

مېنىگە، آنە لىك بختى و لذتىنى ارمان قىلگن يگانە قىزىم «ويدا» جانگە، نكاح تويى

مناسبتى بىلن:

[۴۱]

۱ قچان كە بىرىنچى بار
يۈرە كە- بىرىم آستىدە
اىلك قىمىرلىشىنگ بىلن
بارلىگىنگى سېزدىر دىنگ،

۵ قچان كە بىرىنچى بار
يىغلب دىياگە كېلدىنگ
و مېنىگ حياتىمنى
كۈلگۈ- بختگە تولدىر دىنگ،

۱۰ قچان كە بىرىنچى بار
قورە لى كۈزلىرىنگى
آشنا نگاه بىلن
مېنىگ كۈزىمگە تىكدىنگ،

۱۵ قچان كە بىرىنچى بار
لېلىنگ غنچە سىنى
آچىب، تبسم اېتدىنگ،

قچان كە بىرىنچى بار
جى قۇللرىنگ بىلن
يۈز- كۈزىمنى سىلە دىنگ،

۲۰ قچان كە بىرىنچى بار
اىلك قىملىرى باسىب
قۇچاغىمگە تىلندىنگ،
قچان كە بىرىنچى بار
چۈچۈك تىلىنىگ آچىلدى

۲۵ و مېنى «آنه» دېدىنگ
و بو شيرين سۆز بيلن

آنه ليك تويغوسىنى
يوره گيمده اويغاتدىنگ،
اوشنده، بختلى اېدىم
نه قدر بختلى اېدىم

۳۰ كون اۋتدى، تونلر اۋتدى
آى اۋتدى، بيللر اۋتدى
مېنىنگ كوزيم اۋنگيده
غنچه اېدىنگ، گل بۇلدىنگ
خيمچه اېدىنگ،
نهادېك قد كۋتردىنگ

شو بيللر دواميده
هر تون بير اېرتك بيلن
سېنى اوخله تر اېدىم
هر كون بير بۇسه م بيلن
سېنى اويغاتر اېدىم

هر سحر شهلا كوزىنگ
قوياش بۇليب چقنردى
و حياتيم يۇلىنى
نور بيلن ياروتردى

۴۵ عزيز قىزيم، سېن بيلن
شونچه لر آۋوندىم كه
كون و تون اۋتگىنىنى
آى و ييل اۋتگىنىنى
عمرىمنىنگ اۋتگىنىنى
حتى سېز مه ى قاليب من

۵۰

عزیز قیزیم، سېن بیلن
شونچه لر بختلی اېدیم
که غملر- تشویشلرگه
غربت- ایریلیقلرگه
پروا قیلمه ی کباب من

۵۵

منه، اېندی اوتروم ده
یشنب، گلاب، توریب سن
اؤز یارینگ، اؤز بختینگ
تاپیب، بختلی یوریب سن

بو کوندن باشلب سېنی
ینگى بخت، ینگى حیات
اؤز یانیگه چارله یدی
و کوزلرینگ قویاشی
مېنینگ اوییمدن کؤچیب
ینگى اویده پارله یدی

۶۰

۶۵

سېنی، "بخت" دېگن تقدیر
مېندن بیر اقلشتیرر
و ایریلیق، کوزیمدن
قان یاشلرنی آقیزر

میلی، مېن بیغله سم هم
سېن همیشه کولیب تور
مېن سؤلیب، تۆکیلسم هم
سېن گلاب، آجیلیب یور

۷۰

میلی، بیر اقلشسنگ هم
دایم قلبیمده بارسن
یلغوز قیزیم بولسنگ هم

۷۵

اېندى باشقە گە يارسىن

مېن، سېنى ايشانمسىدىم
يېر و كۆك، قىر- ياشىگە
ايشانىپ تاپشيره من
”آى بېك“ ناملى قوياشىگە

۸۰

يلغوز قىزىم، ويدا جان
الھى، بختيار بۇل
آى بېك جانىگە ھمىشە
سېويكىلى گۈزەل يار بۇل

۸۵

بخت كېچە نىگدە بو شعرنى
سېنىگە ساوغە قىلە من
بختلى- تىختلى بۇلە سن
بونى انىق بىلە من

سلام

[۴۲]

- ۱ بیر کون مېنگه تقدیر سېنى اوچره تدی
 لېلریمده «سلام» سوزی گلله دی
 اما، ناتنیش نگاهینگی کوریب،
 آچیلگن گل، لېلریمده موزله دی
 ۵ سلامیم سېنگه یېتیب بارالمه دی

تون اېدی...

کوزلریمدن اویقومنی آی اوچیردی
 اونگه دېدیم :
 باریب، سلامیمنی آیت!

- ۱۰ آی، اویقوسیره ب، سېکین، «میلی» دېدی
 اما، تانگ آتدی و آی اوخلب قالدی
 سلامیم سېنگه یېتیب بارالمه دی

تانگ شمالی اېسیب کېلدی یانیمگه
 اونگه دېدیم:

- ۱۵ باریب، سلامیمنی آیت!
 اطرافیمگه اېورولوب، «میلی» دېدی
 اما، یاغمیر اونینگ یولینی تۆسدى
 سلامیم سېنگه یېتیب بارالمه دی

- ۲۰ یاغمیر یاغیب، بیر دریا بولیب آقدی
 آقر سووگه کوز یاشیمنی آقیزیب
 اونگه دېدی:

باریب، سلامیمنی آیت!
 سوو شیلدیره ب، «میلی» دېب، آقیب کېتدی
 اما، قرا قملر اونی سیقردی
 ۲۵ سلامیم سېنگه یېتیب بارالمه دی

بهار كېلدى، درخت يىراغىگە تۇلدى
يىشىل يىراغىرگە سىلامىر يازىپ،
دېدىم:

سلايمىنى بارىپ يېتىكىزىنگ
يىراغىر شىوئىرلىشىپ، «مىلى» دېدى
۳۰
اما داۋول، يازگىن سىلامىرىمنى
يىراغىر كۆكسىدىن يۈۈپ تىشلەدى
سلايم سېنگە يېتىپ بارالمەدى

ياز كېلدى ۋە قىزىل چېچىك آچىلدى
چېچىككە دېدىم: ۳۵

سلايم بارىپ، ايت
چېچىك تېسىم ايل، «مىلى» دېدى
اما كوز شىمالى اۈنى سۇلدىردى
سلايم سېنگە يېتىپ بارالمەدى

قىش كېلدى ۋە قار ھەم ياغە باشلەدى
قارگە دېدىم: ۴۰

بارىپ، سلايمىنى ايت
اۈيىنب- اۈيىنب، آتاق قار «مىلى» دېدى
اما قۇياش ايسىق نورىنى ساجىپ
بىر زۈمدە قار چاۋوشىنى اېرىتىدى
۴۵
سلايم سېنگە يېتىپ بارالمەدى
آلتىن قىتلى قۇياشگە يالۋار دىم:

اېندى بارىپ، اۈزىنگ سلايمىنى ايت
قۇياش يىر قىرە ب، مېن «مىلى» دېدى
اما قلىن بولوت يۇلىنى تۇسىدى
۵۰
سلايم سېنگە يېتىپ بارالمەدى
بولوتگە دېدىم:

سلايم بارىپ ايت
بولوت گۈلدىرە ب، چاپىپ، «مىلى» دېدى
اما كۈچلى بوران- طوفان باشلەنىپ
۵۵

بولوتلرنی هر تمانگه ترفتدی
سلامیم سېنگه یېتیب بارالمه دی

شو یوسونده، کون و تونلر اؤتماقده
آی و ییللر، قیش و یازلر اؤتماقده
اما بېچاره چاوشلریم، همان
تورلی تۆسیقلرگه اوچره ب قالماقده
و سلامیم سېنگه یېتمه ی قالماقده!

۶۰

بېگيم،

سيزنى نېگه سپوه من؟

[۴۳]

۱ سيز، امير تېمور يا بابر اېمس سيز
تا مېنى آلتين تختگه اولتير غيزيب
ملکينگيز شاه بېکه سی ايله سنگيز

۵ سيز، نوایى يا که لطفی اېمس سيز
تا که گوزه ل- گوزه ل شعرلر يازيب
مېنينگ اوچون بويوک دېوان توز سنگيز

سيز، بهزاد و يا ميرک هم اېمس سيز
تا که قلم - بۇياقلر سحرى بيلن
کوزه لليگيمگه ينه چيراي قوشيب
۱۰ پرده لرده مېنى تصوير اېتسنگيز

سيز، قل محمد يا عودى اېمس سيز
تا که مېنينگ شائيمگه کويلر باغلب
جهاننى شيرين کويگه تولدير سنگيز

سيز، قادري يا که چولپان اېمس سيز
تا که مېنينگ اوچون رومانلر يازيب
ناميمنى اېل ايچره منگو اېتسنگيز
۱۵

سيز، بو زمان فرهادى هم اېمس سيز
تا که تاغ و تاشلر کؤكسينى تېشيب
شيرين سوونى پاييمگه آقيز سنگيز

۲۰ اما سيز، اوزيز سيز،
فقط، اوزيز سيز
تويغولريز شونچه تينيق، شونچه پاک
که اونده يره تگننى کورسه بۇلر

- قویاشلی قلیبیزده شونچه سبوغی بار
 ۲۵ که بیر ذره نفرت هم اونده سیغمس
 سپسیر شونچه تسکین لی و ملایم
 که تاشقین غضب هم اونگه ابل بؤلر
 کوزلریزده شونچه تینیم- ایشانچ بار
 که بیر باقیشده بوتون وجودیمدن
 ۳۰ زمان تشویشلرینی یوقاته دی
 وجودیزده شونچه غیرت تۆپلنگن
 که فرهادلر اونگه تېنگ کپله آلمس
 و قوللریز شونچهلیک مهربان، که
 فقط سیلش اوچون کؤته ريله دی
- ۳۵ سیزده شونچه ایچکی گۆزه للیکلر بار
 که مېندیک بیر تېلبه شاعر قلبینی
 یوواش گینه رام ایله دی، ضبط اېتدی
 بېگیم،
 سیز، اوزیز سیز، فقط اوزیز سیز
 ۴۰ و مېن، سیزنی فقط سیزلیگیز اوچون
 شونچه کوچلی،
 شونچه چپکسیز،
 شونچه قیناق، سبوه من!

سۆز گھری

[۴۴]

۱ سېن كېي دلداز كېرە كدور مېنگە

يار وفادار كېرە كدور مېنگە

كاش يۇقالسه آره دن آيرىلىق

لذت ديدار كېرە كدور مېنگە

۵ اېسكى چاغير دفع خمار آيله مس

كوز لرى خمار كېرە كدور مېنگە

وصلينگە يېتماق اوچون، اي سېوگليم

طالع بېدار كېرە كدور مېنگە

سۆز گھرى دن تۆله دور دفترىم

۱۰ طرفه خريدار كېرە كدور مېنگە

سېنى ساغىنگىمىدە

[۴۵]

۱ سېنى ساغىنگىمىدە
ساكن، بۇم- بۇش لحظه لر چۈزىلە دى
قوياش اويغانىشىنى اونوته دى
اويغاق تونلر، تونلرگە اولنە دى

۵ سېنى ساغىنگىمىدە
گلر كوليش اۈرنىدە ياش تۈكە دى
شېنم تامچىلرى موزلب قالدە دى
مىين تانگ يېلى هم اپىشىدن قالىب،
هار غىن نفس آليپ، آديم تشلە يدى
۱۰ مىسە لر اۈينە مەى، چرچاق اوخلە يدى
درىا قۇشقلرىنى كويلە مە يدى
"يار يار" كويى "گرپه" دېك ترە لە دى
تېگرە كدە جىملىك حكم سورە دى
و دردلر جۇشيب، يورە كدن تاشە دى

۱۵ سېنى ساغىنگىمىدە دېدىم، اما
اي اويىم ملگى،
كۈنگلىم تىلگى
اويىمنى ترك اپتگن چاغىنگن باشلب
شو چاغگچە سېنگە بېقرار كۈنگلىم
ساووق بۇشلىك توبىدە
۲۰ موزلب، چۈكىب ياتماقده
مأوسلىك قرا بولوتلرى
حياتيمنى بوتون قاپلب آلماقده
و اميدلریم نینگ ياروغ شعله سى
قيغو- مأوسلىك بولوتى آرتىدە
۲۵ سېكىن-سېكىن سۇنىب، اۈچىب بارماقده
سېنى ساغىنگىمىدە دېدىم، اما
سېنى ساغىنمە گن بير لحظه م بار مى؟

اۋىلە شىمچە، عمرىم بۋىى ھر نفس
سېنى، يگانە تىلگىم،
ملىگىم

۳۰

قتىق ساغىنىپ- ساغىنىپ ىشە يىمىن
اۋىلە شىمچە فقط مېن اېمىس، حتى
سېنى كۈرگىن برچە عاشق قوشلار ھىم
مىسە لىر، درختلار ھىم، چېچكلار ھىم
قامتى اېگىلمىس مغرور تاغلار ھىم
كويلىشدىن تاختە مىس آقار سوولار ھىم
ھىر كۈن سېنگە سلام بېرگىن قويلاش ھىم
سېن بىلەن توغىلگىن گۈزەل بەھار ھىم
سېن كېزىپ اۋتگىن كۈي و كۈچە لىر ھىم
سېنى ساغىنىپ- ساغىنىپ ىشە ىدى
اۋىلە شىمچە فقط بىز اېمىس، حتى
سېنى ارمان قىلگىن خدائىم ھىم
سېنى ساغىنىپ- ساغىنىپ ىشە ىدى

۳۵

۴۰

اينجى خيال لىر

[۴۶]

۱
 آيرىلىق تونىدە، سېنى اېسلە سم
 قرانغوليك قاجيب، ياغدو ياريشر
 اينجى خيال لرینگ تونگی سکونده
 اېزگو تىلك لريم بيلن قاريشر

۵
 سېن قە بېردە سن و مېن قە بېردە من
 آره ميزنى تاغ لىر، دېنگيز لىر كېسر
 اما آليس لىر، اينجى خيالىنگ
 مېين شىب باده دېك، مېن سارى اېسر

۱۰
 آيرىلىق نى دېرلىر، سېوگى سيناوى
 مېلى، بو سيناودن بيز هم اۋتە يلىك
 بو دنيا دە وصال نصيب اولمىسە
 مېلى، او دنيا دە وصال كۈتە يلىك

سرگذشت

[۴۷]

۱ صبا کیم عشق اېلی نینگ چاوشی دور
سحر وقتیده کورگن خوش توشی دور

گلستاندن آلیب کېلگه ی طراوت
بېرور عشق اھلیگه ساوغه، سعادت

۵ صبا آلمس اوزیگه خسته لیکنی
تیلر عاشق بیلہ پیوستہ لیکنی

همیشه عشق اېلیگه دور وفادار
گھي بېرمس اولرگه جور و آزار

دل ناشادیغه سیغمس قووانچی
۱۰ صبا گر بېرسه پیغامین ایشانچی

صبا پیغامیدن عاشق آلر جان
جهان بؤلگه ی کوزیگه بیر گلستان

صبا هم عشق بیرله آشنا دور
شونینگچون، عشق اېلیگه همنا دور

۱۵ صبا، مېن هم اېرورمن عاشق زار
کوروبتورمن جدالینگ ایچره آزار

محبتنی دېدیم، کېچدیم اوزیمدن
محبت نوری تاولندی کوزیمدن

گھي، وصل ایچره بۆلدیم شاد و خرم
۲۰ گھي، هجر ایچره بۆلدیم غمگه همدم

سعادت يولدوزى، گە كۆلدى مېنگە
گەھى سۈندى، اوچىب توشدى زمينگە

گەھى، مەر اۋرنىدە كۆردىم محبت
گەھى، كۆردىم محبتدن مصيبت

محبتدە، بولر بارىنى كۆردىم ۲۵
ولى، شەرت ايله دورىمنى سوردىم

كۈنگۈللردە ابدى اۋرنىم، مقامىم
ھمىشە بار ابدى تىللردە نامىم

بىلىمدە تاپگن اېردىم اعتبارى ۳۰
اېلىم دېردى مېنى اوز افتخارى

يېتۈك شاعر اېدىم، كوچلى قلمكش
كلامىم اېردى بس شيرين و دلکش

مثال اېردىم زمانداشلىرگە دايم
ھمىشە اېنگ يوقارى اېردى جايىم

كۆردىم ياش، اولوغدن قدر و حرمت ۳۵
قىلدىم ياش، اولوغ، بارىگە خدمت

حياتىم سوو كىبى آرام آقردى
سعادت، مەر ايله مېنگە باقردى

حياتىمدن بسى خوشنود اېردىم ۴۰
يوتوقلر مېۋە سين ايستكچە، تېردىم

درېغا، اوزگريپ قالدی زمانه
فلک پېکانيگه بۇلديم نشانه

مېنينگ اولکه م ده باشلندی اوروشلر
مېنينگ خلقيمگه ياتلر بۇلدی سرور

۴۵ وطنگه يېتتى يات، بېگانه کېلدى
مېنينگ خلقيمگه تورلى ظلم قىلدى

قرا ككيگن ياوزلر هر تون و كون
ياروغ كوننى قىليپ اېلگه قرا تون

۵۰ گلستاننى بوزيب، قىلدى بيابان
بوتون آبادليكنى قىلدى ويران

خلايق مالينى تاراج اېتدى
كيشى كيم باش كوتردى، باشى كېتدى

كتابنى كويديريپ، مكتبنى بوزدى
معارف اهلى نينگ جانينى اوزدى

۵۵ ضياء ليلرنى دشمن دېب، بيلردى
اگر تاپسه، سؤراقسىز اولديرردى

زمينده اوت، هواده قالمه دى قوش
اوليم آچدى حيات اورنيده آغوش

۶۰ نه دين قالدی وطنده، ني شريعت
نه حق قالدی وطنده، ني حقيقت

نه طلا تېپه نينگ آلتونى قالدی
نه ملا سله سى، ني تونى قالدی

قە بېردە بۆلسە نابالغ گۈزەل قىز
اولر نېنگ اولجەسى بۆلدى نكاحسىز

۶۵ بېشىكده بالەنى سۆيدى بو ياتلر
تېرىكلەنى تېرىسىن شىلدى سراسر

بېرىنى «چادىرى» دە قتل اېتدى
بېرىنىنگ مغزىنى اوق بېرلە تېتدى

بېرىنىنگ قولى بۆلسە يدى حنا دە
۷۰ اوچردى برچە برماغى هواگە

ارىغده سوو دېمىنگ كېم، قان آقردى
بونى كۆرگن خدا، حيران باقردى

اولر گە، جان آلىش، آساندن آسان
بو محشرده فقط جان اېردى ارزان

۷۵ مسلمانلىك شىعارى بېرلە، كافىر
مسلماننى قوويپ، قېلدى مهاجر

وطنده آتە قالسە، بالە قاچدى
اولرنى ظلم بېلى، هر يانگە ساجدى

قىزىم دېب، آنە كويسە اول تامانده
۸۰ قىزى يىغلر آنهم دېب، بول تامانده

وطنده قالمەدى بېر خاندان بوت
وطن اوز بالە سىگە بۆلدى تابوت

مېنىڭ بخت آشيانىم ھم بوزىلدى
 وطندىن برچە اميدىم اوزىلدى

وطندىن آيرىلىپ، بۇلدىم مسافر
 مسافر بۇلمە دىم، بۇلدىم مهاجر

۸۵

مهاجر ھم دېمىگ، آوارە بۇلدىم
 بهار اېردىم، خزان روحيگە تۇلدىم

مسافرىنىڭ بۇلر اېرك- اختىارى
 قچان، قە ى يېرگە بارسە، اعتبارى

قچان كىم يورتيگە قيتيشنى ايستر
 اوشنده، اونگە قيتيش دور مىسر

۹۰

مهاجر ليكدە آيرىلدىم، آتادن
 بو منگو آيرىلىقتن قان يوتامن

ينە، آنە م چېكىپ كۆپ جور و آزار
 مهاجرليكدە بۇلدى مېن كېى خوار

۹۵

درخت اېردى آنە م، بيز، يالە سىدېك
 كېسىلگن ئى آنە م، بيز، نالە سىدېك

فلک، ئى نى نواسيدن آيىردى
 درخت و يالە نى غمدن قە ييىردى

درخت آيرىلسە شاخلردن، یشالمس
 يينە اوزگە يېر و سووده چىدالمس

۱۰۰

مهاجرليكدە آنە م، اولدى آخر
 اوزيدېك، قېرى ھم بۇلدى مسافر

آتاسیز، آنه سیز قالدیم جهانده
فغانیمدن فلک بۇغزی فغانده ۱۰۵

اگرچه ایریلیب آتا-آنادن
اولرنینگ مهریگه انتیق گدامن

ولپکن، تلپینیش مېنینگ ایشیم دور
بوتون انسانیت مېنینگ کیشیم دور

سوره یمن اوزدن: آخر نی بۇلرکن؟ ۱۱۰
عمر پیمانہ سی قنده ی تۇلرکن؟

نی بۇلسه، کېلگوسی تقدیر بیلگه ی
نی ایسترسه فلک، اول ایشنی قیلگه ی

ولپکن دایما دبیمن: خداایم،
اجابت قیل مېنینگ بو التجاییم: ۱۱۵

که مېن هر یپردہ و هر حالده بۇلسم
اجل ییتگنده، اوز یورتیمده اولسم

وطن قوینیده گر اولسم، تیریک من
وطنسیز گر تیریک بۇلسم، اولیک من

SONUÇ

Özbek Türkçesi, genel anlamda tarihi Türk lehçelerinden olan Çağatay Türkçesinin bir devamı niteliğindedir. Çağdaş Türk lehçeleri arasında Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesinden sonra en çok konuşulan lehçedir. Özbekistan dışında Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan'ın güneyi, Türkmenistan'ın sınır bölgeleriyle Rusya, Çin, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye'de yaşayan Özbeklerce konuşulmaktadır.

Çalışmamızda Afganistan Özbek Türkçesinin tanınmış edebi eserlerinden biri olan *Âlisdän Bir Ses* "Uzaktan Bir Ses" adlı şiir kitabını Arap harflerinden Latin harflerine ve Afganistan Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış, buradan hareketle gramer özellikleri işlevsel olarak tespit edilmiştir.

Metnin incelemesinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1. Özbek Türkçesinde isimler: Özel İsimler, cins isimler, somut isimler, soyut isimler ve topluluk isimleri olmak üzere beşe ayrılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise, ana nitelikler bakımından somut ve soyut isimler, özel isimler, cins isimler ve oluş ve kılış isimleri olmak üzere üç gruba ayrılır.

2. İncelediğimiz metinde yirmi dokuz tane isimden isim yapan yapım eki görülmektedir. Bunlardan on ikisi bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesiyle ortak olup, kalan on yedisi Özbek Türkçesinde de kullanılır.

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de ortak olan isimden isim yapan yapım ekleri: /+ä/; /+âk/; /+çä/; /+çï/; /+dâş/; /+düz/; /+gä/; /+kä/; /+gï/; /+kï/; /+gü/; /+li/; /+lik/; /+lig/; /+süz/.

Türkiye Türkçesi ile farklılık gösteren isimden isim yapan yapım ekleri: /+bân/; /+be/; /+bä/; /+cân/; /+çilik/; /+dâr/; /+gâr/; /+gâr/; /+kâr/; /+kâr/; /+gäçä/; /+gînä/; /+häm/; /+hânä/; /+hâr/; /+istân/; /+käş/; /+nâ/; /+pärvär/; /+zâr/.

3. Metinde altı tane fiilden isim yapan yapım eki tespit edilmiştir:

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de ortak olan fiilden isim yapan yapım ekleri: /-ä/; /-ç/; /-(ï)nç/; /-gï/; /-gü/; /-kü/; /-gü/; /-kîn/; /-kûn/; /-(ü)vçï/; /-güvçï/; /-mâk/.

Türkiye Türkçesi ile farklılık gösteren fiilden isim yapan yapım ekleri metinde görülmemiştir.

4. Metinde on iki tane isimden fiil yapan yapım eki tespit edilmiştir. Bunlardan dokuzu bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesiyle ortak olup, kalan üçü Özbek Türkçesinde kullanılır.

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de ortak olan isimden fiil yapan yapım ekleri: /+ä-/; /+äl-/; /+âl-/; /+är-/; /+dä-/; /+lä-/; /+lä-n-/; /+lä-ş-/; /+r-/; /+rä-/.

Türkiye Türkçesi ile farklılık gösteren isimden fiil yapan yapım ekleri: /+ât-/; /+lä-t-/; /+sürä-/.

5. Metinde dokuz tane fiilden fiil yapan yapım eki tespit edilmiştir. Bunlardan yedisi bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesiyle ortak olup, kalan ikisi ise Özbek Türkçesinde kullanılır.

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de ortak olan fiilden fiil yapan yapım ekleri: /-ä-/; /-är-/; /-(i)r-/; /-iz-/; /-dür-/; /-tür-/; /-ış-/; /-t-/.

Türkiye Türkçesinin ile farklılık gösteren fiilden fiil yapan yapım ekleri: /-güz-/; /-küz-/; /-güz-/; /-küz-/; /-il-/.

6. Özbek Türkçesinde tek şekilli olarak karşımıza çıkan /+lär/ çokluk eki, Türkiye Türkçesinde /+lar/, /+ler/ şekillerinde kullanılmaktadır.

7. İyelik eki bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesine ile aynıdır.

8. Türkiye Türkçesinde /+ki/ aitlik eki Özbek Türkçesinde ses uyumuna göre /+ki/, /+gi/, /+qi/ biçimindedir.

9. Özbek Türkçesinde /+mi/ soru eki tek şekilli olup, ilgili olduğu kelimeye bitişik yazılır. İncelediğimiz metinde /+mu/, /+mü/ şekli de görülmüştür. Türkiye Türkçesinde ise soru eki /+mi/, /+mı/, /+mu/, /+mü/ şeklindedir.

10. Özbek Türkçesi dilbilgisi kitaplarında verilen dokuz tane hâl ekinin dışında işlevsel olarak ele aldığımız bu tez çalışmasında toplam otuz iki hâl eki tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de ortak olan hâl ekleri: Ayrılma hâli (çıkış kelişgi): /+dän/; eşitlik-benzerlik hâli (öğşätış kelişgi): /+dek/, /+kabi/; bulunma hâli (örin-päyt kelişgi): /+dä/; çıkma hâli (çıkış kelişgi): /+dän/; ilgi hâli (kärätkîç kelişgi): /+inğ/, /+ninğ/, /+dän/, /+gä/, /+üm/; nesne (yükleme) yalin hâli (tüşüm kelişgi): /+ni/; sınırlama hâli (çeğräläş kelişgi): /+gäçä/; vasıta hâli: (väsitä kelişgi): /+birlä/.

/+bılän/, /+ilä/; yönelme hali (cönalış kelışiğı): /+gä/, /+kä/, /+qä/; yüklem ismi hâli: /+ø/, yön gösterme hâli (yönalış körsätış kelışiğı): /+gäri/, /+käri/, /+qäri/, /+rä/.

Özbek Türkçesinde terim olarak ele alınmayan ve incelediğimiz metinde bu hâlleri karşılayan ek ve yapılar tespit edilmiştir. Bu hal ekleri: açıklama hâli: /degän/, beraberlik hâli: /+bırgä/, /+bırlän/; görelilik hâli: /+çä/, /+gä/; hedef hali: /uçün/, /gä/; hitap hâli: /+äyâ/, /+ äy/; karşılıklılık hâli: /+bılän/, /+bılä/; karşıtlık hâli; katma hâli: /+häm/, /+hättä/; kıyaslama hâli: /dän/; miktar hâli: /bir zerre/, /şünçä/, /münçä/, qänçä/, ärtik/, /bir/, /ikki/, /münçä/; niteleme hâli: /+dän/; nitelenen (tamlanan) hâli: /+ø/, /+i/, /+si/; özne hali; sebep hali: /+uçün/; sıralama hâli: /bırcı/, /ilk/, /ikkıncı/, / söngi/; tekrar hali: /bâr/, /bırdäm/, /bir dähâ/; üstleme hâli; varlık hâli: /+li/; varma hâli: /+gä/, /+mä/; yerine geçme hâli; yokluk hâli: /+süz/.

11. Özbek Türkçesi ve metinde kullanılan sıfatlar, zamirler ve zarflar Türkiye Türkçesi ile benzerlik göstermektedir.

12. Türkiye Türkçesinde de Özbek Türkçesinde de zamirler, şahıs zamirleri, işaret zamirleri, dönüşlülük zamirleri, soru zamirleri ve belirsiz zamirleri olarak gruplandırılır.

13. Edatlar; cümle başı edatları ve cümle sonu edatları olmak üzere ikiye ayrılmış ve işlevsel olarak değerlendirilmiştir. İncelediğimiz metinde on yedi cümle başı edatı ve on tane cümle sonu edatı görülmüştür.

Cümle başı edatları; Açıklama edatları, benzerlik edatları, çıkarım edatları, denkleştirme edatları, dilek edatları, gösterme edatları, karşıtlık edatları, kuvvetlendirme edatları, sınırlandırma edatları, sıralama edatları, sorma edatları, şart edatları (şart köməkçilər), şükür edatları, üsteleme edatları, üsteleme edatları, zaman edatları, ünlem edatları.

Cümle sonu edatları; açıklama edatları, benzerlik edatları, karşıtlık edatları, soru edatları, ünlem edatları, üsteleme edatları, zaman edatları, bağlama edatları, hitap edatları, hedef edatları.

14. Türkiye Türkçesine ek fiil olarak /+i-/ fiili kullanırken Özbek Türkçesinde ise bu fiil /+e-/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde ek fiilin üç kipi mevcuttur. Bunlar; geniş zaman, görülen geçmiş zaman ve duyulan geçmiş zaman.

15. Metinde birleşik fiiller; isim ve yardımcı fiilden oluşmuş birleşik fiiller, sıfat fiil yardımcı fiilden oluşmuş birleşik fiiller ve asıl fiil ve tasviri fiilden oluşmuş birleşik fiiller olmak üzere üçe ayrılmıştır.

İsim ve yardımcı fiilinden oluşmuş birleşik fiiller: Türkiye Türkçesinde isimle birleşik fiil oluşturmak için yaygın olarak kullanılan yardımcı fiiller; et- ve ol-'dur. Özbek Türkçesinde yardımcı fiil olarak kullanılan fiiller mevcut değildir. Ana fiil olarak kullanılabilen birçok fiil, kelime gruplarında veya cümle fonksiyonuna göre yardımcı fiil konumuna geçebilir. İncelediğimiz metinde ise tespit ettiğimiz yardımcı fiiller şöyledir: âl-, äylä-, ber-, böl-, et-, keç-, kötar-, kıl-, kōydīm-, tūt-, çek-...

Sıfat-fiil+yardımcı fiilinden oluşmuş birleşik fiiller: Türkiye Türkçesinde isim kısmı bir sıfat-fiilden oluşmuş isim+ yardımcı fiildir. Bu fiillerde yardımcı fiil kısmı ol- ve nadiren de bul-un-; isim kısmı /-miş/, /-mış/, /-yecek/, /-yacak/, /-r/, /-mez/, /-maz/ veya /-(y)esi/, /-(y)asi/ ile oluşturulmuş bir sıfat fiildir. Özbek Türkçesinde terim olarak ele alınmamıştır. İncelediğimiz metinde de örneği görülmemiştir.

Asıl fiil ve tasviri fiilden oluşmuş birleşik fiiller: Özbek Türkçesi tasvir fiiller bakımından oldukça zengindir. Tasvir fiiller umumiyetle /-b/ zarf fiili, az ölçüde ise /-ä/, /-y/ zarf fiili yardımıyla kurulur. Türkiye Türkçesinde ise asıl fiile bir zarf eki ile bağlanması ile yapılır. Zarf fiil eki çoğu kez /-ya/, /-ye/ şeklindedir.

16. Fiillerde çekim başlığı altında fiillerde olumsuzluk ve fiillerde soru konuları incelenmiştir. İncelediğimiz metinde olumsuzluk eki /-mä/ ve soru eki ise /-mī/ ve /-mū/ şeklindedir. Türkiye Türkçesinde olumsuzluk eki /-ma/, /-me/ ve soru eki ise /mi/, /mı/, /mu/, /mü/ şeklindedir.

17. Eserde şahıs ekleri zamir kökenli, iyelik kökenli ve emir kipinde kullanılan şahıs ekleri olmak üzere üçe ayrılmıştır. İncelediğimiz metinde fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri, köken itibarıyla Türkiye Türkçesindeki biçimler ile aynı olup, sadece eklerin yapısında bazı farklılıklar görülmektedir.

18. Bildirme kipleri: Geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, gelecek zaman şeklindedir.

Türkiye Türkçesindeki geniş zaman kipi, Özbek Türkçesinde çoğunlukla gelecek zamanın (a/y) eki ile karşılanır. Geniş zaman /-r/, /-är/ ekleriyle karşılanan bu zaman Türkiye Türkçesinde /-ar/, /-er/, /-ır/, /-ir/ /-ur/, /-ür/ ekleriyle çekimlenir. Geniş zamanın olumlusu /-är/, olumsuzu /-mäs/ eki ile yapılır. Şahıs eki olarak zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Ek, ünlü ile biten fiillerden sonra /-r/, Ünsüzle biten fiillerden sonra /-är/ şeklindedir. Kalınlık incelik uyumuna uymaz; bütün fiillerden sonra ek ünlüsü incedir.

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipi /-(i)yor/, /-(ı)yor/, /-makta/, /-mekte/, /-mada/, /-mede/ ekleridir. İncelediğimiz metinde yalnız /-mâqdä/ şimdiki zaman ekiyle çekimlenmiş örnekler tespit edilmiştir. Bu zaman, zamir menşeli şahıs ekleri ile çekimlenir. Türkiye Türkçesindeki /-makta/, /-mekte/ ekiyle karşılık gelir.

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman kipi /-di/, /-dı/, /-du/, /-dü/, /-ti/, /-tı/, /-tu/, /-tü/ eki ile kurulurken Özbek Türkçesinde ise /-di/, /yöq/, /-kän/, /-қан/, /-gän/ şeklindedir. Bu zamanın çekiminde iyelik eki menşeli şahıs ekleri her iki lehçede kullanılır. Özbek Türkçesinde görülen geçmiş zaman iki şekilde teşkil edilir. İncelediğimiz metinde /-di/, /-dü/ eki kullanarak yakın geçmiş anlatılmıştır.

Türkiye Türkçesinde duyulan geçmiş zaman kipi /-miş/, /-mış/, /-muş/, /-müsh/ eki ile kurulurken, incelediğimiz metinde ise /-ib/, /-kän/, /-қан/, /-gän/ şeklindedir.

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman /-acak/, /-ecek/, eki ile karşılanırken İncelediğimiz metinde ise /-ä/, /-äyätgän/, /-ädigän/, /-gü/, /-kü/ şeklindedir.

Türkiye Türkçesinde duyulan geçmiş zaman kipi /-miş/, /-mış/, /-muş/, /-müsh/ eki ile kurulurken, incelediğimiz metinde ise /-ib/, /-kän/, /-қан/, /-gän/ şeklindedir.

19. Eserde şart, istek, emir, gereklilik olmak üzere dört tane tasarlama görülmüştür. Şart kipinin çekimlenme şekli Türkiye Türkçesiyle aynıdır. İncelediğimiz metinde gereklilik kipinin örneğine rastlanmamıştır.

Şart kipi, Türkiye Türkçesinde /-sa/, /-se/ ekleri ile kurulurken Özbek Türkçesinde /-sä/ bicinde tek şekillidir. Çekimde, şahıs eki olarak iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır.

İstek kipi, Özbek Türkçesinde /-gäy/, /-käy/, /-käy/, /-gü/, /-kü/, /-kü/ şeklindedir. İncelediğimiz metinde istek kipi sadece /-gäy/ eki ile yapılmıştır. Türkiye Türkçesinde

olduğu gibi Özbek Türkçesinde de I. ve III. şahıslarda istek anlamı vardır. Özbek Türkçesinde her şahıs için ayrı bir ek vardır.

Eserde geniş zaman ve duyulan geçmiş zaman kiplerinin hikâyesi bulunmaktadır. Geniş zamanın hikâyesi, fiil tabanına geniş zaman ekini /-(ä)r/ takip eden +er- > +e- ek fiilinin üzerine /-di/ görülen geçmiş zaman eki ve ardından da iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesi ile yapılır. Türkiye Türkçesinde ise /-r+Ø-d+i/, /-ar+Ø-d+i/, /-er+Ø-d+i/, /-ir+Ø-d+i/, /-ür+Ø-d+i/ ekleri ile yapılır.

Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi /-gän/ sıfat fiil eki ve ek-fiilin yardımıyla teşkil edilmiştir. Bu ekler burada zaman eki olarak görev yapar.

Metinde geniş zamanın rivayeti bulunmaktadır. Özbek Türkçesinde geniş zaman eki /-r/, /-är/, /-ekän/ kelimesi vasıtasıyla teşkil edilir. Türkiye Türkçesinde ise /-r+Ø-mış/, /-r+Ø-mış/, /-ar+Ø-mış/, /-er+Ø-mış/, /-ir+Ø-mış/, /-ır+Ø-mış/, /-ur+Ø-muş/, /-ür+Ø-müş/ şeklindedir.

20. Türkiye Türkçesinde isim-fiiller /-mak/, /-mek/, /-me/, /-ma/, /-iş/, /-ış/, /-uş/, /-üş/ ekleriyle yapılırken, incelediğimiz metinde /-māk/, /-(i)ş/, /-gän/, /-di/ şeklindedir.

21. Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil /-an/, /-en/, /-r/, /-ar/, /-ur/, /-ür/, /-miş/, /-mış/, /-muş/, /-müş/, /-dik/, /-dik/, /-duk/, /-dük/, /-tik/, /-tık/, /-tuk/, /-tük/, /-acak/, /-ecek/, /-maz/, /-mez/, /-ası/, /-esi/, /-di/, /-dı/, /-du/, /-dü/, /-tı/, /-ti/, /-tu/, /-tü/, /-malı/, /-meli/, /-daçi/, /-deçi/ ekleriyle yapılırken incelediğimiz metinde ise /-äyâtgän/, /-gän/, /-är/, /-r/, /-mäs/, /-di/ ekleri ile teşkil edilmektedir.

22. Türkiye Türkçesinde zarf-fiil /-a/, /-e/, /-i/, /-ı/, /-u/, /-ü/, /-ip/, /-ıp/, /-up/, /-üp/, /-arak/, /-erek/, /-ince/, /-ınca/, /-unca/, /-ünce/, /-alı/, /-eli/, /-madan/, /-meden/, /-ıcağ/, /-iceğ/, /-ıcağız/, /-iceğiz/, /-uban/, /-üben/, /-ubanı/, /-übeni/, /-ubanın/, /-übenin/, /-gaç/, /-geç/, /-ışın/, /-ışın/, /-uşun/, /-üşün/, /-ken/ ekleriyle kurulurken incelediğimiz metinde ise /-b/, /-ib/, /-ä/, /-bän/, /-mäy/, /-gäni/, /-gändä/, /-günçä/, /-käç/, /-kän/ biçimindedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Halûk, Toparlı, Recep (ve başk.), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2011.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları İstanbul 2009.
- Albayrak, Recep, *Afganistan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2004.
- Altay, Nurullah, *Özbek Tili Sözlüğü*, Malezya, D'Orient Express Printing Group Yayınları, 2007.
- Amid, Hasan, *Farhang Farsi Amid 1.bs.*, İntisharat Farhang Nıma Yayınları, Tehran 1388.
- Atabay, Neşe, Özel, Sevgi ve Kutluk, İbrahim, *Sözcük Türkleri* (Ad, Sıfat, Belirteç, İlgeç, Bağlaç, Ünlemi Eylem), (2. Baskı), Papatya Yay, İstanbul 2003.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, (7. Baskı), Ankara 2007.
- Buran, Ahmat ve Alkaya, Ercan, *Çağdaş Türk Lehçeleri* (7. baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- Coşkun, Volkan, *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- Darawgar, Sayed Barmak, *Afganistan Özbek Türkçesi Grameri* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2016.
- Daşdemir, Muharrem, *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal ve işlevsel Söz Dizimi* (1. Baskı), Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2014.
- Devellioğlu, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 30. Baskı, Ankara 2013.
- Doğan, Levent (Ed), *Çağdaş Türk Lehçeleri El kitabı* (2. Baskı), İleri Yayınları, İstanbul 2015.
- Eminyar, Nurullah, *Özbek Edebiyat Tarihi*, Kızıl Çupan yayınları, Şıbırgan, 2015.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Lehçeleri Grameri* (1. Baskı), (Rıdva Öztürk Özbek Türkçesi Maddesi) Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1999.
- Erol, Mehmet Seyfettin ve Burget, Fazıl Ahmet, "Afganistan Özbekleri", *Avrasya Dosyası*, Cilt. 7, (3), 102-136, Sonbahar 2001.
- Etik, Arif, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Atilla Ofset Basımevi, İstanbul 1968.

Gubar, Mir Gulam Muhammed, *Afghanistan Der Mesiri Tarih (Tarih Akımında Afganistan)* cilt. 1. Kabil. Afganistan 1967.

Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, (2. Baskı), TDK Yayınevi, Ankara 2011.

Gültekin, Mevlüt, *Asiyabad'dan Özbek Türkçesi Metinleri Gramer-Metinler ve Aktarmalar-Sözlük*, system offset, Niğde 2006.

Hassas, Salih M, *Ataler Sözi Akılning Kozi- Özbek Halkining Ağızdeki Adabiyatiden Zarbilmasallar Ya Maqallar*, Mezar-ı Şerif 2005.

Hengirmen, Mehmet, *Türkçe Dil Bilgisi*, (4. Baskı), Engin Yayınevi, Ankara 2002.

Kaağaç, Güney, *Türkçenin Dil bilgisi*, Akçağ Yay, Ankara 2012.

Kara, Funda, *Namık Kemal'in Mektuplarında Söz Dizimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.

Karahan, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi (Cümle Tahlilleri)*, (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

Kavaklıçeşme Kotan, Hüsnâ, *Yunus Emre Divanı'nın Söz Dizimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 2007.

Köktekin, Kâzım, *Eski Anadolu Türkçesi*, Fenomen Yayınevi, Erzurum 2008.

Mehman, Musaoğlu, *Azerbaycan Atasözleri*, Engin Yayınevi, Ankara 1995.

Özkan, Mustafa ve Sevinçli, Veysi, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemesi)*, (4. Baskı), Akademik Kitapları Yayıncılık, İstanbul 2012.

Öztürk, Rıdvan, *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Yükseköğretim Kurulu Matbası Yayınları, Ankara 1997.

Sayed Mahmod, Sayed Farid, *Afganistan Özbek Türkçesinde Birleşik İsimler*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Şahrani, Einayetullah *Tarihce-i- Nijad ve Akvam dar Afganistan*, Kabil. H.1388/2009.

Şarık, Bahriddin *Tarih Muhtasar-ı Türkistan-ı Cnunubi (Türkistan Afganistan)*, Andişay-ı Nav Yayınevi, Tahran, H. 1388/2009.

Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul 1981.

Üşenmez, Emek, Boltabayev, Saidbek, Tuğlacı, Gülşah, *Özbekçe Türkçe Sözlük*, system offset, İstanbul 2016.

Yârkîn, Mohammed Halim (H.1387/2009), *Barghayi Az Tarih-i Özbekan-ı Afganistan*, Mezar-ı Şarîf, Kanun Farhangi Mirza Uluğbek Yayınları.

Yârkîn, Mohammed Halim ve Şafîqa (1386h/2007), *Özbekçe- Farsça Sözlüğü* (Özbekçe- Farsçe Sözlüğü), Tahran, Suhan Neşriyatı.

Yârkîn, Şefika ve Yârkîn, Mohammed Halim, *Türki Âtlâr Sözlüğü*, Cevzican Devlet Yayınları, Cevzican 1997.

Yârkîn, Şefika ve Yârkîn, Muhammed Halim, *Fârhâng-i Özbeki Bâ Fârsi*, Tahran, Suhan Yayınevi, 2007.

Yârkîn, Şefika, *Âlisdân Bir Ses (Uzaktan Bir Ses Şiirler)*, Meslek Yayınevi, Afganistan 2009.

Yârkîn, Şefika, *Âz Tâbâri Bâhâri Digâr* (1. Baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

Yârkîn, Şefika, *Bâbürr Divanı* (1. Baskı) Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil 1983.

Yârkîn, Şefika, *Bâbürr Mângüligi*, Cevzican Genel Kültür Yayınevi, Cevzican 1993.

Yârkîn, Şefika, *Bâbürgâ Ârmâgân*, Afganistan Kültür Bakanlığı Yayınevi, Kabil 1983.

Yârkîn, Şefika, *Bâbürrname*, Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil 2007.

Yârkîn, Şefika, *Däryâ Dâr Gävhâr* (2. baskı), Ahmadi Yayınevi, Kabil 2010.

Yârkîn, Şefika, *Divân-ı Nâdirâ Begum*, Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil 1989.

Yârkîn, Şefika, *İpâk Kânât Kâldırgâç*, Bilimler Akademisi Yayınları, Kabil, 2011.

Yârkîn, Şefika, *İpâk Tâlâları*, Alhazar Yayınevi, Kabil 2010.

Yârkîn, Şefika, *İpek Talaları*, Alhazar Yayınevi, Peşaver 2010.

Yârkîn, Şefika, *Kamran Mirzanın Hayatı ve Eseri* (2. Baskı) İtisam Yayınevi, Kabil 2010.

Yârkîn, Şefika, *Qäytâ Tugilgân Pâri Koylâydi* (1. baskı) Afgan Mesleki Yayınları, Kabil 2007.

Yârkîn, Şefika, *Koç-i Fâriştâhâ*, (1. Baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

Yârkîn, Şefika, *Lâhzâ Hâyi be Şitâb* (1. Baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

Yârkîn, Şefika, *Näy Tilmâci* (1. baskı), Afgan Mesleki Matbaası, Kabil 2007.

Yarkın, Şefika, *Rehâ Dâr Bâd* (1. Baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

Yärkin, Şefika, *Rubâiyât-ı Mäwlanâ Jälâluddîn Muhämmäd Bälhi* (1. baskı) Bahir Yayınları, Kabil 2007.

Yärkin, Şefika, *Shäh Ghärib Mirzâ Ghäribi Divân'ı* (2. Baskı) İtisam Yayınevi, Kabil, 2010.

Yarkin, Şefika, *Şärmî Şäbnäm* (1. Baskı), Hurasan Yayınları, Kabil 2010.

Yärkin, Şefika, *Uygâq Tuşlär*, Alhazar Yayınevi, Kabil 2010.

Yärkin, Şefika, Yärkin, Muhammed Halim, *Färhângi Özbeki Bâ Fârsi*, Suhan Yayınevi, Tahran, 2007.

Yarkin, Şefika, *Yenâ Körüşkünçä Hikâyeler Toplamı* (1. Baskı), Afgan Mesleki Matbaası, Kabil, 2007.

Yıldırım, Hüseyin, *Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi-Alıştırmalar-Konuşma-Metinler)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2009.

www.uzsozçnet یارقین فارسی به اوزبیکى فرهنگ, Erişim tarihi, 10 Elül 2020.

www.otukensozluk.com, Erişim tarihi, 5 Kasım 2019.

www.osmanlicaturkce.com, Erişim tarihi, 7 Kasım 2019.

www.lugatim.com, Erişim tarihi, 8 Ocak 2020.

<http://www.yarqin.info/shafiqayarqin/biography.php>

<https://www.scribd.com/doc/28334812/> - - - معلومات عمومی درباره افغانستان

<https://www.academia.edu/29495342/> ترکیب قومی نفوس افغانستان